



ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ
ਨਿਰਗੁਨੀਆਰੇ ਗੁਨੁ ਨਹੀਂ ਕੋਈ ਤੁਮ ਦਾਨ ਦੇਹੁ ਮਿਹਰਵਾਨਾ

ਸਾਸਿਕ ਨਿਰਗੁਨੀਆਰਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

੧੫ ਅਪ੍ਰੈਲ, ਮਈ,

ਨੰ: ੪-੫

ਟ੍ਰੈਕਟ ਨੰ: ੧੪੯੪-੯੫

ਸ਼ਬਦ ਸ਼ਲੋਕ

ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਜੀ ਸਟੀਕ

ਕਰਤਾ :

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਡਾ: ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਪਦਮ ਭੂਸ਼ਨ

ਸੰਪਾਦਕ :

ਬੇਦੀ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਤਕਾਰ

ਟ੍ਰੈਕਟ ਸੁਸਾਇਟੀ
ਲਾਸਾ ਦੀਵਾਨ
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ੧੪੩੦੦੧

ਭੇਟਾ :
4-50 ਪੈਸੇ

ਪ੍ਰਵਾਨਿਤ ਹੈ

ਨਿਰਗੁਣੀਆਰਾ ਮਾਜਿਕ ਪੱਤਰ ਡੀ. ਪੀ. ਆਈ. ਚਿਠੀ ਨੰ: ੩/੩੦੭੫ ਮਿਤੀ
੩-੬-੭੪ ਅਤੇ ਚੇਅਰਮੈਨ ਕੇਂਦਰੀ ਲਾਇਬਰੇਰੀ ਤੇ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਲੋਕ
ਸੰਪਰਕ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਚਿਠੀ ਨੰਬਰ ਪੀ. ਆਰ. (ਲਾਇਬ) ੪੬੭-੩੧
ਮਿਤੀ ੧੫-੬-੭੭ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਸਕੂਲਾਂ, ਕਾਲਜਾਂ ਲਾਇਬਰੇਰੀਆਂ
ਲਈ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੈ।

ਚੰਦਾ ਸਲਾਨਾ ਦੇਸ—੧੨ ਰੁਪਏ

ਸਲਾਨਾ ਚੰਦਾ ਪ੍ਰਦੇਸ—੨੦ ਰੁਪਏ

ਲਾਈਫ ਮੈਂਬਰ ਫੀਸ ਦੇਸ—੧੫੦ ਰੁਪਏ

ਲਾਈਫ ਮੈਂਬਰ ਫੀਸ ਪ੍ਰਦੇਸ—੨੦੦ ਰੁਪਏ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ—ਬੇਦੀ ਲਾਲ ਸਿੰਘ 'ਸਾਹਿਤਕਾਰ'

ਖਾਲਸਾ ਟਰੈਕਟ ਸੁਸਾਇਟੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

(ਚੀਫ ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ) ੧੪੩੦੦੧

ਟੈਲੀਫੋਨ ਨੰ: 47283, 43012

ਛਾਪਕ : ਮੇ/ਸ ਗੁਰਸੇਵਕ ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਪ੍ਰੈਸ

(ਚੀਫ ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ) ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ। ਫੋਨ ਨੰ: 43063

ਸੂਚਨਾ

ਅਗਲਾ ਪਰਚਾ ਜੁਲਾਈ ੧੯੮੧ 'ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ' ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਵੇਗਾ ਜੀ ਪਾਠਕ ਜਨ ਨੋਟ ਕਰਨ। ਇਸ ਵਾਰ ਸ਼ਬਦ ਸਲੋਕ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਸਟੀਕ ਜੋ ਚਹੁ-ਹਿਸਿਆਂ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤੇ ਜਿਸ ਦੇ ਕਈ ਭਾਗ ਰੀਕਾਰਡ ਵਿਚ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਤੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਸਲੋਕ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਸਟੀਕ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦੀ, ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖ ਕੇ ਇਸ ਵਾਰ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ "ਸ਼ਬਦ ਸਲੋਕ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਸਟੀਕ" ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਪਾਠਕ ਪੂਰਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਸਲੋਕ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਸਟੀਕ ਦੇ ਰਹਿਸਯ ਨੂੰ ਸਮਝ ਕੇ ਗੁਰਮਤ ਅਨੁਕੂਲ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅਨੰਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਣ ਤੇ ਸਾਰਾ ਸਟੀਕ ਇਕ ਜਿਲਦ ਵਿਚ ਸਾਂਭਿਆ ਰਹੇ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਕੋਸ਼

ਚਿਰਾਂ ਤੋਂ ਸੰਗਤਾਂ ਵੱਲੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਕੋਸ਼ ਕਰਤਾ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਡਾਕਟਰ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਦਮ ਭੂਸ਼ਨ ਦੀ ਆ ਰਹੀ ਮੰਗ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖ ਕੇ ਖਾਲਸਾ ਟਰੈਕਟ ਸੁਸਾਇਟੀ ਪੰਜਵੀ-ਵਾਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਅਦੁੱਤੀ ਕੋਸ਼ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਹਿਤ ਆਪਣਾ ਨਾਂ ਤੇ ਪੂਰਾ ਪਤਾ ਭੇਜਣ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾਲਤਾ ਕਰਨੀ। ਕੋਸ਼ ਇਕੋ ਸੰਚੀ ਵਿਚ ਲਗ ਭਗ ੧੦੦੦ ਪੰਨੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜੋ ਅਦੁੱਤੀ ਹੋਵੇਗਾ।

ਸੁਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸੁਨਹਿਰੀ ਗੁਟਕਾ

ਖਾਲਸਾ ਟਰੈਕਟ ਸੁਸਾਇਟੀ ਨੇ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖ ਕੇ ਪੰਜਵੀਂ ਵਾਰ ਸ੍ਰੀ ਸੁਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸੁਨਹਿਰੀ ਗੁਟਕਾ ਸੁੰਦਰ ਗੈਟਅਪ ਅਤੇ ਖੂਬਸੂਰਤ ਦਿੱਖ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾਇਆ ਹੈ, ਜੋ ਸੁਗਾਤ ਅਤੇ ਪੁਰਸਕਾਰ ਵਜੋਂ ਹਰ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਵਿਵਾਹਾਂ, ਸ਼ਾਦੀਆਂ ਤੇ ਦੇਣ ਲਈ ਅਮੋਲਕ ਵਸਤੂ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੀ ਭੇਟਾ ਲਾਗਤ ਮਾਤਰ ਬਿਨਾਂ ਡਾਕ ਖਰਚ ਕੇਵਲ ਰੁਪੈ ੧੫/- ਹੈ।

ਮਿਲਣ ਦਾ ਪਤਾ—

ਸੰਪਾਦਕ-ਖਾਲਸਾ ਟਰੈਕਟ ਸੁਸਾਇਟੀ ਚੀ:ਖਾ:ਦੀ: ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ੧੪੩੦੦੧

(ੳ)

ਜ਼ਰੂਰੀ ਬੇਨਤੀਆਂ

- * ਹਰ ਵਾਰ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਕਿ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਚੰਦੇ ਬਕਾਏ ਤੇ ਚਾਲੂ ਸਾਲ ਦਾ ਚੰਦਾ ਭੇਜ ਕੇ ਸੁਸਾਇਟੀ ਨੂੰ ਹੋਰ ਚੰਗੇਰੀ ਸੇਵਾ ਕਰਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰੋ ਜੀ, ਪਰੰਤੂ ਬਾਰ ਬਾਰ ਲਿਖਣ ਦੇ ਵੀ ਚੰਦੇ ਦੇ ਬਕਾਇ ਦੀ ਰਕਮ ਦਫਤਰ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਰਹੀ ਜੀ। ਇਸ ਢਿਲ ਨਾਲ ਦਫਤਰ ਦੀ ਮਾਇਕੀ ਪੱਧਰ ਨੀਵੀਂ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਦਫਤਰ ਪੂਰਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੇਵਾ ਕਰਣ ਵਿਚ ਅਸਮਰਥ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਤੁਹਾਡੇ ਸਹਿਯੋਗ ਦੇ ਸਦਕੇ ਹੀ ਸੁਸਾਇਟੀ ਚੜ੍ਹਦੀਆਂ ਕਲਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਪੰਥ ਤੇ ਕੌਮ ਦੀ ਨਿੱਘਰ ਸੇਵਾ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪੂਰਨ ਆਸ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਕਿ ਦੀਵਾਨ ਦੀਆਂ ਲੋਕਲ ਕਮੇਟੀਆਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਸਾਹਿਬਾਨ, ਸਹਾਇਕ ਦੇ ਪਾਠਕ ਜਨ ਸਾਡੀ ਇਸ ਬੇਨਤੀ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਕੇ ਸਾਡੀ ਹੌਸਲਾ ਅਫਜ਼ਾਈ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਣਗੇ।
- * ਹਰ ਪਾਠਕ ਦਾ ਮੁਖ ਫਰਜ਼ ਹੈ, ਕਿ ਉਹ 'ਨਿਰਗੁਣੀਆਰਾ' ਮਾਸਕ ਪੱਤਰ ਦੇ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਦੋ ਦੋ ਨਵੇਂ ਪਾਠਕ ਬਣਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਧਾਰਮਿਕ ਫਰਜ਼ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਵਿਚ ਯੋਗ ਦਾਨ ਪਾਵੇ।
- * ਮਨੀਆਡਰ ਭੇਜਨ ਸਮੇਂ ਆਪਣੇ ਨਵੇਂ ਚਿਟ ਨੰਬਰ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਤੇ ਆਪਣਾ ਪੂਰਾ ਪਤਾ ਲਿਖੋ ਜੀ। (ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੀ ਭੇਜੀ ਰਕਮ ਤੁਹਾਡੇ ਖਾਤੇ ਵਿਚ ਜਮਾਂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੇਗੀ ਜੀ। ਅਤੇ ਕਈ ਭਰਮ-ਭੁਲੇਖੇ ਜਨਮ ਲੈਣਗੇ) ਤਾਂ ਕਿ ਚੰਦੇ ਦਾ ਹਿਸਾਬ ਠੀਕ ਲਿਖਿਆ ਜਾ ਸਕੇ।
- * ਦਸ ਰੁਪਏ ਤਕ ਚੈਕ ਭੇਜਣ ਦੀ ਥਾਂ ੧੦ ਰੁਪਏ ਦਾ ਡਰਾਫਟ ਪੰਜਾਬ ਐਂਡ ਸਿੰਧ ਬੈਂਕ ਰੇਲਵੇ ਰੋਡ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਾ ਬਣਾ ਭੇਜੋ ਜੀ। ਦਸ ਰੁਪਏ ਦੇ ਚੈਕ ਚੋਂ ਦਫਤਰ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਰੁਪਏ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੇ ਸਹਿਨ ਕਰਨ ਦੀ ਦਫਤਰ ਕੋਲ ਸ਼ਕਤੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜੀ
- * ਨਵੀਆਂ ਸੂਚੀਆਂ ਛਪਣ ਕਾਰਨ ਚਿਟ ਨੰਬਰ ਬਦਲ ਗਏ ਹਨ ਜੀ, ਇਸ ਲਈ ਆਪਣਾ ਆਪਣਾ ਚਿਟ ਨੰਬਰ ਨੋਟ ਕਰੋ ਜੀ।

(ਅ)

ਸੰ ਪਾ ਦ ਕੀ

ਸਤਿਕਾਰ ਯੋਗ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਸ਼ਕਰਗੰਜ ਜੀ ਦੇ ਸਲੋਕਾਂ ਦਾ ਟੀਕਾ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਭੇਟਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਪਵਿਤਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੰਪਾਦਨਾ ਸਮੇਂ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਚਾਰ ਸ਼ਬਦ ਤੇ ਸੌ ਤੋਂ ਉਪਰ ਸਲੋਕ ਸੰਮਿਲਤ ਕੀਤੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਮਕਾਲੀ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ਾਂ ਤੇ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਸੱਚ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਯੋਗ ਥਾਂ ਦਿਤੀ ਹੈ :

ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਸੁਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੂਫੀ ਫਕੀਰ ਹੋਏ ਹਨ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਕਠੌਰ ਤੱਪ ਕੀਤਾ, ਭੁੱਖੇ-ਭਾਣੇ ਫਾਕੇ ਕੱਟੇ, ਖੂਹਾਂ ਵਿਚ ਲਮਕ ਕੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਕਸ਼ਟ ਦਿਤੇ, ਮੱਕੇ-ਮਦੀਨੇ ਦਾ ਹੱਜ ਵੀ ਕੀਤਾ, ਕੁਰਾਨ ਸਰੀਫ਼ ਨੂੰ ਕੰਠ ਕੀਤਾ, ਰੋਜੇ ਰੱਖੇ ਤੇ ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵੀ ਕੀਤਾ। ਭਾਵੇਂ ਆਪਣੀ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਬੜੀ ਅਸਰ ਭਰਪੂਰ ਭੈ-ਦਾਇਨੀ ਹੈ ਪਰ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਦਾ ਸਰਚਸਮਾ ਹੈ।

ਪਰ ਇਸ ਸਾਰੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨਾਲ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਟਕਾਊ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਆਖਰ ਵਿਚ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸਹੀ ਫਿਲਾਸਫੀ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਹਰ ਰਚਨਾ ਆਪਣੇ ਨਿੱਜੀ ਤਜਰਬਿਆਂ ਦੀ ਉੱਪਜ ਹੈ। ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਲੋਕ ਹਰ ਪ੍ਰਾਣੀ-ਮਾਤਰ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅਸਲ ਰਾਹ ਦਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਸਲੋਕਾਂ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਭਾਵ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਨੇਕ-ਕਮਾਈ, ਕਿਸੇ ਦਾ ਹੱਕ ਨਾ ਮਾਰਨਾ, ਧਰਮ ਤੇ ਥਿਰ ਰਹਿਣਾ, ਧੀਆਂ-ਪੁੱਤਰਾਂ ਦੇ ਪਿਆਰ ਤੋਂ ਨਿਰਲੇਪ ਰਹਿ ਕੇ ਦੁਨਿਆਵੀ ਸੁਖ-ਸ਼ਾਂਤੀ ਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਭਗਤੀ ਵਲ ਖਿਚਦਾ ਹੈ।

(ਏ)

ਰੁਖੀ ਸੁਖੀ ਖਾਇਕੈ ਠੰਢਾ ਪਾਣੀ ਪੀਉ ॥
ਫਰੀਦਾ ਦੇਖਿ ਪਰਾਈ ਚੋਪੜੀ ਨਾ ਤਰਸਾਏ ਜੀਉ ॥ ੨੧ ॥

ਫਰੀਦਾ ਜਾ ਲਬੁ ਤ ਨੇਹੁ ਕਿਆ ਲਬੁ ਤ ਕੂੜਾ ਨੇਹੁ ॥
ਕਿਚਰੁ ਝਤਿ ਲਘਾਈਐ ਛਪਰਿ ਤੁਟੈ ਮੇਹੂ ॥ ੧੮ ॥

ਫਰੀਦਾ ਲੋੜੇ ਦਾਖ ਬਿਜਉਰੀਆਂ ਕਿਕਰਿ ਬੀਜੈ ਜਟੁ ॥
ਹੰਢੈ ਉਨ ਕਤਾਇਦਾ ਪੈਧਾ ਲੋੜੈ ਪਟੁ ॥ ੨੩ ॥

ਫਰੀਦਾ ਜੀ ਦੇ ਉਪਰੋਕਤ ਤਿੰਨੇ ਸਲੋਕ ਜੀਵਨ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਵਿਸਿਆਂ ਵਲ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਸਲੋਕ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਟੁੰਬਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਨੂੰ ਮਾੜੇ ਕੰਮ ਛਡਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੇਂਦੇ ਹਨ, ਦੁਨਿਆਵੀ ਜੰਗਲ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਦਾ ਰਸਤਾ ਦਸਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸੋਚ ਨੂੰ ਵੈਰਾਗ—ਮਈ ਬਣਾ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ।

ਸੰਪਾਦਕ—ਬੇਦੀ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਤਕਾਰ

—ਪ੍ਰੋ: ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਿਦੇਸ਼ ਦੌਰੇ ਤੋਂ ਪਰਤੇ—

ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਦੌਰੇ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਪਰਤੇ ਆਏ ਹਨ । ਆਪ ਨੇ ਸਿੰਘਪੁਰ, ਮਲੇਸ਼ੀਆ, ਥਾਈਲੈਂਡ ਆਦਿ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕੀਤਾ । ਹੁਣ ਜਲਦੀ ਹੀ ਆਪ ਪੱਛਮ ਦੇ ਦੌਰੇ ਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ।

ਵਾਪਸੀ ਤੇ ਪ੍ਰੋ: ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸ੍ਰ: ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਨਰੇਰੀ ਸਕੱਤਰ (ਚੀਫ ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ) ਅਤੇ ਸ੍ਰ: ਭਾਗ ਸਿੰਘ ‘ਅਣਖੀ’ ਦਾ ਦਿਲੀ ਧੰਨਵਾਦ ਕੀਤਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਪਾਰ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਪ੍ਰੋ: ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਬਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਸਿਖੀ ਦੇ ਪਰਚਾਰ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਹੈ ।

—ਰਪੋਰਟਰ

(ਸ)

੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਸੰਖੇਪ ਜੀਵਨ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ

ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੀ ਛਾਪ ਵਾਲੇ ਚਾਰ ਕੁ ਸ਼ਬਦ ਤੇ ਸੌ ਤੋਂ ਕੁਝ ਉਪਰ ਸ਼ਲੋਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਪੰਚਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੇ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੀ ਪਾਕ ਪਟਨ ਵਿਚ ਗੱਦੀ ਹੁਣ ਤਕ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਗੱਦੀ ਦੇ ਆਦਿ ਕਰਤਾ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਸ਼ਕਰ ਗੰਜ ਦੇ ਵਡਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਉਹ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਸਨ।

ਜਿਸ ਦੀ ਅਉਲਾਦ ਵਿਚੋਂ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਜੀ ਸੇ, ਉਹ ਕਾਬਲ ਦਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸੀ, ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਫੱਰੁਖਸ਼ਾਹ। ਗਜ਼ਨੀ ਦਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਕਾਬਲ ਨਾਲ ਖੁਣਸਦਾ ਸੀ, ਸੌ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਬਾਦ ਗਜ਼ਨੀ ਦੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਕਾਬਲ ਫਤੇ ਕਰ ਲਿਆ। ਤਦ ਫੱਰੁਖਸ਼ਾਹ ਦਾ ਪੁੱਤ੍ਰ ਉਸ ਪਾਸ ਚਲਾ ਗਿਆ ਤੇ ਸ਼ਰਨ ਤਕਾਈ; ਗਜ਼ਨੀ ਦੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਾਬਲ ਦਾ ਰਾਜ ਮੌੜ ਦਿਤਾ ਤੇ ਆਪਣੀ ਲੜਕੀ ਵਿਆਹ ਦਿਤੀ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਜਾਪਦਾ ਐਉਂ ਹੈ ਕਿ ਗਜ਼ਨੀ ਤੇ ਕਾਬਲ ਦੇ ਸ਼ਾਹ ਆਪੋ ਵਿਚ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਸਨ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿਚ ਵਿਆਹ ਸ਼ਰੀਕੇ ਵਿਚ ਹੋ ਹੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਦੇ ਦਾਦੇ ਖ਼ਾਜਾ ਸ਼ਈਬ ਦਾ ਨਿਕਾਹ ਸੁਲਤਾਨ ਮਹਮੂਦ ਗਜ਼ਨਵੀ ਦੀ ਭੈਣ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੀ ਅਉਲਾਦ ਵਿਚੋਂ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਪਿਤਾ ਖ਼ਾਜਾ ਜਮਾਲਦੀਨ ਸਭ ਤੋਂ ਵਡੇ ਪੁੱਤ੍ਰ ਸਨ।

ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਦਾ ਪੜਦਾਦਾ ਕਿਸੇ ਜੰਗ ਵਿਚ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ, ਤਦ

ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਦਾ ਦਾਦਾ ਸ਼ੇਖ ਸ਼ਈਬ ਆਪਣੇ ਪੁਤ੍ਰ ਜਮਾਲ ਦੀਨ ਤੇ ਦੋ ਹੋਰ ਬੇਟੇ ਤੇ ਸਾਕਾਂ ਸਮੇਤ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਭੱਜ ਆਇਆ। ਤਦੋਂ ਈਸਵੀ ਸਨ ਸੀ ੧੧੨੫ ਤੇ ਹਿਜਰੀ ਸੀ ੫੧੬। ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਪੁੱਜ ਕੇ ਪਹਿਲੇ ਆਪ ਕਸੂਰ ਆਏ*। ਕਸੂਰ ਦਾ ਕਾਜ਼ੀ ਸ਼ੇਖ ਸ਼ਈਬ ਦੀ ਉੱਚ ਪਦਵੀ ਦਾ ਜਾਣੂ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਨੇ ਵੀ ਵਿਦਯਾ ਕਾਬਲ ਵਿਚ ਪਾਈ ਸੀ। ਇਸ ਕਾਜ਼ੀ ਨੇ ਸ਼ੇਖ ਸ਼ਈਬ ਦੀ ਬਹੁਤ ਖਾਤਰ ਕੀਤੀ। ਕੁਛ ਚਿਰ ਕਸੂਰ ਰਹਿਕੇ ਮੁਲਤਾਨ ਚਲੇ ਗਏ। ਇਹ ਇਥੇ ਏਕਾਂਤ ਰਹਿਣਾ ਲੋਚਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਮੁਲਤਾਨ ਵਿਚ ਮਸ਼ਹੂਰੀ ਹੋ ਜਾਣੇ ਕਰਕੇ ਆਪ 'ਕੋਠੀਵਾਲ' ਨਾਮੇ ਇਕ ਪਿੰਡ ਆ ਰਹੇ, ਜੋ ਦੀਪਾਲ ਪੁਰ ਦੇ ਲਾਗੇ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਥੇ ਰਹਿਣੇ ਕਰਕੇ ਕੋਠੀਵਾਲ ਦਾ ਨਾਉ 'ਚਾਉਲੀ ਮੁਸ਼ੈਖਾਂ' ਪੈ ਗਿਆ। ਏਥੇ ਸ਼ੇਖ ਸ਼ਈਬ ਨੇ ਇਸਲਾਮੀ ਤਾਲੀਮ ਦਾ ਮੁਦਰੱਸਹ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤਾ। ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਦੀ ਜਨਮ ਭੂਮੀ ਇਹੀ ਪਿੰਡ ਹੈ।

ਆਪ ਦੇ ਪਿਤਾ ਸ਼ੇਖ ਜਮਾਲਦੀਨ ਨੇ ਬੀਬੀ ਮਰੀਅਮ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕੀਤਾ। ਬੀਬੀ ਮਰੀਅਮ ਸੱਯਦ ਅਬਦੁਲਾ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਬੇਟੀ ਸੀ। ਇਹ ਸੱਯਦ ਅਬਦੁਲਾ ਸ਼ਾਹ ਹਜ਼ਰਤ ਅਲੀ ਦੀ ਅੰਸ਼ ਵਿਚੋਂ ਸੀ। ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਚਾਚਾ ਅਬਦੁੱਲਾ ਜੀ ਦੀ ਅੰਸ਼ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੋਰ ਸਜਣ ਸੀ,—ਮੌਲਵੀ ਵਜੀਹਉੱਦੀਨ; ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬੀਬੀ ਮਰੀਅਮ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਲੈ-ਪਾਲਕ ਲੜਕੀ ਬਣਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਵਜੀਹਉੱਦੀਨ ਵੀ ਕਾਬਲ ਤੋਂ ਰਾਜਸੀ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਕਰਕੇ ਭੱਜ ਆਇਆਸੀ ਤੇ ਮੁਲਤਾਨ ਜ਼ਿਲੇ ਦੇ ਕਰੀਰਨਗਰ ਵਿਚ ਆ ਵਸਿਆ ਸੀ। ਪਿਛਲੇ ਖਾਨਦਾਨੀ ਖਿਆਲ ਕਰਕੇ ਵਜੀਹਉੱਦੀਨ ਨੇ ਆਪਣੀ ਲੈ-ਪਾਲਕ ਲੜਕੀ 'ਮਰੀਅਮ' ਦਾ ਵਿਵਾਹ ਸ਼ੇਖ ਜਮਾਲਦੀਨ ਨਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਬੀਬੀ ਦੀ ਕੁਖੋਂ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਜੀ ਜਨਮੇ। ਬੀਬੀ ਬਾਬਤ ਲਿਖਿਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਇਹ ਬੜੀ ਦੀਨਦਾਰ ਤੇ ਕਰਾਮਾਤੀ ਸੀ।

* ਇਹ ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਪਹਿਲੇ ਆਪ ਲਾਹੌਰ ਆਏ ਤੇ ਫੇਰ ਕਸੂਰ ਗਏ।
[ਜੀਵਨ ਬਾ: ਫਰੀਦ ਖਾ: ਟਰੈ: ਸੁ:]

ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਦਾ ਜਨਮ ਹਿਜਰੀ ੫੬੯ (ਈ: ੧੧੭੩) ਨੂੰ ਹੋਇਆ, ਉਸ ਦਿਨ ਮੁਹੱਰਮ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਸੀ ਤੇ ਰੋਜ਼ੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਸ ਪਵਿੱਤ੍ਰਤਾ ਦੇ ਖਿਆਲ ਤੇ ਆਪ ਦਾ ਨਾਮ 'ਫਰੀਦੁੱਦੀਨ ਮਸਓਦ' ਰਖਿਆ ਗਿਆ।

ਆਪ ਦੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਆਪ ਦੀ ਛੋਟੀ ਉਮਰੇ ਗੁਜ਼ਰ ਗਏ ਸਨ, ਮਾਤਾ ਨੇ ਆਪ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਤੇ ਸਿਖਿਆ ਪੂਰੇ ਫਕੀਰੀ ਤੇ ਦਰਵੇਸ਼ੀ ਢੰਗ ਵਿਚ ਸਿਰੇ ਚਾੜੀ। ਛੋਟੀ ਉਮਰੇ ਫਰੀਦ ਬਾਲਕੇ ਨੇ ਕੁਰਾਨ ਕੰਠ ਕਰ ਲਿਆ ਤੇ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਨ ਲਗ ਪਏ। ਨਮਾਜ਼ ਮਗਰੋਂ ਮਾਂ ਆਪ ਨੂੰ ਸ਼ੱਕਰ ਦਿਆ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਕ ਦਿਨ ਨਮਾਜ਼ ਵੇਲੇ ਮਾਂ ਘਰ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਤਾਂ ਨਮਾਜ਼ ਮਗਰੋਂ ਮੁਸੱਲੇ ਹੈਠੋਂ ਢੇਰ ਸਾਰੀ ਸ਼ੱਕਰ ਮਿਲੀ। ਕੁਛ ਆਪ ਨੇ ਖਾਧੀ ਕੁਛ ਸਾਥੀ ਮੁੰਡਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡੀ। ਮਾਂ ਨੂੰ ਜਦ ਪਤਾ ਲਗਾ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ ਤੂੰ ਸ਼ੱਕਰ ਗੰਜ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪ ਦੀ ਅੱਲ 'ਸ਼ੱਕਰ ਗੰਜ' ਦੀਆਂ ਕਈ ਰਵਾਇਤਾਂ ਹਨ। ਸੰਨ ੧੧੮੯ ਈ: ਤੇ ਹਿਜਰੀ ੫੮੫ ਵਿਚ ਆਪ ਹੱਜ ਤੇ ਗਏ। ਪੰਜ ਮਹੀਨੇ ਬਾਦ 'ਜੱਦੇ' ਅੱਪੜੇ ਤੇ ਉਥੋਂ ਮੱਕੇ ਨੂੰ ਗਏ।

ਮੱਕੇ ਤੋਂ ਬਗ਼ਦਾਦ ਦੇ ਅਬਦੁਲ ਕਾਦਰ ਜੀਲਾਨੀ ਆਏ ਹੋਏ ਸੀ। ਆਪ ਨੇ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਕੰਠ ਵਿਚ ਕੁਛ ਕਿਹਾ, ਉਹ ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋ ਗਏ। ਹੋਸ਼ ਆਈ ਤਾਂ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਬੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋਏ ਹਨ। ਫੇਰ ਜੀਲਾਨੀ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਬੁਲਾ ਕੇ ਕਈ ਵਸਤਾਂ ਨਬੀ ਜੀ ਦੀਆਂ ਯਾਦਗੀਰੀ ਆਪ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ੀਆਂ। ਇਉਂ ਆਪ ਦਾ ਸਨਬੰਧ ਇਸ ਵਡੇ ਪੀਰ ਨਾਲ ਹੋ ਗਿਆ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਆਪ ਫੇਰ ਮੱਕੇ ਤੋਂ ਮਦੀਨੇ ਗਏ। ਮਦੀਨੇ ਹੋ ਕੇ ਹਿੰਦ ਵਾਪਸ ਆਏ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲੋਂ ਅਜਮੇਰ ਗਏ, ਉਥੇ ਆਪ ਨੇ ਖ਼ਾਜਾ ਗਰੀਬ ਨਵਾਜ਼ ਤੋਂ ਸਿਖਿਆ ਲਈ, ਫੇਰ ਵਤਨ ਆ ਕੇ ਆਪ ਕਾਬਲ ਗਏ ਤੇ ਉਥੇ ਕਿੰਨਾ ਚਿਰ ਰਹੇ, ਧਾਰਮਕ ਵਿਦਿਆ ਪਾਈ, ਮੁੜ ਵਾਪਸ ਪੰਜਾਬ ਆਏ ਤੇ ਮੁਲਤਾਨ ਠਹਿਰੇ। ਇਥੋਂ ਆਪ ਦਿੱਲੀ ਫਕੀਰ ਕੁਤਬੁੱਦੀਨ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਮੁਰੀਦ ਹੋ ਗਏ। ਫੇਰ ਆਪ ਬੁਖਾਰੇ ਵਲ ਨੂੰ ਗਏ ਤੇ

ਉਥੋਂ ਆਕੇ ਫੇਰ ਫਕੀਰ ਕੁਤਬੁਦੀਨ ਪਾਸ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ, ਏਥੋਂ ਆਪ ਨੂੰ ਚਾਰ ਸਿਖਿਆ ਮਿਲੀਆਂ :—(੧) ਥੋੜਾ ਖਾਉ (੨) ਥੋੜਾ ਸਵੇਂ (੩) ਥੋੜਾ ਬੋਲੋ । (ਥੋੜਾ ਮਿਲੋ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ । ਕੁਤਬੁਦੀਨ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਇਹ ਵੀ ਮਿਲੀ ਕਿ ਸਰਸੇ ਜਾ ਕੇ ਦੀਨ ਵਿਦਯਾ ਹੋਰ ਪੜ੍ਹੋ । ਫੇਰ ਆਪ ਕੁਝ ਚਿਰ ਸਰਸੇ ਦੇ ਫਕੀਰਾਂ ਤੇ ਉਲਮਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਖਾਸ ਕਰ ਅਬਦੁੱਸਕੂਰ ਪਾਸ ਰਹੇ । ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਆਪ ਹਾਂਸੀ ਗਏ । ਕੁਝ ਚਿਰ ਮਗਰੋਂ ਆਪਦੇ ਮੁਰਸ਼ਿਦ ਕੁਤਬੁਦੀਨ ਸਾਹਿਬ ਗੁਜ਼ਰ ਗਏ । ਆਪ ਫੇਰ ਦਿੱਲੀ ਆਏ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਥਾਵੇਂ ਥਾਪੇ ਗਏ, ਪਰ ਆਪ ਜੀ ਇਹ ਪਦਵੀ ਹਾਂਸੀ ਦੇ ਪੀਰ ਜਮਾਲੁ-ਦੀਨ ਨੂੰ ਸੌਂਪ ਕੇ ਅਜੋਧਨ ਆ ਗਏ । ਜਿਸ ਥਾਂ ਦਾ ਹੁਣ ਨਾਉਂ ਪਾਕਪਟਨ ਪੈ ਗਿਆ ਹੈ ।

ਫਰੀਦ ਜੀ ਇਕ ਵੇਰ ਜਦ ਦਿੱਲੀ ਗਏ, ਤਦੋਂ ਆਪ ਨੂੰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਘਰ ਸੱਦਿਆ ਤੇ ਰਣਵਾਸ ਦੀਆਂ ਬੇਗਮਾਂ ਨੂੰ ਆਪ ਤੋਂ ਬੈਠ ਲੈ ਦਿਤੀ ਅਰਥਾਤ ਦੀਖਯਾ ਲੈ ਦਿਤੀ । ਇਥੇ ਆਪ ਨੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਲੜਕੀ ‘ਹਜ਼ੂਬਰਾਂ’ ਨੂੰ ਡਿੱਠਾ ਤੇ ਪੁੱਛਿਆ ਇਹ ਬੀਬੀ ਕੌਣ ਹੈ ? ਫਿਰ ਆਪ ਰਣਵਾਸ ਤੋਂ ਚਲੇ ਗਏ, ਪਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੀ ਪੁੱਛ ਦਾ ਮਤਲਬ ਸਮਝ ਲਿਆ ਅਤੇ ਇਸੇ ਲੜਕੀ ਦਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰ ਦਿਤਾ । ਕਈ ਲੱਖ ਰੁਪਯਾ ਤੇ ਨਾਲ ਦਾਸੀਆਂ ਦਿਤੀਆਂ, ਪਰ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਸਾਰਾ ਰੁਪਯਾ ਗਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਵੰਡ ਦਿਤਾ ਤੇ ਦਰਵੇਸ਼ੀ ਤੀਕੇ ਤੇ ਹੀ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦੀ ਵਹੁਟੀ ਨੂੰ ਰਖਿਆ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪ ਦੇ ਵਿਵਾਹ ਕੋਈ ਚਾਰ ਤੇ ਕੋਈ ਪੰਜ ਹੋਏ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਆਪ ਦੀ ਔਲਾਦ ਇਹ ਹੋਈ :—

੧. ਬਦਰੁੱਦੀਨ । ੨. ਸ਼ਹਾਬੁੱਦੀਨ । ੩. ਨਿਜ਼ਾਮੁਦੀਨ । ੪. ਯਾਕੂਬ । ੫. ਅਬਦੁੱਲ ਸ਼ਾਹ ਪੰਜ ਪੁਤ੍ਰ ਤੇ ਤ੍ਰੈ ਬੇਟੀਆਂ ਹੋਈਆਂ:—

੧. ਫਾਤਿਮਾ, ੨. ਮਸਤਹੂਰਾਂ ਤੇ ੩. ਸ਼ਰੀਫਾਂ ।

ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਤੇ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦਾ ੧੨ ਵਰੇ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ

ਰਹਿਣਾ ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਮੱਧ ਹਿੰਦ, ਜੂਨਾ ਗੜ੍ਹ, ਅਸਾਮ ਆਦਿ ਕਈ
ਥਾਈਂ ਫਿਰੇ ਵੀ ਦੱਸੀ ਦੇ ਹਨ ਤੇ ਬਣਾ ਵਿਚ ਰਹੇ ਵੀ ਸਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਪ੍ਰਸਿਧ ਫਕੀਰ ਨਜ਼ਾਮੁਦੀਨ ਔਲੀਆ ਵੀ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦਾ ਮੁਰੀਦ
ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ, ਆਸਫ਼-ਦੀਨ ਵੀ ਆਪ ਦਾ ਚੇਲਾ ਹੋਇਆ; ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ
ਕਈ ਚੰਗੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਲੋਕ ਮੁਰੀਦ ਹੋਏ। ਆਪ ਨੇ ਸੂਫੀ ਰੰਗ ਵਿਚ ਇਸਲਾਮ
ਦਾ ਬੜਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਲਗ ਪਗ ੧੨ ਜਾਤੀਆਂ ਦੇ ਹਿੰਦੂ ਸਾਰੇ ਯਾ
ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਢੇਰ ਸਾਰੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕੀਤੇ।

ਰਵਾਇਤ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਫਰੀਦ ਜੀ ਅਜੋਧਨ ਜਾ ਕੇ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ
ਪੀਲੂ ਤੇ ਬੇਰਾਂ ਤੇ ਗੁਜ਼ਾਰਾਂ ਕੀਤਾ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਮੁੱਦਤਾਂ ਤਕ ਆਪ ਦੀ
ਇਹੋ ਖੁਰਾਕ ਰਹੀ। ਖਾਣ ਪੀਣ ਦੇ ਸੱਜਮ ਆਪ ਦੇ ਹੋਰ ਬੀ
ਮਸ਼ਹੂਰ ਹਨ। ਇਕ ਵੇਰ ਫਰੀਦ ਜੀ ਆਪਣੀ ਮਾਤਾ ਦੇ ਹੁਕਮ ਮੂਜ਼ਬ
੧੨ ਵਰ੍ਹੇ ਵਣੀ ਵਿਚ ਰਹੇ। ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ ਕੇ ਤਦੋਂ ਆਪ ਬਨਾਂ ਦੇ ਪੱਤੇ
ਖਾ ਕੇ ਝੱਟ ਟਪਾਉਂਦੇ ਸਨ।* ੧੨ ਵਰ੍ਹੇ ਬਾਦ ਘਰ ਨੂੰ ਮੁੜੇ ਤਦ
ਮਾਤਾ ਨੇ ਆਪ ਦੇ ਵਾਲਾਂ ਨੂੰ ਕੰਘੀ ਕੀਤੀ, ਵਾਲ ਬਹੁਤ ਅੜੇ
ਹੋਏ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਪੀੜ ਹੋਈ ਤੇ ਆਪ ਨੇ 'ਸੀ ਸੀ' ਕੀਤੀ, ਤਾਂ ਮਾਤਾ ਨੇ
ਕਿਹਾ : ਤੈਨੂੰ ਕੰਘੀ ਨਾਲ ਪੀੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਦ ਤੂੰ ਦਰਖਤਾਂ ਦੇ ਪੱਤੇ
ਤੋੜਦਾ ਹੈਂ ਬਿਛਾਂ ਨੂੰ ਪੀੜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ? ਫਰੀਦ ਜੀ ਸਮਝੇ ਕਿ ਘਾਲ
ਬਿਥਾ ਗਈ। ਫੇਰ ਆਪ ੧੨ ਵਰ੍ਹੇ ਲਈ ਇਕ ਵਣੀ ਵਿੱਚ ਜਾ ਰਹੇ।
ਇਸ ਵੇਰ ਆਪ ਜੈਤੂਨ ਦੀ ਲੜਕੀ ਦਾ ਇਕ ਠੂਠਾ ਨਾਲ ਲੈ ਗਏ ਜੋ
ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਦੱਸੀਦਾ ਸੀ ਤੇ ਜੋ ਆਪਨੂੰ ਗੌਸ ਆਜ਼ਮ
ਨ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਏਹ ਠੂਠਾ ਬੀ ਆਪ ਰਗੜਕੇ ਪੀਂਦੇ ਸਨ। ਘਸ ਘਸ
ਕੇ ਇਹ ਟਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਇਸ ਨੂੰ ਫੇਰ ਆਪ ਢਿੱਡ ਨਾਲ

* ਐਸੀਆਂ ਗਲਾਂ ਨੂੰ ਅਸੰਭਵ ਖਿਆਲ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਥੋੜੇ ਹੀ ਦਿਨ
ਹੋਏ ਹਨ ਕਿ ਕਲੇਰਾਂ ਵਾਲੇ ਸੰਤ ਅਨੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਡਿਹਰਾਦੂਨ ਦੇ ਇਕ ਬਨ
ਵਿਚ ਨਾ ਕੇਵਲ ਆਪ ਬਨ ਪਤ੍ਰ ਉਬਾਲ ਕੇ ਝੱਟ ਟਪਾਉਂਦੇ ਦੇਖੇ ਗਏ, ਸਗੋਂ
ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਬੀ ਇਹ ਭੋਜਨ ਦੇਂਦੇ ਸਨ।

ਬੰਨ੍ਹ ਛਡਦੇ ਸਨ। ਇਸੇ ਨੂੰ ਲੋਕੀਂ ਦਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਆਪ ਨੇ ਕਾਠ ਦੀ ਰੋਟੀ ਬੰਨ੍ਹ ਲਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਆਪ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਕਾਠ ਦੀ ਰੋਟੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਾਕਪਾਨ ਵਿੱਚ ਉਹ ਰੋਟੀ ਹੁਣ ਤੱਕ ਦੱਸਦੀ ਪਈ ਹੈ।

ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਖੂਹ ਵਿਚ ਲਮਕ ਕੇ ਤਪ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਵਾਰਦਾਤਾਂ ਵੀ ਹਨ। ਬਲਕਿ ਦੱਸੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਖੂਹ ਰੀਵਾੜੀ ਦੇ ਪਾਸ ਵਾਰ ਹੈ। ਕਈ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸ਼ਰਧਾਵਾਨ ਦਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਤਪ ਕਰਨ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਲਈ ਸੀ, ਜੋ 'ਹਰਾ' ਨਾਮੀ ਗੁਫਾ ਵਿਚ ਉਰਧ ਤਪ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਦੱਸੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਨੇ ੧੪ ਚਿਲੇ ਹਠ ਤਪ ਦੇ ਕੱਟੇ। ਅਖੀਰਲੇ ਤਪ ਦੇ ਅੰਤ ਮੂਰਛਾ ਵਿਚ ਖੁਦ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਿਹਾ : ਦਿਲੀ ਜਾਓ ਖ਼ਾਜਾ ਕੁਤਬਦੀਨ ਦੀ ਚਰਨੀ ਲੱਗੋ। ਤਾਂ ਆਪ ਦਿੱਲੀ ਗਏ ਸਨ ਤੇ ਉਥੋਂ ਆਪ ਨੂੰ ਨਾਮ ਦਾ ਰਾਹ ਮਿਲਿਆ ਸੀ ਤੇ ਆਪ ਰਸਾਰੂੜ੍ਹ ਹੋ ਗਏ ਸੀ। ਆਪ ਦੇ ਤਪਾਂ ਹਠਾਂ ਤੋਂ ਹੈਰਾਨ ਹੋਈਦਾ ਹੈ ਪਰ ਏਸੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਇਕ ਸਿਖ ਤਤਿਖਜੂ ਜੀ ਹੋਏ ਹਨ, ਜੋ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੀ ਮਾਂ ਦੇ ਖਿਆਲ ਸੁਣਕੇ ਪੱਤੇ ਖਾਣੇ ਵੀ ਛੱਡ ਬੈਠੇ ਸੇ। ਫੇਰ ਆਪ ਜੀ ਬ੍ਰਿਛਾਂ ਦੇ ਸੁੱਕੇ ਟੁੰਡ ਭਾਲ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ, ਜੋ ਲਕੜ ਗਰਕੇ ਆਟਾ ਜਿਹਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸੇ ਪਰ ਨਿਰਧਾਰ ਕਰਨ ਲਗ ਪਏ। ਇਕ ਦਿਨ ਉਸੇ ਆਟੇ ਜਿਹੇ ਵਿਚ ਜੋ ਇਕ ਪੁਰਾਣੇ ਟੁੰਡ ਵਿਚ ਸੀ, ਕੀੜੇ ਤੁਰਦੇ ਦੇਖੇ ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਖਾਣਾ ਛਡ ਦਿਤਾ; ਕਿ ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੀੜਿਆਂ ਦੀ ਖੁਰਾਕ ਖਾ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਭੁੱਖਾ ਰਖਾਂ। ਫੇਰ ਫਾਕੇ ਕੜਾਕੇ ਸਹਿੰਦੇ ਇਕ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿਖ ਸੰਤ ਪਾਸੋਂ ਆਏ।* ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੁਮਤਿ ਦਿਤੀ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਠਾਂ ਤਪਾਂ ਤਯਾਗਾਂ ਨਾਲੋਂ ਸਾਈਂ ਦਾ ਨਾਮ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਹੈ। ਅੰਨ ਪਾਣੀ ਖਾਓ ਸੰਜਮ ਦਾ, ਇਹ ਤਾਂ ਠੀਕ ਹੈ ਵਯਸਨਾ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਪੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਪਰ ਅਤਿ ਨਾ ਕਰੋ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਠਾਂ ਤਪਾਂ ਤੋਂ ਵਰਜਿਆ ਹੈ ਤੇ ਉਚ ਜੀਵਨ ਗੁਰਮੁਖ ਮਾਰਗ ਸਿਖਾਇਆ ਹੈ। ਸੋ ਫਰੀਦ

* ਇਕ ਗਲ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਨਿਜਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਸਿਖ ਤਤਿਖਜੂ ਜੱਕੇ ਗੱਡ ਤੇ ਨਹੀਂ ਚੜਦੇ ਸਨ, ਜਿਥੇ ਜਾਣ, ਪੈਦਲ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਕਿ ਜਾਨਵਰਾਂ ਨੂੰ ਖੇਚਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਲੇਖਾ ਦੇਣਾ ਪਵੇਗਾ।

ਜੀ ਜੋ ਜੁਹਦਾਂ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਕਰੜੇ ਹਠ ਤਪ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਵਧ ਵਧ ਕੇ ਰਵਾਇਤਾਂ ਤੁਰ ਪਈਆਂ ਹੋਣ ਤਾਂ ਅਚਰਜ ਨਹੀਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਾਰਾਂ ਬਾਰਾਂ ਬਰਸ ਬਨਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿਣਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਜੀਵਨੀਆਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਫਰੀਦ ਜੀ ਕੇਵਲ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਬਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਾਰਧਾ ਜ਼ਿਲੇ ਵਿਚ ਗਿਰਨਾਰ ਪਹਾੜੀ ਤੇ ਤਪ ਕਰਨਾ, ਫੇਰ ਜੂਨਾਗੜ੍ਹ ਵਿਚ ਦਾਤਾਰ ਦਾ ਟਿਕਣਾ ਵੀ ਦੱਸੀਦਾ ਹੈ। ਆਸਾਮ ਦੇ ਬਨਾਂ ਤਕ ਵੀ ਜਾਣਾ ਸੁਣੀਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਵੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਵੀ ਦੱਸੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੀਜੀ ਵੇਰ ਆਪ ਬਨੀ ਜਾ ਕੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਪ ਹਠ ਜੁਹਦਾਂ ਕਰਦੇ ਨਾਮ ਅਰਾਧਨ ਵਿਚ ਲਗ ਪਏ। ਭਜਨ ਵਿਚ ਅਰੂੜ ਹੁੰਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਰਚਦੇ ਸਾਈਂ ਸਿਦਕ ਤੇ ਰਸ ਵਿਚ ਮੱਤੇ ਆਪ ਨੇ ਲੰਮਾ ਜੀਵਨ ਈਸ਼੍ਵਰ ਪਰਾਇਣਤਾ ਵਿਚ ਬਸਰ ਕੀਤਾ। ਆਪ ਦੀ ਉਮਰ ੯੦ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਹੋਈ ਦੱਸੀਦੀ ਹੈ। ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਚਲਾਣਾ ਹਿਜਰੀ ੬੬੪, ਈਸਵੀ ੧੨੬੬ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਬੀਮਾਰੀ ਆਖਰੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਗੁਜ਼ਰੇ ਜ਼ਾਤੁਲਰੀਹ (ਨਮੋਨੀਆ) ਸੀ। ਕਈਆਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ੧੨੫ ਬਰਸ ਜੀਵੇ, ਪਰ ਏਹ ਠੀਕ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਜਨਮ ਚਲਾਣੇ ਦੇ ਸੰਮਤ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਸਮਾਚਾਰ ਲੰਮੇ ਹਨ, ਖਾਲਸਾ ਟ੍ਰੈਕਟ ਸੁਸੈਟੀ ਵਲੋਂ ਦੋ ਟ੍ਰੈਕਟਾਂ ਵਿਚ ਚੋਖੇ ਹਾਲ ਛਪ ਚੁਕੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਮੁੜ ਪੁਨਰ ਵੀਚਾਰ ਹੋ ਕੇ ਸੁਸਾਇਟੀ ਦਾ ਛਾਪਣੇ ਦਾ ਖਿਆਲ ਹੈ; ਇਸ ਲਈ ਉਪਰ ਸੰਖੇਪ ਜਿਹੇ ਹਾਲ ਅਸਾਂ ਦਿਤੇ ਹਨ। ਪਰ ਅਜ ਕਲ ਦੇ ਸੂਫੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਵਰਤਾਉ ਵਿਚ ਜੋ ਕੁਛ ਦਿੱਸਦਾ ਹੈ ਉਹ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਹਰ ਸੂਫੀ ਇਸਲਾਮ ਫੈਲਾਉਣ ਦਾ ਉੱਨਾਂ ਹੀ ਹਠੀ ਸੀ, ਜਿੰਨਾ ਕੁ ਸ਼ਰਈ ਕਾਜ਼ੀ ਯਾ ਤਲਵਾਰ-ਜ਼ਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਜ਼ਾਤਾਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਾਤਾਂ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੀਆਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕੀਤੀਆਂ ਸਨ; ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹੇ ਹਿੰਦੂ ਰਹਿ ਗਏ ਸੀ। ਯਥਾ ਸਿਆਲ (ਜੋ ਜਦ ਹਿੰਦੂ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਗਿੱਦੜ ਕਹਾਉਂਦੇ ਸਨ), ਰਾਏ,

ਝੱਬ, ਗੋਦਲ, ਚੀਮੇ, ਟਿਵਾਣੇ, ਖੇੜੇ, ਹਕਾਰਾ, ਪੈਨ, ਢੋਡੀ, ਸੋਧਰੇ, ਥਤੇ, ਵਿਜ, ਹਾਂਡੇ, ਸੈਹਤੀ ਆਦਿ । ਅਛੂਤ ਜਾਤੀਆਂ ਵੀ ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਕਈ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕੀਤੀਆਂ । ਆਪ ਧਾਗੇ ਤਵੀਤ ਵੀ ਦਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਖਾਸ ਲਿਖਾਰੀ ਏਹ ਤਾਅਵੀਜ਼ ਲਿਖਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ । ਰਾਜ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਸੀ, ਦੀਨ ਕਬੂਲ ਕਰਕੇ ਬੜੀਆਂ ਰਿਆਇਤਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਸਨ, ਨਾਲ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦਾ ਹਠ, ਤਪ, ਤਯਾਗ, ਵੈਰਾਗ, ਭਜਨ ਬੰਦਗੀ ਤੇ ਮਿੱਠੀ ਵਾਕ ਰਚਨਾ ਅਸਰ ਕਰਦੀ ਸੀ ।

ਕਿਉਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਦੀ ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਚਾੜ੍ਹੀ ? ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਮਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਕਮਾਲ ਹੈ । ਜਿਸ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਆਪ ਨੇ ਬਾਣੀ ਦੇ ਕਰਤਾ ਦੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਲਗਨ ਨੂੰ ਸੱਚੀ ਤੇ ਕਮਾਲ ਦੀ ਡਿਠਾ, ਜਿਸ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਰਬ ਜੀ ਨਾਲ ਸਰਲਤਾ ਵਾਲਾ, ਸਚਾ ਤੇ ਅਤਿਸਯਤਾ ਵਾਲਾ ਪਾਇਆ, ਉਹ ਚਾਹੇ ਕਿਸੇ ਮਤ ਦੇ ਸਨ, ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀ ਤਪੱਸਿਆ ਯਾ ਸਾਧਨਾ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਏ ਸਨ, ਪਰ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਅੱਪੜੇ ਸਨ; ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਉਸ ਇਸ਼ਕ ਦੀ ਕਸਵਟੀ ਦੀ ਕੱਸ ਨਾਲ ਪਰਖ ਕੇ, ਆਪਣੇ ਅਨੁਭਵੀ ਗਿਆਨ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਤਮ ਅਰੂੜਤਾ ਪਰਖ ਕੇ ਬਿਨਾ ਲਿਹਾਜ਼, ਜਾਤ, ਪਾਤ, ਮਜ਼ਹਬ ਦੇ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤੀ । ਸੰਤਾਂ ਸਾਧੂਆਂ ਫਕੀਰਾਂ ਦੀ ਤਤਿਖਯਾ ਆਦਿ ਘਾਲਾਂ ਨੂੰ, ਜੋ ਕਈ ਵੇਰ ਉਹ ਲੋਕ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਦੇ ਹਾਲ ਪੜ੍ਹ ਸੁਣ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋਣਾ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾੜੇ ਸਮਝਣਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ । ਵੈਰਾਗ ਦੀਆਂ ਲਗਨਾਂ ਜਦ ਤੀਬਰ ਹੋ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ, ਤਾਂ ਕਈ ਵੇਰ ਦੂਰ ਲੈ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸਚਿਆਈਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅੰਤ ਟਿਕਾਣੇ ਪੁਚਾ ਦੇਂਦੀਆਂ ਹਨ । ਤਪ, ਹਠ, ਰਿਆਜ਼ਤਾਂ ਪਾਪ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਪਰ ਹਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ । ਤੇ ਕਠਨਤਾਈਆਂ ਗ੍ਰਹਸਤ ਮਾਰਗ ਤੋੜ ਦੇਂਦੀਆਂ ਹਨ: ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਸਹਜ ਦਾ ਮਾਰਗ ਟੋਰਿਆ ਤੇ ਨਾਮ ਦੇ ਲੜ ਲਾਕੇ ਸਿੱਧੀ ਸੇਧ ਬੰਨ ਦਿੱਤੀ : 'ਨਾਮ ਤੁਲਿ ਕਛੁ ਅਵਰੁ ਨ ਹੋਇ' ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਪਰਖ ਉਹ ਪਰਖ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜੋ ਮਜ਼ਹਬੀ ਤਅੱਸਬ ਵਾਲਿਆਂ

੮

ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਨਾਂ ਓਹ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ ਵਾਲ ਦੀ ਖਾਲ ਖਿਚਵੀਂ ਤੇ ਇਕ ਨਲਕੀ ਵਿਚ ਪਾਕੇ ਕੱਢਣ ਵਾਲੀ ਸਿਆਣ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਤਰਾਜੂ ਦੈਵੀ ਸੀ, ਜੋ ਦੱਸ ਦੇਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਅੰਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਿਖਮ ਗਾਂਠ ਖੁਲ ਗਈ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੰਦਗੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚਰਨ ਸ਼ਰਨ ਪੁਜਾ ਰਹੀ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਅਨੁਭਵ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਅੱਪੜ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਹਰ ਜਾਤ ਤੇ ਮਤਿ ਵਾਲੇ ਦੀ ਬਾਣੀ ਜੋ ਦਰ ਅੱਪੜੇ ਹੋਏ ਸੀ ਤੇ ਨਾਮ ਦੇ ਕਾਯਲ ਤੇ ਧਾਰਨੀ ਸੇ ਆਪ ਨੇ ਸ੍ਰੀਕਾਰ ਕੀਤੀ।

ਸ਼ੇਖ ਇਬਰਾਹੀਮ, ਫਰੀਦ ਸਾਨੀ ਯਾ

ਫਰੀਦ ਸਾਲਸ

ਉਪਰ ਜਿਸ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਜ਼ਿਕਰ ਆਇਆ ਹੈ ਉਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਹੋ ਚੁਕੇ ਸੇ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੀ ਗੱਦੀ ਤੇ ਸ਼ੇਖ ਇਬਰਾਹੀਮ ਜੀ ਸਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਪੁਰਾਤਨ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਕ 'ਸ਼ੇਖ ਬ੍ਰਿਹਮ' ਕਰਕੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ 'ਪਟਣ ਕਾ ਪੀਰ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦੁ ਥਾ, ਤਿਸ ਕੈ ਤਖਤਿ ਤੇ ਸ਼ੇਖੁ ਥਾ।' ਇਕ ਵੇਰ ਆਸਾ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਤੇ ਇਕ ਵੇਰ ਪਟਣ, ਦੋ ਵੇਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਇਸ ਨਾਲ ਹੋਈ ਇਸ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਹੈ। ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਦੁਇ ਵੇਰ ਇਕੋ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਨਾਲ ਮੇਲ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸੋ ਦੁਇ ਮੁਲਾਕਾਤਾਂ ਸ਼ੇਖ ਬ੍ਰਹਮ (ਸ਼ੇਖ ਇਬ੍ਰਾਹੀਮ) ਨਾਲ ਹੋਈਆਂ।

ਸ਼ੇਖ ਬ੍ਰਿਹਮ ਆਪਣੇ ਵਡੇਰੇ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਵਾਛੂ ਬੜਾ ਜੁਹਦੀ, ਤਪੱਸਵੀ ਵੈਰਾਗੀ ਤੇ ਹਠੀ ਤਪੀ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਫਰੀਦ ਸਾਨੀ (ਦੂਜਾ ਫਰੀਦ), ਯਾ ਫਰੀਦ ਸਾਲਸ (ਤੀਜਾ ਫਰੀਦ ਯਾ ਫਰੀਦ ਸਾਲਸੀ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ) ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਬਲ ਰਾਜਾ ਵੀ ਇਸ ਦਾ ਖਿਤਾਬ ਸੀ ਸ਼ਾਹ ਬ੍ਰਹਮ ਤੇ ਸ਼ੇਖ ਬ੍ਰਹਮ ਕਲਾਂ ਭੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਆਪ ਜੀ ਸੰਨ

੯੧੭ ਹਿਜਰੀ ਵਿਚ ਗੱਦੀ ਤੇ ਬੈਠੇ ਸਨ । ਆਪ ਦਾ ਚਲਾਣਾ ੯੫੯ ਹਿਜਰੀ (੧੫੫੨ ਈ:) ਵਿਚ ਹੋਇਆ । ਆਪਦਾ ਸਰੀਰ ਸਰਹਿੰਦ ਵਿਚ ਦਫਨਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ ।

ਸ਼ੇਖ ਬ੍ਰਹਮ ਜੀ ਦੀਆਂ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਵੀ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਵਾਂਗ ਪ੍ਰਸਿਧ ਬਹੁਤ ਸਨ । ਕਈ ਵੇਰ ਦੋਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਰਲ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਸ਼ੇਖ ਬ੍ਰਹਮ ਵੀ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਫਰੀਦ ਦੇ ਫਿਰੇ ਹਿੰਦ ਦੇ ਕਈ ਟਿਕਾਣਿਆਂ ਤੇ ਗਿਆ ਹੈ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਸਫਰਾਂ ਦੇ ਰੌਲੇ ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਟਿਕਾਣਿਆਂ ਤੇ ਤਪ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਦੋਹਾਂ ਦੀਆਂ ਤਪ ਰਵਾਇਤਾਂ ਵੀ ਰਲ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਏਥੋਂ ਤਾਈਂ ਕਿ ਬਾਣੀ ਬਾਬਤ ਵੀ ਰੌਲੇ ਹਨ । ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਦੀ ਬਾਣੀ ਪਹਿਲੇ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਦੀ ਸੁਣੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਪਰ ਇਕ ਅੱਧ ਲੇਖਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਬਾਣੀ ਵੀ ਸ਼ੇਖ ਬ੍ਰਹਮ ਦੀ ਜਾਪਦੀ ਹੈ । ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਗੱਲ ਬਾਤ ਸ਼ੇਖ ਬ੍ਰਹਮ ਦੀ ਹੈ ਉਸ ਵਿਚ ਉਹ ਕਈ ਸ਼ਲੋਕ ਬੋਲਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਹਨ; ਚਾਹੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਡਕੇਦੇ ਸ਼ਲੋਕ ਬੋਲਦਾ ਹੈ, ਚਾਹੇ ਬਾਣੀ ਦਾ ਰਚਯਤਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਹ ਆਪ ਸ਼ੀ ਵਾਕ ਉਚਾਰਦਾ ਹੈ । ਗੱਦੀ ਤੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਤੇ ਲਕਬ ਵੀ ਫਰੀਦ ਸਾਨੀ ਯਾ ਫਰੀਦ ਸਾਲਸ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਖਿਆਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਾਣੀ ਉਸ ਦੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਦਾ ਰੁਖ ਵੀ ਇਸੇ ਪਾਸੇ ਹੈ* । ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਖਿਆਲ ਇਹੀ ਹੈ :

* ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਦੀ ਰਚਨਾ ਤੋਂ ਬੀ ਇਹ ਸ਼ੱਕ ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਮਸਲਨ ਓਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ :—

ਜਿਸੁ ਆਸਣਿ ਹਮ ਬੈਠੇ ਕੇਤੇ ਬੈਸਿ ਗਇਆ ॥

ਪਹਿਲੇ ਫਰੀਦ ਨੇ ਆਪਣਾ ਆਸਣ ਟੋਰਿਆ ਸੀ, ਕੋਈ ਹੋਰ ਫਰੀਦ ਹੀ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਗੱਦੀ ਤੇ ਮੈਂ ਬੈਠਾ ਹਾਂ ਅਗੇ ਕਈ ਬੈਠ ਗਏ ਹਨ । ਜੇ ਆਸਣ ਅਰਥ ਕੇਵਲ ਘਰ ਮਾਤ੍ਰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਪਹਿਲੇ ਬਾਬੇ ਫਰੀਦ ਨੂੰ ਪਾਕ ਪਟਣ ਦਾ ਘਰ ਬੀ ਪਹਿਲਾ ਹੀ ਘਰ ਸੀ, ਪਿਛਲੇ ਘਰ ਤਾਂ ਕਾਬਲ ਰਹਿ ਗਏ ਸਨ ।

ਕਿ ਬਾਣੀ ਪਹਿਲੇ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਖਿਆਲ ਬਹੁਤ ਵਡੇ ਦਾਇਰੇ ਦੀ ਮਨੋਤ ਵਿਚ ਹੈ, ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਸਮਾਚਾਰ ਨਾਲ ਵਧੀਕ ਟਾਕਰਾ ਖਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿਚ ਵੀ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਹੀ ਨਾਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ: ਹਰ ਹਾਲ ਵਿਚ ਇਹ ਵਿਸ਼ਯ ਵਧੇਰੇ ਵੀਚਾਰ ਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਇਸ ਸੰਖੇਪ ਰਚਨਾਂ ਦੇ ਦਾਇਰੇ ਤੋਂ ਵਡੇਰਾ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਵਕਤ ਤਕ ਵਧੇਰੇ ਸੁਧ ਗਲ ਇਹੋ ਜਾਪਦੀ ਹੈ ਕਿ ਬਾਣੀ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਸ਼ਕਰ ਗੰਜ ਦੀ ਉਚਾਰੀ ਹੋਈ ਹੈ।

ਸ਼ੇਖ ਬ੍ਰਹਮ ਦੀਆਂ ਕਈ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਹਨ, ਕਈ ਤਪ ਹਨ, ਉਸ ਨੇ ਹਿੰਦ ਵਿਚ ਦੌਰਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਅਸਾਮ ਗਿਆ ਹੈ ਓਥੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਹੈ। ਫੇਰ ਪਟਣ ਮੇਲ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਫੇਰ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :—‘ਬਾਬੇ ਕਹਿਆ ਮਰਦਾਨਿਆਂ ਪਟਣ ਅਸਾਂ ਨੇ ਜਾਵਣਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸ਼ੇਖ ਬ੍ਰਹਮ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਸੀ ਸੋ ਦੇਖਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਚਿਤ ਹੈ ਕਿ ਵਿਸਰ ਗਿਆ ਹੈ।’

—○—

ਸ਼ਜਰਾ-ਨਸਬ ਸ਼ੇਖ ਬ੍ਰਹਮ

ਸ਼ੇਖ ਸ਼ਈਬ

|

ਸ਼ੇਖ ਜਮਾਲਉਦੀਨ

|

ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਸ਼ਕਰ ਗੰਜ

|

ਖ਼ਾਜਾ ਸ਼ੇਖ ਦੀਵਾਨ ਬਦਰੁੱਦੀਨ ਸੁਲੇਮਾਨ

|

ਖ਼ਾਜਾ ਦੀਵਾਨ ਪੀਰ ਅਲਾਉਦੀਨ ਮੌਜੇ ਦਰਯਾ

|

ਖ਼ਾਜਾ ਦੀਵਾਨ ਮੁਅੱਯੁਦੀਨ

|

ਖ਼ਾਜਾ ਦੀਵਾਨ ਪੀਰ ਫਜ਼ਲ

|

ਖ਼ਾਜਾ ਮੁਨੱਵਰ ਸ਼ਾਹ

|

ਦੀਵਾਨ ਪੀਰ ਬਹਾਉਦੀਨ, ਹਾਰੂਨ

|

ਦੀਵਾਨ ਸ਼ੇਖ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ

|

ਦੀਵਾਨ ਪੀਰ ਅਤਾਉੱਲਾ

|

ਖ਼ਾਜਾ ਸ਼ੇਖ ਮੋਅਤਮਿਦ

|

ਸ਼ੇਖ ਬ੍ਰਹਮ ਫਰੀਦ ਸਾਨੀ ਯਾ ਸਾਲਸ, ਬਲ ਰਾਜਾ ਆਦਿ

—੦—

ੴ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਸ਼ਬਦ ਸਲੋਕ ਸੇਖ ਫਰੀਦ ਜੀ ਸਟੀਕ

ਆਸਾ ਸੇਖ ਫਰੀਦ ਜੀਉ ਕੀ ਬਾਣੀ

ੴ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਦਿਲਹੁ ਮੁਹਬਤਿ ਜਿਨ੍ਹੁ ਸੇਈ ਸਚਿਆ ॥
ਜਿਨ੍ਹੁ ਮਨਿ ਹੋਰੁ ਮੁਖਿ ਹੋਰ ਸਿ ਕਾਂਢੇ ਕਚਿਆ ॥੧॥
ਰਤੇ ਇਸ਼ਕ ਖੁਦਾਇ ਰੰਗਿ ਦੀਦਾਰ ਕੇ ॥
ਵਿਸਰਿਆ ਜਿਨ੍ਹੁ ਨਾਮੁ ਤੇ ਭੁਇ ਭਾਰੁ ਥੀਏ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਆਪਿ ਲੀਏ ਲੜਿ ਲਾਇ ਦਰਿ ਦਰਵੇਸ ਸੇ ॥
ਤਿਨ ਧੰਨੁ ਜਣੇਦੀ ਮਾਉ ਆਏ ਸਫਲੁ ਸੇ ॥੨॥
ਪਰਵਦਗਾਰ ਅਪਾਰ ਅਗਮ ਬੇਅੰਤ ਤੂ ॥
ਜਿਨ੍ਹਾ ਪਛਾਤਾ ਸਚੁ ਚੁੰਮਾ ਪੈਰ ਮੂੰ ॥੩॥
ਤੇਰੀ ਪਨਹ ਖੁਦਾਇ ਤੂ ਬਖਸੰਦਗੀ ॥
ਸੇਖ ਫਰੀਦੈ ਖੈਰੁ ਦੀਜੈ ਬੰਦਗੀ ॥੪॥੧॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਮੁਹੱਬਤ=ਪ੍ਰੇਮ, ਪਿਆਰ, ਇਸ਼ਕ । ਕਾਂਢੇ ਕਚਿਆ=ਕੱਚੇ
ਕੱਢੀਏ ਹਨ, ਕੱਚੇ ਕਹੀਏ ਹਨ । ਰਤੇ=ਰੰਗੇ ਹੋਇ । ਇਸ਼ਕ=ਪ੍ਰੇਮ ।
ਭੁਇ=ਧਰਤੀ, ਪ੍ਰਿਥਵੀ । ਦਰਵੇਸ਼=ਫਕੀਰ । ਦਰਵੇਸ਼ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ
ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤੇ ਆ ਕੇ ਮੰਗਣ ਵਾਲਾ, ਪਰ ਮੁਰਾਦ ਹੈ ਕਿ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰ
ਦੇ ਯਾਚਕ ਤੋਂ । ਪਰਵਦਗਾਰ=ਪਾਲਣਹਾਰ । ਅਪਾਰ=ਜਿਸ ਦਾ

ਪਾਰ ਨਾ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ । ਅਗਮ=ਜਿਸ ਤਕ ਮਨ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਨਾ ਹੋ ਸਕੇ । ਬੇਅੰਤ=ਜਿਸ ਦਾ ਅੰਤ ਨਾ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ । ਮੂੰ=ਮੈਂ । ਪਨਹ=ਪਨਾਹ, ਸ਼ਰਨ । ਬਖਸੰਦਗੀ=ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨਹਾਰ । ਖੈਰ=ਭਿਖਿਆ । ਬੰਦਗੀ=ਭਗਤੀ ।

ਅਰਥ—ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ (ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ) ਦਿਲੋਂ ਪ੍ਰੀਤ ਹੈ ਓਹੀ ਸੱਚੇ (ਕਹੀਦੇ) ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ (ਕੁਛ) ਹੋਰ ਹੈ ਤੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ (ਕੁਛ) ਹੋਰ ਓਹ ਕੱਚੇ ਕਹੀਦੇ ਹਨ ।੧। ਜੋ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦੀਦਾਰ ਦੇ ਸ਼ੌਕ ਵਿਚ (ਉਸਦੇ) ਪ੍ਰੇਮ ਵਿੱਚ ਰੰਗੇ ਗਏ ਹਨ (ਓਹ ਦਰਵੇਸ਼ ਹਨ; ਪਰ) ਜਿਨ੍ਹਾਂ (ਬੰਦਿਆਂ) ਨੂੰ (ਸਾਂਈ ਦਾ) ਨਾਮ ਭੁੱਲ ਗਿਆ ਹੈ ਉਹ ਧਰਤੀ ਉਤੇ ਭਾਰੂ ਹਨ ॥੨॥

(ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ) ਦਰ ਦੇ ਦਰਵੇਸ਼ ਓਹੀ ਹਨ (ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ) ਆਪ (ਆਪਣੇ) ਲੜ ਲਾ ਲਿਆ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜੰਮਣ ਵਾਲੀ ਮਾਂ ਧੰਨਤਾ ਦੇ ਜੋਗ ਹੈ (ਤੇ) ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ (ਸੰਸਾਰ ਤੇ) ਆਉਣਾ ਸਫਲ ਹੈ ॥੨॥

ਤੂੰ ਪਾਲਣਹਾਰ ਹੈਂ, ਪਾਰ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੈਂ, ਗੰਮਤਾ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈਂ ਤੇ ਬੇਅੰਤ ਹੈਂ, ਮੈਂ (ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ) ਪੈਰ ਚੁੰਮਦਾ ਹਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਸੱਚ ਪਛਾਣ ਲਿਆ ਹੈ ।

ਹੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ! (ਮੈਨੂੰ) ਤੇਰੀ ਹੀ ਓਟ ਹੈ, ਤੂੰ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈਂ, ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ (ਆਪਣੇ ਦਰ ਖੜੇ) ਨੂੰ (ਆਪਣੀ) ਭਗਤੀ ਦਾ ਖੈਰ ਪਾ ।

ਭਾਵ—ਪਹਿਲੀਆਂ ਦੋ ਤੁਕਾਂ ਵਿਚ ਸੱਚੀ ਪ੍ਰੀਤ ਵਾਲਿਆਂ ਤੇ ਪਖੰਡ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਵਾਲਿਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰੀਤ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਬਨਾਵਟਾਂ ਪ੍ਰੀਤ ਦੀਆਂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਹੈ । ਰਹਾਉ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਸਾਫ਼ ਕਰ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਆਪ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਪ੍ਰੀਤਵਾਨਾ, ਸੱਚੇ ਭਗਤਾਂ ਤੇ ਪਾਖੰਡੀ ਭਗਤਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ । ਹਾਂ, ਇਸ ਵਿਚ ਰੱਬ ਦੇ ਇਸ਼ਕੇ ਵਿਚ ਰੱਤਿਆਂ ਦਾ, ਜੋ ਨਾਮ ਵਿਚ ਰਚ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਨਾਮ ਵਿਹੁਣੇ ਗਾਫਲਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਹੈ, ਗੋਯਾ, ਦੇਹਾਂ ਵਿਚ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ

ਪਿਆਰਾਂ ਨੂੰ ਕੱਚਿਆਂ ਤੇ ਗਾਫਲਾਂ ਦੋਹਾਂ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਵੱਡਾ ਤੇ ਸਫਲ
ਆਇਆ ਦੱਸਿਆ ਹੈ। ਅੰਕ ੨ ਵਿਚ ਦਿਲੋਂ ਮੁਹੱਬਤ ਵਾਲੇ, ਨਾਮ
ਵਾਲੇ, ਦੀਦਾਰ ਦੇ ਸ਼ੌਕ ਵਾਲੇ ਭਗਤ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਕਹੀ ਹੈ। ਅੰਕ ੩
ਵਿਚ ਅਰਦਾਸ ਹੈ ਸੱਚ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਭਾਵ ਦਰਵੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਦੀਦਾਰ ਲਈ ਤੇ
ਅੰਕ ੪ ਵਿਚ ਅਰਦਾਸ ਹੈ ਕਿ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਪਹਿਲੋਂ ਦੇ ਕੀਤੇ, ਬਖਸ਼
ਲਵੇ, ਆਪਣੀ ਓਟ ਦੇਵੇ ਤੇ ਸੱਚੀ ਭਗਤੀ ਦਾ ਖੈਰ ਪਾਵੇ।

ਆਸਾ

ਬੋਲੈ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦੁ ਪਿਆਰੋ ਅਲਹ ਲਗੇ ॥
ਇਹੁ ਤਨੁ ਹੋਸੀ ਖਾਕ ਨਿਮਾਣੀ ਗੌਰ ਘਰੇ ॥੧॥
ਆਜੁ ਮਿਲਾਵਾ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਟਾਕਿਮ ਕੂੰਜੜੀਆ
ਮਨਹੁ ਮਚਿੰਦੜੀਆ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਜੇ ਜਾਣਾ ਮਰਿ ਜਾਈਐ ਘੁਮਿ ਨ ਆਈਐ ॥
ਝੂਠੀ ਦੁਨੀਆ ਲਗਿ ਨਾ ਆਪੁ ਵਢਾਈਐ ॥੨॥
ਬੋਲੀਐ ਸਚੁ ਧਰਮੁ ਝੂਠੁ ਨਾ ਬੋਲੀਐ ॥
ਜੇ ਗੁਰੁ ਦਸੈ ਵਾਟ ਮੁਰੀਦਾ ਜੋਲੀਐ ॥੩॥
ਛੈਲ ਲੰਘੰਦੇ ਪਾਰਿ ਗੌਰੀ ਮਨੁ ਧੀਰਿਆ ॥
ਕੰਚਨ ਵੰਨੇ ਪਾਸੇ ਕਲਵਤਿ ਚੀਰਿਆ ॥੪॥
ਸ਼ੇਖ ਹੈਯਾਤੀ ਜਗਿ ਨ ਕੋਈ ਥਿਰੁ ਰਹਿਆ ॥
ਜਿਸ ਆਸਣਿ ਹਮ ਬੈਠੇ ਕੇਤੇ ਬੈਸਿ ਗਇਆ ॥੫॥
ਕਤਿਕ ਕੂੰਜਾ ਚੇਤਿ ਡਉ ਸਾਵਣਿ ਬਿਜੁਲੀਆਂ ॥
ਸੀਆਲੇ ਸੋਹੰਦੀਆਂ ਪਿਰ ਗਲਿ ਬਾਹੜੀਆਂ ॥੬॥
ਚਲੇ ਚਲਣਹਾਰ ਵਿਚਾਰਾ ਲੇਇ ਮਨੋ ॥
ਗੰਢੇਦਿਆਂ ਛਿਅ ਮਾਹ ਤੁੜੰਦਿਆ ਹਿਕੁਖਿਨੋ ॥੭॥
ਜਿਮੀ ਪੁਛੈ ਅਸਮਾਨ ਫਰੀਦਾ ਖੇਵਟ ਕਿੰਨਿ ਗਏ ॥
ਜਾਲਣ ਗੌਰਾਂ ਨਾਲ ਉਲਾਮੇ ਜੀਅ ਸਹੇ ॥੮॥੨॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਅਲਹ ਲਗੇ=ਅੱਲਾ ਨੂੰ ਲੱਗ, ਭਾਵ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨਾਮ
ਸਿਮਰਨ ਕਰ । ਨਿਮਾਣੀ=ਮਾਣ ਤੋਂ ਹੀਣੀ । ਗਰੀਬਣੀ ।

ਗੋਰ = ਕਬਰ, ਮੜੀ । ਆਜੁ = ਅਜ ਹੀ, ਹੁਣੇ ਹੀ । ਟਾਕਿਮ = ਰੋਕ,
 ਕਾਬੂ ਕਰ । ਕੂੰਜੜੀਆ = ਕੂੰਜਾਂ ਭਾਵ ਹੈ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ । ਮਚਿੰਦੜੀਆ =
 ਮਚਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ, ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਲੈ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ । ਘੁਮਿ =
 ਮੁੜਕੇ । ਵਵਾਈਐ = ਗੁਆਈਏ । ਵਾਟ = ਰਸਤਾ । ਜੋਲੀਐ = ਤੁਰ
 ਪਈਏ, ਅਖਤਯਾਰ ਕਰੀਏ । ਛੈਲ = ਸੁਹਣੇ, ਜੁਆਨ, ਗੱਭਰੂ ਭਾਵ
 ਸੰਤ, ਸਤਿ-ਪੁਰਖ, ਰੱਬ ਦੇ ਪਿਆਰੇ । ਗੋਰੀ = ਇਸਤ੍ਰੀ, ਭਾਵ ਜਗਜਾਸੂ ।
 ਕੰਕਨ ਵੰਨੇ = ਸੋਨੇ ਰੰਗੇ, ਭਾਵ ਸੁਹਣੇ । ਪਾਸੇ = ਸਰੀਰ ਦੇ ਅੰਗ ।
 ਕਲਵਿਤ = ਆਰਾ । ਹੈਯਾਤੀ = ਜ਼ਿੰਦਗੀ, ਉਮਰਾ । ਥਿਰੁ = ਕਾਇਮ,
 ਸਦਾ ਲਈ ਟਿਕਾਉ । ਆਸਣ = ਗੱਦੀ, ਬੈਠਣ ਦੀ ਥਾਂ, ਟਿਕਾਣਾ ।
 ਕੇਤੇ = ਕਈ । ਡਉ = ਵਨ ਦੀ ਅੱਗ, ਆਪੇ ਲਗੀ ਬਨ ਦੀ ਅਗ, ਯਾ
 ਕਾਨਿਆਂ ਆਦਿ ਸਰਕੜਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪ ਲਾਈ ਬਨ ਅਗਨੀ । ਬਾਹੜੀਆ =
 ਗੰਢੇਦਿਆਂ ਛਿਅ ਮਾਹ..... = ਇਹ 'ਸਦੈਵੀ ਸਚ' ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਸ਼ੈ ਦੇ
 ਬਨਾਉਣ ਵਿਚ ਤਾਂ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਲਗਦੇ ਹਨ ਉਸ ਨੂੰ ਤੋੜਨ ਲਈ ਬੋੜਾ
 ਸਮਾਂ ਲਗਦਾ ਹੈ । ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਤਕ ਬਣਦਿਆਂ ਕਈ
 ਸਾਲ ਲਗ ਗਏ ਪਰ ਮਰਨ ਵੇਲੇ ਇਕ ਛਿਨ ਬੀ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ ।
 ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਛੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿਚ ਬਣਦਾ ਕਹਿਣਾ ਭਾਵ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਸਰੀਰ
 ਨੂੰ ਛੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿਚ ਬਣਦਾ ਕਹਿਣਾ ਭਾਵ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਸਰੀਰ ਦੀ
 ਛਿਨ ਭੰਗਰਤਾ ਲਈ 'ਛਿਅ ਮਾਹ' ਬਣਨ ਤੇ ਛਿਨ ਵਿਚ ਟੁੱਟਣ ਦੀ
 ਮਿਸਾਲ ਵਰਤੀ ਹੈ । ਜਿਮੀ ਪੁਛੈ = ਜ਼ਿਮੀ ਪੁਛਦੀ ਹੈ ਅਸਮਾਨ ਕੋਲੋਂ
 ਕਿ ਇਹ ਸਰੀਰ ਹੁਣੇ ਏਥੇ ਟੁਰਦਾ ਫਿਰਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਹੁਣ ਇਸ ਦਾ
 ਚਲਾਉਣ ਹਾਰ ਖੇਵਟ ਇਸ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਪਰ ਸੁਟ ਕੇ ਚਲਾ ਗਿਆ ਹੈ ?
 ਜਾਲਣ = ਬਿਤਾਉਂਦੇ ਹਨ । ਭਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅੰਖ ਨਾਲ ਬਿਤਾਉਣਾ ।
 ਜੀਅ = ਜੀਵਾਤਮਾ ।

ਅਰਥ—ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ : ਹੇ ਪਿਆਰੇ ਤੂੰ ਅੱਲਾ ਨੂੰ ਲੱਗ
 (ਭਾਵ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਕਰ; ਕਿਉਂਕਿ) ਇਹ ਤਨ (ਜੋ ਤੈਨੂੰ
 ਮਿਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ) ਨਿਮਾਣੀ ਕਬਰ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਮਿੱਟੀ ਹੋ

ਜਾਏਗਾ (ਇਸ ਨੇ ਸਦਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਾ) ।

ਹੇ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ! (ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨਾਲ) ਮਿਲਾਵਾ ਹੁਣੇ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, (ਜੇ ਤੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ) ਮਨ ਨੂੰ ਮਚਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਾਬੂ ਵਿਚ ਕਰ ਲਵੇਂ ਤਾਂ । ਰਹਾਉ ।

ਜਦ ਅਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਮਰ ਜਾਣਾ ਹੈ ਤੇ ਮੁੜ ਨਹੀਂ ਆਉਣਾ । (ਤਾਂ ਫੇਰ) ਝੂਠੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਲਗ ਕੇ ਆਪਾ ਕਿਉਂ ਗੁਆਈਏ ॥੨॥

(ਸਾਨੂੰ ਆਪਾ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਇਹ ਕੁਛ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਤਾਂ ਸਦਾ) ਸੱਚ ਬੋਲੀਏ, ਧਰਮ (ਧਰੀਏ) ਤੇ ਝੂਠ ਕਦੇ ਨਾ ਬੋਲੀਏ ਅਤੇ ਜੋ ਗੁਰੂ ਰਾਹ ਦੱਸੇ ਮੁਰੀਦ ਹੋ ਕੇ (ਉਸ ਉਤੇ) ਟੁਰ ਪਈਏ ॥੩॥

(ਗੁਰੂ ਦੇ ਦੱਸੇ ਰਾਹ ਪਰ ਟੁਰਨ ਵਾਲੇ) ਸਤਿਪੁਰਖਾਂ ਨੂੰ ਪਾਰ ਲੰਘ ਜਾਂਦਿਆਂ (ਤੱਕ ਕੇ) ਜਗਯਾਸੂਆਂ ਦੇ ਮਨ ਧੀਰਜ ਬਝਦਾ ਹੈ (ਕਿ ਏਹ ਪਾਰ ਹੋ ਗਏ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੱਸੇ ਤ੍ਰੀਕੇ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਬੀ ਪਾਰ ਹੋ ਜਾਵਾਂਗੇ) (ਦੇਖ ਜੋ ਗੁਰੂ ਵਾਟ ਤੇ ਨਹੀਂ ਟੁਰੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ) ਸੌਨੇ ਵਰਗੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਅੰਗ ਆਰਿਆਂ ਨਾਲ ਚੀਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ (ਭਾਵ ਸੁਹਣੇ ਸਰੀਰ ਅੰਤ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ) ॥੪॥

ਹੇ ਸ਼ੇਖ (ਫਰੀਦ !) ਜਗ ਵਿਚ ਕੋਈ (ਇਸ ਮਾਨੁਖੀ) ਜੀਵਨ ਵਿਚ (ਸਦਾ) ਥਿਰ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ । ਜਿਸ ਟਿਕਾਣੇ ਤੇ ਅਸੀਂ (ਹੁਣ) ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਹਾਂ (ਏਥੇ) ਕਈ ਬੈਠ ਗਏ ਹਨ ॥੫॥

ਕਤਕ ਦੇ (ਮਹੀਨੇ) ਕੂੰਜਾਂ (ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ), ਚੇਤ ਨੂੰ ਬਨ ਅਗਨੀ ਕੜਕਦੀ ਹੈ, ਸਾਵਣ (ਨੂੰ ਬਰਸਾਤ ਵਿਚ) ਬਿਜਲੀਆਂ (ਚਮਕਦੀਆਂ ਹਨ) ਤੇ ਸਿਆਲੇ ਵਿਚ ਪੀਆ ਦੇ ਗਲ ਵਿਚ (ਵਯਾਹੀਆਂ ਦੀਆਂ) ਸੁਹਣੀਆਂ ਬਾਹਾਂ ਸ਼ੋਭਦੀਆਂ ਹਨ (ਇਉਂ ਕਾਲ ਦਾ ਚੱਕਰ ਚਲ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਸਮਾਂ ਬੀਤ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਥਿਰ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ।੬। ਸੋ) ਮਨ ਵਿਚ ਵੀਚਾਰ ਲੈ ਕਿ ਟੁਰ ਜਾਣ ਵਾਲੇ (ਜੀਵ ਇਉਂ ਆਪਣੀ ਆਯੂ ਭੋਗ ਕੇ) ਟੁਰ ਰਹੇ ਹਨ (ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ) ਬਣਾਉਂਦਿਆਂ ਤਾਂ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਲਗਦੇ ਹਨ ਪਰ ਟੁਟਦਿਆਂ ਇਕ ਛਿਨ ਲਗਦੀ ਹੈ (ਤਿਵੇਂ ਹੀ ਕਈ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਵਿਚ ਬਣਦਾ

ਸਰੀਰ ਬਿਨਸਣ ਵੇਲੇ ਇਕ ਛਿਨ ਵਿਚ ਬਿਨਸ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ॥੭॥

ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਜ਼ਿਮੀਂ ਪੁਛਦੀ ਹੈ ਅਸਮਾਨ ਕੋਲੋਂ (ਕਿ ਇਸ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਜ਼ਿਮੀਂ ਪਰ ਸੁਟ ਕੇ ਇਸ ਦੇ ਬਚਾਉਣ ਹਾਰ) ਮਲਾਹ ਕਿਥੇ ਚਲੇ ਗਏ ? (ਅਸਮਾਨ ਉਤਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ਕਿ) ਕਬਰਾਂ ਵਿਚ ਪਏ (ਸਮਾ) ਜਾਲ (ਕਛਨਤਾ ਨਾਲ ਬਿਤਾ) ਰਹੇ ਰਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਨ (ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦੇ) ਉਲ੍ਹਾਸੇ ਸਹਿ ਰਿਹਾ ਹੈ ॥੮॥

ਭਾਵ—ਫਰੀਦ ਜੀ ! ਅੰਕ ੨ ਵਿਚ ਦਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਦ ਅਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਮਰ ਜਾਣਾ ਹੈ ਤੇ ਮੁੜ ਨਹੀਂ ਆਉਣਾ* ਤਾਂ ਝੂਠੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਲਗ ਕੇ ਭਾਵ ਸਾਈਂ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਕੇ ਆਪਣਾ ਆਪ ਕਿਉਂ ਬਿਰਥਾ ਗੁਆ ਰਹੇ ਹਾਂ । ਇਸ ਕਰਕੇ ਅੰਕ ੧ ਵਿਚ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਰਬ ਨਾਲ ਲਗ ਪਉ, ਭਾਵ ਯਾਦ ਦੁਆਰਾ ਉਸ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਰਹੁ । ਅੰਕ ੩ ਵਿਚ ਦਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਚ ਧਾਰਨ ਕਰ, ਝੂਠ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰ, ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਦਸੇ ਰਸਤੇ ਪਰ ਆਗਯਾਕਾਰੀ ਨਾਲ ਟੁਰ । ਅੰਕ ੪ ਵਿਚ ਦਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਤਿਪੁਰਖਾਂ ਦੀ ਕਰਨੀ ਵਲ ਦੇਖ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨੂੰ ਤਕ, ਉਹ ਦੇਖ ਸੰਸਾਰ ਸਾਗਰ ਨੂੰ ਤਰ ਰਹੇ ਹਨ ਤੂੰ ਜੋ ਜਗਯਾਸੂ ਹੈਂ ਨਿਸਚਾ ਧਾਰ ਕਿ ਇਸ ਗੁਰੂ ਦੇ ਦਸੇ ਰਾਹੋਂ ਟੁਰਕੇ ਤੂੰਬੀ ਤਰੇਂਗਾ । ਛੈਲ ਬਾਂਕੇ ਜੁਆਨ ਨੂੰ ਕਹਿੰਫੇ ਹਨ । ਜਦੋਂ ਉਹ ਤਰਕੇ ਨਦੀ ਪਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਕਿਨਾਰੇ ਖੜੀਆਂ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਜਾਚ ਸਿਖੀ ਹੈ, ਧੀਰਜ ਧਾਰਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਪਾਰ ਹੋਣੇ ਦਾ ਰਾਹ ਠੀਕ ਹੈ । ਏਥੇ ਪਰੰਪਰਾ ਤੋਂ ਛੈਲ ਦਾ ਭਾਵ ਸੰਤ, ਸਤਿ ਤੁਰਖ ਯਾ ਰਬ ਦੇ ਪਿਆਰੇ ਤੇ ਗੋਰੀ ਦਾ ਅਰਥ ਜਗਯਾਸੂ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ ।

ਅਗਲੀ ਅੱਧੀ ਤੁਕ ਵਿਚ ਗਾਫਲ ਪਰ ਸੁਹਣੇ ਸਰੀਰਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਅੰਤ ਦਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਅੰਤ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਕਈ ਐਉਂ ਭਾਵ ਕਢਦੇ ਹਨ :—ਕਿ ਜੋ ਸੋਨਾ (ਕਠਾ ਕਰਨ ਦੇ) ਪਾਸੇ ਰਹੇ, ਅੰਤ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਉਥੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਸੋਨੇ ਵਰਗਾ ਕਹਿਣਾ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਹੋਰਥੇ ਬੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ । ਅੰਕ ੪, ੫, ੬ ਵਿਚ ਫੇਰ ਜਗਤ ਜੀਵਨ ਦੀ ਅਨਿਸਥਿਰਤਾ ਤੇ ਜਗਤ ਦੇ ਸਭ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਦਾ ਚਲਣ ਹਾਰ ਹੋਣਾ ਦਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਦੇਹ ਦਾ ਛਿਨ ਭੰਗਰ ਹੋਣਾ ਦਸ ਕੇ ਮੌਤ ਤੇ ਮਗਰੋਂ

* ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਮਤ ਵਿਚ ਮੁੜਕੇ ਜਨਮ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।

ਦਾ ਆਪਣੇ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਮਤ ਅਨੁਸਾਰ ਹਾਲ ਦਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਬਰਾਂ ਵਿਚ
ਸਮਾ ਬਿਤਾ ਰਹੇ ਹਨ । ਜਾਲਣ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਸਮੇਂ ਦਾ ਔਖ ਨਾਲ
ਗੁਜ਼ਾਰਨਾ । ਤੇ ਦਿਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੀਤੇ ਮਾੜੇ ਕਰਮਾਂ ਤੇ ਪਛੁਤਾਵੇ ਕਰ ਰਿਹਾ
ਹੈ । ਇਸਲਾਮੀ ਨਿਸਚੇ ਵਿਚ ਕਿਆਮਤ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਮੁਰਦੇ ਕਬਰਾਂ ਵਿਚੋਂ
ਉਠਕੇ ਕਰਮ ਨਿਆਂ ਹੋਣ ਤੇ ਸਜ਼ਾ ਜਜ਼ਾ ਪਾਉਣਗੇ । ਤਦ ਤਕ ਕਿਆਮਤ
ਦੀ ਉਡੀਕ ਦਾ ਵਕਤ ਕਬਰਾਂ ਵਿਚ ਔਖ ਨਾਲ ਗੁਜ਼ਰਦਾ ਹੈ । 'ਮਾੜੇ
ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਉਲ੍ਹਾਂਘੇ ਜੀਅ ਸਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਪਛੁਤਾਵੇ ਕਰਦਾ ਹੈ' ਇਹ ਸੂਫੀ
ਖਿਆਲ ਹੈ । ਮੁਰਾਦ ਓਹੋ ਹੈ ਕਿ ਜੀਵ ਮਰਕੇ ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਤੇ ਪਛੋਤਾ
ਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਤੇ ਹੁਣ ਸਮਾਂ ਅਜਾਈਂ ਨਾ ਗੁਆਓ ।

ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਜ਼ਿਮੀ ਦਾ ਪੁਛਣਾ ਤੇ ਅਸਮਾਨ ਦਾ ਉਤਰ ਦੇਣਾ
ਇਕ ਸੁੰਦਰ ਅਲੰਕਾਰਕ ਰਚਨਾ ਹੈ ।

ਰਾਗੁ ਸੂਹੀ ਬਾਣੀ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਜੀ ਕੀ

੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਤਪਿ ਤਪਿ ਲੁਹਿ ਲੁਹਿ ਹਾਥ ਮਰੋਰਉ ॥
ਬਾਵਲਿ ਹੋਈ ਸੇ ਸਹੁ ਲੋਰਉ ॥
ਤੈ ਸਹਿ ਮਨ ਮਹਿ ਕੀਆ ਰੋਸੁ ॥
ਮੁਝੁ ਅਵਗਨ ਸਹ ਨਾਹੀ ਦੋਸੁ ॥੧॥
ਤੈ ਸਾਹਿਬ ਕੀ ਮੈਂ ਸਾਰ ਨ ਜਾਨੀ ॥
ਜੋਬਨ ਖੋਇ ਪਾਛੈ ਪਛੁਤਾਨੀ ॥ ੧ ਰਹਾਉ ॥
ਕਾਲੀ ਕੋਇਲ ਤੂ ਕਿਤ ਗੁਨ ਕਾਲੀ ॥
ਅਪਨੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਕੇ ਹਉ ਬਿਰਹੈ ਜਾਲੀ ॥
ਪਿਰਹਿ ਬਿਹੂਨ ਕਤਹਿ ਸੁਖ ਪਾਏ ॥
ਜਾ ਹੋਇ ਕ੍ਰਿਪਾਲੁ ਤਾ ਪ੍ਰਭੁ ਮਿਲਾਏ ॥ ੨ ॥
ਵਿਧਣ ਖੂਹੀ ਮੁੰਧ ਇਕੋਲੀ ॥
ਨਾ ਕੋ ਸਾਥੀ ਨਾ ਕੋ ਬੇਲੀ ॥੩॥
ਵਾਟ ਹਮਾਰੀ ਖਰੀ ਉਡੀਣੀ ॥
ਖੰਨਿਅਹੁ ਤਿਖੀ ਬਹੁਤੁ ਪਿਈਣੀ ॥
ਉਸ ਉਪਰਿ ਹੈ ਮਾਰਗ ਮੇਰਾ ॥
ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦਾ ਪੰਥੁ ਸਮੁਾਰਿ ਸਵੇਰਾ ॥੪॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਤਪਿ ਤਪਿ=ਤਪ ਤਪ ਕੇ, ਸੜ ਸੜ ਕੇ । ਲੁਹਿ ਲੁਹਿ=ਲੁਛ ਲੁਛ ਕੇ । ਹਾਥ ਮਰੋਰਉ=ਹਥ ਮਰੋੜਦੀ ਹਾਂ । ਲੋਰਉ=ਲੱਭਦੀ ਹਾਂ । ਬਾਵਲਿ=ਬਾਉਲੀ, ਸ਼ਦੈਣ । ਸਹਿ=ਸੁਆਮੀ ਨੇ, ਪਤੀ ਨੇ । ਬਿਰਹੈ=ਵਿਛੋੜੇ ਨੇ । ਵਿਧਣ=ਭਯਾਨਕ, ਦੁਖ ਦਾਈ । ਮੁੰਧ=ਇਸਤ੍ਰੀ, ਭਾਵ ਮੈਂ ਜੀਵ ਰੂਪੀ ਇਸਤ੍ਰੀ, ਸਾਥੀ=ਸਹਾਇਕ, ਮਦਦਗਾਰ । ਬੇਲੀ=ਮਿਤ੍ਰ, ਸਹਾਇਕ । ਵਾਟ=ਰਸਤਾ, ਪੈਂਡਾ, ਸਫਰ । ਉਡੀਣੀ=ਉਦਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲੀ । ਪਿਈਣੀ=ਪਤਲੀ, ਤਿੱਖੀ, ਤੇਜ਼ । ਸਮੁਾਰਿ=ਸੰਭਾਲ ।

ਅਰਥ—(ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਬਿਰਹਨੀ ਦੇ ਰੂਪਕ ਵਿਚ ਜਗਯਾਸੂ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਦਾ ਵਰਣਨ ਹੈ) । (ਅੰਦਰੋਂ) ਤਪ ਤਪ ਕੇ ਤੇ ਲੁਛ ਲੁਛ ਕੇ (ਮੈਂ) ਹੱਥ ਮਲ ਰਹੀਂ ਹਾਂ, ਤੇ ਬਾਵਲੀ ਹੋਈ, ਹੋਈ ਉਸ ਪੀਆ ਨੂੰ ਲਭ ਰਹੀ ਹਾਂ । (ਅਗੇ ਸਨਮੁਖ ਅਰਦਾਸ ਕਰਦੇ ਹਨ :—) (ਮੇਰੇ) ਮਾਲਕ । ਤੂੰ ਮਨ ਵਿਚ ਰੋਸ ਕੀਤਾ ਹੈ (ਇਸ ਵਿਚ ਤੇਰਾ) ਦੋਸ਼ (ਕੋਈ) ਨਹੀਂ, ਮੇਰੇ ਵਿਚ ਆਉਗੁਣ ਹੈ । ੧ ।

(ਮੇਰੇ) ਸੁਆਮੀ ! ਮੈਂ ਹੀ (ਵੇਲੇ ਸਿਰ) ਤੇਰੀ ਸਾਰ ਨਹੀਂ ਜਾਣੀ, ਜੋਬਨ ਗੁਆ ਕੇ (ਹੁਣ) ਪਿਛੋਂ ਪਈ ਪਛੁਤਾਉਂਦੀ ਹਾਂ । ਰਹਾਉ ।

(ਹੁਣ ਕੋਇਲ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਦੇ ਹਨ) ਹੇ ਕਾਲੀ ਕੋਇਲ ਤੂੰ ਕਿਸ ਗੱਲੇ ਕਾਲੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈਂ ? (ਕੋਇਲ ਬੋਲੀ :) ਮੈਨੂੰ (ਬੀ) ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਬਿਰਹੇ ਨੇ ਸਾੜ ਦਿਤਾ ਹੈ । (ਠੀਕ ਹੈ) ਪਤੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਥੇ ਕੋਈ ਸੁਖ ਪਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ? (ਜਦੋਂ ਉਹ) ਪ੍ਰਭੂ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ (ਆਪ ਹੀ ਆਪਣੇ ਨਾਲ) ਮਿਲਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ॥ ੨ ॥

(ਪਰ ਪਤੀ-ਮਿਲਾਪ ਆਪਣੇ ਵੱਸ ਦੀ ਗਲ ਨਹੀਂ) (ਸੰਸਾਰ ਰੂਪੀ) ਡਰਾਉਣੀ ਖੂਹੀ ਵਿਚ ਮੈਂ ਇਕੱਲੀ (ਜੀਵ ਰੂਪ) ਇਸਤ੍ਰੀ (ਡਿਗੀ ਪਈ ਸਾਂ) (ਜਿਥੇ) ਨਾ ਕੋਈ (ਮੇਰਾ) ਸਾਥੀ ਸੀ ਤੇ ਨਾ ਕੋਈ ਸਹਾਇਕ । ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਆਪ ਹੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਕੇ ਮੈਨੂੰ ਸਾਧ ਦੇ ਸੰਗ ਵਿਚ ਮੇਲ ਦਿਤਾ (ਹੁਣ ਜਦ) ਮੈਂ ਪਰਤ ਕੇ ਦੇਖਦੀ ਹਾਂ ਤਾਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਮੇਰਾ ਬੇਲੀ (ਮੈਨੂੰ ਦਿਸ ਰਿਹਾ ਹੈ) ।

(ਸੁਣੋ ਲੋਕੋ !) ਸਾਡਾ ਪੈਂਡਾ ਬੜਾ ਉਦਾਸ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ ਹੈ, (ਇਹ) ਖੰਡੇ ਨਾਲੋਂ ਵਧੀਕ ਤਿੱਖਾ ਹੈ ਤੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੂਖਮ ਹੈ । ਇਸਦੇ ਉਤੇ ਮੇਰਾ

(ਟੁਰਨੇ ਦਾ) ਰਸਤਾ ਹੈ । ਹੇ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ! ਆਪਣਾ ਇਹ ਰਾਹ ਸੁਵਖਤੇ ਹੀ ਸੰਭਾਲ ਲੈ ।

ਭਾਵ—ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਫਰੀਦ ਜੀ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੀ ਇਕ ਉਥਾਨ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਹਾਲ ਦਸਦੇ ਹਨ :—ਚਿਤ ਉਖੜਿਆ ਹੈ ਤੇ ਰਸ ਮਈ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਤਦ ਘਬਰਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੈਂ ਸ਼ਾਇਦ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਕਾਫੀ ਭਜਨ ਬੰਦਗੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਤੇ ਹੁਣ ਟੋਟਾਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਪਛੋਤਾਵੇ ਲਗਦੇ ਹਨ । ਫੇਰ ਕੋਇਲ ਨੂੰ ਕਾਲੀ ਦੇਖ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਬਿਰਹ ਜਲਨ ਵਿਚ ਬਿਰਹੇ ਕਾਰਨ ਕਾਲੀ ਹੋਈ ਦੇਖਦੇ ਹਨ ਇਸ ਵਿਚ ਕਾਵਜ ਦਾ ਕਮਾਲ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੀਆਂ ਕੂਕਾਂ ਤੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਬਿਰਹਨੀ ਲਖ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਕਾਲੱਤਣ ਨੂੰ ਬਿਰਹੇ ਸੇਕ ਦਾ ਕਾਰਨ ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਆਪ ਨੂੰ ਉਸ ਵਾਛੂ ਬਿਰਹੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਪਰ ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਸਫੁਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਰੱਤੇ ਹਨ ਤੇ ਬਿਰਹ ਪੀੜਾਂ ਨੂੰ ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ।

ਅੰਕ ੩ ਤੋਂ ਫੇਰ ਪਾਸਾ ਪਰਤਦਾ ਹੈ, ਸਾਧੂ ਦੇ ਸੰਗ ਤੇ ਉਸ ਦਾਤੇ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰ ਜਾਗਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਨਾਮ ਮਿਲਿਆ, ਰਬ ਜੀ ਦੀ ਲੱਖਤਾ ਹੋ ਆਈ ਤੇ ਜਿਸਦੀ ਮਿਹਰ ਨਾਲ ਟੋਟਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸੁਰਤ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਬਿਰਹ ਵਿਚ ਵੈਰਾਗ ਦੀ ਸੱਟ ਨੇ ਸੁਰਤ ਨੂੰ ਸ਼ੁਕਰ ਵਿਚ ਲਿਆਕੇ ਠੰਢ ਪਾਈ ਹੈ । ਹੁਣ ਅਖਾਂ ਅਗੋਂ ਪੁਲਸਰਾਤ ਦਾ ਰਸਤਾ ਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਧਾਰ ਤੋਂ ਪਤਲਾ ਉਸ ਜਿੰਨਾ ਤਿਖਾ ਦੰਸੀਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਉਤੇ ਟੁਰਨਾ ਹੈ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਮਨ ਨੂੰ ਸਮੋਧਦੇ ਹਨ ਕਿ ਵਕਤ ਨਾ ਗੁਆ, ਛੇਤੀ ਲਗ ਪਉ ਤੇ ਹੁਣ ਗਾਫਲ ਨਾ ਹੋ ਤਾਂ ਜੋ ਉਸ ਉਤੇ ਨਾਂ ਟੁਰਨਾ ਪਵੇ ।

ਪਰ ਜਾਪਦਾ ਐਉਂ ਹੈ ਕਿ ਫਰੀਦ ਜੀ ਪਰਮਾਰਥ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਹੀ ਪੁਲਸਰਾਤ ਦਾ ਪੰਥ ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ । ਪਰਮਾਰਥੀ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਜੋ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ ਉਹ ਐਸੀਆਂ ਹੀ ਕਠਨ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਖੰਡੇ ਧਾਰ ਉਤੇ ਟੁਰਨਾ । ਗੁਰ ਵਾਕ ਬੀ ਹੈ :—

ਰਾਹੁ ਬੁਰਾ ਭੀਹਾਵਲਾ ਸਰ ਡੂਗਰ ਅਸਗਾਹ ॥

[ਰਾਮਕਾਲੀ ਮ: ੧ ਦਖ: ਓਅੰ:

ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ ਜੀ ਦਾ ਵਾਕ ਹੈ :—

‘ਰਾਹ ਰਵੇ ਈਂ ਰਾਹ ਰਾ ਅੱਵਲ ਕਦਮ ਬਰ ਦਾਰ ਹਸਤ ।’

ਇਸ ਰਸਤੇ ਤੇ ਟੁਰਨ ਵਾਲੇ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਕਦਮ ਸੁਲੀ ਉਤੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਸੂਹੀ ਲਲਿਤ

ਬੇੜਾ ਬੰਧਿ ਨ ਸਕਿਓ ਬੰਧਨ ਕੀ ਵੇਲਾ ॥

ਭਰਿ ਸਰਵਰੁ ਜਬ ਉਛਲੈ ਤਬ ਤਰਣ ਦੁਹੇਲਾ ॥੧॥

ਹਥੁ ਨ ਲਾਇ ਕਸੰਭੜੈ ਜਲਿਜਾਸੀ ਢੋਲਾ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥

ਇਕ ਆਪੀਨੈ ਪਤਲੀ ਸਹ ਕੇਰੇ ਬੋਲਾ ॥

ਦੁਧਾ ਥਣੀ ਨ ਆਵਈ ਫਿਰਿ ਹੋਇ ਨ ਮੇਲਾ ॥ ੨ ॥

ਕਹੈ ਫਰੀਦੁ ਸਹੇਲੀ ਹੋ ਸਹੁ ਅਲਾਇਸੀ ॥

ਹੰਸੁ ਚਲਸੀ ਡੁਮਣਾ ਅਹਿ ਤਨੁ ਢੇਰੀ ਥੀਸੀ ॥੩॥੨॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਸਰਵਰੁ=ਸਰੋਵਰ, ਭਾਵ ਹੈ ਸਾਗਰ, ਸਮੁੰਦਰ । ਉਛਲੈ =ਤੂਫਾਨ ਵਿਚ ਆ ਜਾਵੇ । ਦੁਹੇਲਾ=ਔਖਾ । ਪਤਲੀ=ਲਿੱਸੀ ਭਾਵ ਹੈ ਅਬਲਾ । ਅਲਾਇਸੀ=ਸੱਦੇਗਾ । ਹੰਸੁ=ਆਤਮਾ । ਡੁਮਣਾ=ਦੁਚਿਤਾਈ ਵਾਲਾ ।

ਅਰਥ-(ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਜਦ) ਵੇਲਾ ਸੀ (ਭਾਵ ਜੁਆਨੀ ਸੀ, ਤਦੋਂ ਸੰਸਾਰ ਸਾਗਰ ਤੋਂ ਤਰਨੇ ਲਈ) ਬੇੜਾ ਬੰਨਣੇ ਦਾ (ਸਮਾਂ ਸੀ, ਤਦੋਂ ਤੂੰ) ਬੇੜਾ ਨਾ ਬੰਧਾ (ਜਦ ਇਹ) ਸਾਗਰ ਭਰਕੇ ਉਛਲਦਾ ਹੈ ਤਦ ਤਰਨਾ ਕਠਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ

ਹੇ ਪਿਆਰ ! (ਚੜਦੀ ਜੁਆਨੀ ਵਿਚ ਹੀ ਕਸੰਭੇ ਦੇ (ਅੱਗ ਵਾਂਗੂ ਭਖਦੇ) ਰੰਗ ਨੂੰ ਹਥ ਨਾਂ ਲਾ, (ਨਹੀਂ ਤਾਂ) ਸੜ ਜਾਸੀਆ ।

(ਦੇਖ ਜੀਵ ਰੂਪੀ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ) ਇਕ ਤਾਂ ਆਪ ਕੁਦਰਤਨ ਪਤਲੀਆਂ ਭਾਵ) ਅਬਲਾ ਹਨ, (ਫੇਰ) ਸਹੁ ਦੇ ਬੋਲ (ਹੁਕਮ ਕਮਾਉਣੇ ਸਿਰ ਤੇ ਹਨ, ਜੁਆਨੀ ਦਾ ਸਮਾ ਜੋ ਕਮਾਈ ਦਾ ਸੀ । ਓਦੋਂ ਕੁਛ ਕੀਤਾ ਨਹੀਂ, (ਹੁਣ ਚੋਏ) ਦੁਧ ਦੇ ਥਣਾਂ ਵਿਚ ਮੁੜਕੇ ਨਾਂ ਆਉਣ ਵਾਂਗੂ (ਜੁਆਨੀ ਵਾਲਾ ਸਮਾਂ ਮੁੜਕੇ ਆ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਹੁਣ ਫੇਰ ਸਾਈਂ ਨਾਲ) ਮੇਲਾ (ਕੀਕੂੰ ਹੋਵੇ ? ਭਾਵ) ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, (ਹੁਣ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੀ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਹੈ ਤਾਂ ਨੀ) ਫਰੀਦ ਆਖਦਾ ਹੈ:-

ਹੋ ਸਹੇਲੀਓ ! ਸ਼ਹੁ ਹੁਣ ਸੱਦੇਗਾ (ਇਹ ਮੇਰਾ) ਜੀਵਾਤਮਾ ਦੁਚਿੱਤਾ ਹੀ
ਉਠ ਟੁਰੇਗਾ ਤੇ ਇਹ ਸਰੀਰ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਢੇਰੀ ਹੋ ਜਾਏਗਾ ।

ਭਾਵ-‘ਭਰਿ ਸਰਵਰੁ ਜਬ ਉਛਲੈ’ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ: ਉਮਰ ਪੂਰੀ ਹੋ ਕੇ
ਜਦ ਬਿਧ ਅਵਸਥਾ ਆ ਕੇ ਸਰੀਰ ਮਰਨਾਉ ਹੋਵੇਗਾ ਉਸ ਵੇਲੇ ਭਉਜਲ ਨੂੰ
ਤਰ ਸਕਣਾ ਕਠਣ ਹੋ ਜਾਏਗਾ । ਬੁਢੇਪੇ ਵਿਚ ਬੋਲ ਰਹੇ ਹਨ, ਜਵਾਨੀ
ਬੀਤ ਗਈ ਦਾ ਅਰਮਾਨ ਹੈ ਤੇ ਅੰਤ ਸਮੇਂ ਦਾ ਭੈ ਹੈ । (੨) ਵਿਕਾਰਾਂ ਦਾ
ਪ੍ਰਬਲ ਪੈ ਜਾਣਾ ਬੀ ਭਾਵ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ।

ਚਉਥੀ ਪੰਜਵੀਂ ਤੁਕ ‘ਇਕ ਆਪੀ ਨੈ ਪਤਲੀ’ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਮਤ
ਭੇਦ ਹੈ, ਯਥਾ:

੧. ਇਕਨਾ ਨੇ ਸ਼ਹੁ ਦੇ ਬੋਲ (ਮੰਨ ਕੇ) ਆਪਣੀ ਪਤ ਰਖ ਲਈ
ਹੈ ।

੨. ਸਹਾਰ ਕੇ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਬਚਨ ਇਕਨਾਂ ਨੇ ਪਤ ਰਖ ਲਈ ਹੈ
ਆਪਣੀ ।

੩. ਇਕ ਤਾਂ (ਜੀਵ ਰੂਪੀ ਇਸਤ੍ਰੀ) ਪਤਲੀ (ਯਾ ਨਿਤਾਣੀ) ਹੈ (ਦੂਜੇ)
ਸ਼ਹੁ ਦੇ ਬੋਲ (ਸਖਤ) ਹਨ (ਭਾਵ ਕਮਾਉਣੇ ਅਉਖੇ ਹਨ) ।

੪. ਕਈ ਜੀਵ ਰੂਪੀ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਪਤਲੀਆਂ = ਅਵਗੁਣ ਵਿਚ ਹਨ
ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤੀ ਦੇ ਬੋਲ ਝਿੜਕਵੇਂ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ।

੫. ਇਕ (ਤਾਂ ਤੂੰ ਆਪੀਨੈ =) ਦੁਬਲੀ ਹੈਂ, (ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਤਲੀ =)
ਸੁਹਲ ਹੈਂ, (ਤੀਜੇ) ਮਾਲਕ ਦੇ ਬਚਨ (ਕਮਾਉਣੇ ਸਿਰ ਤੇ ਹਨ) ਤਾਂ ਤੇ
ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਟੁਰ ।

੬. ਇਕ ਆਪੀਨੈ (=ਅਪਣੇ ਆਪ ਅਰਥਾਤ ਹੰਕਾਰ ਕਰਕੇ
ਆਤਮਾ ਵਿਚ) ਕਮਜ਼ੋਰ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸ਼ਹੁ ਨਾਲ ਅਬੋਲਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ।
(ਬੋਲਾ ਦਾ ਅਰਥ ਅਬੋਲ ਐਉਂ ਕੀਤਾ ਜਿਵੇਂ ‘ਅਕਾਲ’ ਨੂੰ ਲੋਕ ‘ਕਾਲ’
ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਅੰਨ ਨਾਂ ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੀਏ ‘ਅਕਾਲ’ ਪੈ ਗਿਆ,
ਪਰ ਲੋਕੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ‘ਕਾਲ’ ਪੈ ਗਿਆ) ।

ਇਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ‘ਜਲਿ ਜਾਸੀ ਢੋਲਾ’ ਦੇ ਦੋ ਭਾਵ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ।

‘ਹਥੁ ਨ ਲਾਇ’ ਕਹਿਣ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਏ ਕਿ ਹਥ ਲਾਉਣ ਦਾ ਕੋਈ ਨਤੀਜਾ ਨਿਕਲਨਾ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਵਰਜਦੇ ਹਨ; ਸੋ ਦੋ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਯਾ ਤਾਂ ਹੱਥ ਲਾਇਆਂ ਮਾਇਆ ਸੜ ਜਾਏ ਯਾ ਹੱਥ ਸੜ ਜਾਏ। ਪਰ ਮਾਇਆ ਮਨੁਖ ਦੇ ਹੱਥ ਲਾਇਆਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੜਦੀ, ਤੇ ਦੂਜਾ ਅਰਥ ਹਥ ਮਾਇਆ ਨਾਲ ਲਗ ਕੇ ਸੜੇ, ਇਹ ਭਾਵ ਬਾਕੀ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੈ ਕਿ ਮਾਇਆ ਦੇ ਕੁਸੰਗ ਨਾਲ ਜੀਵ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਪੈਕੇ ਆਪਣੇ ਸੁਭ ਕਰਮ ਸਾੜ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

‘ਦੁਧਾ ਥਣੀ ਨ ਆਵਈ’ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਚੋਇਆ ਦੁਧ ਮੁੜ ਥਣਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਤਿਵੇਂ ਜੁਆਨੀ ਮੁੜਕੇ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦੀ*। ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਧੁਨੀ ਨਿਰਾਸਤਾ ਦੀ ਹੈ, ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਹੀ ਜੁਆਨੀ ਦੇ ਲੰਘ ਜਾਣ ਤੇ ਦੁਖ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਏਥੇ ਆਕੇ ਬੀ ਜੀਵ ਦੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ, ਸਾਈਂ ਹੁਕਮ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਫੇਰ ਜੁਆਨੀ ਦੇ ਨਾ ਪਰਤਣੇ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਕੇ ਪੂਰਨ ਨਿਰਾਸਤਾ ਦਸਦੇ ਹਨ—‘ਫਿਰਿ ਹੋਈ ਨ ਮੇਲਾ’ ਇਹ ਆਖਕੇ ਬੀ ਨਿਰਾਸਤਾ ਅਗਲੀ ਤੁਕ ਵਿਚ ਜਾਰੀ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਕੁਛ ਬਚਦਾ ਨਹੀਂ, ਦੁਚਿਤਾਈ ਤੇ ਉਦਾਸੀ ਵਿਚ ਹੀ ਟੁਰ ਚੱਲਣਾ ਹੈ ਤੇ ਦੇਹ ਮਿੱਟੀ ਹੋ ਜਾਣੀ ਹੈ। ਦੁਚਿਤਾਈ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕਿਆਮਤ ਤਕ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਘਾਲ ਥਾਂ ਪਈ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਿਰਾਸਤਾ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਕਾਂ ਨੂੰ ਅਰਸੀ ‘ਆਸ਼ਾ’ ਨਾਲ ਰੰਗ ਦੇਣ ਲਈ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਸੂਹੀ ਰਾਗ ਵਿਚ

* ਇਕ ਹੋਰ ਥਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਬੀ ‘ਦੁਧਾ ਥਣੀ’ ਪਦ ਵਰਤ ਕੇ ਜੁਆਨੀ ਦੇ ਨਾ ਪਰਤਣੇ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਦਿਤਾ ਹੈ : ‘ਮੈ ਮਤ ਜੋਬਨਿ ਗਰਬਿ ਗਾਲੀ ਦੁਧਾ ਥਣੀ ਨ ਆਵਏ।’ ਕਿ ਮਸਤ ਹੋਈ ਨੂੰ ਜੋਬਨ ਦੇ ਹੰਕਾਰ ਨੇ ਗਾਲ ਸੱਟਿਆ, ਹੁਣ ਥਣ ਵਿਚ ਦੁੱਧ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਭਾਵ ਜੁਆਨੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। ‘ਨਾਨਕ ਸਾ ਧਨ ਮਿਲੈ ਮਿਲਾਈ’—ਪਰ ਹੇ ਨਾਨਕ (ਜਗਯਾਸੂ ਰੂਪ) ਇਸਤ੍ਰੀ (ਸਾਂਈਂ ਦੇ) ਮਿਲਾਪ ਨੂੰ (ਅਜੇ ਬੀ) ਮਿਲ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਭਾਵ ਬਚਾਪੇ ਵਿਚ ਬੀ ਲਗ ਪਵੇ ਤਾਂ ਮਿਲ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਹੀ ਉਚਾਰਿਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਆਸ ਬੰਨਾ ਦਿਤੀ ਕਿ ਨਾਮ ਨਾਲ
 ਚੋਲਾ ਰੰਗ ਲੈ । ਇਹ ਮਜੀਠ ਦਾ ਪੱਕਾ ਰੰਗ ਹੈ, ਇਸ ਉਤੇ ਕਸ਼ੁੰਭੇ
 ਦਾ ਰੰਗ ਆਪਣੀ ਭੜਕ ਨਹੀਂ ਚਾੜ੍ਹ ਸਕਦਾ । ਜੀਉਂਦੇ ਹੀ ਰਬ
 ਨਾਲ ਮੇਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਫੇਰ ਹੰਸ ਮਿਲਿਆ ਹੋਇਆ ਏਥੋਂ ਟੁਰਦਾ ਹੈ,
 ਮਿਲਿਆ ਵਿਛੁੜ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਇਸ ਲਈ ਦੁਚਿਤਾਈ ਚੁੱਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।
 ਸ਼ਬਦ ਇਹ ਹੈ :—

ਸੂਹੀ ਮਹਲਾ ੧

ਜਪ ਤਪ ਕਾ ਬੰਧੁ ਬੇੜੁਲਾ ਜਿਤੁ ਲੰਘਹਿ ਵਹੇਲਾ ॥

ਨਾ ਸਰਵੜੁ ਨਾ ਉਛਲੈ ਐਸਾ ਪੰਥ ਸੁਹੇਲਾ ॥੧॥

ਤੇਰਾ ਏਕੋ ਨਾਮ ਮੰਜੀਠਤਾ ਰਤਾ ਮੇਰਾ

ਚੋਲਾ ਸਦ ਰੰਗ ਢੋਲਾ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥

ਸਾਜਨੋ ਚਲੇ ਪਿਆਰਿਆ ਕਿਉ ਮੇਲਾ ਹੋਈ ॥

ਜੇ ਗੁਣ ਹੋਵਹਿ ਗੰਠੜੀਐ ਮੇਲੇਗਾ ਸੋਈ ॥੨॥

ਮਿਲਿਆ ਹੋਇ ਨ ਵੀਛੁੜੈ ਜੇ ਮਿਲਿਆ ਹੋਈ ॥

ਆਵਾ ਗਉਣੁ ਨਿਵਾਰਿਆ ਹੈ ਸਾਚਾ ਸੋਈ ॥੩॥

ਹਉਮੈ ਮਾਰਿ ਨਿਵਾਰਿਆ ਸੀਤਾ ਹੈ ਚੋਲਾ ॥

ਗੁਰ ਬਚਨੀ ਫਲੁ ਪਾਇਆ ਸਹ ਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬੋਲਾ ॥੪॥

ਨਾਨਕੁ ਕਹੈ ਸੁਹੇਲੀ ਹੋ ਸਹੁ ਖਰਾ ਪਿਆਰਾ ॥

ਹਮ ਸਹਕੇਰੀਆ ਦਾਸੀਆ ਸਾਚਾ ਖਸਮੁ ਹਮਾਰਾ ॥੫॥੨॥੪॥

ਇਸ ਵਿਚ ਆਪ ਦਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਪ ਤਪ ਦਾ ਬੇੜਾ ਬੰਨ੍ਹ,
 ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਛੇਤੀ ਪਾਰ ਹੋ ਜਾਏਂ । ‘ਵਹੇਲਾ’ ਕਹਿਣ ਵਿਚ ‘ਬੰਧਨ
 ਕੀ ਵੇਲਾ’ ਦਾ ਉਤਰ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਜੁਆਨੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਬੱਧਾ ਤਾਂ ਹੁਣੇ
 ਹੀ ਬੰਨ੍ਹ ਲੈ, ਦੇਰ ਨਹੀਂ ਲਗਣੀ, ਛੇਤੀ ਪਾਰ ਹੋ ਜਾਏਂਗਾ । ਸਗੋਂ
 ਮੈਂ ਐਸਾ ਸੁਹੇਲਾ ਰਾਹ ਦਸਦਾ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਰਸਤੇ ਨਾ ਸਰਵਰ ਆਵੇ
 ਤੇ ਨਾ ਉਹ ਉਛਲੇ । ਉਹ ਕੀਹ ਹੈ ? ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਸਨਮੁਖ ਹੋ ਕੇ ਦਸਦੇ
 ਹਨ :—(ਹੇ ਮੇਰੇ) ਸਦਾ ਰੰਗੀਲੇ ਪਯਾਰੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ! ਤੇਰਾ ਨਾਮ ਇਕੋ
 ਮਜੀਠ ਵਰਗਾ (ਪੱਕਾ) ਰੰਗ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਿ ਮੇਰਾ ਚੋਲਾ (ਮਨ)

ਰੰਗਿਆ ਗਿਆ ਹੈ । (ਰਹਾਉ)

ਹੇ ਪਿਆਰੇ ! (ਸਖੇ) ਸਜਣ (ਜੇ) ਟੁਰ ਚੱਲੇ ਹੋ (ਤਾਂ ਕਿਉਂ ਪੁਛਦੇ ਹੋ ਕਿ) ਕਿਵੇਂ ਸਾਈਂ ਨਾਲ) ਮੇਲਾ ਹੋਵੇਗਾ ? ਉਹ (ਸਦ ਰੰਗ ਢੋਲਾ ਆਪੇ) ਮੇਲ ਲਵੇਗਾ ਜੇ (ਉਪਰ ਕਥੇ ਨਾਮ ਦੇ ਗੁਣ) ਪੱਲੇ ਹੋਣਗੇ ਤਾਂ ॥੨॥ (ਕਿਉਂਕਿ ਜੋ ਨਾਮ ਜਪਦਾ ਹੈ ਉਹ ਮਿਲਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ) ਜੇ ਕੋਈ ਮਿਲਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਵਿਛੜਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਉਸੇ (ਸੱਚੇ ਨੇ ਜੋ) ਸਚਾ ਹੈ (ਸਾਡਾ) ਆਵਾ ਗਉਣ (ਬੀ) ਮਿਟਾ ਦਿਤਾ ਹੈ ॥੩॥ (ਅਸਾਂ ਇਹ ਮਜੀਠੀ) ਢੋਲਾ 'ਹਉਮੈ ਨੂੰ ਮਾਰਕੇ ਦੂਰ ਕਰ ਦੇਣ' ਨਾਲ ਸੀਤਾ ਹੈ, (ਅਤੇ) ਗੁਰੂ ਦੇ ਬਚਨ (ਦੁਆਰੇ ਸੀਤਾ ਹੈ, (ਉਸ ਦਾ) ਫਲ ਇਹ ਕਿ ਪਤੀ (ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਸਾਨੂੰ) ਮਿੱਠੇ ਬਚਨ ਮਿਲੇ ਹਨ ॥੪॥ ਨਾਨਕ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਹੇ ਸਖੀਓ ਸਹੁ (ਵਾਹਿਗੁਰੂ) ਸਚ ਮੁਚ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਅਸੀਂ (ਉਸ) ਪਤੀ ਦੀਆਂ ਦਾਸੀਆਂ ਹਾਂ, ਉਹ ਸਾਡਾ ਸਚਾ ਮਾਲਕ ਹੈ ।

ਇਹ ਸਾਰੇ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ 'ਆਸਾ ਬੰਧਨੀ' ਹੈ ਤੇ ਕਿਆਮਤ ਤਕ ਕਬਰਾਂ ਵਿਚ ਪਏ ਉਡੀਕਣ ਤੇ ਸੰਸੇ ਬ੍ਰਿਤੀ ਨੂੰ ਕਿ ਕਿਆਮਤ ਨੂੰ ਖਬਰੇ ਕੀ ਹੋਵੇਗਾ, ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਧੋ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੈ । ਇਸ ਵਿਚ ਨਾਮ ਦਾ ਮਾਰਗ ਦਸਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਨਿਰਵਿਘਨ ਦਸਿਆ, ਜੋ ਗਲ ਕਿ ਯੋਗ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਨੇ ਬੀ ਦਸੀ ਹੈ ਕਿ ਨਾਮ ਨਿਰਵਿਘਨ ਹੈ । ਜਪ ਤਪ ਨੂੰ ਬੀ ਰਦਿਆ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਨਾਮ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਦਰਸਾਈ ਹੈ । ਸੁਖੈਨਤਾ ਤੇ ਨਿਰਵਿਘਨਤਾ ਦਰਸਾ ਕੇ 'ਵਹੇਲਾ' ਕਹਿਕੇ ਉਸ ਦੀ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਸ਼ੀਘ੍ਰਤਾ ਦਰਸਾਈ । ਫਿਰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਮਿਠ-ਬੋਲਾ ਦੱਸ ਕੇ, ਸਦਰੰਗ-ਢੋਲਾ ਕਹਿਕੇ ਖਰਾ ਪਿਆਰਾ ਤੇ ਖਸਮ ਹਮਾਰਾ ਦੱਸ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਪ੍ਰੇਮ ਸਰੂਪ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਨਿਰਾ ਖੁਸ਼ਕ ਨਿਆਯਕਾਰੀ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਸਦਰੰਗ ਢੋਲਾ ਤੇ ਸਾਡਾ ਪਤੀ ਹੈ । ਸਾਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਦੀ ਕੁੰਜੀ ਦੱਸੀ 'ਗੁਰ ਬਚਨੀ' ਤੇ 'ਨਾਮ' । ਫੇਰ ਨਾਮ ਤੇ ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਹਉਮੈ ਦੀ ਨਿਵਿਰਤੀ ਦੱਸੀ । ਇਸ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਇਉਂ ਜੀਉਂਦੇ ਜੀ ਸਹੁ ਨਾਲ ਮਿਲਾਪ ਹੋ ਜਾਂਦਾ

੨੬

ਹੈ । ਫੇਰ ਮਰਕੇ ਤੇ ਕਿਆਮਤ ਤੱਕ ਦੀ ਬੇ-ਅੰਤ ਉਡੀਕ ਜੋ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ
 ਵਿਚ ਮੰਨੀ ਹੈ ਆਪੇ ਉਡ ਗਈ । ਜੇ ਅਸੀਂ ਜੀਉਂਦੇ ਜੀ ਮਿਲ ਗਏ
 ਤਾਂ ਖਤਰਾ ਹੀ ਚੁਕ ਗਿਆ, ਮਿਲਿਆ ਤਾਂ ਵਿਛੁੜਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਵਿਛੁੜੇ
 ਨਾਂ ਤਾਂ ਦੁਮਣੀ, ਦੁਚਿਤਾਈ ਕਿਸ ਗਲ ਦੀ ? ਹੰਸ ਫੇਰ ਡੁਮਣਾ ਕਿਉਂ
 ਉਠ ਟੁਰੂ 'ਕਿ ਖਬਰੇ ਕਿਆਮਤ ਨੂੰ ਕੀ ਹੋਊ, ਘਾਲ ਥਾਂ ਪਈ ਹੈ ਕਿ
 ਨਹੀਂ !' ਏਹ ਨਿਰਾਸਤਾਈਆਂ ਤੇ ਦੁਚਿਤਾਈਆਂ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੀਆਂ
 ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਨਿਵਾਰੀਆਂ ਹਨ । ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ
 ਵਾਕ ਕਿਸੇ ਇਕ ਵੈਰਾਗ ਅਵਸਥਾ ਦੇ ਹਨ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਵਾਕ 'ਵਸਲ
 ਦੀ ਮਿਲੀ ਅਵਸਥਾ' ਦੇ ਹਨ । ਨਾਮ ਦੀ ਉੱਚਤਾ ਤੇ ਜੀਉਂਦੇ ਜੀ ਵਸਲ
 ਵਿਚ ਸਫਲਤਾ ਦੀ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਇਕ ਅਚਰਜ ਮੂਰਤੀ ਹੈ ।

—○—

ਸਲੋਕ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਕੇ

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਜਿਤੁ ਦਿਹਾੜੈ ਧਨੁ ਵਰੀ ਸਾਹੇ ਲਏ ਲਿਖਾਇ ॥

ਮਲਕੁ ਜਿਕੰਨੀ ਸੁਣੀਦਾ ਮੁਹੁ ਦੇਖਾਲੇ ਆਇ ॥

ਜਿੰਦ ਨਿਮਾਣੀ ਕਢੀਐ ਹਡਾ ਕੂ ਕੜਕਾਇ ॥

ਸਾਹੇ ਲਿਖੇ ਨ ਚਲਨੀ ਜਿੰਦੂ ਕੂ ਸਮਝਾਇ ॥

ਜਿੰਦੁ ਵਹੁਟੀ ਮਰਣ ਵਰੁ ਲੈ ਜਾਸੀ ਪਰਣਾਇ ॥

ਆਪਣ ਹਥੀ ਜੋਲਿਕੈ ਕੈ ਗਲਿ ਲਗੇ ਧਾਇ ॥

ਵਾਲਹੁ ਨਿਕੀ ਪੁਰਸਲਾਤ ਕੰਨੀ ਨ ਸੁਣੀਆਇ ॥

ਫਰੀਦਾ ਕਿੜੀ ਪਵੰਦੀਈ ਖੜਾ ਨ ਆਪੁ ਮੁਹਾਇ ॥੧॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਧਨੁ = ਇਸਤ੍ਰੀ । ਮਲਕੁ = ਫਰਿਸ਼ਤਾ, ਮਾਲਕ ।
ਜੋਲਿਕੈ = ਤੁਰਕੇ । ਪੁਰਸਲਾਤ = ਪੁਲੇ ਸਰਾਤ । ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਮਤ
ਵਿਚ ਮੰਨਿਆਂ ਇਕ ਪੁਲ ਜੋ ਦੋਜ਼ਖ ਦੇ ਸਿਰੇ ਤੇ ਹੈ । ਇਹ ਵਾਲੋਂ
ਨਿੱਕਾ ਤੇ ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਧਾਰ ਤੋਂ ਤ੍ਰਿਖਾ ਹੈ, ਇਸ ਦੇ ਉਤੋਂ ਦੀ
ਗੁਜ਼ਰਨਾ ਹੋਵੇਗਾ । ਕਿੜੀ = ਆਵਾਜ਼, ਖਬਰ । ਮੁਹਾਇ = ਲੁਟਾਇ,
ਮੁਸਾਇ ।

ਅਰਥ—ਜਿਸ ਦਿਨ ਇਸਤ੍ਰੀ ਵਿਆਹੀ ਜਾਣੀ ਹੈ, (ਉਸ ਦਿਨ ਦੇ)
ਸਾਹੇ (ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਲਿਖੇ ਗਏ, (ਉਹ) ਮਲਕ (ਫਰਿਸ਼ਤਾ) ਜੋ ਕੰਨਾਂ
ਨਾਲ ਸੁਣੀਂਦਾ ਸੀ, ਆ ਮੂੰਹ ਦਿਖਾਲਦਾ ਹੈ, (ਉਸ ਵੇਲੇ) ਨਿਮਾਣੀ
ਜਿੰਦ ਹੱਡਾਂ ਨੂੰ ਕੜਕਾਕੇ (ਸਰੀਰ ਵਿਚੋਂ) ਕੱਢੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । (ਹੇ ਪ੍ਰਾਣੀ !)
ਜਿੰਦ ਨੂੰ ਸਮਝਾ (ਕਿ) ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਸਾਹੇ ਟਲ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ । (ਇਸ)
ਜਿੰਦ (ਰੂਪੀ) ਵਹੁਟੀ ਨੂੰ ਮੌਤ (ਰੂਪੀ) ਪਤੀ ਵਿਆਹ ਕੇ (ਅਵਸੋਂ)

ਲੈ ਜਾਵੇਗਾ, ਜਿੰਦ ਵਹੁਟੀ ਜਦ ਟੁਰ ਪਏਗੀ ਤਾਂ ਕਿਸ ਦੇ ਗਲ ਅਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਧਾ ਕੇ ਲੱਗੇਗੀ ? (ਅਰ ਕੀ ਤੈਂ) ਵਾਲ ਨਾਲੋਂ ਬੀ ਪਤਲੀ ਪੁਰਸਲਾਤ ਦੀ ਸੋ ਨਹੀਂ ਸੁਣੀ ? ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਕੰਨੀ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਪੈਂਦਿਆਂ ਖੜੋਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨਾ ਲੁਟਾ ।

ਭਾਵਾਰਥ—ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਉਤਪੰਨ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਮੌਤ ਦਾ ਦਿਨ ਲਿਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸੋ ਆਪਣੇ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਆ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ । ਉਸ ਵੇਲੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਬੜਾ ਖੇਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਰ ਬਹੁਤ ਕਸ਼ਟਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਣਾਂ ਦਾ ਦੇਹ ਨਾਲੋਂ ਵਿਯੋਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਉਸ ਵੇਲੇ ਜੀਵ ਦਾ ਕੋਈ ਵਾਹਰੂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਅਰ ਜਮ ਮਾਰਗ ਦੇ ਕਸ਼ਟਾਂ (ਪਸਚਾਤਾਪ) ਆਦਿ ਤੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਛੁਡਾਉਂਦਾ । ਤਾਂਤੇ ਹੇ ਜੀਵ ! ਇਸ ਗਲ ਦੇ ਜਾਣਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਹਥ ਸੌਂਪਕੇ ਗਾਫਲ ਨਾ ਹੋ । ‘ਜੋਲਿਕੇ’ ਦਾ ਅਰਥ ‘ਤੌਰ ਕੇ’ ਨਹੀਂ ਪਰ ‘ਤੁਰਕੇ’ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ‘..... ਮੁਰੀਦਾ ਜੋਲੀਐ’=ਮੁਰੀਦਾਂ ਨੂੰ ਤੁਰਨਾ ਚਾਹੀਏ । ਏਸ ਤੁਕ ਦਾ ਅਰਥ ਅਨ੍ਹੈ ਨਾਲ ਖੁਲਦਾ ਹੈ ਜੋ ਐਉਂ ਹੈ : ‘ਜੋਲਿਕੈ ਆਪਣ ਹਥੀ ਕੈ ਗਲਿ ਲਗੈ ਧਾਇ ।’ (੨) ਜੇ ‘ਆਪਣ ਹਥੀ ਜੋਲਿਕੈ’ ਸਮਝੀਏ ਤਾਂ ਅਰਥ ਲਗੂ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਤੌਰਕੇ ਯਾ ਤੁਰਕੇ ਤਦ ਅਰਥ ਯੋਜਨਾ ਮੇਲ ਘੱਟ ਖਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਅਲੰਕਾਰ ਰਚਨਾ ਦੁਆਰਾ ਏਥੇ ਜਿੰਦ ਨੂੰ ਵਹੁਟੀ, ਮੌਤ ਨੂੰ ਪਤੀ, ਮੌਤ ਦੇ ਦਿਨ ਨੂੰ ਸਾਹੇ ਆਦਿਕ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਜਿਕੁਰ ਸਹੁਰੇ ਤੁਰਦੀ ਕੁੜੀ ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਗਲ ਮਿਲਦੀ ਹੈ । ਇਕੁਰ ਜਿੰਦ ਸਰੀਰ ਤੋਂ ਨਿਕਲਕੇ ਕਿਸ ਦੇ ਗਲ ਲੱਗੇਗੀ ? ਭਾਵ ਜਿੰਦ ਵਿਆਹੀ ਤਾਂ ਹੀ ਗਈ ਜਦੋਂ ਸਰੀਰ ਤੋਂ ਨਿਕਲ ਖੜੀ ਹੋਈ, ਸੋ ਜਦੋਂ ਜਿੰਦ ਸਰੀਰੋਂ ਨਿਕਲੀ ਹੋਵੇਗੀ ਉਸ ਵੇਲੇ ਕਿਸ ਦੇ ਗਲ ਲੱਗੇਗੀ ? ਕੁੜੀ ਤਾਂ ਵਿਛੁੜਨ ਲਗਿਆਂ ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਗਲ ਲੱਗ ਵਿਛੁੜਦੀ ਹੈ ਜਿੰਦ ਨੂੰ ਇਹ ਸਮਾਂ ਬੀ ਨਹੀਂ ਲੱਝਣਾ । ਅਗੇ ਪੁਰਸਲਾਤ ਦਾ ਭੈ ਦੱਸਿਆ ਹੈ । ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਮਤ ਵਿਚ ‘ਸਰਾਤ’ ਨਾਮੇ ਪੁਲ ਹੈ, ਜੋ ਵਾਲੋਂ ਨਿੱਕਾ ਤੇ ਖੰਡਿਓਂ ਤਿੱਖਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਦੁੱਖ ਜੀਵ ਨੂੰ ਸਹਿਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ । ਇਹ ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਦੇ ਦੁੱਖ ਨਾਲ ਅਲੰਕਾਰ

ਬੱਧਾ ਹੈ। ਜਿਕਰ ਪੇਕੇ ਘਰ ਵਿਆਹ ਨੂੰ ਜਾਣਕੇ ਬੀ ਅਚੇਤ ਰਹੀ
ਬਾਲਕੀ ਸਹੁਰੇ ਪੁੱਜ ਨਿਰਗੁਣੀ ਹੋਣ ਤੇ ਪਛੁਤਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ ਜੀਵ
ਇਹ ਜਾਣਕੇ ਕਿ ਮਰਣਾ ਹੈ ਅਰ ਅੱਗਾ ਔਖਾ ਹੈ, ਫੇਰ ਅਚੇਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
ਸੰਤਾਂ ਮਹਾਤਮਾਂ ਤੇ ਧਰਮ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਬਚਨ ਸੁਣਦਾ ਹੈ, ਫੇਰ ਪਰਵਾਹ
ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਸੋ ਅਗੇ ਜਾਕੇ ਬਹੁਤ ਔਖਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਫਰੀਦਾ ਦਰ ਦਰਵੇਸੀ ਗਾਖੜੀ ਚਲਾਂ ਦੁਨੀਆਂ ਭਤਿ ॥

ਬੰਨ੍ਹ ਉਠਾਈ ਪੋਟਲੀ ਕਿਥੈ ਵੰਵਾ ਘਤਿ ॥੨॥

ਪਦਅਰਥ-ਦਰ = ਦਰਵਾਜ਼ਾ, ਦਰਗਾਹ। ਦਰਵੇਸੀ-ਫਕੀਰੀ। ਗਾਖੜੀ =
ਔਖੀ। ਭਤਿ = ਭਾਂਭਿ, ਪ੍ਰਕਾਰ, ਰੀਤਿ। ਵੰਵਾ = ਜਾਵਾਂ। ਘਤਿ =
ਸਿੱਟਕੇ।

ਅਰਥ-ਹੇ ਫਰੀਦ ! (ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ) ਦਰ ਦੀ ਫਕੀਰੀ ਔਖੀ ਹੈ
(ਤੇ ਮੈਂ) ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਰੀਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਤੁਰਦਾ ਹਾਂ, ਪੰਡ ਬੰਨ੍ਹਕੇ (ਮੈਂ)
ਸਿਰ ਤੇ ਚੁੱਕ ਲਗੀ ਹੈ, (ਇਸ ਨੂੰ) ਸਿੱਟਕੇ ਕਿੱਥੇ ਜਾਵਾਂ ?

ਭਾਵਾਰਥ-'ਫਕੀਰੀ ਕਠਨ ਕੰਮ ਹੈ' ਇਹ ਆਮ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਗੱਲ ਹੈ
ਅਰ ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਹੈ ਬੀ ਬੜੀ ਔਖੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਮਾਇਆ ਦੇ ਪਸਾਰੇ
ਵਿਚ ਰਹਿਕੇ ਮਾਇਆ ਤੋਂ ਅਤੀਤ ਹੋਣਾ ਕੋਈ ਸੌਖਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ। ਫਰੀਦ
ਜੀ ਇਸ ਅੰਧਿਆਈ ਨੂੰ ਦੇਖਕੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਮੇਰਾ ਚੱਲਣਾ ਤਾਂ ਏਦਾਂ ਦਾ
ਹੈ ਜਿੱਦਾਂ ਦਾ ਮਾਇਆ ਧਾਰੀਆਂ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬੜੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਆਣ
ਬਣੀ ਹੈ, ਸਿਰ ਪੁਰ ਚੁੱਕ ਲਈ ਹੈ ਫਕੀਰੀ ਦੀ ਪੰਡ ਤੇ ਮਨ ਫਸ ਰਿਹਾ
ਹੈ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਚਿੱਕੜ ਵਿਚ, ਇਸ ਪੰਡ ਨੂੰ ਸਿੱਟਕੇ ਕਿੱਥੇ ਨੱਸ ਜਾਵਾਂ ?
ਭਾਵ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਇਸ ਨੂੰ ਛੱਡਾਂ ਤਾਂ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਚਿਕੜ ਜੇ
ਰਖਾਂ ਤਾਂ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾਰੀ ਤੇ ਖਲਾਸੀ ਨਹੀਂ। (੨) ਕਈ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ
ਕਿ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾਰੀ ਨੂੰ ਪੰਡ ਕਿਹਾ ਹੈ।

ਕਿਝੁ ਨ ਬੁਝੈ ਕਿਝੁ ਨ ਸੁਝੈ ਦੁਨੀਆ ਗੁਝੀ ਭਾਹਿ ॥

ਸਾਂਈ ਮੇਰੈ ਚੰਗਾ ਕੀਤਾ ਨਾਹੀ ਤ ਹੰਭੀ ਦਝਾਂ ਆਹਿ ॥ ੩ ॥

ਪਦਅਰਥ-ਬੁਝੈ = ਪਤਾ ਲਗਦਾ। ਸੁਝੈ = ਸਮਝ ਪੈਂਦੀ। ਗੁਝੀ = ਲੁਕੀ
ਹੋਈ। ਭਾਹ = ਅੱਗ। ਹੰਭੀ = ਮੈਂ ਭੀ। ਦਝਾਂ ਆਹਿ = ਸੜ ਜਾਂਦਾ।

ਅਰਥ-ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ, ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਪੈਂਦੀ
ਦੁਨੀਆਂ ਲੁਕੀ ਹੋਈ ਅੱਗ ਹੈ, ਸਾਈਂ ਮੇਰੇ ਚੰਗਾ ਕੀਤਾ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮੈਂ
ਬੀ ਸੜ ਜਾਂਦਾ ।

ਭਾਵਾਰਥ-ਪਿਛਲੇ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਸੰਸਾਰਕ ਚਾਲ ਤੇ ਆਪਣੀ ਫਕੀਰੀ
ਦੇ ਅੰਖ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਸਾਨੇ, ਹੁਣ ਉਸੇ ਦਾ ਸਮਾਧਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ
ਦੁਨੀਆਂ ਜਿਸ ਦੀ ਚਾਲੇ ਮੈਂ ਚਲਦਾ ਹਾਂ, ਉਹ ਤਾਂ ਗੁੱਝੀ ਅੱਗ ਹੈ ਜੋ ਉਤੋਂ
ਸੀਤਲ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਕਾਰ ਰਸਦਾਇਕ ਭਾਸਦੇ ਹਨ,
ਪਰ ਅੰਦਰੋਂ ਅੱਗ ਹਨ, ਭਾਵ ਅੰਤ ਭੈੜਾ ਹੈ । ਦੇਹੀ ਦਗਧ ਹੋ ਜਾਂਦੀ
ਹੈ, ਆਤਮਾ ਵਿਚ ਹਰ ਵੇਲੇ ਬੇਚੈਨੀ ਤੇ ਵਾਸਨਾ (ਆਸਾ) ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਦੀ
ਅੱਗ ਬਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ । ਇਹ ਅੱਗ ਨਾ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਦਿੱਸਦੀ ਹੈ ਨਾ
ਇਸ ਦੀ ਸਮਝ ਪੈਂਦੀ ਹੈ । ਇਹ ਜੋ ਫਕੀਰੀ ਦੀ ਪੰਡ ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਰਖੀ
ਗਈ ਅਰ ਦਰ ਦੀ ਫਕੀਰੀ ਮੈਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਹੈ, ਇਸ ਨੇ
ਬਚਾ ਲਿਆ, ਜੋ ਮੇਰੇ ਵਿਚਾਰ ਰੂਪੀ ਨੇਤ੍ਰ ਖੁੱਲ੍ਹ ਗਏ, ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ
ਰੂਪੀ ਅੱਗ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੋ ਗਿਆ । ਹੁਣ ਮੈਂ ਨਿਰਵਾਸ
ਹੋਕੇ ਉਸ ਅੱਗ ਵਿਚ ਸੜਨੋਂ ਬਚ ਰਿਹਾ ਹਾਂ । ਸ਼ੁਕਰ ਹੈ ਸਾਈਂ ਦਾ,
ਜਿਸ ਨੇ ਮੇਰੇ ਉਤੇ ਮਿਹਰ ਕੀਤੀ ॥ ੩ ॥

ਫਰੀਦਾ ਜੇ ਜਾਣਾ ਤਿਲ ਥੋੜੜੇ ਸਮਲਿ ਬੁਕੁ ਭਰੀ ॥

ਜੇ ਜਾਣਾ ਸਹੁ ਨੰਡੜਾ ਤਾਂ ਥੋੜਾ ਮਾਣੁ ਕਰੀ ॥ ੪ ॥

ਪਦਅਰਥ-ਥੋੜੜੇ = ਥੋੜ੍ਹੇ । ਨੰਡੜਾ = ਛੋਟਾ, ਇਆਣਾ, ਸੂਖਮ ।

ਅਰਥ-ਹੈ ਫਰੀਦਾ ! ਜੇ (ਮੈਂ) ਜਾਣਦੀ ਤਿਲ ਥੋੜ੍ਹੇ ਹਨ ਤਾਂ ਬੁੱਕ
ਸੰਭਲ ਕੇ ਭਰਦੀ, ਜੇ ਖਬਰ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਪਤੀ ਛੋਟਾ ਹੈ ਤਾਂ ਥੋੜਾ ਮਾਣ
ਕਰਦੀ ।

ਭਾਵਾਰਥ-ਇਸ ਵਿਚ ਦੋ ਉਦਾਹਰਨ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਫਰੀਦ
ਜੀ ਜਗਜਾਸੂ ਪ੍ਰਤੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਹਨ । ਜੇ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਤਿਲ ਵੰਡੇ
ਅਰ ਉਛਾਲਵੇਂ ਬੁੱਕ ਭਰ ਭਰ ਕੇ ਦੇਂਦਾ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਜੇ ਉਸ ਦੇ ਪਾਸ
ਤਿਲ ਥੋੜੇ ਹੋਣ, ਤਾਂ ਝੱਟ ਮੁੱਕ ਜਾਣਗੇ, ਇਸ ਤੋਂ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ
ਜੀਵ ਦੇ ਸ੍ਵਾਸ ਥੋੜ੍ਹੇ ਹਨ, ਪਰ ਜੀਵ ਇਸ ਗਲ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਦਾ ਨਹੀਂ

ਆਪਣੇ ਅਮੋਲਕ ਸ੍ਵਾਸ ਸੰਸਾਰਕ ਆਹਰਾਂ ਤੇ ਰਸਾਂ ਕਸਾਂ ਵਿਚ ਗੁਆ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਈਸ਼੍ਵਰ ਚਿੰਤਨ ਵਿਚ ਚਿੱਤ ਨਹੀਂ ਲਾਉਂਦਾ। ਪਰ ਜੇ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਆ ਜਾਵੇ ਕਿ ਸ੍ਵਾਸ ਥੋੜ੍ਹੇ ਹਨ, ਤਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਲੇ ਪਾਸੇ ਲਾਵੇ, ਅਚੇਤ ਹੋ ਕੇ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰਕ ਆਹਰਾਂ ਵਿਚ ਨਾ ਲੁਟਾ ਦੇਵੇ।

ਦੂਜੀ ਤੁਕ ਵਿਚ ਉਸ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦਾ ਉਦਾਹਰਣ ਹੈ, ਜੋ ਆਪ ਜੋਬਨ ਅਵਸਥਾ ਦੇ ਮਦ ਵਿਚ ਆਈ ਹੋਈ ਮਾਨਨੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਤੇ ਪਤੀ ਉਸ ਦਾ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਜੋਬਨ ਦੀ ਕਦਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪਰਮਾਤਮਾਂ ਅਤੀ ਸੂਖਮ ਹੈ ਐਸਾ ਸੂਖਮ ਕਿ ਉਸ ਨਾਲੋਂ ਸੂਖਮ ਹੋਰ ਕੁਝ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਉਸ ਸੂਖਮ ਅਰ ਬੇ-ਪ੍ਰਵਾਹ ਪਤੀ ਨੂੰ ਅਹੰਕਾਰੀ ਮਨ ਵਾਲੇ ਜੀਵ ਦੀ ਕਦਰ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਕੇਵਲ ਨਿਰਮਾਣ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਭਗਤੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਅਰਥ ਇਹ ਕਿ ਜਿਸ ਹਿਰਦੇ ਵਿਖੇ ਮਾਨ ਹੈ ਉੱਥੇ ਪਰਮਾਤਮਾਂ ਦਾ ਵਾਸ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਜਦ ਇਹ ਭਾਵ ਦੂਰ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਉਸ ਅਤਿ ਸੂਖਮ ਪਤੀ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਸਰੂਪ ਦਿੱਸਦਾ ਹੈ ॥ ੪ ॥

ਜੇ ਜਾਣਾ ਲੜ ਛਿਜਣਾ ਪੀਡੀ ਪਾਈਂ ਗੰਢਿ ॥

ਤੈ ਜੇਵਡੁ ਮੈਂ ਨਾਹਿ ਕੋ ਸਭੁ ਜਗੁ ਡਿਠਾ ਹੰਢਿ ॥ ੫ ॥

ਪਦਅਰਥ-ਛਿਜਣਾ=ਖੁੱਲ ਜਾਣ ਵਾਲਾ, ਟੁੱਟ ਜਾਣ ਵਾਲਾ, ਖੁੱਸਣ ਵਾਲਾ। ਹੰਢਿ=ਫਿਰਕੇ, ਢੰਡ ਕੇ।

ਅਰਥ-ਜੇ (ਮੈਨੂੰ) ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ (ਕਿ) ਲੜ ਖੁਲ੍ਹ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਪੱਕੀ ਗੰਢ ਪਾਉਂਦਾ, (ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ) ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਢੰਡ ਕੇ ਦੇਖ ਲਿਆ ਹੈ (ਕਿ) ਤੇਰੇ ਜਿਡਾ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।

ਭਾਵਾਰਥ-ਜਦ ਮੁੰਡੇ ਕੁੜੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਤਦ ਗੰਢ ਬੰਨ੍ਹਦੇ ਹਨ, ਜੇਕਰ ਉਹ ਗੰਢ ਖੁੱਲ੍ਹ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਅਪਸ਼ਗਨ ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਉਹ ਗੰਢ ਪੱਕੀ ਕਰਕੇ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਫਰੀਦ ਜੀ ਇਸ ਤੋਂ ਪਰਮਾਰਥ ਦੀ ਗਲ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੇ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਮੇਰਾ ਪ੍ਰੇਮ ਕੱਚਾ ਹੈ (ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਘਟ ਜਾਏਗਾ) ਮੇਰੇ ਤੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਵਿਚ

੩੨

ਅੰਤਰਾ ਪੈ ਜਾਏਗਾ, ਤਦ ਮੈਂ ਐਸਾ ਪੱਕਾ ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਦਾ ਕਿ ਜੋ ਟੁਟਦਾ ਨਾ
 ਇਹ ਗਲ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਵੈਰਾਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਦ ਜਗਤਾਸੂ
 ਉਸ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਵੈਰਾਗ ਸਮਝ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਦੈਵੀ ਸੁਖ ਦਾ ਝਲਕਾਰਾ
 ਵਜਦਾ ਹੈ, ਤਦ ਜੀਵ ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਖਯਾਤਕਾਰ ਸਮਝ ਕੇ ਨਿਰਭੈ ਹੋ ਜਾਂਦਾ
 ਹੈ, ਜਦ ਨਿਰਭੈ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਐਸੀ ਭੁੱਲ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰ ਬੈਠਦਾ ਹੈ ਕਿ ਫੇਰ
 ਉਹ ਅਨੰਦ ਤੋਂ ਖਾਲੀ ਜਿਹਾ ਹੋ ਬੈਠਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਦਾ ਪਸਚਾਤਾਪ
 ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਖਬਰ ਹੁੰਦੀ ਕਿ ਮੇਰੀਆਂ ਭੁੱਲਾਂ ਮੈਨੂੰ ਫੇਰ ਵਿਛੜ
 ਦੇਣਗੀਆਂ, ਤਦ ਐਸਾ ਪੱਕਾ ਲਗਦਾ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਵਲ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਹੀ ਨਾ
 ਕਰਦਾ, ਕਿਉਂ ਕਿ ਆਤਮਕ ਸੁਖ ਜੈਸਾ ਕੋਈ ਸੁਖ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਗਲ ਨੂੰ
 ਮੈਂ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਢੂੰਡਕੇ ਨਿਰਣਾ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਜਿਹਾ
 ਸੁਖਦਾਇਕ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।

ਇਹ ਸ਼ਲੋਕ ਉਸ ਦਸ਼ਾ ਦਾ ਹੈ, ਜਦ ਸਾਈਂ ਲੋਕ ਕਿਸੇ ਕਾਰਨ
 ਕਰਕੇ ਵਿਖਯਪਤ ਦਸ਼ਾ (ਖਿੰਡੀ ਹੋਈ ਸੁਰਤ) ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ॥੫॥

ਫਰੀਦਾ ਜੇ ਤੂੰ ਅਕਲਿ ਲਤੀਫੁ ਕਾਲੇ ਲਿਖੁਨ ਲੇਖ ॥

ਆਪਨੜੇ ਗਿਰੀਵਾਨ ਮਹਿ ਸਿਰੁ ਨੀਵਾਂ ਕਰਿ ਦੇਖੁ ॥੬॥

ਪਦ ਅਰਥ-ਲਤੀਫੁ=ਬਾਰੀਕ । (ਅ) ਪਾਕ, ਪਵਿਤ੍ਰ, ਸੁਫ਼ ।
 ਕਾਲੇ=ਪਾਪਾਂ ਵਾਲੇ । ਗਿਰੀਵਾਨ=ਗਲਮਾ, ਅਰਥ-ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਜੇਕਰ
 ਤੂੰ ਬਾਰੀਕ (ਬੁਧੀ) ਵਾਲਾ ਹੈਂ, (ਤਦ) ਪਾਪਾਂ ਵਾਲੇ ਲੇਖ ਨਾ ਲਿਖ, ਆਪਣੇ
 (ਅੰਤਹਕਰਣ ਰੂਪੀ) ਗਿਰੇਵਾਨ ਵਿਚ ਸਿਰ (ਦਿਮਾਗ) ਨੀਵਾ ਕਰਕੇ (ਝਾਤੀ
 ਪਾ ਕੇ) ਦੇਖ ।

ਭਾਵਾਰਥ-ਹੇ ਜੀਵ ! ਜੇ ਤੂੰ ਚਤੁਰ ਹੈਂ, ਤੇਰੀ ਅਕਲ ਬਾਰੀਕ ਹੈ
 ਅਰ ਪਵਿਤ੍ਰ ਹੈ, ਤਦ ਪਾਪ ਕਰਮ ਨਾ ਕਰ । ਭਾਵ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਪਾਪ ਨਾ ਗਿਣ
 ਸਗੋਂ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਧਿਆਨ ਮਾਰ ਕੇ ਆਪ ਸੋਚ ਕਿ ਮੈਂ ਕਿੱਡਾ ਕੁ ਪਾਪੀ
 ਹਾਂ, ਕਿਉਂ ਕਿ ਪਰਾਏ ਔਗੁਣ ਗਿਣਨ ਨਾਲ ਤੂੰ ਪਾਪੀ ਬਣਦਾ ਹੈਂ । ਪਰ
 ਜੇ ਆਪਣੇ ਔਗੁਣ ਦੇਖੋਂ ਤਾਂ ਤੈਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਘ੍ਰਿਣਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਤਿਆਗ ਕਰੋਂ
 ਤਾਂ ਤੈਨੂੰ ਸੁਖ ਹੋਵੇ । ਤਾਂਤੇ ਪਰਾਏ ਐਥ ਜੋਖਣੇ ਛੱਡ ਤੇ ਆਪਣੇ ਐਥਾਂ ਵਲ

ਦੇਖ ਤੇ ਦੂਰ ਕਰ ॥੬॥

ਫਰੀਦਾ ਜੋ ਤੈ ਮਾਰਨਿ ਮੁਕੀਆਂ ਤਿਨਾ ਨ ਮਾਰੇ ਘੁੰਮਿ ॥

ਆਪਨੜੈ ਘਰਿ ਜਾਈਐ ਪੈਰ ਤਿਨਾ ਦੇ ਚੁੰਮਿ ॥੭॥

ਪਦਅਰਥ-ਘੁੰਮਿ=ਉਲਟਕੇ, ਪਰਤਕੇ । ਆਪਨੜੈ=ਆਪਣੇ ।
ਘਰ=ਅਸਥਾਨ, ਸਰੂਪ ।

ਅਰਥ-ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਜੋ ਤੈਨੂੰ ਮੁਕੀਆਂ ਮਾਰਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ
ਪਰਤਕੇ (ਮੁਕੀਆਂ) ਨਾ ਮਾਰ, (ਸਗੋਂ) ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੈਰ ਚੁੰਮ ਕੇ ਘਰ
ਨੂੰ ਜਾਹ ।

ਭਾਵਾਰਥ-ਪਿਛਲੇ ਸ਼ਲੋਕ ਵਿਚ ਪਰਾਏ ਐਸਾ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼
ਸੀ, ਇਥੇ ਹੋਰ ਵਧਕੇ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪਰਾਏ ਦਾ ਜ਼ੁਲਮ ਭੀ ਸਹਾਰਨਾ
ਜੋਗ ਹੈ। ਜੋ ਤੈਨੂੰ ਮੁਕੀਆਂ ਮਾਰੇ, ਤੂੰ ਉਸ ਨੂੰ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਪਿਛੇ ਮੁਕੀਆਂ
ਨਾ ਮਾਰ, ਸਗੋਂ ਐਸਾ ਨਿਰਮਾਣ ਹੋ ਕਿ ਕ੍ਰੋਧ ਨੂੰ ਚਿਤ ਵਿਚ ਨਾ ਵੜਨ ਦੇਹ
ਖਿਮਾਂ ਕਰ, ਕੇਵਲ ਖਿਮਾਂ ਹੀ ਨਾ ਕਰ, ਐਸੀ ਨਿੰਮ੍ਰਤਾ ਕਰ ਕਿ ਦੁਖ ਦੇਣ
ਵਾਲੇ ਦੇ ਪੈਰ ਫੜ ਲੈ । ਆਪਣੇ ਚਿਤ ਵਿਚ ਤਾਂ ਦੁਖ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ,
ਪਰ ਜਿਸ ਨੇ ਧੱਕਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਚਿਤ ਦਾ ਛੋਭ ਵੀ ਦੂਰ ਕਰ ਪੈਰੀਂ
ਪੈ ਕੇ, ਤਦ ਸੀਤਲ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਘਰ ਨੂੰ ਮੁੜ ।

ਅੰਤੀਵ ਅਰਥ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਕੋਈ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਤਾਵੇ, ਕ੍ਰੋਧ
ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਨਾ ਮਾਰੇ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਬ੍ਰਿਤੀ ਬਾਹਰ ਖਿੰਡ ਜਾਵੇਗੀ । ਸਗੋਂ
ਨਿੰਮ੍ਰਤਾ ਧਾਰਨ ਕਰੋ, ਐਸਾ ਕੀਤਿਆਂ ਬ੍ਰਿਤੀ ਨਿਜ ਅਸਥਾਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ
ਹੋਵੇਗੀ । ਤਾਂਤੇ ਸਹਾਰਾ ਕਰਨਾ ਭਲੇ ਭਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਗੁਣਦਾਇਕ ਹੈ, ਪਰ
ਬਦਲਾ ਲੈਣਾ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੁਖ ਵਿਚ ਭਗ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ ॥੭॥

ਫਰੀਦਾ ਜਾਂ ਤਉ ਖਟਣ ਵੇਲ ਤਾਂ ਤੂ ਰਤਾ ਦੁਨੀ ਸਿਉ ॥

ਮਰਗ ਸਵਾਈ ਨੀਹਿ ਜਾਂ ਭਰਿਆ ਤਾਂ ਲਦਿਆ ॥੮॥

ਪਦਅਰਥ-ਵੇਲ=ਵੇਲਾ, ਸਮਾਂ । ਰਤਾ=ਰਚਿਆ । ਪਰਚਿਆ ।
ਮਰਗ=ਮੌਤ । ਸਵਾਈ ਨੀਹਿ=ਨੀਂਹ ਦਾ ਪਾੜ ।

ਅਰਥ-ਫਰੀਦ ! ਜਦ ਤੇਰਾ ਖੱਟਣੇ ਦਾ ਵੇਲਾ ਸੀ, ਤਦ ਤੂੰ ਰਚ ਰਿਹਾ

ਸੈਂ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ । ਮੌਤ ਨੀਂਹ ਦੇ ਪਾੜ (ਵਤ ਹੈ) ਜਦ (ਸੁਆਸਾਂ ਨਾਲ) ਭਰ ਗਈ ਤਦ ਲੱਦਿਆ ਗਿਆ ।

ਭਾਵਾਰਥ-ਜੁਆਨੀ ਦਾ ਵੇਲਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਜੀਵ ਪਰਮਾਰਥ ਯਾ ਸੰਸਾਰ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਧ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਉਮਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਣੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਮਸਤ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਦ ਬੁਢੇਪਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤਦ ਤਾਕਤਾਂ ਘਟ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਭਜਨ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ । ਫਰੀਦ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ: ਮੌਤ ਤਾਂ ਐਸੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਨੀਂਹ ਪੱਟੀ ਹੋਈ । ਸੁਆਸ ਇੱਟਾਂ ਵਤ ਹਨ, ਜਿਉਂ ਸੁਆਸ ਭੋਗਦੇ ਗਏ ਨੀਂਹ ਭਰਦੀ ਗਈ ਜਿਉਂ ਸੁਆਸ ਪੂਰੇ ਹੋ ਗਏ, ਨੀਂਹ ਪੂਰੀ ਹੋ ਗਈ । ਜਦ ਨੀਂਹ ਪੂਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਉਤੇ ਮਹਿਲ ਮੰਡਪ ਪਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ । ਜਿੰਨਾਂ ਚਿਰ ਨੀਂਹ ਨਾ ਪੂਰੀ ਹੋਵੇ ਮਹਲ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ, ਤਿਵੇਂ ਜਦ ਸੁਆਸਾਂ ਦੀਆਂ ਇੱਟਾਂ ਨਾਲ ਨੀਂਹ ਪੂਰੀ ਹੋ ਗਈ ਤਦ ਮੌਤ ਆ ਗਈ, ਹੁਣ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਫਲ ਰੂਪੀ ਮਹਿਲ ਉਤੇ ਪੈ ਜਾਵੇਗਾ । ਜੇ ਤਾਂ ਸੁਆਸ ਭਲੇ ਹੋਸਣ ਤਦ ਤਾਂ ਉਪਰਲਾ ਮਹਿਲ ਅਟੱਲ ਹੋਵੇਗਾ ਜੇ ਤਾਂ ਸੁਆਸ ਖੋਟੇ ਬੀਤੇ ਹੋਣ ਤਦ ਉਸ ਵੇਲੇ ਜੋ ਕੁਝ ਪਉ ਡਿਗ ਪਉ, ਭਾਵ ਜੀਵ ਚੌਰਾਸੀ ਵਿਖੇ ਰੁਲਦਾ ਫਿਰੇਗਾ ।

ਸੰਪ੍ਰਦਾ ਵਿਚ ਐਉਂ ਬੀ ਅਰਥ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਸਵਾਈ=ਇਕ ਤੇ ਚੌਥਾ ਹਿੱਸਾ । ਸਵਾਈ ਹੋਣਾ=ਵਧਦੇ ਜਾਣਾ । ਮੌਤ ਦੀ ਨੀਂਹ ਸਵਾਈ ਹੁੰਦੀ ਗਈ, ਭਾਵ ਸੁਆਸਾਂ ਨਾਲ ਭਰਦੀ ਗਈ, ਜਦ ਸੁਆਸ ਸਾਰੇ ਭਰ ਗਏ, ਭਾਵ ਪੂਰੇ ਹੋ ਗਏ ਤਦੋਂ ਬੰਦਾ ਏਥੋਂ ਲਦ ਟੁਰਿਆ, ਭਾਵ ਮਰ ਗਿਆ ।

ਦੇਖ ਫਰੀਦਾ ਜੁ ਥੀਆ ਦਾੜੀ ਹੋਈ ਭੂਰ ॥

ਅਗਹੁ ਨੇੜਾ ਆਇਆ ਪਿਛਾ ਰਹਿਆ ਦੂਰ ॥੯॥

ਪਦਅਰਥ-ਜੁ ਥੀਆ=ਜੋ ਹੋਇਆ, ਜੋ ਵਰਤਿਆ । ਭੂਰ=ਚਿੱਟੀ । ਅਗਹੁ=ਅੱਗਾ, ਅਗਲਾ ਪਾਸਾ, ਮੌਤ । ਪਿਛਾ=ਬਾਲ ਅਵਸਥਾ ।

ਅਰਥ-ਦੇਖ ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਜੋ (ਕੁਝ) ਵਰਤ ਗਿਆ ਹੈ, (ਕੀ ? ਕਿ) ਦਾੜੀ ਚਿੱਟੀ ਹੋ ਗਈ, ਮੌਤ (ਹੁਣ) ਨੇੜੇ ਆ ਗਈ ਤੇ ਬਾਲ ਅਵਸਥਾ ਦੂਰ ਰਹਿ ਗਈ ।

ਭਾਵਾਰਥ-ਪਿਛਲੇ ਸ਼ਲੋਕ ਦਾ ਇਹ ਵਿਸਥਾਰ ਹੈ ਕਿ ਦੇਖੋ ਜੋ ਜੋ ਹੋਣੀ

ਵਰਤੀ ਹੈ:-ਉਹ ਦਾੜੀ ਜੋ ਕਾਲੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਜੁਆਨੀ
ਦੀ ਆਕੜ ਵਿਚ ਰਹੀ ਦਾ ਸੀ, ਧੌਲੀ ਹੋ ਗਈ। ਇਸ ਦੇ ਧੌਲੇ ਹੋਣ ਤੋਂ
ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਮੌਤ ਨੇੜੇ ਹੈ ਤੇ ਬਾਲਪਨ ਅਰ ਜਵਾਨੀ ਬਹੁਤ ਦੂਰ
ਰਹਿ ਗਈ ਹੈ, ਉਹ ਅਵਸਥਾ ਹੁਣ ਮੁੜ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦੀ। ਹੁਣ ਤਾਂ
ਬੁਢੇਪੇ ਦੇ ਦੁਖ ਸਾਹਮਣੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਮੌਤ ਦਾ ਸਮਾ ਨੇੜੇ ਹੈ। ਬੁਢੇਪੇ ਦੇ
ਦੁਖਾਂ ਦਾ ਅੱਗੇ ਹਾਲ ਖੋਲ੍ਹਦੇ ਹਨ ॥੯॥

ਦੇਖੁ ਫਰੀਦਾ ਜਿ ਥੀਆ ਸਕਰ ਹੋਈ ਵਿਸੁ ॥

ਸਾਂਈ ਬਾਝਹੁ ਆਪਣੇ ਵੇਦਣ ਕਹੀਐ ਕਿਸੁ ॥੧੦॥

ਪਦਅਰਥ-ਵਿਸੁ = ਜ਼ਹਿਰ, ਮੌਹਰਾ, ਵਿਹੁ। ਵੇਦਣ = ਚਿੰਤਾ, ਪੀੜ,
ਦੁਖੜਾ।

ਅਰਥ-ਦੇਖ ਹੇ ਫਰੀਦਾ ! (ਹੋਰ) ਜੋ ਹੋਇਆ:- ਸ਼ੱਕਰ ਵਿਹੁ ਹੋ
ਗਈ, (ਹੁਣ ਇਹ) ਪੀੜ ਆਪਣੇ ਸਾਈਂ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਕਿਸ ਨੂੰ ਕਹੀਏ ?

ਭਾਵਾਰਥ-ਬ੍ਰਿਧ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਇੰਦ੍ਰਿਆਂ ਵਿਚ ਭੋਗ ਬਲ ਨਹੀਂ
ਰਹਿੰਦਾ। ਅੰਦਰੋਂ ਰਤੂਬਤਾਂ ਘਟਦੀਆਂ ਤੇ ਕਵਾ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਸੋ
ਭੋਗ ਪਦਾਰਥਾਂ ਵਿਚ ਰਸ ਮਾਣ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਸੁਭਾਵ ਹੋਰਵੇਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
ਫਿਰ ਬ੍ਰਿਧ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਪਸਚਾਤਾਪ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕਿ ਜੁਵਾਨੀ ਅਨਗਹਿਲੀ
ਵਿਚ ਬੀਤੀ ਤੇ ਹੁਣ ਵਿਹੁ ਰੂਪ ਹੋ ਗਈ, ਭਾਵ ਉਹ ਮਾਇਆ ਜੋ ਸ਼ੱਕਰ
ਭੁੱਲ ਮਿੱਠੀ ਲਗਦੀ ਸੀ, ਹੁਣ ਦੁਖ ਉੱਠਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਲਗੇ ਗਾਫਲ
ਕਿਉਂ ਰਹੇ ? ਕਿਉਂ ਭੋਗੀ ? ਓਹੋ ਮਿਠੀ ਕੌੜੀ ਰੂਪ ਹੋਈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬੀ
ਕਿਹਾ ਹੈ:-‘ਮਿਠਾ ਕਰਿਕੈ ਕਉੜਾ ਖਾਇਆ ॥ ਤਿਨਿ ਕਉੜੈ ਤਨਿ ਰੋਗੁ
ਜਮਾਇਆ ॥’ ਮਾਇਆ ਤਾਂ ਕੌੜੀ ਹੈ, ਪਰ ਵਿਚਾਰ ਨਾ ਹੋਣ ਤੇ ਮਿੱਠੀ
ਭਾਸਦੀ ਹੈ। ਜਦ ਬੁਢੇਪਾ ਆਇਆ ਤੇ ਪਸਚਾਤਾਪ ਨੇ ਰੰਗ ਜਮਾਇਆ ਤਦ
ਉਸ ਦਾ ਅਸਲੀ ਕੌੜਾ ਰੂਪ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋ ਆਇਆ। ਹੁਣ ਇਹ ਸੂਲ ਲਗਦਾ
ਹੈ ਕਿ ਹਾਇ, ਇਹ ਭੁੱਲ ਕਿਉਂ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ? ਫਰੀਦ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ
ਕੋਈ ਆਸਰਾ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਪੀੜ ਹੁਣ ਆਪਣੇ ਰੱਬ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਕਿਸ ਨੂੰ ਕਹੀਏ
ਸਭ ਕੋਈ ਸ਼ਰਮਿੰਦਿਆਂ ਕਰੂ। ਆਪਣੇ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਹੀ ਕਹੀਏ; ਸੱਚਾ ਸਾਈਂ
ਤਾਂ ਪਤਿਤ ਪਾਵਨ ਹੈ, ਕੀ ਅਚਰਜ ਹੈ ਜੁ ਬਖਸ਼ ਲਵੇ ॥੧੦॥

ਫਰੀਦਾ ਅਖੀ ਦੇਖਿ ਪਤੀਣੀਆਂ ਸੁਣਿ ਸੁਣਿ ਰੀਣੇ ਕੰਨ ॥

ਸਾਖ ਪਕੰਦੀ ਆਈਆ ਹੋਰ ਕਰੇਂਦੀ ਵੰਨ ॥੧੧॥

ਪਦਅਰਥ-ਪਤੀਣੀਆਂ = ਲਿੱਸੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ, ਥੱਲੇ ਲਹਿ ਗਈਆਂ
ਵਿਚ ਵੜ ਗਈਆਂ । ਰੀਣੇ = ਸੱਖਣੇ, ਥੱਥੇ ਹੋ ਗਏ । ਸਾਖ = ਟਾਹਣੀਆਂ ।
ਦੇਹ = ਸਰੀਰ । ਵੰਨ = ਰੰਗ ।

ਅਰਥ-ਫਰੀਦਾ ! ਅੱਖਾਂ ਤਾਂ ਦੇਖ ਦੇਖ ਲਿੱਸੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ ਤੇ ਕੰਨ
ਸੁਣ ਸੁਣ ਕੇ ਥੱਲੇ ਹੋ ਗਏ, ਡਾਲੀ (ਦੇਹੀ) ਵੀ ਪੱਕ ਗਈ ਜੋ ਹੋਰ ਹੀ
ਰੰਗ ਵਿਚ ਆ ਗਈ ਹੈ ।

ਭਾਵਾਰਥ-ਇਸ ਸ਼ਲੋਕ ਵਿਚ ਆਪ ਹੀ ਦਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਰੀਰਕ
ਅੰਗ ਤੇ ਦੇਹਿ ਸਿਥਿਲ ਹੋ ਗਈ ਹੈ; ਸ਼ਕਰ ਤੁੱਲ ਰਸਦਾਇਕ ਭੋਗ ਹੁਣ ਵਿਹੁ
ਵਾਝੂ ਕੌੜੇ ਲਗਦੇ ਹਨ । ਕਿ ਰੰਗ ਤਮਾਸ਼ੇ ਦੇਖ ਕੇ ਅੱਖਾਂ ਭੀ ਲਹਿ ਗਈਆਂ
ਸੁਣ ਸੁਣ ਕੰਨ ਵੀ ਥੱਲੇ ਹੋ ਗਏ । ਕੰਨ ਅੱਖਾਂ ਕੀ, ਹੁਣ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਦੇਹ ਹੀ
ਐਉਂ ਹੋ ਗਈ ਜਿਕੁਰ ਪੱਕੀ ਹੋਈ ਡਾਲੀ । ਇਸ ਦਾ ਰੰਗ ਹੀ ਹੋਰ ਹੋ ਗਿਆ
ਹੈ, ਗੱਲ ਕੀ ਦੇਹ ਵੀ ਕਹੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਰਹੀ । ਅੱਗੇ ਹੁਣ ਪਿਛਲੇ ਸਾਰੇ
ਕਹੇ ਦਾ ਸਿੱਧਾਂਤ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ।

ਫਰੀਦਾ ਕਾਲੀ ਜਿਨੀ ਨ ਰਾਵਿਆ ਧਉਲੀ ਰਾਵੈ ਕੋਇ ॥

ਕਰਿ ਸਾਈ ਸਿਉ ਪਿਰਹੜੀ ਰੰਗੁ ਨਵੇਲਾ ਹੋਇ ॥

ਪਦ ਅਰਥ-ਕਾਲੀ = ਕਾਲੇ ਵਾਲਾ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ, ਜੁਆਨੀ ਵਿਚ ।
ਰਾਵਿਆ = ਭੋਗਿਆ, ਨਾਮ ਜਪਿਆ । ਧਉਲੀ = ਚਿੱਟੇਵਾਲਾਂ ਦੇ ਆ ਗਿਆ
ਬੁਢੇਪੇ ਵਿਚ । ਪਿਰਹੜੀ = ਪ੍ਰੇਮ । ਨਵੇਲਾ = ਨਵਾਂ ।

ਅਰਥ-ਹੇ ਫਰੀਦਾ ! ਜੁਆਨੀ ਵਿਚ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਹੀਂ ਨਾਮ ਜਪਿਆ
(ਓਹ) ਕੌਣ ਹੈ ਜੋ ਬੁਢੇਪੇ ਵੇਲੇ ਜਪੇਗਾ ? (ਇਸ ਲਈ ਝਬਦੇ) ਸਾਈਂ ਨਾਲ
ਪ੍ਰੇਮ ਕਰ (ਜੇ ਤੈਨੂੰ) ਨਵਾਂ ਰੰਗ (ਸਾਈਂ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ) ਚੜ੍ਹ ਜਾਵੇ ।

ਭਾਵਾਰਥ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਅਰ ਦਾਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਦੋਵੇਂ ਕੱਠੇ ਹਨ ।
ਵਿਸ਼ੇ ਭੋਗ ਵੀ ਜੁਆਨੀ ਵਿਚ ਭੋਗੀਦੇ ਹਨ, ਬੁਢਾਪੇ ਵਿਚ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਹੋ
ਸਕਦਾ, ਤਿਵੇਂ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਮ ਭੀ ਜੁਆਨੀ ਵਿਚ ਲੱਗ ਸਕਦਾ

ਹੈ, ਬੁਢੇਪੇ ਵਿਚ ਸੁਭਾਅ ਪੱਕ ਜਾਣੇ ਤੇ ਔਖਾ ਹੀ ਸੁਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਛੇਤੀ ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਰਸਤੇ ਪੈ ਜਾਹ ਜੋ ਨਵਾਂ ਰੰਗ ਤੈਨੂੰ ਚੜ੍ਹ ਜਾਵੇ, ਭਾਵ ਤੇਰਾ ਸੁਭਾਵ ਈਸ਼ੁਰ ਪਰਾਇਣ ਹੋ ਜਾਵੇ ।

ਈਸ਼ੁਰ ਪਰਾਇਣ ਹੋ ਗਿਆਂ ਜੇ ਉਸ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਮ ਲਗਣਾ ਹੈ ਉਸ ਨੇ ਬੁੱਢੇ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ, ਓਹ ਸਦਾ ਨਵਾਂ ਰਹੇਗਾ । ਅਗੇ ਹੁਣ ਤੀਸਰੀ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹੀ ਦੀ ਇਸ ਗਲ ਦੀ ਹੱਦ ਬੰਨ੍ਹਣ ਵਾਸਤੇ ਵੇਰਵਾ ਖੋਲ੍ਹਕੇ ਦਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਇਸ ਸ਼ਲੋਕ ਤੋਂ ਇਹ ਨਿਰਾਸ਼ਤਾ ਨਾਂ ਹੋ ਜਾਵੇ ਕਿ ਬੁਢਾਪੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰੇਮ ਲਗਣਾ ਅਸੰਭਵ ਹੈ ਤੇ ਜੁਆਨੀ ਬੀਤ ਗਿਆਂ ਫੇਰ ਬੰਦਗੀ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ; ਸੋ ਹੁਣ ਕਾਸਨੂ ਤਰੱਦਦ ਕਰਨਾ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਕ ਸਦੈਵੀ ਸਚਿ ਕਹਿ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਨਿਜ ਤਜਰਬਾ ਦੱਸ ਰਹੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਆਪ ਜੀ ਲਗ ਪਗ ਸੱਤਰ ਵਰ੍ਹੇ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਆਏ ਸਨ ।

ਮ: ੩ ॥ ਫਰੀਦਾ ਕਾਲੀ ਧਉਲੀ ਸਾਹਿਬੁ ਸਦਾ ਹੈ ਜੇ ਕੋ ਚਿਤਿ ਕਰੇ ॥

ਆਪਣਾ ਲਾਇਆ ਪਿਰਮੁ ਨ ਲਗਈ ਜੇ ਲੋਚੈ ਸਭੁ ਕੋਇ ॥

ਏਹੁ ਪਿਰਮੁ ਪਿਆਲਾ ਖਸਮ ਕਾ ਜੈ ਭਾਵੈ ਤੇ ਦੇਇ ॥ ੧੩ ॥

ਪਦਅਰਥ-ਹੇ ਕਾਲੀ ! ਜੁਆਨੀ ਵਿਚ (ਧਉਲੀ : ਬੁਢਾਪੇ ਵਿਚ) ਸਾਹਿਬੁ = ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ । ਪਿਰਮੁ = ਪ੍ਰੇਮ । ਖਸਮ = ਸੁਆਮੀ, ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ।

ਅਰਥ-ਹੇ ਫਰੀਦਾ ! ਜੁਆਨੀ ਵਿਚ (ਅਰ) ਬੁਢਾਪੇ ਵਿਚ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਸਦਾ (ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕਦਾ) ਹੈ (ਪਰ) ਇਹ ਪ੍ਰੇਮ ਰੂਪੀ ਪਿਆਲਾ ਸਾਹਿਬ (ਦੀ ਦਾਤ) ਦਾ (ਪਦਾਰਥ) ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਚਾਹੇ ਉਸ ਨੂੰ (ਉਹ) ਦੇ ਦੇਂਦਾ ਹੈ । ਪ੍ਰੇਮ ਆਪਣਾ ਲਾਇਆ ਲਗਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ (ਚਾਹੇ ਬੁਢੇਪੇ ਵਿਚ ਤੇ ਚਾਹੇ ਜੁਆਨੀ ਵਿਚ) ਭਾਵੇਂ ਸਭ ਕੋਈ (ਲਾਉਣ ਦੀ) ਲੋਚਾ ਕਰ (ਕਰ ਕੇ ਦੇਖ) ਲਵੇ

ਭਾਵਾਰਥ-ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਸਦੈਵ ਇਕ ਰਸ ਹੈ । ਕਾਲੇ ਚਿੱਟੇ ਵਾਲ, ਜੁਆਨੀ ਬੁਢੇਪਾ ਉਸਦੀ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਜਾਂ ਅਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਦਾ ਕਾਰਣ ਨਹੀਂ ਹੋ

ਸਕਦੇ । ਕੋਈ ਉਸ ਵਲ ਧਿਆਨ ਕਰੇ, ਭਾਂਵੇਂ ਕਿਸ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਕਰੇ, ਉਹ ਕਦੇ ਉਮਰਾ ਦੇ ਕਾਰਨ ਮੂੰਹ ਨਹੀਂ ਵਟਾਉਂਦਾ । ਫੇਰ ਹੋਰ ਗਲ ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਵੈ ਇਛਾ ਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰੇਮ ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਬਖਸ਼ਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਆਪਣੇ ਹੰਕਾਰ ਕਰ ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨੇ ਦਾ ਵੱਸ ਕਿਸੇ ਦਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਤਾਂਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਆਪਣੇ ਲਾਉਣ ਦਾ ਨਹੀਂ, ਜੋ ਚੀਜ਼ ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਪੁਰ ਨਿਰਭਰ (ਆਸਰਾ) ਰਖਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਉਮਰਾ ਦੇ ਵਧ ਘਟ ਹੋਣ ਤੇ ਮਿਲ ਜਾ ਗੁਆਚ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ । ਜੋ ਪਦਾਰਥ ਦਾਤ ਤੋਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਜੁਆਨੀ ਵਿਚ ਬੀ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਹੈ ਬੁਢੇਪੇ ਵਿਚ ਬੀ ।

ਇਥੇ ਇਹ ਹੌਂਸਲਾ ਟੁਟਦਾ ਹੈ ਕਿ ਫੇਰ ਪ੍ਰਾਣੀ ਉੱਦਮ ਕਰੇ ਹੀ ਕਿਉਂ ? ਇਸ ਲਈ ਪਹਿਲੀ ਤੁਕ ਵਿਕ 'ਜੇ ਕੋ ਚਿਤਿ ਕਰੇ' ਕਹਿ ਦਿਤਾ ਕਿ ਜੀਵ ਨੇ ਤਾਂ ਇਛਾ ਕਰਨੀ ਹੈ ਅਰ ਪ੍ਰਯਤਨ ਢੂੰਡਣਾ ਹੈ, ਫਲ ਪ੍ਰਦਾਤਾ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਹੈ । ਉਥੇ ਉਹ ਇਛਾ ਵੀ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਬਖਸ਼ੀ ਹੋਈ ਹੈ ॥ ੧੩ ॥

ਫਰੀਦਾ ਜਿਨ ਲੋਇਣ ਜਗੁ ਮੋਹਿਆ ਮੇ ਲੋਇਣ ਮੈ ਡਿਠੁ ॥

ਕਜਲ ਰੇਖ ਨ ਸਹਦਿਆਂ ਸੇ ਪੰਖੀ ਸੂਇ ਬਹਿਨੁ ॥ ੧੪ ॥

ਪਦਅਰਥ-ਲੋਇਣ=ਅਖਾਂ । ਰੇਖ=ਲੀਕਾਂ । ਡਿਠੁ=ਵੇਖੀਆਂ, ਮੈਂ ਵੇਖੀਆਂ ਸਨ । ਬਹਿਨੁ=ਬੈਠੇ ਸਨ । 'ਡਿਠੁ' ਤੇ 'ਬਹਿਨੁ' ਦੋਹਾਂ ਦੇ 'ਠ' ਔਂਕੜ ਹੈ ਤੇ ਦੋਵੇਂ ਕ੍ਰਿਯਾ ਵਾਚੀ ਹਨ-- ਦੇਖੇ ਸਨ ਤੇ ਬੈਠੇ ਸਨ । ਜੇ 'ਸੇ' ਪਦ ਦਾ ਅਰਥ ਕਰਨਾ ਲੋੜੀਏ ਕਿ ਇਹ ਅਖਾਂ ਹੁਣ ਪੰਛੀਆਂ ਦੇ ਬੈਠਣ ਦੇ ਅੱਡੇ ਹਨ ।

ਅਰਥ-ਫਰੀਦਾ ! ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੈਣਾਂ ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਮੋਹ ਰਖਿਆ ਸੀ, ਉਹ ਨੈਣ ਮੈਂ (ਵੀ) ਡਿਠੇ ਸਨ । ਜੋ ਕੱਜਲ ਦੀ ਰੇਖ ਨਹੀਂ ਸਹਾਰਦੇ ਸਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪੰਛੀਆਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਬੈਠੇ ਸਨ ।

ਭਾਵਾਰਥ-ਇਹ ਇਕ ਵਾਰਤਾ ਪਰ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ । ਇਕ ਸੁੰਦਰ ਵੇਸਵਾ ਇਕ ਦਿਨ ਟਹਿਲਣ ਨੂੰ ਕੁਟਦੀ ਸੀ ਕਿ ਤੈਂ ਕੇਜਲ ਮੋਟਾ ਪੀਠਾ ਹੈ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਲੀਕ ਰੜਕਦੀ ਹੈ । ਫੇਰ ਉਹ ਮਰ ਗਈ, ਉਸ ਦਾ ਮੁਰਦਾਂ ਦੱਬਿਆ ਫੁਕਿਆ ਕਿਸੇ ਨਹੀਂ, ਸਿਟ ਦਿਤਾ, ਸਾਸ

ਪੰਖੀ ਖਾਂ ਗਏ । ਸਿਰ ਦੀ ਸੱਖਣੀ ਪਈ ਖੋਪਰੀ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਪੰਛੀ ਨੇ ਬੱਚੇ ਦਿਤੇ, ਅੱਖ ਦੀ ਖੋੜ ਵਿਚ ਉਹ ਬੱਚੇ ਪੈਰ ਧਰੀ ਬੈਠੇ ਸਨ ਕਿ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਪੈ ਗਈ । ਉਸਦੀ ਜੁਆਨੀ ਯਾਦ ਆ ਗਈ । ਆਪ ਨੇ ਸ਼ਲੋਕ ਕਹਿਆ ਕਿ ਦੇਖੋ ਅਚਰਜ ! ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਕੱਜਲ ਰੜਕਦੇ ਸਨ, ਉੱਥੇ ਪੰਛੀਆਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਬੈਠੇ ਨਹੀਂ ਰੜਕਦੇ, ਤਾਂਤੇ ਇਸ ਦੇਹ ਦਾ ਅਭਿਮਾਨ ਬਿਅਰਥ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਅੰਤ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਅੰਤ੍ਰੀਵ ਅਰਥ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨੇਤ੍ਰ ਜੋ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਮੋਹਣ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਮੈਂ ਦੇਖ ਲੀਤੇ ਹਨ । ਜਦੋਂ ਮੈਨੂੰ ਸਾਖਿਆਤਕਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ, ਤਦੋਂ ਮੈਂ ਕੱਜਲ (ਮਾਇਆ) ਤੋਂ ਐਡਾ ਡਰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਮਾਤ੍ਰ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਹਾਰ ਸਕਦਾ ਸੀ । ਪਰ ਹੁਣ ਜਦ ਮੈਨੂੰ ਪੂਰੀ ਖਬਰ ਹੋ ਗਈ, ਤਦ ਮੈਂ ਕੀ ਦੇਖਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਸਾਰਾ ਮਾਇਕ ਪਸਾਰਾ ਉਸ ਰਚਨਹਾਰ ਦੇ ਬਚਿਆਂ ਵਾਛੂ ਹੈ ਅਰ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਸਮਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਉਸ ਨੂੰ ਲਿਪਾਇਮਾਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ॥੧੫॥

ਫਰੀਦਾ ਕੂਕੇਦਿਆਂ ਚਾਂਗੇਦਿਆ ਮਤੀ ਦੇਦਿਆ ਨਿਤ ॥

ਜੋ ਸੈਤਾਨਿ ਵੰਵਾਇਆ ਸੇ ਕਿਤ ਫੇਰਹਿ ਚਿਤ । ੧੫ ॥

ਪਦਅਰਥ— ਕੂਕੇ ਦਿਆ = ਕੂਕਦਿਆਂ । ਚਾਂਗੇਦਿਆ = ਪੁਕਾਰਦਿਆਂ
ਸੈਤਾਨ = ਜੋ ਕਹਿਆ ਨਾ ਮੰਨਣ, ਬਦੀ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ।

ਅਰਥ—ਫਰੀਦਾ ! ਕੂਕਦਿਆਂ ਪੁਕਾਰਦਿਆਂ ਤੇ ਸਦਾ ਹੀ ਮੱਤਾਂ ਦੇਂਦਿਆਂ ਭੀ, ਜੋ (ਕੋਈ) ਅਨਆਗਿਕਾਰੀ (ਅਥਵਾ ਮਨਮੁਖਤਾ ਨੇ ਨਾਸ਼ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਚਿਤ ਨੂੰ (ਪਰਮਾਰਥ ਵਲ) ਕਿਸਤਰਾਂ ਫੇਰੇ ?

ਭਾਵਾਰਥ—ਪਿਛਲੇ ਸ਼ਲੋਕ ਵਲ ਹੀ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰ ਕੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਮੰਨਣਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਜੋ ਥਿੰਧੈ ਘੜੇ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ, ਪਾਣੀ ਦੀ ਬੂੰਦ ਟਿਕਣ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿੰਨਾਂ ਸਮਝਾਉ ਕੁਝ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । ਜਿਕੁਰ ਇਸ ਵੇਸ਼ਿਆ ਨੂੰ ਕਿੰਨਾਂ ਉਪਦੇਸ਼ ਵੀ ਹੋਇਆ ਕਿ ਭਲੇ ਪਾਸੇ ਲਗੇ, ਪਰ ਨਾ ਲੱਗੀ । ਮੁਸਲਮਾਨ ਲੋਕ ਇਹ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਬਦੀ ਕਰਾਉਣ ਵਾਲਾ ਇਕ ਭੂਤ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ 'ਸੈਤਾਨ' ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਸਾਰੇ ਜਹਾਨ ਦੀ ਬਦੀ

ਪ੍ਰੇਰਕ ਇਸੇ ਨੂੰ ਗਿਣਦੇ ਹਨ । ਫਰੀਦ ਜੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋਣੇ ਤੇ ਆਪਣੇ
ਮਤ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਦੀ ਖੁਟਿਆਈ ਹੈ ਉਸੇ ਬਦੀ ਦੇ ਪ੍ਰੇਰਕ ਦੇ ਸਿਰ ਦੇ ਕੇ
ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਉਸ ਬਦੀ ਦੇ ਭੂਤ ਨੇ ਕਾਬੂ ਕਰ ਲਏ ਹਨ,
ਉਹ ਭਲੇ ਪਾਸੇ ਚਿਤ ਨਹੀਂ ਫੇਰਦੇ । ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚ ਸ਼ੈਤਾਨ ਦਾ ਭਾਵ
ਮਨਮੁਖ, ਮਨਮੁਖਤਾ, ਅੜਮੰਨ ਪੁਣਾ ਆਦਿ ਲਈਦੇ ਹਨ ॥ ੧੫ ॥

ਫਰੀਦਾ ਥੀਉ ਪਵਾਹੀ ਦਭੁ ਜੇ ਸਾਈ ਲੋੜਹਿ ਸਭੁ ॥

ਇਕੁ ਛਿਜਹਿ ਬਿਆ ਲਤਾੜੀਅਹਿ ॥

ਤਾਂ ਸਾਈ ਦੇ ਦਰਿ ਵਾੜੀਅਹਿ ॥ ੧੬ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਥੀਉ = ਹੋ । ਪਵਾਹੀ = ਪਹੇ ਦੀ, ਰਸਤੇ ਦੀ ।
ਦਭ = ਕੁਸ਼ਾ, ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਘਾਹ । ਛਿਜਹਿ = ਤੋੜੇ । ਬਿਆ = ਦੂਜਾ ।

ਅਰਥ—ਫਰੀਦਾ ! ਹੋ ਜਾਹ ਪਹੇ ਦੀ ਦੱਭ ਜੇ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈਂ ਕਿ
ਸਾਈਂ (ਨੂੰ ਦੇਖਾਂ) ਸਭ (ਥਾਂਵਾਂ ਵਿਚ ਪੂਰਨ,) ਇਕ (ਰਾਹੀ ਤਾਂ) ਤੋੜ ਜਾਣ,
ਦੂਜੇ ਲਿਤਾੜੀ ਜਾਣ ਤਦ ਰੱਬ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਵਾੜੀਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵਾਰਥ—ਕੱਚੀਆਂ ਸੜਕਾਂ ਉਤੇ ਕਈ ਥਾਈਂ ਘਾਹ ਪਰਾਲਾ ਆਦਿ
ਵਿਛਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮਿਟੀ ਨਾ ਉਡੇ ਅਰ ਗੱਡੀ ਯੱਕੇ ਨੂੰ ਹੋਰ ਨਾ ਲਗਣ ।
ਉਹ ਪਹੀਆਂ ਹੇਠ ਆ ਕੇ ਛਿਜਦੇ ਭਾਵ ਪਿਸਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠ
ਆ ਕੇ ਲਿਤੜੀਂਦੇ ਹਨ । ਫਰੀਦ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਤੂੰ ਉਸ ਜੈਸਾ ਹੋ ਜਾਹ ।
ਭਾਵ ਸਭ ਦੇ ਦੁਰਬਚਨ ਸਹਾਰ ਤੇ ਤੂੰ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਹੁੱਟ ਰਹੁ । ਇਸ
ਪ੍ਰਕਾਰ ਜਦ ਨਿਰਅਭਿਮਾਨ ਹੋ ਜਾਵੇਂ ਫੇਰ ਤੈਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ
ਹੋਵੇ । ਇਉਂ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੇ ਭਾਈ ! ਤੂੰ ਰਸਤੇ ਉਤੇ ਉਗੀ ਹੋਈ
ਦੱਭ ਵਾਛੂ ਹੋ ਜਾਹ ਕੋਈ ਤੋੜ ਵੱਢ ਲਿਜਾਵੇ, ਕੋਈ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠ ਲਿਤਾੜੈ*

*‘ਦੱਭ’ ਕੰਡਿਆਂ ਵਰਗੀ ਤਿੱਖੀ ਨੋਕ ਵਾਲਾ ਘਾਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਪਰ ਨੰਗੇ ਪੈਰ
ਨਹੀਂ ਟੁਰਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਪਰ ਰਸਤੇ ਦੀ ਦੱਭ ਪੈਰਾਂ ਨਾਲ ਲਿਤਾੜੀ ਹੋਈ ਮੁਲਾਇਮ ਹੋ
ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਗਰਮੀਆਂ ਵਿਚ ਜਦ ਪਹੇ ਤਪ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਨੰਗੇ ਪੈਰਾਂ ਵਾਲੇ ਪਾਥੀ ਦੱਭ
ਦੇ ਉਤੋਂ ਦੀ ਸਫਰ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸੁਖ ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਦੇ ਕੰਡੇ ਮਰ
ਚੁਕੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੋਂ ਪੈਰ ਉਥੇ ਪਰ ਟੁਰਿਆਂ ਤਪਦੇ ਨਹੀਂ ।

ਭਾਵ ਕਿ ਹੰਕਾਰ ਤੇਰਾ ਛਿਜ ਟੁੱਟ ਜਾਵੇ ਤੇ ਮਾਨ ਤੇਰਾ ਮਲਿਆ ਜਾਵੇ.
ਫੇਰ ਤੈਨੂੰ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਵੜਨਾ ਮਿਲੇਗਾ ॥ ੧੬ ॥

ਫਰੀਦਾ ਖਾਕੁ ਨ ਨਿੰਦੀਐ ਖਾਕੁ ਜੇਡੁ ਨ ਕੋਇ ॥

ਜੀਵਦਿਆ ਪੈਰਾ ਤਲੈ ਮੁਇਆ ਉਪਰਿ ਹੋਇ ॥ ੧੭ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਖਾਕੁ = ਮਿੱਟੀ ਨੂੰ । ਖਾਕੂ = ਮਿੱਟੀ ।

ਅਰਥ—ਫਰੀਦਾ ! ਮਿੱਟੀ ਨੂੰ ਨਾ ਨਿੰਦੀਏ (ਕਿਉਂਕਿ) ਮਿੱਟੀ ਜੇਡਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ, (ਇਸ ਕਰਕੇ ਕਿ) ਜੀਉਂਦਿਆਂ (ਤਾਂ ਮਿੱਟੀ) ਪੈਰਾਂ ਹੇਠ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਮੋਇਆਂ ਉੱਤੇ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਭਾਵਾਰਥ—ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਮਤ ਵਿਚ ਮੁਰਦੇ ਦੱਬੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਤਾਂਤੇ ਮਰਨ ਪਿਛੋਂ ਮਿੱਟੀ ਦੇਹ ਦੇ ਉਤੇ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਜੀਵਦਿਆਂ ਦਾ ਸਭ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਰਕੇ ਸਹਾਰਾ ਧਰਤੀ ਹੀ ਹੈ । ਤਾਂਤੇ ਫਰੀਦ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੋ ਚੀਜ਼ ਜੀਉਂਦੇ ਮੌਏ ਸੁਖਦਾਈ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਬੁਰਾ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇ ? ਅੰਤ੍ਰੀਵ ਭਾਵ ਇਹ ਕਿ ਸੰਤ ਲੋਕ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਨਿੰਮਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਸਭ ਅਗੇ ਨਿਉਂਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਿੰਮਰਤਾ ਨੂੰ ਦੇਖਕੇ ਹਾਸੀ ਨਾ ਕਰੋ, ਕਿਉਂਕਿ ਮਰਕੇ ਪਰਲੋਕ ਵਿਚ ਉਹੋ ਲੋਕ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਉਤਕ੍ਰਿਸ਼ਟ (ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ) ਹੋਣਗੇ ॥ ੧੭ ॥

ਫਰੀਦਾ ਜਾ ਲਬੁ ਤ ਨੇਹੁ ਕਿਆ ਲਬੁ ਤ ਕੂੜਾ ਨੇਹੁ ॥

ਕਿਚਰੁ ਝਤਿ ਲਘਾਈਐ ਛਪਰਿ ਤੁਟੈ ਮੇਹੁ ॥ ੧੮ ॥

ਪਦਅਰਥ—ਲਬੁ = ਲਾਲਚ । ਨੇਹੁ = ਪ੍ਰੇਮ । ਕੂੜਾ = ਝੂਠਾ ।
ਝਤਿ—ਸਮਾਂ । ਛਪਰਿ = ਛਪਰ ਹੇਠਾਂ । ਤੁਟੈ = ਟੁੱਟੇ ਹੋਏ । ‘ਤੁਟੈ’ ਦੇਹੁਰੀ ਦੀਪਕ ਹੈ,—ਛਪਰਿ ਤੁਟੈ = ਟੁੱਟੇ ਹੋਏ ਛਪਰ ਹੇਠਾਂ । ਤੁਟੈ ਮੇਹੁ—ਮੀਂਹ ਲਥੇ ਤੇ । ਜਦੋਂ ਮੀਂਹ ਜੇਠ ਦਾ ਵਸੇ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਮੀਂਹ ਤੁਟ ਪਿਆ ਹੈ । ਜ਼ੋਰ ਦੇ ਮੀਂਹ ਲੱਥੇ ਤੇ ਹੀ ਛਪਰ ਹੇਠ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਠਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।
ਮੇਹੁ = ਮੀਂਹ ।

ਅਰਥ—ਫਰੀਦਾ ! ਜੇ ਲਾਲਚ ਹੈ ਤਾਂ ਪ੍ਰੇਮ ਕਾਹਦਾ ? ਲਾਲਚ (ਹੋਵੇ) ਤਾਂ ਪ੍ਰੇਮ ਝੂਠਾ (ਜਾਣੋ) । (ਜਿਕੂਰ) ਟੁੱਟੇ ਹੋਏ ਛੱਪਰ ਹੇਠ ਮੀਂਹ

ਲੱਥੇ ਤੇ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਚਿਰ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰ ਸਕੀਏ ।

ਭਾਵਾਰਥ—ਫਰੀਦ ਜੀ ਪ੍ਰੇਮ ਤੇ ਲਾਲਚ ਦਾ ਹਾਲ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਲਾਲਚ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਪ੍ਰੇਮ ਨਿਬਾਹੂ ਪ੍ਰੇਮ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । ਜਿਥੇ ਲਾਲਚ ਹੈ ਉਥੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਹੀਂ ਜੇ ਕਿਤੇ ਐਸੀ ਥਾਂ ਪ੍ਰੇਮ ਦਿਸੇ ਵੀ ਤਾਂ ਉਹ ਕਪਟ ਹੈ, ਪ੍ਰੇਮ ਨਹੀਂ । ਉਦਾਹਰਣ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਛੱਪਰ ਟੁੱਟਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਮੀਂਹ ਜ਼ੋਰ ਦਾ ਪੈਂਦਾ ਹੋਵੇ ਉਸ ਆਸਰੇ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ । ਟੁੱਟਾ ਛੱਪਰ ਲੋਭਮਯ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਹੈ । ਜਿਕੁਰ ਮੀਂਹ ਪਏ ਤੇ ਟੁੱਟਾ ਛੱਪਰ ਰਖਯਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਐਸੇ ਲਾਲਚ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰੇਮ ਆ ਬਣੀ ਤੇ ਨਹੀਂ ਨਿਭਦਾ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਜੇ ਪੱਕੀ ਪ੍ਰੀਤ ਦੋਸਰੀਰਾਂ ਦੀ ਬੀ ਹੈ ਤਾਂ ਭੀ ਲੋਭ ਯ ਪ੍ਰੀਤ ਨਿਭੇਗੀ ਨਹੀਂ ਤੇ ਜੇ ਪਰਮਾਤਮ ਦੇਵ ਨਾਲ ਲੋਭ ਵਾਲੀ ਪ੍ਰੀਤ ਹੈ ਤਾਂ ਬੀ ਉਹ ਓੜਕ ਤਕ ਨਿਭੇਗੀ ਨਹੀਂ, ਪਰਤਾਵੇ ਦੇ ਆਇਆਂ ਰਹਿ ਜਾਵੇਗੀ ।

ਫਰੀਦਾ ਜੰਗਲੁ ਜੰਗਲੁ ਕਿਆ ਭਵਹਿ ਵਣਿ ਕੰਡਾ ਮੋੜੇਹਿ ॥

ਵਸੀ ਰਬੁ ਹਿਆਲੀਐ ਜੰਗਲੁ ਕਿਆ ਦੂਢੇਹਿ ॥ ੧੯ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਵਣਿ=ਵਣੀ, ਬਨ । ਮੋੜੇਹਿ=ਮੋੜਦਾ ਹੈਂ, ਭੰਨਦਾ ਹੈਂ । ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਰਸਤੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਓਥੇ ਟੁਰਨ ਲਈ ਕਈ ਵੇਰ ਕੰਡੇਦਾਰ ਵੇਲਾਂ ਟਾਹਣੀਆਂ ਝਾੜੀਆਂ ਮੋੜ ਮਰੋੜਕੇ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਲੰਘਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਮੋੜੇਹਿ ਕਿਹਾ ਹੈ । ਸੰਪ੍ਰਦਾ ਵਿਚ ਲਿਤਾੜਦਾ ਅਰਥ ਬੀ ਲਾਉਂਦੇ ਰਨ । ਹਿਆਲੀਐ=ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ । ਕਿਆ=ਕੀਹ, ਕਿਉਂ, ਕਾਸ ਲਈ ।

ਅਰਥ-ਫਰੀਦਾ ! ਬਨ ਬਨ ਵਿਚ ਕੀਹਿ ਪਿਆ ਫਿਰਦਾ ਹੈਂ ਤੇ(ਵਣੀ ਦੇ=) ਬਨ ਦੇ ਕੰਡੇ (ਕਿਉਂ) ਭੰਨਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ* ? ਰਬ (ਤਾਂ ਤੇਰੇ) ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ (ਪਿਆ) ਹੈਂ ?

ਭਾਵਾਰਥ-ਬਹੁਤ ਲੋਕ ਘਰ ਬਾਰ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਬਨਾਂ ਵਿਚ ਜਾ

*ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਲਈ ਦੇਖੋ ਸ਼ਲੋਕ੪੩ ਦਾ ਅਰਥ ਭਾਵ ।

ਬੈਠਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉੱਥੇ ਬਨ ਵਿਚ ਰੱਬ ਸੌਖਾ ਮਿਲ ਪਵੇਗਾ, ਫਰੀਦ ਜੀ
ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਬਨਾਂ ਵਿਚ ਟੱਕਰਾਂ ਨਾ ਮਾਰ, ਰਬ ਤਾਂ ਤੇਰੇ ਅੰਦਰ ਹੈ, ਸੌ
ਅੰਦਰ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਢੂੰਡ ॥੧੯॥

ਫਰੀਦਾ ਇਨੀ ਨਿਕੀ ਜੰਘੀਐ ਧਲ ਡੂਗਰ ਭਵਿਓਮਿ ॥

ਅਜੁ ਫਰੀਦੈ ਕੂਜੜਾ ਸੈ ਕੋਹਾਂ ਥੀਓਮਿ ॥ ੨੦ ॥

ਪਦ ਅਰਥ— ਜੰਘੀਐ = ਲੱਤਾਂ ਨਾਲ । ਥਲ = ਪੱਧਰ, ਰੇਤ ਥਲ
ਡੂਗਰ = ਪਰਬਤ, ਘਾਟੀਆਂ । ਭਵਿਓਮਿ = ਮੈਂ ਫਿਰਿਆ । ਕੂਜੜਾ = ਨਿੱਕਾ
ਲੋਟਾ, 'ਕੂਜਾ' ਪਦ ਅਰਬੀ ਫਾਰਸੀ ਦਾ 'ਕੂਜ਼ਹ' ਪਦ ਹੈ ।

ਅਰਥ—ਫਰੀਦਾ ! (ਜੁਆਨੀ ਵੇਲੇ) ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਿੱਕੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਨਾਲ
ਮੈਂ ਧੜ ਅਤੇ ਪਰਬਤ* ਪਰ (ਭੌਂਦਾ) ਫਿਰਦਾ ਰਿਹਾ (ਪਰ) ਅੱਜ (ਮੈਂ)
ਫਰੀਦ ਨੂੰ ਲੋਟਾ ਪਕੜਨਾ ਵੀ (ਮਾਨੋਂ) ਸੈ ਕੋਹਾਂ ਤੇ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ।

ਭਾਵਾਰਥ—ਬੁਢੇਪੇ ਦੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਦਾ ਦੁਖ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੁਆਨੀ
ਵਿਚ ਤਾਂ ਉਚੇ ਨੀਵੇਂ ਸਾਰੇ ਦੌੜੇ ਫਿਰੇ, ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਕੁਝ ਦੁੱਖ ਨਹੀਂ ਭਾਸਿਆ
ਪਰ ਹੁਣ ਉਹ ਲੱਤਾਂ ਐਸੀਆਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ ਕਿ ਰਤਾ ਕੁ
ਪਰੇਡੇ ਪਿਆ ਲੋਟਾ ਚੁੱਕਣ ਲਈ ਉੱਠਣਾ ਐਸਾ ਔਖਾ ਭਾਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਾਨੋਂ
ਸੈ ਕੋਹਾਂ ਦਾ ਪੈਂਡਾ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਸਰੀਰ ਸਿਥਲ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ । ਅੰਤ੍ਰੀਵ
ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਐਸੇ ਸਰੀਰ ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਰੱਖਣਾ ਜੋ ਜੀਉਂਦੇ ਜੀ ਹੀ
ਜਵਾਬ ਦੇ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਮੂਰਖਤਾ ਹੈ । ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਤਾਣ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੀ
ਭਜਨ ਬੰਦਗੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਏ ।

ਫਰੀਦਾ ਰਾਤੀ ਵਡੀਆ ਧੁਖਿ ਧੁਖਿ ਉਠਨਿ ਪਾਸ ॥

ਧਿਗੁ ਤਿਨਾ ਦਾ ਜੀਵਿਆ ਜਿਨਾ ਵਿਡਾਣੀ ਆਸ ॥ ੨੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਧੁਖਿ ਧੁਖਿ = ਅੰਬ ਅੰਬ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਸੜਦੇ ਹਨ ।
ਪਾਸ = ਪਾਸੇ, ਵੱਖੀਆਂ । ਵਿਡਾਣੀ = ਦੂਸਰੀ ।

ਅਰਥ—ਫਰੀਦਾ ! ਰਾਤਾਂ ਵੱਡੀਆਂ ਹਨ, ਪਾਸੇ ਸੜ ਸੜ ਉਠਦੇ ਹਨ ।
ਧਿਗੁ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਉਣੇ ਨੂੰ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦੂਸਰੇ ਪਰ ਆਸ਼ਾ ਹੈ ।

*ਚਾਨੀਆਵਾੜ ਵਿਚ ਪਰਬਤ ਨੂੰ ਡੂਗਰ ਆਖਦੇ ਹਨ ।

ਭਾਵਾਰਥ-ਸਿਆਲੇ ਦੀਆਂ ਰਾਤਾਂ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ
 ਐਡੀਆਂ ਕਿ ਇਹ ਆਮ ਕਹਾਵਤ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਰਾਤ ਮੁੱਕਣ ਵਿਚ ਨਹੀਂ
 ਆਉਂਦੀ, ਸੁੱਤੇ ਸੁੱਤੇ ਪਾਸੇ ਧੁਖਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਐਸਾ ਬਚਨ ਕਿਤੇ
 ਸੁਣਕੇ ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਰਾਤਾਂ ਮੁੱਕਦੀਆਂ ਨਹੀਂ ਅਰ
 ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪਾਸੇ ਧੁੱਖ ਉਠੇ, ਧ੍ਰਿਗ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ
 ਦੂਸਰੇ ਦੀ ਆਸ ਹੈ । ਜੇ ਆਪਣੇ ਨਿਜ ਸਰੂਪ ਦੀ ਲਗਨ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ
 ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਭਜਨ ਕਰਦੇ, ਪਰ ਦੂਜੇ ਦੀ ਆਸ ਭਾਵ ਮਾਇਆ ਦੀ ਆਸ ਭਾਵ
 ਮਾਇਆ ਦੀ ਆਸ ਰਖਣ ਕਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਾਤ ਨਹੀਂ ਬੀਤਦੀ । ਸੋਚਾਂ,
 ਚਿੰਤਾਂ ਤੇ ਸੰਸਾਰਕ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਦੇ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦਿਆਂ ਫਿਕਰਾਂ ਵਿਚ ਨੀਂਦ
 ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ । ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਦੀ ਤਾਂ ਪੰਜਾਂ ਪਹਿਰਾਂ ਦੀ ਰਾਤ ਬੀਤਦੀ ਮਲੂਮ ਬੀ
 ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਓਹ ਇਕ ਦੀ ਆਸ ਵਿਚ ਆਤਮ ਰਸ ਵਿਚ ਜਾਗਦੇ ਸੁੱਤੇ
 ਮਗਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਪਰ ਮਨਮੁਖਾ ਦੀ ਰਾਤ ਨਹੀਂ ਬੀਤਦੀ । ਪ੍ਰਮਾਣ-‘ਰਾਤਿ
 ਨ ਵਿਹਾਵੀ ਸਾਕਤਾਂ ਜਿਨਾਂ ਵਿਸਰੇ ਨਾਉ ॥’

ਫਰੀਦਾ ਜੇ ਮੈਂ ਹੋਦਾ ਵਾਰਿਆ ਮਿਤਾ ਆਇੜਿਆਂ ॥

ਹੇੜਾ ਜਲੈ ਮਜੀਠ ਜਿਉ ਉਪਰਿ ਅੰਗਾਰਾ ॥ ੨੨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ-ਵਾਰਿਆ=ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ, ਲੁਕਾ ਲਿਆ । ਮਿਤਾ=
 ਮਿਤ੍ਰਾਂ । ਆਇੜਿਆਂ=ਆਏ ਹੋਏ । ਹੇੜਾ=ਸ਼ਿਕਾਰ ਦਾ ਮਾਸ, ਸਰੀਰ ।
 ਅਰਥ-ਫਰੀਦਾ ! ਜੇ ਮੈਂ ਹੋਦਾ (ਪਦਾਰਥ) ਆਏ ਹੋਏ ਮਿੱਤ੍ਰਾਂ ਤੋਂ ਲੁਕਾ
 ਰੱਖਿਆ ਹੈ , (ਤਦ ਮੇਰਾ) ਸਰੀਰ ਅੰਗਾਰੇ ਉੱਪਰ ਮਜੀਠ ਵਾਂਗੂੰ ਧੁਖੇ ।

ਭਾਵਾਰਥ-ਅੰਤ੍ਰੀਵ ਭਾਵ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ ਕਿ ਯਾ ਤਾਂ ਪ੍ਰੀਤਮ ਜੀ
 ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਕੇ ਲੋਪ ਹੋਏ ਹਨ ਯਾ ਸਮਝੇ ਕਿ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਆਏ ਹੋਏ
 ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਤੈਂ ਕੁਝ ਮੈਥੋਂ ਲੁਕੋ ਤਾਂ ਨਹੀਂ
 ਰਖਿਆ ? ਫਰੀਦ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਹੇ ਪਿਆਰੇ ਮੈਂ ਤਾਂ ਅਹੰਤਾ ਭਾਵ
 ਤਕ ਤੇਰੇ ਉਤੋਂ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਹੋਰ ਮੈਂ ਕੀ ਰੱਖਣਾ ਸੀ ? ਜੇ ਮੈਂ
 ਕੁਝ ਰੱਖਿਆ ਹੋਵੇ ਤਦ ਮੇਰਾ ਸਰੀਰ ਅੱਗ ਪੁਰ ਧੁਖੇ । ਭਾਵ ਇਹ ਕਿ ਹੇ
 ਪਰਮਾਤਮਾ ! ਤੇਰੇ ਦਰਸ਼ਨ ਖਾਤਰ ਮੈਂ ਸਭ ਕੁਛ ਜੋ ‘ਮੇਰਾ’ ਸੀ ਦੂਰ ਕਰ
 ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਜੇ ਕੁਝ ਕਸਰ ਮੇਰੇ ਵਿਚ ਬਾਕੀ ਹੋਵੇ ਤਦ ਮੈਂ ਪਸਚਾਤਾਪ ਰੂਪੀ

ਅਗਨ ਵਿਚ ਜਲਾਂਗਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਤੂੰ ਸਾਖਿਆਤਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਂਗਾ। ਜਦ ਰਤਾ ਬੀ ਵਿੱਥ ਰਹੀ ਤਦ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਝਾਕ (ਕਸਰ) ਦਾ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਏਗਾ ਅਰ ਫੇਰ ਪਸਚਾਤਾਪ ਮੈਨੂੰ ਸਾੜੇਗਾ ॥ ੨੨ ॥

ਭਾਵ ਇਉਂ ਬੀ ਕੱਢਦੇ ਹਨ ਜੋ ਇਕ ਵਾਰੀ ਕੁਝ ਸਜਣ ਫਰੀਦ ਜੀ ਪਾਸ ਆਏ ਸੇ; ਫਰੀਦ ਜੀ ਪਾਸ ਤਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖਾਤਰ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਖਾਤਰ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਅ ਵਿਚ ਇਹ ਸੰਸਾ ਉਪਜਿਆ ਜੋ ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਕੋਲ ਹੁੰਦੇ ਸੁੰਦੇ ਕਸਰ ਰੱਖੀ ਹੈ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਦਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦਾ ਇਹ ਕਥਨ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਤੁਹਾਥੋਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਲੁਕਾ ਰਖਿਆ।

ਐਉਂ ਬੀ ਖਜਾਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਿਸੇ ਜਗਾਸੂ ਪ੍ਰਤੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਉਸ ਜਾਂਤਾ ਕੋਈ ਗਲ ਲੁਕੋ ਰਖੀ ਨੇ, ਉਸ ਪਰਥਾਇ ਇਹ ਬਚਨ ਹੋਇਆ।

ਐਉਂ ਬੀ ਯਤਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ : 'ਜਦੋਂ ਮਿਤ੍ਰ ਆਇਆ ਜੇ ਮੈਂ (ਘਰ) ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਵਾਰਨੇ ਜਾਂਦਾ। ਹੁਣ ਮੇਰਾ ਸਰੀਰ ਅੰਗਾਰੇ ਤੇ ਪਈ ਮਜੀਠ ਵਾਂਗੂ ਧੁਖ ਰਿਹਾ ਹੈ।' ਇਸ ਅਰਥ ਵਿਚ ਖਿਚ ਬਹੂਤ ਹੈ।

ਫਰੀਦਾ ਲੋੜੇ ਦਾਖ ਬਿਜਉਰੀਆਂ ਕਿਕਰਿ ਬੀਜੈ ਜਟੁ ॥

ਹੰਢੈ ਉਂਨ ਕਤਾਇਦਾ ਪੈਧਾ ਲੋੜੈ ਪਟੁ ॥ ੨੩ ॥

ਪਦਾਰਥ-ਦਾਖ = ਛੋਟੀ ਕਿਸਮ ਦਾ ਅੰਗੂਰ।

ਬਿਜਉਰੀਆਂ = ਚਕੋਧਰੇ ਜਾਤ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਫਲ ਜੋ ਬਿਜੌਰ* ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਵਡੇ ਮੋਟੇ ਛਿਲਕੇ ਵਾਲਾ ਮਿੱਠਾ। ਦਾਖ ਬਿਜਉਰੀਆਂ ਕੱਠਾ ਪੜ੍ਹਕੇ ਬਜੌਰ ਦੀ ਦਾਖ ਬੀ ਅਰਥ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮਾਨੋ ਦਾਖ ਬਜੌਰੀਆਂ ਨੂੰ 'ਬਜੌਰੀ ਦਾਖਾਂ' ਪੜ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਹੰਢੈ = ਫਿਰੈ। ਪੈਧਾ = ਪਹਿਨਿਆ!

ਅਰਥ-ਫਰੀਦਾ! (ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੋਈ (ਜੱਟ ਬੀਜੇ ਤਾਂ ਕਿੱਕਰ ਤੇ ਚਾਹੇ (ਫਲ ਲੱਗਣ) ਬਿਜੌਰੀਆਂ ਤੇ ਦਾਖ, (ਅਥਵਾ ਕੋਈ) ਫਿਰੇ ਤਾਂ ਉਂਨ ਕਤਾਉਂਦਾ ਤੇ ਚਾਹੇ ਪਹਿਨਣਾ ਪੱਟ।

*'ਬਜੌਰ' ਦੇਸ਼ ਹੈ ਜੋ ਮਰਦਾਨ ਮਾਲਾਕਾਂਦ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ।

ਭਾਵਾਰਥ-ਜੈਸਾ ਕੋਈ ਬੀਜੇ ਤਿਹਾ ਵੱਢਦਾ ਹੈ, ਕਿੱਕਰ ਬੀਜੇ ਤਾਂ ਦਾਖ ਨਹੀਂ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀ । ਉੱਨ ਕਤਾਏ ਤਾਂ ਪੱਟ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ, ਤਿਵੇਂ ਖੋਟੇ ਕਰਮ ਕਰਕੇ ਜੋ ਭਲੇ ਫਲ ਚਾਹੇ ਉਹ ਮੂਰਖ ਹੈ । ਇਸ਼ਾਰਾ ਇਸ ਪਾਸੇ ਹੈ ਕਿ ਜੀਵ ਕਰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ ਮਨਮੁਖੀ ਤੇ ਖੁਦ ਗਰਜ਼ੀ ਦੇ ਤੇ ਫਲ ਵਿਚ ਮੁਕਤੀ ਕਿਵੇਂ ਮਿਲ ਜਾਏਗੀ ॥ ੨੩ ॥

ਪ੍ਰਮਾਣ-‘ਬੀਜੇ ਬਿਖੁ ਮੰਗੈ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਖਹੁ ਏਹੁ ਨਿਆਉ ॥
ਫਰੀਦਾ ਗਲੀਏ ਚਿਕੜੂ ਦੂਰਿ ਘਰੁ ਨਾਲਿ ਪਿਆਰੇ ਨੇਹੁ ॥
ਚਲਾ ਤ ਭਿਜੈ ਕੰਬਲੀ ਰਹਾਂ ਤ ਤੁਟੈ ਨੇਹੁ ॥ ੨੪ ॥

ਪਦਅਰਥ-ਨੇਹੁ = ਪ੍ਰੇਮ = । ਕੰਬਲੀ = ਲੋਈ, ਕੰਬਲ

ਅਰਥ-ਫਰੀਦਾ ! ਗਲੀਆਂ ਵਿਚ ਚਿਕੜ ਹੈ ਤੇ ਘਰ ਦੂਰ ਹੈ (ਉਸ) ਪਿਆਰੇ ਦਾ (ਜਿਸ) ਨਾਲ (ਮੇਰਾ) ਪ੍ਰੇਮ ਹੈ, ਜੇ ਜਾਵਾਂ ਤਾਂ ਲੋਈ ਭਿੱਜਦੀ ਹੈ ਜੇ (ਨਿਯਮਾਨੁਸਾਰ) ਨਾ ਜਾਵਾਂ ਤਾਂ ਪ੍ਰੇਮ ਟੁੱਟ ਜਾਏਗਾ ।

ਭਾਵਾਰਥ- ਪਿਆਰਾ ਤਾਂ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਹੈ, ਦੂਰ ਘਰ ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਠਨ ਹੈ ਜੋ ਦ੍ਰਿੜ ਅਭਿਆਸ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ । ਗਲੀਆਂ ਚਿੱਕੜ-ਪਰਮਾਰਥ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਦੁਖ ਬੜੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਚਿਤ ਵਿਚ ਮਿਲਣੇ ਦਾ ਸ਼ੌਂਕ ਹੈ, ਸੋ ਜੇ ਤੁਰੀਏ ਤਾਂ ਸੰਸਾਰਕ ਦੁਖ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਦੇਹੀ ਕਲੇਸ਼ਾਤੁਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜੇ ਡਰ ਕੇ ਬੈਠ ਜਾਈਏ ਤਦ ਪਰਮਾਰਥ ਸਿਧ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਐਉਂ ਭੀ ਅੰਤ੍ਰੀਵ ਭਾਵ ਲੈਂਦੇ ਹਨ :-ਗਲੀਆਂ = ਇੰਦ੍ਰੇ ਰੂਪੀ । ਚਿਕੜ = ਵਿਸ਼ੇ ਵਾਸਨਾ । ਦੂਰ ਘਰ = ਸਰੂਪ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੂਰ ਹੈ ਭਿਜੈ-ਪਦਾਰਥਾਂ ਰੂਪੀ ਜਲ ਨਾਲ । ਕੰਬਲੀ-ਬੁੱਧੀ ਰੂਪੀ ਕੰਬਲੀ ਭਿੱਜਦੀ ਹੈ ਰਹਾਂ-ਜੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿ ਜਾਵਾਂ ਤਾਂ ਸਰੂਪ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ।

ਭਿਜਉ ਸਿਜਉ ਕੰਬਲੀ ਅਲਹੁ ਵਰਸਉ ਮੇਹੁ ॥
ਜਾਇ ਮਿਲਾ ਤਿਨਾ ਸਜਣਾ ਤੁਟੈ ਨਾਹੀ ਨੇਹੁ ॥ ੨੫ ॥

ਪਦਅਰਥ-ਭਿਜਉ = ਪਈ ਭਿੱਜੇ । ਸਿਜਉ = ਪਈ ਸਿੱਜੇ । ਭਾਵ ਗਿੱਲੀ ਹੋ ਜਾਵੇ । ਅਲਹੁ = ਰਬ, ਰਬ ਵਲੋਂ ।

ਅਰਥ— (ਉਹ ਜਾਣੇ) ਕੰਬਲੀ ਭਿਜ ਕੇ ਸਿੰਨੀ ਹੋ ਜਾਵੇ (ਅਰ) ਰਬ ਵਲੋਂ ਮੀਹ ਵੀ ਜਸੀ, (ਪਰ ਮੈਂ) ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਜਣਾਂ ਨੂੰ ਜਾ ਹੀ ਮਿਲਾਂਗਾ (ਜੋ ਮੇਰਾ) ਪ੍ਰੇਮ ਹਰੀ ਕੈਮ ਰਹੇ ।

ਭਾਵਾਰਥ—ਦੁਖਾਂ ਦਾ ਚਿੱਕੜ ਅਥਵਾ ਇੰਦ੍ਰਿਆਂ ਦੀ ਖਿਚਾ ਖਿਚੀ ਦਾ ਚਿੱਕੜ ਹੋਵੇ ਅਰ ਰੱਬ ਵਲੋਂ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਵੀ ਹੋਵੇ ਤਦ ਵੀ ਤੁਰੀ ਹੀ ਚੱਲੀਏ, ਭਾਵੇਂ ਕਪੜੇ ਭਿਜਣ ਸਿਜਣ, ਪਾਲਾ ਲੱਗੇ, ਦੇਹ ਦੁਖੀ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਪੈਂਡਾ ਮੁਕਦਾ ਜਾਸੀ ਅੰਤ ਚੱਲ ਹੀ ਮਿਲਾਂਗੇ । ਜੋ ਕੁਛ ਦੁਖ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਪੈਣ, ਸੋ ਜੋ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਸੋ ਪਿਆ ਹੋਵੇ, ਜਿਸ ਗਲੋਂ ਪਿਆਰੇ ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਨੇਹੁ ਨਾ ਟੁਟੇ ਮੈਂ ਉਹੋ ਕੰਮ ਕਰੀ ਹੀ ਚੱਲਾਂ ॥ ੨੫ ॥

ਫਰੀਦਾ ਮੈ ਭੋਲਾਵਾ ਪਗ ਦਾ ਮਤੁ ਮੈਲੀ ਹੋਇ ਜਾਇ ॥

ਗਹਿਲਾ ਰੂਹੁ ਨਾ ਜਾਣਈ ਸਿਰੁ ਭੀ ਮਿਟੀ ਖਾਇ ॥ ੨੬ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਭੋਲਾਵਾ = ਧੋਖਾ, ਵਹਿਮ । ਗਹਿਲਾ = ਬਾਉਲਾ । ਰੂਹੁ ਆਤਮਾ, ਜੀਵ, ਮਨ ।

ਅਰਥ—ਫਰੀਦਾ ਮੈਨੂੰ ਵਹਿਮ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਤਾਂ (ਮੇਰੀ) ਪੱਗ ਮੈਲੀ ਨਾ ਹੋ ਜਾਵੇ, (ਪਰ ਮੇਰੇ) ਬਾਉਲੇ ਮਨ ਨੂੰ ਖਬਰ ਨਹੀ ਕਿ ਸਿਰ ਭੀ ਮਿੱਠੀ ਨੇ ਖਾਣਾ ਹੈ ।

ਭਾਵਾਰਥ—ਜੀਉਂਦੇ ਜੀ ਪੱਗ ਆਦਿ ਕਪੜੇ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਰੱਖੀਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਿਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਿੱਟੀ ਨਾ ਲਗ ਜਾਏ, ਪਰ ਮਰਕੇ ਸੜੀਦਾ ਜਾਂ ਦੱਬੀਦਾ ਹੈ, ਸੋ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿਰ ਅਰ ਸਾਡਾ ਸਰੀਰ ਮਿੱਟੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਸਰੀਰ ਦਾ ਕੀ ਮਾਣ ਅਰ ਬਸਤਰਾਂ ਦਾ ਕੀ ਹੰਕਾਰ ॥ ੨੬ ॥

ਫਰੀਦਾ ਸਕਰ ਖੰਡ ਨਿਵਾਤ ਗੁੜੁ ਮਾਖਿਓ ਮਾਝਾ ਦੁਧੁ ॥

ਸਭੇ ਵਸਤੂ ਮਿਠੀਆਂ ਰਬ ਨ ਪੁਜਨਿ ਤੁਧੁ ॥ ੨੭ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਨਿਵਾਤ = ਮਿਸਰੀ । ਫਾਰਸੀ—ਨਬਾਤ = ਮਿਸਹੀ । ਮਾਖਿਓ = ਸ਼ਹਿਤ ।

ਅਰਥ—ਫਰੀਦਾ ! ਸ਼ੱਕਰ, ਖੰਡ, ਮਿਸਰੀ, ਸ਼ਹਿਤ (ਤੇ) ਮੱਝਾਂ ਦੁੱਧ, ਸਭ ਚੀਜ਼ਾਂ ਮਿੱਠੀਆਂ ਹਨ, (ਪਰ ਹੇ) ਰੱਬ ! ਤੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚ ਸਕਦੀਆਂ ।

ਭਾਵਾਰਥ—ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਕਈ ਪਦਾਰਥ ਮਿੱਠੇ

ਭਾਵਾਰਥ-ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਕਈ ਪਦਾਰਥ ਮਿੱਠੇ ਹਨ, ਪਰ ਰੱਬ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਮਿੱਠਾ ਹੈ। ਜੋ ਪੁਰਸ਼ ਆਤਮ ਰਸ ਦੇ ਜਾਣੂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਰਸ ਮਿੱਠੇ ਨਹੀਂ ਲਗਦੇ। ਸ਼ਕਰ, ਖੰਡ ਰਸਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿੱਠੇ ਲਗਦੇ ਹਨ, ਸਾਈਂ ਦਾ ਨਾਮ, ਪ੍ਰੇਮ, ਲਿਵ ਇਹ ਮਨ ਨੂੰ ਮਿੱਠੇ ਲਗਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਦਾ ਕਟਾਖੜ ਇਹੀ ਹੈ ਕਿ ਨਾਮ ਦਾ ਰਸ ਰਸਨਾਂ ਨੂੰ ਬੀ ਖੰਡ ਆਦਿ ਪਦਾਰਥਾਂ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਸੁਆਦੀ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਵਾਕ-
‘ਰਸਨਾ ਰਸੁ ਚਾਖਿ ਸਦਾ ਰਹੈ ਰੰਗਿ ਰਾਤੀ ॥’ [ਮਾਝ ਮ: ੩
ਫਰੀਦਾ ਰੋਟੀ ਮੇਰੀ ਕਾਠ ਕੀ ਲਾਵਣੁ ਮੇਰੀ ਭੁਖ ॥

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਖਾਧੀ ਚੋਪੜੀ ਘਣੇ ਸਹਨਿਗੇ ਦੁਖ ॥ ੨੮ ॥

ਪਰ ਅਰਥ-ਕਾਠ=ਲੱਕੜ। ਸੁੱਕੀ ਰੋਟੀ ਕਾਠ ਵਤ ਕਰੜੀ। ਲਾਵਣ=ਸਲੂਣਾ। ਨਾਲ ਨੂੰ। ਘਣੇ=ਬਹੁਤ।

ਅਰਥ-ਫਰੀਦਾ! ਮੇਰੀ ਰੋਟੀ ਕਾਠ (ਵਤ ਕਰੜੀ) ਹੈ ਤੇ ਭੁੱਖ ਮੇਰਾ ਸਲੂਣਾ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਚੋਪੜੀਆਂ ਖਾਧੀਆਂ ਹਨ, ਬੜੇ ਦੁਖ ਪਾਉਣਗੇ।

ਭਾਵਾਰਥ-ਬਨਾਸਪਤੀ ਸੁੱਕ ਕੇ ਕਾਠ ਕਹਾਉਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਕਣਕ ਆਦਿ ਸਭ ਬਨਸਪਤੀ ਹੈ, ਜੋ ਸੁੱਕ ਕੇ ਕੁਰਾੜੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਫਰੀਦ ਜੀ ਆਪਣੀ ਰੋਟੀ ਨੂੰ ਕਰੜੀ ਕਹਿ ਰਹੇ ਹਨ। ਘਿਉ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਰੋਟੀ ਸਖਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬਾਜਰੇ ਦੀ ਕਣਕ ਤੋਂ ਬੀ ਸਖਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਤਲਬ ਕੇਵਲ ਰੋਟੀ ਦੇ ਸੁੱਕੀ ਘਿਉ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਣ ਤੋਂ ਹੈ। ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੀ ਰੋਟੀ ਕਾਠ ਵਤ ਸੁੱਕੀ ਤੇ ਰੁਖੀ ਹੈ, ਸਲੂਣਾ ਵੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਪਰ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੈ ‘ਰੁਖੀ ਸੁੱਕੀ ਖਾਇਕੈ ਠੰਢਾ ਪਾਣੀ ਪੀਉ’ ਇਹ ਜੋ ਰੁਖੀ ਸੁੱਕੀ ਰੋਟੀ ਹੈ, ਇਹ ਖਾਇ ਕਰ ਜੋ ਭਜਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਸੋ ਸੁਖੀ ਹੈ, ਪਰ ਜੋ ਉਸ ਤੋਂ ਬੇਮੁਖ ਹੋ ਰਸਾਂ ਵਿਚ ਫਸੇ ਹਨ, ਅਥਵਾ ਪਾਪ ਕਰਕੇ ਸ੍ਵਾਦਿਸ਼ਟ ਭੋਜਨ ਛਕਦੇ ਹਨ, ਸੋ ਬੜਾ ਕਸ਼ਟ ਪਾਉਣਗੇ।

ਉਪਦੇਸ਼ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਹੱਕ ਹਲਾਲ ਦੀ ਰੋਟੀ ਰੁੱਖੀ ਬੀ ਚੰਗੀ ਹੈ, ਪਾਪ ਕਰਕੇ ਥਿੰਧੀ ਤੇ ਨਰਮ ਸ੍ਵਾਦਿਸ਼ਟ ਰੋਟੀ ਪਾਪਾਂ ਦੇ ਫਲ ‘ਦੁਖ’ ਲਿਆਵੇਗੀ। ਕਈ ਗਯਾਨੀ ਕਾਠ ਦੀ ਰੋਟੀ ਤੋਂ ਮੁਰਾਦ ਬਨ ਬਿਛਾਂ ਨੂੰ ਲਗੇ ਫਲ, ਪੀਲੂ, ਪੇੜ ਆਦਿ ਬੀ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਲਹਿੰਦੇ ਦੇ ਕਈ ਥਾਈਂ

ਪੀਲੂ, ਪੰਝੁ ਝਟ ਲਾਘਾਉਣ ਲਈ ਰੋਟੀ ਦੀ ਥਾਂ ਖਾਂਦੇ ਹਨ । ਬਾਬੇ ਫਰੀਦ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕਈ ਵੇਰ ਸਾਗ ਯਾ ਪੱਤੇ ਹੀ ਰਿੰਨ੍ਹਕੇ ਖਾ ਛਡਦੇ ਸਨ । ਕਈ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਾਠ ਦੀ ਰੋਟੀ ਸਚ ਮੁੱਚ ਸੀ ਤੇ ਆਪ ਭੁੱਖ ਵੇਲੇ ਚੱਕ ਮਾਰ ਛਡਦੇ ਸਨ, ਤੇ ਐਸੀ ਕੋਈ ਸ਼ੈ ਦਿਖਾਈ ਬੀ ਜਾਂਦੀ ਦੱਸੀਈ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਇਥੋਂ ਟੁਰੀ ਸਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਨੂੰ ਇਕ ਠੂਠਾ ਗੋਸ ਆਜ਼ਮ ਤੋਂ ਮਿਲਿਆ ਸੀ । ਇਕ ਵੇਰ ਜਦ ਆਪ ਤਪ ਕਰਨ ਨਿਕਲੇ ਤਾਂ ਇਹ ਠੂਠਾ ਜੋ ਜੈਤੂਨ ਦੀ ਲਕੜੀ ਦਾ ਸੀ, ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਘਸਾਕੇ ਰਗੜਕੇ ਪੀਂਦੇ ਸਨ । ਐਥੋਂ ਤਾਈਂ ਕਿ ਇਹ ਟਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਰਹਿ ਗਿਆ । ਇਸ ਨੂੰ ਉਹ ਢਿਡ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹ ਛਡਦੇ ਸਨ । ਹਰ ਹਾਲ ਸਲੋਕ ਤੋਂ ਆਪ ਦਾ ਭਾਵ ਓਹੋ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਗਲੇ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਆਪ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ।

ਰੁਖੀ ਸੁਖੀ ਖਾਇਕੋ ਠੰਢਾ ਪਾਣੀ ਪੀਉ ॥

ਫਰੀਦਾ ਦੇਖਿ ਪਰਾਈ ਚੋਪੜੀ ਨਾ ਤਰਸਾਏ ਜੀਉ ॥ ੨੯ ॥

ਪਦ ਅਰਥ-ਰੁਖੀ = ਘਿਉ ਤੋਂ ਬਿਨਾ । ਅਨਚੋਪੜੀ । ਸੁਖੀ = ਸੁੱਕੀ ਹੋਈ । ਤਰਸਾਏ = ਇੱਛਾ ਕਰ, ਦੁਖੀ ਕਰ ।

ਅਰਥ-ਰੁੱਖੀ ਤੇ ਸੁੱਕੀ ਹੋਈ (ਰੋਟੀ) ਖਾਕੇ ਠੰਢਾ ਪਾਣੀ ਪੀ ਲੈ, (ਪਰ ਹੇ) ਫਰੀਦ । ਪਰਾਈ ਚੋਪੜੀ ਹੋਈ ਦੇਖ ਕੇ ਚਿਤ ਨੂੰ ਲੁਭਾਇਮਾਨ ਨਾ ਕਰ ।

ਭਾਵਾਰਥ-ਧਰਮ ਦੀ ਕਮਾਈ ਦੀ ਰੁੱਖੀ ਤੇ ਸੁੱਕੀ ਰੋਟੀ ਖਾਹ ਤੇ ਪਾਣੀ ਪੀਕੇ ਨਿਰਬਾਹ ਕਰ ਲੈ, ਪਰ ਪਰਾਈਆਂ ਚੋਪੜੀਆਂ ਭਾਵ ਸ੍ਵਾਦੀਕ ਰੋਟੀਆਂ ਦੇਖ ਕੇ ਤਰਸ ਨਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਜੇ ਤੂੰ ਤਰਸਿਆ, ਤਦ ਐਸੇ ਸ੍ਵਾਦੀਕ ਖਾਣੇ ਦੀ ਇੱਛਾ ਹੋਈ, ਫੇਰ ਤੂੰ ਪ੍ਰਯਤਨ ਕਰੇਂਗਾ ਕਿ ਵੈਸੀ ਮਿਲੇ । ਮੱਲਾ ਭੁਲ ਜਾਏਂਗਾ, ਫੇਰ ਦੁਖ ਪਾਏਂਗਾ, ਤਾਂਤੇ ਸੁਤੇ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਤੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਰਹੁ । ਨਾਮ ਕਮਾਈ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਤੋਂ ਸਿਖਯਾ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਏ ਕਿ ਅੰਨ ਪਾਣੀ ਸ੍ਵਾਦੀਕ ਦੇ ਮਗਰ ਨਾਂ ਪੈਣ, ਧਰਮ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਤੇ ਵਿਹਤ ਰੁੱਖਾ ਸੁੱਕਾ ਬੀ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਸਮਝਣ ।

ਅਜੁ ਨ ਸੁਤੀ ਕੈਤ ਸਿਉ ਅੰਗੁ ਮੁੜੇ ਮੁੜਿ ਜਾਇ ॥ ਜਾਇ

ਪੁਛਹੁ ਡੋਹਾਗਣੀ ਤੁਮ ਕਿਉ ਰੈਣਿ ਵਿਹਾਇ ॥ ੩੦ ॥

ਪਦਅਰਥ-ਕੌਤ = ਪਤੀ, ਪਰਮੇਸ਼ਰ । ਮੁੜੇ ਮੁੜਿਜਾਇ = ਅੰਗ ਟੁੱਟਦੇ
ਚਨ । ਸਰੀਰ ਟੁੱਟਦਾ ਹੈ । ਡੋਹਾਗਣੀ = ਪਤੀ ਤੋਂ ਰਹਿਤ, ਛੁੱਟੜ ।

ਅਰਥ-(ਮੈਂ) ਅੱਜ ਪਤੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸੁਤੀ, (ਮੇਰੇ) ਸਰੀਰ ਦਾ ਅੰਗ
ਅੰਗ ਟੁੱਟ ਰਿਹਾ ਹੈ । (ਪਤੀ ਵਿਹੁਣੀਆਂ) ਛੁੱਟੜਾਂ ਨੂੰ ਜਾ ਕੇ ਪੁਛੋ ਕਿ ਤੁਹਾਡੀ
ਰਾਤ ਕਿੱਕੁਰ ਬੀਤਦੀ ਹੈ ?

ਭਾਵਾਰਥ-ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਯਾਦ ਤੋਂ ਥੋੜੇ ਜਿਹੇ ਹੀ ਅਵੇਸਲੇ ਹੁੰਦੇ ਸਾਰ
ਫਰੀਦ ਜੀ ਵੈਰਾਗ ਵਿਚ ਖਿਚੇ ਜਾ ਕੇ ਪੁਕਾਰ ਉੱਠੇ ਕਿ ਛਿਨ ਭਰ ਦੇ
ਵਿਛੋੜੇ ਨਾਲ ਮਨ ਦੁਖਾਤੁਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਸਰੀਰ ਟੁੱਟਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਜੋ
ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਯਾਦ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਉਹ ਮਾਨੋ ਪਤੀ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀਆਂ
ਛੁੱਟੜਾਂ ਹਨ; ਕਿਸ ਪੁਕਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਮਾਂ ਬੀਤਦਾ ਹੈ ? ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ
ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਨਾਮ ਆਰਾਧਣ ਵਾਲੇ ਪਲ ਭਰ ਸਾਈਂ ਤੋਂ ਵਿਛੁੜ ਨਹੀਂ
ਸਕਦੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾ ਕੇਵਲ ਮਨ ਨੂੰ ਦੁਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਰੀਰ
ਟੁੱਟਣ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨਾਂ ਕੇਵਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬ੍ਰਿਤੀ ਤੇ
ਮਨ ਵਿਚ ਆਰੂੜ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਗ ਬੀ ਬ੍ਰਹਮਾਕਾਰ ਹੋਏ
ਚਨ ।

ਸਾਹੁਰੈ ਢੋਈ ਨਾਲ ਹੈ ਪੋਈਐ ਨਾਹੀ ਥਾਉ ॥ ਪਿਰੁ

ਵਾਤੜੀ ਨ ਪੁਛਈ ਧਨ ਸੋਹਾਗਣਿ ਨਾਉ ॥ ੩੧ ॥

ਪਦਅਰਥ-ਢੋਈ = ਆਸਰਾ । ਪੋਈਐ = ਪੇਕੇ । ਵਾਤੜੀ = ਖਬਰ

ਸਾਰ ।

ਅਰਥ-(ਮੈਨੂੰ) ਸਾਹੁਰੇ ਢੋਈ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ, ਪੇਕੇ (ਮੇਰੀ) ਥਾਉਂ
ਨਹੀਂ, ਪਤੀ ਮੇਰੀ ਖਬਰ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦਾ, ਚੰਗਾ ਮੇਰਾ ਨਾਉਂ ਸੁਹਾਗਣ ਹੈ !

ਭਾਵਾਰਥ-ਪੇਕੇ ਤੋਂ ਭਾਵ ਸੰਸਾਰ ਹੈ, ਸਾਹੁਰੇ ਤੋਂ ਪਰਲੋਕ, ਪਿਰ
ਤੋਂ ਭਾਵ ਈਸ਼ੁਰ ਹੈ । ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿਸੇ ਨੇ ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੂੰ ਸੰਤ ਲੋਕ
ਜਾਣ ਕੇ ਕੋਈ ਉਪਮਾ ਦਾ ਪਦ ਕਿਹਾ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਨਾ ਸਹਾਰਕੇ ਆਪ ਨੇ ਇਹ
ਕਿਹਾ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਜਪਿਆ,
ਇਸ ਲਈ ਪੁਲੋਕ ਵਿਚ ਤਾਂ ਢੋਈ ਮਿਲਨੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਤੇ ਪਤੀ ਨੇ ਤਾਂ ਕਦੀ
ਮੇਰੀ ਖਬਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਲਈ, ਮੈਂ ਕਾਹਦੀ ਸੁਹਾਗਣ ਹਾਂ । ਇਸ ਤੋਂ ਅਗਲਾ
ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਸ਼ਲੋਕ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ 'ਨਾਨਕ' ਪਦ ਬੀ ਹੈ, ਸੋ ਗੁਰੂ

ਜੀ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਲੋਕ ਪਰ ਆਪਣੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਤੇ ਆਸ਼ਾ ਬੰਧਨੀ ਵੀਚਾਰ
ਦੇਂਦੇ ਹਨ ।

ਸਾਹੁਰੈ ਪੇਈਐ ਕੰਤ ਕੀ ਕੰਤੁ ਅਗੰਮੁ ਅਥਾਹੁ ॥

ਨਾਨਕ ਸੋਹਾਗਣੀ ਜੁ ਭਾਵੈ ਬੇਪਰਵਾਹ ॥ ੩੨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ-ਸਾਹੁਰੈ ਪੇਈਐ = ਲੋਕ ਪ੍ਰਲੋਕ ਵਿਚ । ੨. ਸਾਹੁਰੇ-
ਨਿਰਵਿਰਤੀ ਮਾਰਗ ਵਿਚ । ਪੇਈਐ = ਪਰਵਿਰਤੀ ਮਾਰਗ ਵਿਚ। ਅਗੰਮ
= ਗੰਮਤਾ, ਗਿਆਨ, ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਤੋਂ ਪਰੇ । ਅਥਾਹ = ਜਿਸਦੀ ਥਾਹ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਅਰਥ-ਸਾਹੁਰੇ ਤੇ ਪੇਕੇ (ਉਸੇ) ਕੰਤ ਦੀ ਹਾਂ ਜੋ ਕੰਤ ਕਿ ਗਿਆਨ
ਗੰਮਤਾ ਤੋਂ ਪਰੇ ਤੇ ਥਾਹ ਤੋਂ ਰਚਿਤ ਹੈ । (ਗੁਰੂ) ਨਾਨਕ (ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ)
ਕਿ ਉਹੋ ਸੁਹਾਗਣ ਹੈ ਜੋ (ਉਸ) ਬੇਪ੍ਰਵਾਹ ਕੰਤ ਨੂੰ ਭਾ ਜਾਵੇ ।

ਭਾਵਾਰਥ-ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਹੁਰੇ ਪੇਕੇ ਪਤਿ ਹੋਣ ਨਾਲ ਸੁਹਾਗਣ
ਤਾਂ ਸਾਹੁਰੇ ਪੇਕੇ ਪਤੀ ਦੀ ਹੈ ਤੇ ਪਤੀ ਦੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਸੋ ਉਹ
ਪਤੀ ਸਾਹੁਰੇ ਪੇਕੇ ਸਭ ਥਾਂ ਹੈ, ਬਾਕੀ ਗੱਲ ਹੁਣ ਇਹ ਰਹੀ ਕਿ ਉਸ
ਪਤੀ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਲਗਣ ਲਗ ਪਵਾਂ, ਸੋ ਉਸ ਦਾ ਯਤਨ ਇਹ
ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦਿਲ ਢਾਉ ਹਉਂ ਨੂੰ ਭੀ ਤਿਆਗਾਂ ਕਿ ਸਹੁਰੇ ਪੇਕੇ ਮੇਰੀ ਇੱਜ਼ਤ
ਨਹੀਂ, ਕੇਵਲ ਉਸੇ ਪਤੀ ਦੀ ਹੋਈ ਰਹਾਂ ।

ਇਹ ਸ਼ਲੋਕ ਤੀਸਰੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਦੀ ਮਾਰੂ ਦੀ ਵਾਰ ਵਿਚ ਸ਼ਲੋਕ
ਮ: ੧ ਹੇਠ ਦਿਤਾ ਹੈ, ਸੋ ਇਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਹੈ । ਪਾਠ ਦਾ
ਥੋੜਾ ਫਰਕ ਹੈ; ਜੋ ਐਉਂ ਹੈ :-

ਮ: ੧ ॥ ਸਸੁਰੈ ਪੇਈਐ ਕੰਤ ਕੀ ਕੰਤੁ ਅਗੰਮੁ ਅਥਾਹੁ ॥

ਨਾਨਕ ਧੰਨੁ ਸੁਹਾਗਣੀ ਜੋ ਭਾਵਹਿ ਵੇ ਪਰਵਾਹ ॥ ੨ ॥ ੬ ॥

ਇਸ ਸ਼ਲੋਕ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਅਨਿੰਨ ਭਗਤੀ
ਵਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਹੋਵੇ, ਆਪਣੇ ਆਪ
ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰੋ । ਆਪ ਆਪਾ ਅਰਪਨ ਕਰੋ ਤੇ ਪਰਵਾਹ ਇਕੋ ਗਲ
ਦੀ ਕਰੋ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਉਸ ਨੂੰ ਭਾ ਜਾਵੀਏ । ਭਾ ਗਏ ਤਾਂ ਧੰਨ ਸੁਹਾਗਣ ਹੋ
ਗਏ; ਭਾਵ ਭਗਤੀ ਸਭ ਸਫਲ ਹੋ ਗਈ ।

ਨਾਤੀ ਧੋਤੀ ਸੰਬਹੀ ਸੁਤੀ ਆਇ ਨਚਿੰਦੁ ॥

ਫਰੀਦਾ ਰਹੀ ਸੁ ਬੇੜੀ ਹਿੰਦੁ ਦੀ ਗਈ ਕਬੂਰੀ ਗੰਧੁ ॥ ੩੩ ॥

ਪਦ ਅਰਥ-ਨਹਾਉਣਾ, ਪ੍ਰਾਣਾਯਾਮੀਆਂ ਦਾ ਇਕ ਸਾਧਨ-ਨੇਤੀ ।
ਧੋਤੀ = ਧੋਵਣਾ , ਪ੍ਰਾਣਾਯਾਮੀਆਂ ਦਾ ਇਕ ਸਾਧਨ-ਧੋਤੀ । ਸੰਬਹੀ = ਸਜੀ
ਫਬੀ । ਬੇੜੀ = ਵੇਹੜੀ ਹੋਈ; ਲਪੇਟੀ ਜਾ ਘੇਰੀ ਹੋਈ । ਕਥੂਰੀ = ਕਸਤੂਰੀ ।

ਅਰਥ-(ਮੈਂ) ਨ੍ਰਾਤੀ ਧੋਤੀ ਤੇ ਸਜੀ ਫਬੀ (ਹੋਕੇ) ਨਿਚਿੰਦ ਹੋ ਸੁਤੀ ।
ਹੇ ਫਰੀਦ ! (ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ) ਕਸਤੂਰੀ ਦੀ ਖੁਸ਼ਬੋਂ ਉਡ ਗਈ ਤੇ ਮੈਂ ਹਿੰਗੀ
ਵੇੜੀ ਰਹਿ ਗਈ ।

ਭਾਵਾਰਥ-ਸਰੀਰ ਸੁਫਲ ਕੀਤਾ ਅਰ ਹੋਰ ਸੁਭ ਕਰਮ ਬੀ ਕੀਤੇ ਤੇ
ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਰ ਹੀ ਭਰੋਸਾ ਕਰਕੇ ਗਾਫਲ ਹੋ ਗਈ ਕਿ ਬੱਸ ਪਰਮਾਰਥ ਸਿੱਧ
ਹੋ ਗਿਆ । ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਨਾਮ ਦੁਆਰਾ ਜੋ ਭਗਤੀ ਦੀ
ਸੁਗੰਧੀ ਪੈਣੀ ਸੀ, ਉਡ ਗਈ ਤੇ ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਹੰਕਾਰ ਰੂਪੀ ਹਿੰਗ ਰਹਿ
ਗਈ । ਭਲੇ ਪਾਸੇ ਲੱਗਕੇ ਗਾਫਲ ਹੋ ਜਾਣਾ, ਹੰਕਾਰ ਕਰ ਲੈਣਾ ਕਿ ਬਸ
ਕੰਮ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਤੋਂ ਵਾਂਜੇ ਜਾਣਾ ਮਾੜਾ ਹੈ, ਇਸ ਥੀਂ
ਆਤਮਾ ਵਿਚ ਸੁਫਲਤਾ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ । ਪਰ ਜੋ ਕਰਮ ਕਰਦੇ ਨਿਹਕਰਮ
ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਭੈ ਰਖਦੇ ਤੇ ਮਨ ਦੀਆਂ ਖੁਟਿਆਈਆਂ ਤੋਂ
ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਸੋਈਓ ਕਸਤੂਰੀ ਦੀ ਖੁਸ਼ਬੋਂ ਨੂੰ ਸਾਂਭਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ
ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੱਲੇ 'ਨਾਮ ਰਸ' ਦੀ ਕਸਤੂਰੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ।

ਜੋਬਨ ਜਾਂਦੇ ਨਾ ਡਰਾਂ ਜੇ ਸਹ ਪ੍ਰੀਤਿ ਨ ਜਾਇ ॥

ਫਰੀਦਾ ਕਿਤੀ ਜੋਬਨ ਪ੍ਰੀਤਿ ਬਿਨੁ ਸੁਕਿ ਗਏ ਕੁਮਲਾਇ ॥ ੩੪ ॥

ਪਦ ਅਰਥ-ਸਹ = ਪਤੀ, ਭਾਵ ਪਰਮੇਸ਼ਰ । ਕਿਤੀ = ਕਿੰਨੇ ।

ਅਰਥ-ਜੁਆਨੀ ਨੂੰ ਜਾਂਦਿਆਂ (ਦੇਖਕੇ ਮੈਂ) ਨਾ ਡਰਾਂ ਜੇ ਪਤੀ ਦੀ
ਪ੍ਰੀਤ ਨਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ (ਕਿਉਂਕਿ) ਕਿੰਨੇ ਜੋਬਨ ਪ੍ਰੀਤ ਬਾਝੋਂ ਕੁਮਲਾਕੇ ਸੁਕ
ਗਏ ਹਨ, ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਭਾਵਾਰਥ-ਜਗਜਾਸੂ ਨੂੰ ਬਾਜੇ ਵੇਲੇ ਐਸੀ ਸੋਚ ਫੁਰ
ਪਿਆ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਭੋਗਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਗਿਆਂ ਤੇ ਜੁਵਾਨੀ ਵੀ ਚਲੀ ਗਈ,
ਬੁਢਾਪੇ ਵਿਚ ਨਾ ਭੋਗ ਹੋ ਸਕਣੇ ਹਨ, ਨਾ ਭਜਨ । ਇਸ ਪਰਥਾਇ ਫਰੀਦ
ਜੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੋਬਨ ਬੇਸ਼ਕ ਬਿਤੀਤ ਹੋ ਜਾਏ, ਕੁਛ ਪ੍ਰਵਾਹ
ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਜੋਬਨ ਤਾਂ ਕਦੀ ਰਹਿਣੇ ਵਾਲੀ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਅਰ ਇਕ
ਜੋਬਨ ਕੀ, ਅਨੇਕਾਂ ਜਨਮਾਂ ਵਿਚ ਜੋਬਨ ਪਾ ਕੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਪਹਿਲੇ ਬੁਢਾਪੇ

ਨਾਲ ਕੁਮਲਾਉਂਦੇ, ਫੇਰ ਮੌਤ ਨਾਲ ਸੁਕ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਤਾਂ ਤੇ ਜੋਬਨ ਨੂੰ ਰੋਣਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ । ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਨੂੰ ਫੜਨਾ ਚਾਹੀਏ, ਕਿਉਂਕਿ ਪ੍ਰੇਮ ਕਦੇ ਬੁੱਢਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਜੇ ਪ੍ਰੇਮ ਜੁਆਨਿ ਰਹੇ ਤਾਂ ਦੇਹ ਦੇ ਬੁਢੇ ਹੋਣ ਦਾ ਕੋਈ ਡਰ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਪ੍ਰੇਮੀ ਪੁਰਖ ਕਦੇ ਬੁਢੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ । ਸਰੀਰ ਦੇ ਬੁਢਾਪੇ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ । ਯਥਾ :—

“ਗੁਰਮੁਖਿ ਬੁਢੇ ਕਦੇ ਨਾਹੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਅੰਤਰਿ ਸੁਰਤਿ ਗਿਆਨੁ ॥”

[ਸਲੋਕ ਵਾ: ਤੇ ਵ: ਮ: ੩

ਫਰੀਦਾ ਚਿੰਤ ਖਟੋਲਾ ਵਾਣੁ ਦੁਖ ਬਿਰਹਿ ਵਿਛਾਵਣੁ ਲੇਫੁ ॥

ਏਹੁ ਹਮਾਰਾ ਜੀਵਣਾ ਤੂ ਸਾਹਿਬ ਸਚੇ ਵੇਖੁ ॥ ੩੫ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਚਿੰਤ=ਚਿੰਤਾ, ਗਮ । ਖਟੋਲਾ=ਮੰਜਾ । ਖਾਟ=ਮੰਜਾ । ਖਟੋਲਾ=ਛੋਟੀ ਮੰਜੀ । ਬਿਰਹਿ=ਵਿਛੋੜਾ, ਪ੍ਰੇਮ । ਦੋਵੇਂ ਵੇਰ ਵਰਤਣਾ ਹੈ ।

ਅਰਥ—ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਚਿੰਤਾ (ਰੂਪੀ) ਮੰਜਾ ਹੈ, ਦੁਖ (ਰੂਪੀ) ਵਾਣ (ਨਾਲ ਉਣਿਆਂ) ਹੈ, ਵਿਛੋੜਾ ਵਿਛਾਉਣਾ ਹੈ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਲੇਫ ਹੈ । ਹੇ ਸਚੇ ਸਾਹਿਬ ! ਸਾਡੇ ਏਸ ਜੀਉਣ ਵਲ ਵੇਖ ।

ਭਾਵਾਰਥ—‘ਬਿਰਹਿ’ ਦੇਹੁਰੀ ਦੀਪਕ* ਹੈ ਅਰ ਸਲੇਖ ਕਰਕੇ ਦੋਵੇਂ ਅਰਥ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਵਿਛੋੜਾ ਅਰਥ ਵਿਛਾਵਣ ਨਾਲ ਅਰ ਪ੍ਰੇਮ ਅਰਥ ਲੇਫ ਨਾਲ । ਫਰੀਦ ਜੀ ਇਹ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਤਾਂ ਮਾਇਕ ਭੋਗ ਸੀਗੇ ਉਹ ਤਿਆਗੇ । ਪਰਮਾਰਥ ਵਿਚ ਸੁਖ ਸੁਣੀਦੇ ਸੀ, ਸੋ ਚਿੰਤਾ, ਦੁਖ, ਵਿਛੋੜਾ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਹੀ ਨਿਕਲੇ, ਹੁਣ ਇਸ ਦੁਖ ਦਸਾ ਪਰ ਹੀ ਹੇ ਸਾਈਂ ! ਕਿਰਪਾ ਕਰ; ਕਿਰਪਾ ਕੀ ਕਰ ? ਕਿ ਆਪਣਾ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਹ ।

ਇਸ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਿਮੁਖ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਪ੍ਰਯਤਨਾਂ ਵਿਚ ਜੋ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਆਉਂਦੀਆਂ

* ਦੇਹੁਰੀ ਦੀਪਕ, ਜੋ ਦੋਹੀਂ ਥਾਈਂ ਲਗੇ । ਸਲੇਖ ਜੋ ਦੋ ਅਰਥ ਦੇਵੇ । ਬਿਰਹ ਵਿਛਾਵਣ=ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਵਿਛਾਉਣਾ । ਬਿਰਹ ਲੇਫ=ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਲੇਫ ।

ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਹੈ; ਜੈਸਾ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਦਾ ਵਾਕ ਹੈ :
'ਰਾਹੁ ਬੁਰਾ ਭੀਹਾਵਲਾ ਸਰ ਡੂਗਰ ਅਸਗਾਹ ॥' [ਦਖ: ਓਅੰਕਾਰ ।

ਸੋ ਏਥੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਉਸ ਤੋਂ ਵਿਛੋੜੇ ਦੀ ਪੀੜਾ ਦਰਸਾਈ ਹੈ ਤੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਪਰ ਤਰਸ ਦੀ ਯਾਚਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ।

ਅਗਲੇ ਸ਼ਲੋਕ ਵਿਚ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਬਿਰਹ—ਪੀੜਾ ਨੂੰ ਸਲਾਹਿਆ ਹੈ ।

ਬਿਰਹਾ ਬਿਰਹਾ ਆਖੀਐ ਬਿਰਹਾ ਤੂ ਸੁਲਤਾਨੁ ॥

ਫਰੀਦਾ ਜਤੁ ਤਨਿ ਬਿਰਹੁ ਨ ਉਪਜੈ ਸੋ ਤਨੁ ਜਾਣੁ ਮਸਾਣੁ ॥ ੩੬ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਬਿਰਹਾ=ਵਿਛੋੜਾ । ਸੁਲਤਾਨ=ਪਾਤਸ਼ਾਹ, ਮਹਾਰਾਜਾ । ਮਸਾਣ=ਮੁਰਦੇ ਸਾੜਨ ਦੀ ਥਾਂ, ਸੁੱਝੀ ਥਾਂ ।

ਅਰਥ—ਵਿਛੋੜਾ ਵਿਛੋੜਾ ਕਹੀਦਾ ਹੈ, (ਪਰ) ਹੇ ਵਿਛੋੜੇ ! ਤੂੰ ਮਹਾਰਾਜ ਹੈਂ । ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਜਿਸ ਸਰੀਰ ਵਿਖੇ ਵਿਛੋੜਾ ਨਹੀਂ ਉਪਜਦਾ, ਉਸ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਮਸਾਣ (ਤੁਲ ਸੁੱਝਾ) ਜਾਣ ।

ਭਾਵਾਰਥ—ਸਭ ਲੋਕ ਵਿਛੋੜੇ ਨੂੰ ਪੀੜਾ ਸਮਝਕੇ ਬੁਰਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਰ ਮੇਲ ਨੂੰ ਲੋਚਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਸ਼ਲੋਕ ਵਿਚ ਇਹ ਦਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਖੇ ਇਹ ਸਲ ਨਹੀਂ ਉਠਿਆ ਕਿ ਹਾਇ ਮੈਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਤੋਂ ਵਿਛੁੜ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਮੇਲ ਕਿਥੋਂ ਤੇ ਮੇਲ ਦਾ ਸੁਖ ਕਿਥੋਂ ਜਿਸ ਨੂੰ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਦੁਖ ਭਾਸਿਆ, ਉਸ ਨੂੰ ਮੇਲ ਦੀ ਇਛਾ ਹੋ ਗਈ । ਤਦ ਫੇਰ ਮੇਲ ਵੀ ਔਖਾ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਜਿਸ ਨੂੰ ਵਿਛੋੜਾ ਹੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ, ਉਸ ਨੂੰ ਮੇਲ ਦੀ ਲੋੜ ਕੀਹ ਤੇ ਹੋਵੇ ਕੀਕੂੰ ? ਮਸਾਣ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਸਰੀਰ ਅੰਦਰ ਜੀਵਨ ਕਣੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਉਹ ਆਤਮ ਜੀਵਨ ਵਲੋਂ ਸੁੱਝਾ ਹੈ । ਯਥਾ:—‘ਸੋ ਜੀਵਿਆ ਜਿਸੁ ਮਨਿ ਵਸਿਆ ਸੋਇ ॥ ਨਾਨਕ ਅਵਰੁ ਨ ਜੀਵੈ ਕੋਇ ॥’

ਫਰੀਦਾ ਏ ਵਿਸੁ ਗੰਦਲਾ ਧਰੀਆਂ ਖੰਡੁ ਲਿਵਾੜਿ ॥

ਇਕਿ ਰਾਹੇ ਦੇ ਰਹਿ ਗਏ ਇਕਿ ਰਾਹੀ ਕਏ ਉਜਾੜਿ ॥ ੩੭ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਵਿਸੁ = ਜ਼ਹਿਰ । ਲਿਵਾੜਿ = ਲਬੇੜਕੇ । ਰਾਹੇ
ਦੇ = ਬੀਜਦੇ । ਰਾਧੀ = ਰਾਹੀ ਹੋਈ, ਬੀਜੀ ਹੋਈ ।

ਅਰਥ—ਫਰੀਦਾ ! ਇਹ ਜ਼ਹਿਰ ਦੀਆਂ ਗੰਦਲਾਂ ਖੰਡ ਵਿਚ ਲਬੇੜਕੇ
ਰਖੀਆਂ ਹਨ । ਇਕ ਤਾਂ ਬੀਜਦੇ ਹੋਏ ਮਰ ਗਏ ਤੇ ਇਕ ਬੀਜੀ ਹੋਈ ਨੂੰ
ਉਜਾੜ ਗਏ, (ਭਾਵ ਛੱਡ ਗਏ ਅਥਵਾ ਬੀਜੀ ਹੋਈ ਛੱਡਕੇ ਉਜਾੜ ਵਿਚ
ਚਲੇ ਗਏ—ਮਰ ਗਏ) ।

ਭਾਵਾਰਥ—ਇਹ ਵਿਹੁ ਦੀਆਂ ਗੰਦਲਾਂ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ
ਵਿਸ਼ੇ ਰੂਪ ਚੇਸ਼ਟਾ ਦੀ ਜ਼ਹਿਰ ਹਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸੁੰਦਰਤਾ ਅਰ ਭੋਗਾਂ ਦਾ
ਜੋ ਰਸ ਹੈ ਉਹ ਉਪਰ ਖੰਡ ਲਪੇਟੀ ਹੈ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਸ ਮਿਠਾਸ ਨੂੰ ਦੇਖ
ਸੰਤਾਨ ਨਮਿਤ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਣੀ ਖਚਿਤ ਹੋ ਗਏ ਕਿ ਪੁਤਰ ਹੋਣਗੇ, ਸੁਖ
ਦੇਣਗੇ । ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਖਚਿਤ ਹੋ ਕੇ ਪਰਮਾਰਥ ਹਥੋਂ ਰਹਿ ਗਏ ਤੇ ਬਾਜ਼ੇ
ਕੇਵਲ ਵਿਸ਼ੇ ਸੁਖ ਬਦਲੇ ਲੰਪਟ ਹੋ ਗਏ ਕਿ ਅਨੰਦ ਭੋਗੀਏ, ਓਹ ਇਸ
ਬੀਜਣ ਸਮਾਨ ਭੋਗਾਂ ਵਿਚ ਲਗ ਕੇ ਆਪਣਾ ਅਮੋਲਕ ਸਮਾਂ ਉਜਾੜ
ਗਏ ।

ਕਈ ਇਕ ਦਨਾਵਾਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਵੇਸ਼ਵਾਗਾਮੀ ਪੁਰਖ
ਪ੍ਰਤੀ ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿਤਾ ਸੀ ਕਿ ਭਾਈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਤੂੰ
ਸੁੰਦਰ ਤੇ ਸੁਖਦਾਇਕ ਸਮਝਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਅੰਦਰੋਂ ਜ਼ਹਿਰ ਹੈ । ਤੈਨੂੰ ਪਾਪਾਂ
ਦੀ ਜ਼ਹਿਰ ਤੇ ਕਈ ਇਕ ਰੋਗਾਂ ਦੀ ਵਿਸ ਚੜ੍ਹਾ ਦੇਵੇਗੀ । ਤੇਰੇ ਜੈਸੇ ਕਈ
ਪੁਰਖ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ (ਰਾਹੁੰਦੇ) ਪਾਲਦੇ ਪੋਖਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਦੇ ਯਤਨ
ਵਿਚ ਪਰਮਾਰਥ ਤੋਂ ਭੁਲੇ ਰਹਿਕੇ ਖਚਤ ਹੀ ਮਰ ਗਏ ਅਰ ਕਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ
ਪ੍ਰਸੰਨ ਕਰ ਭੋਗਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੀ ਪਵਿੱਤ੍ਰਤਾ ਅਰ ਧਰਮ ਨੂੰ ਉਜਾੜਕੇ ਖਾਲੀ
ਹਥੀਂ ਤੁਰ ਗਏ । ਪੁਰਾਤਨ ਭਾਵ ਇਹੀ ਲੈਂਦੇ ਸਨ ਤੇ ਗੰਦਲ ਦਾ ਭਾਵ
ਇਸਤ੍ਰੀ ਲੱਛਣਾਂ ਦੁਆਰੇ ਲੈਂਦੇ ਸਨ । ਕਵੀ-ਜਨ ਸੁਹਣੀ ਤ੍ਰੀਮਤ ਨੂੰ
'ਗੰਦਲ' ਤੇ 'ਕੁਆਰ ਗੰਦਲ' ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਹੁਣ ਕਈ ਦਾਨੇ ਸੋਚਦੇ
ਹਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੂੰ ਨਿੰਦਿਆ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਵਾਕ ਕਿਉਂ

ਦਰਜ ਹੋ ਗਿਆ ? ਉਹ ਫਿਰ 'ਵਿਸ ਗੰਦਲਾਂ' ਦਾ ਅਰਥ—ਸੰਸਾਰਕ ਵਿਸ਼ੇ
ਸੰਸਾਰਕ ਪਦਾਰਥ, ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਚਾ-ਮਲ੍ਹਾਰ ਆਦਿ ਕਰਦੇ ਹਨ ।

ਫਰੀਦਾ ਚਾਰਿ ਗਵਾਇਆ ਹੰਦਿਕੈ ਚਾਰਿ ਗਵਾਇਆ ਸੰਮਿ ॥

ਲੇਖਾ ਰਬੁ ਮੰਗੇਸੀਆ ਤੂ ਆਹੋ ਕੇਰੁ ਕੰਮਿ ॥ ੩੮ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਚਾਰਿ = ਚਾਰ । ਚਾਰ ਪਹਿਰਾਂ ਵਾਲਾ—ਦਿਨ ।
ਹੰਦਿਕੈ = ਫਿਰਕੇ । ਚਾਰਿ = ਚਾਰ । ਚਾਰ ਪਹਿਰਾਂ ਵਾਲੀ—ਰਾਤ ।
ਸੰਮਿ = ਸੌਂ ਕੇ ।

ਅਰਥ—ਦਿਨ ਗੁਵਾ ਦਿਤਾ ਫਿਰ ਫਿਰਕੇ ਤੇ ਰਾਤ ਗੁਵਾ ਦਿਤੀ ਸੌਂ
ਸੌਂ ਕੇ, ਫਰੀਦਾ ! (ਤੈਥੋਂ) ਰੱਬ ਲੇਖਾ ਮੰਗੇਗਾ ਕਿ ਤੂੰ ਕਿਹੜੇ ਕੰਮ (ਲਈ
ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ) ਆਇਆ ਸੈਂ ?

ਭਾਵਾਰਥ—ਜੀਵ ਦਿਨ ਵਿਹਾਰਾਂ ਵਿਚ ਤੇ ਰਾਤ ਸੌਂ ਕੇ ਗਵਾ ਦਿੰਦੇ
ਹਨ, ਫਰੀਦ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਫਿਰਨ ਤੇ ਸੌਣ ਲਈ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖ-ਜਨਮ
ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ, ਜਨਮ ਤਾਂ ਬੰਦਗੀ ਵਾਸਤੇ ਸੀ, ਸੌ ਤੂੰ ਵਿਸਾਰ ਛੱਡੀ,
ਹੁਣ ਰੱਬ ਨੂੰ ਕੀ ਉੱਤਰ ਦੇਵੇਗਾ ॥ ੩੮ ॥

ਫਰੀਦਾ ਦਰਿ ਦਰਵਾਜ਼ੈ ਜਾਇਕੈ ਕਿਉ ਡਿਠੋ ਘੜੀਆਲੁ ॥

ਏਹੁ ਨਿਦੋਸ਼ਾਂ ਮਾਰੀਐ ਹਮ ਦੋਸ਼ਾਂ ਦਾ ਕਿਆ ਹਾਲੁ ॥ ੩੯ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਦਰਿ = ਵਿਚ, ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ । ਦਰਵਾਜ਼ੈ = ਦਰਵਾਜ਼ਾ,
ਵੱਡਾ ਬੂਹਾ* ।

ਅਰਥ—ਫਰੀਦਾ ! ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੇ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਤੈਂ ਘੜੀਆਲ (ਦਾ
ਹਾਲ) ਕੀ ਡਿਠਾ ਹੈ ? (ਦੇਖ) ਇਸ ਬੇਦੋਸ਼ੇ ਨੂੰ ਮਾਰ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਸਾਡਾ
ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਦਾ ਕੀ ਹਾਲ ਹੋਵੇਗਾ ?

ਭਾਵਾਰਥ—ਘੜੀਆਲ ਨੂੰ ਵਜਦਿਆਂ ਦੇਖ ਸਿਖਿਆ ਲੀਤੀ ਹੈ ਕਿ
ਇਹ ਜੜ੍ਹ ਪਦਾਰਥ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਇਤਨੀ ਮਾਰ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਅਸੀਂ

*ਦਰਿ ਦਰਵਾਜ਼ੈ = ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਵਿਚ । ੨. ਦਰਿ = ਕਚਹਿਰੀ ਦੇ (ਦਰਵਾਜ਼ੇ =) ਦਰਵਾਜ਼ੇ
ਵਿਚ ।

ਤਾਂ ਮਹਾਨ ਦੋਸ਼ੀ ਹਾਂ, ਸਾਡਾ ਕੀ ਹਾਲ ਹੋਵੇਗਾ ? ॥ ੩੯ ॥

ਘੜੀਏ ਘੜੀਏ ਮਾਰੀਐ ਪਹਰੀ ਲਹੈ ਸਜਾਏ ॥

ਸੋਹੇੜਾ ਘੜੀਆਲ ਜਿਉ ਦੁਖੀ ਰੈਣਿ ਵਿਹਾਇ ॥ ੪੦ ॥

ਪਦ ਅਰਥ-ਸੋਹੇੜਾ = ਸਹਤ (ਦੁਖਾਂ ਦੇ) ਸਰੀਰ । ੨. ਸੋ = ਉਸ ।
ਹੇੜਾ = ਸਰੀਰ । ਡੁਖੀ = ਦੁਖਾਂ ਵਿਚ । ਰੈਣਿ = ਰਾਤ ।

ਅਰਥ-(ਘੜੀਆਲ ਨੂੰ) ਘੜੀ ਘੜੀ ਮਗਰੋਂ ਸੱਟ ਵਜਦੀ ਹੈ ਤੇ
ਪਹਿਰ ਪਹਿਰ ਮਗਰੋਂ ਸਜਾਇ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਘੜੀਆਲ ਵਾਛੂ ਹੀ ਉਸ
ਦੋਸ਼ੀ ਸਰੀਰ ਦੀ ਰਾਤ ਦੁਖਾਂ ਵਿਚ ਬੀਤਦੀ ਹੈ ।

ਭਾਵਾਰਥ-ਪਿਛਲੇ ਸਮਿਆਂ ਦੇ ਦਸਤੂਰ ਮੂਜਬ ਘੜੀਆਲੀ ਘੜੀ
ਘੜੀ ਮਗਰੋਂ ਘੜੀਆਲ ਬਜਾਉਂਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸੀ, ਜਦ ਪਹਿਰ ਪੂਰਾ ਹੋ ਜਾਵੇ
ਫੇਰ ਗਜ਼ਲ ਵਜਾਈਦੀ ਸੀ । ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਫਿਰ ਘੜੀਆਂ ਪਹਿਰ ਵਜਾਕੇ
ਮਾਨੋ ਸਾਰੀ ਸਜਾ ਦੁਹਰਾਈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਇਕੁਰ ਬਹੁਤ ਸੱਟਾਂ ਵਜਦੀਆਂ ਸਨ
ਫਰੀਦ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ : ਇਸ ਨਿਰਜੀਵ ਸਜਾ ਭੋਗਣ ਵਾਲੇ ਨਾਲੋਂ ਸਾਡੇ
ਦੋਸ਼ੀ ਸਰੀਰ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਅਰਥਾਤ ਉਮਰਾ ਰੂਪੀ ਰਾਤ ਦੁਖੀ ਬਿਤੀਤ
ਹੋਵੇਗੀ, ਸੁਖ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ॥ ੪੦ ॥

ਬੁਢਾ ਹੋਆ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦੁ ਕੰਬਣਿ ਲਗੀ ਦੇਹ ॥

ਜੇ ਸਉ ਵਰਿਆ ਜੀਵਣਾ ਭੀ ਤਨੁ ਹੋਸੀ ਖੇਹ ॥ ੪੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ-ਸ਼ੇਖ = ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਇਕ ਜਾਤ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ
ਫਰੀਦ ਜੀ ਸਨ ।

ਅਰਥ-ਹੇ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ! (ਤੂੰ) ਬੁੱਢਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਦੇਹ ਕੰਬਣ ਲੱਗ
ਪਈ ਹੈ, (ਨਿਸਚੇ ਜਾਣ) ਭਾਵੇਂ ਸੈਂਕੜੇ ਵਰ੍ਹੇ ਜੀਵੇਂ, ਅੰਤ ਤਨ ਮਿੱਟੀ ਹੀ
ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ ।

ਭਾਵਾਰਥ-ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੇ ਜੀਵ ! ਤੇਰੀ ਜੁਆਨੀ ਨਹੀਂ ਰਹੀ,
ਬੁਢੇਪਾ ਆ ਗਿਆ ਹੈ । ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸਮਝ ਲੈ ਕਿ ਇਹ ਸਰੀਰ ਵੀ ਨਹੀਂ
ਰਹੇਗਾ, ਅੰਤ ਮਰ ਜਾਏਗਾ । ਜੋ ਸਰੀਰ ਇਕ ਰਸ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਤੇਰੇ ਦੇਖ
ਦੇ ਜੁਆਨੀ ਤੋਂ ਬੁਢੇਪਾ ਆ ਗਿਆ ਹੈ. ਸੋ ਨਿਸਚੇ ਜਾਣ ਕਿ ਇਸ ਦਸ਼ਾ
ਪਦ

ਵਿਚ ਬੀ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗਾ, ਇਸ ਦਾ ਅੰਤ ਹੋ ਜਾਏਗਾ ਭਾਵ ਸਰੀਰ ਸਦਾ
ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ ।

ਫਰੀਦਾ ਬਾਰਿ ਪਰਾਇਐ ਬੈਸਣਾ ਸਾਂਈ ਮੁਝੈ ਨ ਦੇਹਿ ॥

ਜੇ ਤੂ ਏਵੈ ਰਖਸੀ ਜੀਉ ਸਰੀਰਹੁ ਲੇਇ ॥ ੪੨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ-ਬਾਰ = ਬੂਹੇ । ਏਵੈ = ਇਸਤਰ੍ਹਾਂ ।

ਅਰਥ-ਫਰੀਦ (ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ) : ਪਰਾਏ ਬੂਹੇ ਬੈਠਣਾ ਹੋ ਸਾਂਈ !
ਮੈਨੂੰ ਨਾ ਦੇਹਿ । ਜੇਕਰ ਤੂੰ ਇੱਕੁਰ ਹੀ ਰੱਖਣਾ ਹੈ ਤਾਂ (ਮੇਰੇ) ਸਰੀਰ ਵਿਚੋਂ
ਜੀਵ ਨੂੰ ਕੱਢ ਲੈ ।

ਭਾਵਾਰਥ-ਅੱਖਰੀ ਅਰਥ ਤਾਂ ਏਹ ਹਨ ਕਿ ਵੱਸਣ ਵਾਸਤੇ ਆਪਣੇ
ਘਰ ਦੇਹ, ਆਪਣੇ ਆਸਰੇ ਜੀਵਨ ਅਵਸਥਾ ਬਿਤੀਤ ਹੋਣ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਦੇਹ ।
ਦੂਸਰਿਆਂ ਦੇ ਮਕਾਨਾਂ ਤੇ ਆਸਰਿਆਂ ਤੇ ਜੀਵਨ ਬਸਰ ਹੋਣ ਦਾ ਇਝਾ
ਜੀਵਨ ਨਾ ਦੇਹ । ਪਰ ਸੰਤ ਜਨ ਪਰਾਏ ਬੂਹੇ ਬੈਠਣੇ ਤੋਂ ਭਾਵ ਈਸ਼ੁਰ
ਨੂੰ ਛਡਕੇ ਦੂਸਰਿਆਂ ਪਰ ਆਸ਼ਾ ਰੱਖਣੇ ਤੋਂ ਲੈਂਦੇ ਹਨ । ਫਰੀਦ ਜੀ
ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਹੇ ਈਸ਼ੁਰ ! ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ
ਪਰ ਆਸ਼ਾ ਨਾ ਰੱਖਾਂ (ਮਾਨੁੱਖ ਕੀ ਟੇਕ ਬਿਥੀ ਸਭ ਜਾਨੁ ਕੇਵਲ ਤੇਰੇ ਤੇ ਹੀ
ਆਸ ਰਖਾਂ ਪਰਾਈ ਆਸ਼ਾ ਤੋਂ ਛੁੱਟਾਂ, ਜੇਕਰ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਦਸ਼ਾ ਤੋਂ ਨਹੀਂ
ਕੱਢਣਾ ਤਾਂ ਮੌਤ ਦੇਹ, ਕਿਉਂ ? ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਤੋਂ ਸਿਵਾਇ ਕਿਸੇ
ਤੇ ਆਸ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ । ਜਦ ਓਹ ਕਿਸੇ ਹੋਰਸ ਤੇ ਆਸ ਕਰ ਬੈਠਣ ਤਾਂ
ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪਾਪੀ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਅਰ ਮੌਤ ਦੇ ਦੁਖ ਨੂੰ ਉਸ ਨਾਲੋਂ ਬੁਰਾ
ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ ॥ ੪੩ ॥

ਕੰਧਿ ਕੁਹਾੜਾ ਸਿਰਿ ਘੜਾ ਵਣਿ ਕੇ ਸਰੁ ਲੋਹਾਰੁ ॥

ਫਰੀਦਾ ਹਉ ਲੋੜੀ ਸਹੁ ਆਪਣਾ ਤੂ ਲੋੜਹਿ ਅੰਗਿਆਰ ॥ ੪੩ ॥

ਪਦ ਅਰਥ-ਕੰਧਿ = ਮੱਢੇ ਉਤੇ । ਵਣਿ = ਬਨ* ।

ਅਰਥ-ਮੱਢੇ ਤੇ ਕੁਹਾੜਾ ਸਿਰ ਤੇ ਘੜਾ (ਧਰੀ ਇਕ) ਲੁਹਾਰ ਵਣੀ
ਦੇ ਛਪੜ ਨੂੰ (ਆ ਰਿਹਾ ਦੇਖ ਕੇ ਫਰੀਦ ਜੀ ਬੋਲੇ) ਮੈਂ ਤਾਂ (ਏਥੇ)

* ਮੰਸ:, ਬਨ, ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ ਵਣ । ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚ ਵਣ ਦੇ ਅਰਥ ਬ੍ਰਿਛ ਹਨ ਤੇ 'ਵਣਏ'
ਦੇ ਅਰਥ ਬ੍ਰਿਛਾਂ ਦੀ ਪੰਕਤੀ ਹੈ ।

ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੂੰ ਲੋੜਦਾ (ਬੈਠਾ ਹਾਂ ਤੇ) ਤੂੰ (ਏਥੇ ਬ੍ਰਿਛਾਂ ਦੇ) ਅੰਗਾਰੇ
(ਕਰਕੇ ਪਾਣੀ ਪਾਕੇ ਕੋਇਲੇ) ਲੋੜਨ ਆਇਆ ਹੈ† ।

ਭਾਵਾਰਥ-ਫਰੀਦ ਜੀ ਇਕ ਵਣੀ (ਛੋਟੇ ਬਨ) ਵਿਖੇ ਬੈਠੇ ਤਪੱਸਿਆ
ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਉੱਥੇ ਕੋਈ ਲੋਹਾਰ ਮੋਢੇ ਪਰ ਕੁਹਾੜਾ ਤੇ ਸਿਰ ਤੇ ਘੜਾ
ਚੁੱਕੀ ਆ ਗਿਆ। ਉਸ ਜਾਤਾ ਕਿ ਫਰੀਦ ਭੀ ਕੋਈ ਲੁਹਾਰ ਹੈ, ਈਰਖਾ
ਵਾਲੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕੀਤੀ, ਤਦ ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ: ਹੈ ਭੱਲੇ ਲੁਹਾਰ ! ਤੂੰ
ਰੁਖਾਂ ਨੂੰ ਫੂਕ ਕੇ ਕੋਲੇ ਕਰਨ ਹਿਤ ਆਇਆ ਹੈਂ, ਪਰ ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਛਾਵੇਂ
ਬੈਠਕੇ ਭਜਨ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਅੰਤ੍ਰੀਵ ਅਰਥ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸੰਸਾਰਕ ਲੋਕਾਂ ਪਾਸ
ਬੀ ਮਾਯਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਸਾਂਈਂ ਲੋਕਾਂ ਪਾਸ ਬੀ। ਸਾਂਈਂ ਲੋਕ ਤਾਂ ਉਸੇ
ਪਦਾਰਥ ਨੂੰ ਐਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਸੇ ਨੂੰ ਪਰਮਾਰਥ ਦਾ ਇਕ
ਸਾਧਨ ਬਣਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਦੁਨੀਆਂਦਾਰਾਂ ਪਾਸ ਸੁਆਰਥ (ਖੁਦ-
ਗਰਜ਼ੀ) ਦਾ ਕੁਹਾੜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਰ ਵਿਸ਼ੇ ਵਾਸਨਾ ਦਾ ਘੜਾ, ਈਰਖਾ ਦੀ
ਅੱਗ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਉਸੇ ਪਦਾਰਥ ਨੂੰ ਫੂਕ ਫੂਕ ਕੇ ਕੋਲੇ ਬਣਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।
ਭਾਵ ਐਸੇ ਕਰਮਾਂ ਪੁਰ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਦੁਖ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਰ
ਫੇਰ ਬੀਜ ਰੂਪ ਕੋਲਿਆਂ ਵਾਂਗੂ ਦੂਜੀ ਵੇਰ ਸੜਨੇ ਲਈ ਰਹਿਕੇ ਜਨਮ ਜਨ-
ਮਾਤ੍ਰਾ ਵਿਚ ਮੁੜ ਮੁੜ ਸੜਦੇ ਹਨ।

ਸੰਖੇਪ ਵਿਚ ਉਪਦੇਸ਼ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਜੀਵ ਨੂੰ ਜੋ ਮੌਕੇ
ਮਿਲੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਉਹ ਭਜਨ ਬੰਦਗੀ, ਉਪਕਾਰ, ਨੇਕੀ ਤੇ ਬੀ ਲਾਏ ਜਾ
ਸਕਦੇ ਹਨ, ਉਹੀ ਛਿਨ ਭੰਗਰੀ ਸੁਖਾਂ ਦੇ ਮਗਰ ਲਗਕੇ ਦੁਖ ਫਲ ਦੇਣ
ਵਾਲੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੇ ਬੀ ਖਰਚ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਤਾਂਤੇ ਹੋ ਜੀਵ ! ਸਾਰੇ ਸਾਮਾਨ
ਤੇ ਮੌਕੇ ਭਲੇ ਪਾਸੇ ਲਾ।

ਸੰਪ੍ਰਦਾ ਵਿਚ ਇਹ ਕਥਾ ਬੀ ਤੁਰੀ ਆਈ ਹੈ ਕਿ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦਾ
ਲੁਹਾਰ ਇਕ ਮਿਤ੍ਰ ਸੀ। ਫਰੀਦ ਜੀ ਪਿੰਡ ਦੇ ਨੇੜੇ ਦੀ ਰੱਖ ਕਹੋ ਯਾ ਵਣੀ

† ਇਕ ਅਰਥ ਇਉਂ ਬੀ ਕਰਦੇ ਹਨ: ਮੋਢੇ ਤੇ ਕੁਹਾੜਾ ਤੇ ਸਿਰ ਤੇ ਘੜਾ ਹੈ ਤੇ ਬਨ
ਦੇ ਸਿਰ ਉਤੇ ਖੜਾ ਆ ਹੋਇਆ ਹੈ (ਇਕ) ਲੁਹਾਰ। ਇਸ ਵਿਚ 'ਸਰ' ਦਾ ਅਰਥ
'ਸਿਰ ਤੇ' ਲਾਈਦਾ ਹੈ। 'ਸਰ' ਫਾਰਸੀ ਵਿਚ 'ਸਿਰ' ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਕਹੋ, ਉਸ ਵਿਚ ਜਲ ਕਿਨਾਰੇ ਬੈਠੇ ਭਜਨ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਲੁਹਾਰ ਸਵੇਰੇ ਹੀ ਕੋਲੇ ਬਨਾਉਣ ਆ ਗਿਆ। ਤਦ ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿਤਾ ਕਿ ਸਵੇਰੇ ਦਾ ਸਮਾਂ, ਜਲ ਦਾ ਕਿਨਾਰਾ, ਵਣੀ ਦੀ ਠੰਢ ਇਹ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਲਾ; ਕਿਥੇ ਜੀਉਂਦੇ ਬ੍ਰਿਛਾਂ ਦੇ ਕੋਲੇ ਬਣਾਕੇ ਆਪਣੇ ਕਰਮ ਕੋਇਲੇ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈਂ; ਇਸ ਮਿੱਤ੍ਰ ਦਾ ਨਾਮ ਪਰੰਪਰਾ ਤੋਂ 'ਜਸਾ ਲੁਹਾਰ' ਚਲਾ ਆਇਆ ਹੈ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼-ਮਿਸਟਰ ਟ੍ਰੰਪ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਕੋਸ਼ ਤੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਵਯਾਕਰਣੀ ਨੋਟ-ਨੁਕਤਿਆਂ ਦਾ ਸੰਚਯ ਆਪਣੇ ਲਈ ਲਿਖਿਆ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਯਾਕਰਣੀ ਨੁਕਤਿਆਂ ਵਿਚ 'ਸਿਆਰੀ' ਉਸ ਨੇ ਕਾਰਕ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਤੇ 'ਵਿਚ' ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਲਾਈ ਸੀ। ਸੋ 'ਵਣਿ' ਦਾ ਅਰਥ ਬਣਿਆ 'ਬਨ ਵਿਚ'; ਹੁਣ 'ਕੈ ਸਰੁ' ਦਾ ਅਰਥ ਲਗਣਾ ਕਠਨ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਇਸਨੂੰ 'ਕੈਸਰੁ' ਪੜ੍ਹਿਆ। 'ਕੈਸਰੁ' ਪਦ ਰੂਮੀ ਜ਼ੁਬਾਨ ਵਿਚੋਂ ਅਰਬੀ ਫਾਰਸੀ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਰੋਮ ਦੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹਾਂ ਦਾ ਖਿਤਾਬ ਸੀ ਤੇ ਆਮ ਅਰਥ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਯਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸੀ। ਸੋ ਡਾਕਟਰ ਟ੍ਰੰਪ ਨੇ ਅਰਥ ਲਾਇਆ ਕਿ ਲੁਹਾਰ ਬਨ ਦਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਹੈ। ਯਥਾ **The black-smith is the king in the forest.**

ਪਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਖੋਜ ਕੀਤੀਆਂ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਦ 'ਵਣ' ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਪਦ 'ਵਨ' ਦਾ 'ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ' ਰੂਪ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਪਦ 'ਦੇਸ਼ ਭਾਸ਼ਾ' ਵਿਚ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਪੁ: ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਆਇਆ। 'ਵਨ' ਤੇ 'ਵਣ' ਦੇ ਅਰਥ ਜੰਗਲ ਬੀ ਹਨ ਤੇ ਬ੍ਰਿਛ ਬੀ ਅਤੇ 'ਬ੍ਰਿਛ ਵਿਸ਼ੇਸ਼' ਬੀ*। ਬ੍ਰਿਛ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ 'ਬਨ' ਕਹੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਦੋ ਹਨ:— ੧. ਪੀਲੂ ਦਾ ਪੇੜ-ਵਣ ੨. ਪਹਾੜ ਵਿਚ ਇਕ ਬ੍ਰਿਛ 'ਬਨ' ਜਿਸਨੂੰ ਬਾਨੇ ਬੀ ਕਿਤੇ ਬੋਲਦੇ ਹਨ।

ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ-ਦੇਸ਼-ਭਾਸ਼ਾ-ਵਿਚ ਇਸ ਪਦ 'ਵਣ' ਤੋਂ ਇਕ ਪਦ ਬਣਦਾ ਹੈ 'ਵਣਏ'। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਇਸਦਾ ਉਚਾਰਣ ਹੋ ਗਿਆ 'ਵਣਿ' ਤੇ 'ਵਣੀ' ਇਸ ਲਈ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਪਦ 'ਵਾਣ' ਦੀ ਸਿਆਰੀ ਉਸਦੀ ਅਪਣੀ ਹੈ,

* ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚ 'ਬਨ' ਦਾ ਅਰਥ ਜਲ ਬੀ ਹੈ।

ਕਾਰਕ ਚਿੰਨ੍ਹ ਨਹੀਂ। 'ਵਣਏ' ਯਾ 'ਵਣਿ' ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਬ੍ਰਿਛਾਂ ਦੀ ਪੰਕਤੀ
ਬ੍ਰਿਛਾਂ ਦਾ ਝੁੰਡ। 'ਵਣਿ ਕੈ ਸਰੁ' ਦਾ ਅਰਥ ਬਣਿਆ : 'ਵਣੀ ਦਾ ਤਲਾ
ਯਾ ਛੰਭ'। ਅਰਥਾਤ ਰੱਖ ਯਾ ਛੋਟੇ ਬਨ ਵਿਚ ਦਾ ਪਾਣੀ ਦਾ ਡੱਲ।

ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚ ਬੀ ਪਦ 'ਵਨੀ' ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਜੰਗਲ, ਬਨ,
ਕੁੰਜ। ਇਹ ਇਸਤ੍ਰੀ ਲਿੰਗ ਹੈ।

ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਫਕੀਰ ਬੀ ਹੈ ਪਰ ਇਕ ਚੋਟੀ ਦਾ ਕਵੀ ਬੀ। ਇਸ
ਸ਼ਲੋਕ ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਤਸਵੀਰ ਖਿੱਚੀ ਹੈ :-

ਪਿੰਡ ਦੇ ਲਾਗੇ ਕੋਈ ਰੱਖ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਵਣਿ ਯਾ ਵਣੀ ਆਖਦੇ
ਹਨ। ਉਥੇ ਕੁਦਰਤੀ ਉਗੇ ਬ੍ਰਿਛਾਂ ਦੇ ਝੁੰਡ ਹਨ ਤੇ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਜਲ ਦਾ
ਡੱਲ ਹੈ। ਫਕੀਰ ਬੀ ਜਲ ਦੀ ਨਿਕਟਤਾ ਦੇਖਕੇ ਬਨ ਵਿਚ ਜਾਂਦੇ ਹਨ,
ਲੁਹਾਰ ਬੀ ਬਨ ਵਿਚ ਜਲ ਦੀ ਨਿਕਟਤਾ ਦੇਖਕੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ
ਬ੍ਰਿਛ ਫੂਕ ਕੇ ਪਾਣੀ ਪਾਕੇ ਅੱਗ ਬੁਝਾਕੇ ਕੋਲੇ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰਾਂ
ਵਿਚ ਕੋਲੇ ਦੀਆਂ ਦੁਕਾਨਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਲੁਹਾਰ ਨੇੜੇ ਦੀ
ਕਿਸੇ ਰੱਖ ਯਾ ਵਣਿ ਵਿਚ ਜਾਕੇ ਕੋਈ ਇਕ ਅਧ ਬੂਟਾ ਸਾੜਕੇ ਅਪਣੇ ਕੰਮ
ਲਈ ਕੋਲੇ ਬਣਾ ਲਿਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਪਿੰਡ ਦਾ ਲੁਹਾਰ ਰੱਖ ਵਿਚ
ਆਇਆ ਹੈ ਕੋਲੇ ਬਣਾਉਣ, ਅੱਗੇ ਬੈਠੇ ਹਨ ਫਰੀਦ ਜੀ ਬੰਦਗੀ ਕਰਦੇ।
ਦੇਖਕੇ ਵੈਰਾਗ ਦੇ ਵਲਵਲੇ ਉਭਰ ਪਏ ਤੇ ਇਹ ਉਚਾਰ ਹੋਇਆ। ਸੋ
'ਵਣਿ ਕੈ ਸਰੁ' ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ-ਰੱਖ ਵਿਚ ਜੋ ਛੰਭ ਯਾ ਪਾਣੀ ਦਾ ਡੱਲ
ਸੀ।

ਅਪਣੇ ਵਯਾਕਰਣੀ ਨੁਕਤੇ ਦੇ ਨਿਬਾਹ ਲਈ ਡਾਕਟਰ ਟ੍ਰੰਪ ਨੇ 'ਕੈਸਰੁ'
ਅਰਥ ਕੀਤਾ ਚੰਗਾ, ਪਰ ਕਵਜ ਦਾ ਸੁਕਮ ਇਸ ਅਰਥ ਵਿਚ ਪੈ ਗਿਆ,
ਉਹ ਇਹ ਕਿ ਸਿਰ ਤੇ ਘੜਾ ਮੋਢੇ ਤੇ ਕੁਹਾੜਾ ਇਹ 'ਕੈਸਰ' ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ
ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਨਾਲ ਢੁਕਦਾ ਨਹੀਂ; ਕੁਹਾੜਾ ਤੇ ਘੜਾ ਕੈਸਰ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਨਹੀਂ।
ਨਾਂ ਹੀ ਘੜੇ ਤੇ ਕੁਹਾੜੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਹਕੂਮਤ ਸ਼ਾਹੀ ਦਾ ਭਾਵ ਅਲੰਕ੍ਰਿਤ
ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਫਰੀਦਾ ਇਕਨਾ ਆਟਾ ਅਗਲਾ ਇਕਨਾ ਨਾਹੀ ਲੋਣੁ ॥

ਅਗੈ ਗਏ ਸਿੰਵਾਪਸਨਿ ਚੋਟਾਂ ਖਾਸੀ ਕਉਣੁ ॥ ੪੪ ॥

ਪਦ ਅਰਥ-ਅਗਲਾ = ਬਹੁਤਾ । ਲੋਣੁ = ਲੂਣ ।

ਅਰਥ-ਫਰੀਦਾ ! ਇਕਨਾਂ ਪਾਸ ਤਾਂ ਬਹੁਤਾ ਆਟਾ ਹੈ, ਇਕਨਾਂ (ਪਾਸ) ਲੂਣ (ਬੀ) ਨਹੀਂ; ਅੱਗੇ ਗਇਆਂ ਪਤਾ ਲੱਗੂ ਕਿ ਦੁਖੀ ਕੌਣ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ॥ ੪੪ ॥

ਭਾਵਾਰਥ-ਭਗਤ ਜਨ ਅਕਸਰ ਨਿਰਧਨ ਹੋਯਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਰ ਲੋਕ ਹਾਸੀ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਰਬ ਆਪਣਿਆਂ ਨੂੰ ਤੰਗ ਰਖਦਾ ਹੈ ਪਰ ਅਗੇ ਜਾਕੇ ਭਗਤਾਂ ਦੁਖੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਪਾਪ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਪਰ ਮਾਯਾਵੀ ਲੋਕ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਾਇਆ ਪਾਪਾਂ ਕਰ ਸੰਚੀ ਹੈ, ਅੱਗੇ ਚਲਕੇ ਦੁਖੀ ਹੋਣਗੇ । ਅਗਲਾ ਆਟਾ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ ਪਦਾਰਥ ਬਹੁਤ ਹਨ । ਪਦਾਰਥਾਂ ਵਾਲਿਆ ਦੀ ਅਕਸਰ ਰੁਚੀ ਭੋਗਾਂ ਵਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਪਾਪ ਕਰਦੇ ਸੰਕੁਚਦੇ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਅਗੇ ਜਾਕੇ ਦੁਖ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ । ਇਕ ਗ੍ਰੀਬ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਰੋਟੀ ਨਾਲ ਲਾਕੇ ਖਾਣ ਜੋਗਾ ਲੂਣ ਬੀ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਉਹ ਭਜਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਅਗੇ ਜਾਕੇ ਸੁਖੀ ਹੋਣਗੇ ।

ਪਾਸਿ ਦਮਾਮੇ ਛਤੁ ਸਿਰਿ ਭੇਰੀ ਸਡੋ ਰਡ ਜਾਇ
ਸੁਤੇ ਜੀਰਾਣ ਮਹਿ ਥੀਏ ਅਤੀਮਾ ਗਡ ॥ ੪੫ ॥

ਪਦ ਅਰਥ-ਦਮਾਮੇ=ਧੌਂਸੇ, ਨਗਾਰੇ । ਛਤੁ=ਛਤ੍ਰ । ਭੇਰੀ=ਵਡਾ ਨਗਾਰਾ । ਸਡੋ=ਸੱਦ, ਸ਼ਬਦ ਭਾਵ ਛੰਦ । ਰਡ*=ਭਟ । ਜੀਰਾਣ=ਮਸਾਣ । ਅਤੀਮਾ=ਮਾਂ ਪਿਉ ਰਹਿਤ, ਮਹਿੰਟਰ, ਯਤੀਮ ।

ਅਰਥ-(ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ) ਪਾਸ ਧੌਂਸੇ (ਸਨ) ਸਿਰਾਂ ਤੇ ਛਤਰ (ਝੁੱਲਦੇ ਸਨ), (ਬੂਹੇ ਤੇ) ਨਗਾਰੇ (ਵੱਜਦੇ ਸਨ ਤੇ) ਭੱਟ ਛੰਦ(ਗਾਉਂਦੇ ਸਨ, ਉਹ ਲੋਕ) ਮਸਾਣਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਸੁੱਤੇ (ਤੇ) ਮਹਿੰਟਰਾਂ ਵਾਂਗ ਦੱਬੇ ਗਏ ।

ਭਾਵਾਰਥ-ਬੜੇ ਬੜੇ ਰਾਜੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਤੇ ਅਮੀਰ ਜੋ ਜੀਉਂਦੇ ਜੀ ਬੜੇ ਸੁਖ ਭੋਗਦੇ ਰਹੇ, ਅੰਤ ਮਰ ਗਏ, ਦੱਬੇ ਗਏ । ਹੁਣ ਕਬਰਾਂ ਵਿਚ ਦੱਬੇ ਉਹ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਾਵਾਰਸ ਪਏ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਦੱਬੇ ਹੋਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਾਸ ਹੀ ਯਤੀਮ ਪਏ ਹਨ ।

* ਰਡ=ਭੱਟ । (੨) ਸਵਯੇ ਛੰਦ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ (ਕੋਸ਼ ਖਾ: ਟ੍ਰੈ: ਸੁ:) । ਰੈ=ਸ਼ਬਦ ਕਰਨਾ । ਰਟ=ਉਚਾਰਨ ਕਰਨਾ । ਇਸ ਤੋਂ 'ਰਡ' ਬਣਿਆਂ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ।

ਫਰੀਦਾ ਕੋਠੇ ਮੰਡਪ ਮਾੜੀਆ ਉਸਾਰੇਦੇ ਭੀ ਗਏ ॥

ਕੂੜਾ ਸਉਦਾ ਕਰਿ ਗਏ ਗੋਰੀ ਆਇ ਪਏ ॥ ੪੬ ॥

ਪਦ ਅਰਥ - ਕੋਠੇ = ਅਕਹਿਰੇ ਘਰ, ਇਕ ਛੱਤੇ ਮਕਾਨ । ਮੰਡਪ = ਮੰਦਰ, ਜੋ ਖੁਸ਼ੀ ਵਾਸਤੇ ਰਚਿਆ ਜਾਵੇ ਤੇ ਚੁਫੇਰਿਓਂ ਖੁੱਲਾ ਹੋਵੇ, ਫੁਲਾਂ ਪਤਿਆਂ ਨਾਲ ਸਜਾਇਆ ਜਾਵੇ । ਮਾੜੀਆ = ਚੁਬਾਰਿਆਂ ਵਾਲੇ, ਮਹੱਲ । ਉਸਾਰੇਦੇ = ਉਸਾਰਨ ਵਾਲੇ । ਗੋਰੀ = ਕਬਰਾਂ ਵਿਚ ।

ਅਰਥ-ਫਰੀਦਾ ! ਕੋਠੇ, ਮੰਡਪ ਤੇ ਮਹੱਲਾਂ ਨੂੰ ਉਸਾਰਨ ਵਾਲੇ ਭੀ ਮਰ ਗਏ, ਝੂਠਾ ਸੌਦਾ ਕਰ ਗਏ (ਤੇ) ਕਬਰਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਪਏ ।

ਭਾਵਾਰਥ-ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਜੋ ਕੋਈ ਹੋਇਆ ਮਰ ਗਿਆ, ਜੋ ਈਸ਼ੂਰ ਤੋਂ ਭੁੱਲੇ ਰਹੇ ਤੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਲਗੇ ਰਹੇ ਸੋ ਝੂਠਾ ਸੌਦਾ ਕਰ ਗਏ । ਮਕਾਨ ਨਾਲ ਨਾ ਗਏ ਤੇ ਕੀਤੇ ਮਾੜੇ ਕਰਮ ਨਾਲ ਗਏ ।

ਫਰੀਦਾ ਖਿੰਬੜਿ ਮੇਖਾ ਅਗਲੀਆ ਜਿੰਦੁ ਨ ਕਾਈ ਮੇਖ ॥

ਵਾਰੀ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਚਲੇ ਮਸਾਇਕ ਸ਼ੇਖ ॥ ੪੭ ॥

ਪਦ ਅਰਥ-ਖਿੰਬੜਿ = ਗੋਦੜੀ । ਮੇਖਾਂ = ਕਿੱਲ ਭਾਵ ਟਾਂਕੇ, ਤੌਪੇ । ਅਗਲੀਆਂ = ਬਹੁਤੀਆਂ । ਮਸਾਇਕ = ਸ਼ੇਖ, ਸ਼ੇਖ ਦਾ ਬਹੁ ਵਚਨ, ਭਾਵ ਹੈ ਵਡੇ ਵਡੇ ਸ਼ੇਖਾਂ ਤੋਂ ਭੀ ਵਡੇ ਪੀਰ ਆਦਿਕ ।

ਅਰਥ-ਫਰੀਦਾ ! ਗੋਦੜੀ ਨੂੰ ਬਥੇਰੇ ਤੌਪੇ । ਹਨ ਪਰ ਜਿੰਦ ਨੂੰ ਕੋਈ ਤੋਪਾ ਨਹੀਂ, ਆਪੋ-ਆਪਣੀ ਵਾਰੀ ਸਿਰ ਗਿਆਨਵਾਨ ਤੇ ਸ਼ੇਖ (ਸੱਭੇ) ਚਲੇ ਗਏ ।

ਭਾਵਾਰਥ-ਕੋਈ ਬਹੁਤ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪੱਕੀ ਸੀਤੀ ਹੋਈ ਗੋਦੜੀ ਦੇਖਕੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੋਦੜੀ ਤਾਂ ਵਾਹ-ਵਾਹ ਪੱਕੀ ਸੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ*, ਪਰ ਜਿੰਦ ਨੂੰ ਤਾਂ ਕੋਈ ਪੱਕਿਆਂ ਕਰਨੇ ਵਾਲੀ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ । ਜਦ ਵਾਰੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਬੜੇ ਬੜੇ ਪੀਰ ਤੇ ਸ਼ੇਖ ਟੁਰ ਜਾਂਦੇ ਭਾਵ ਮਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਫਰੀਦਾ ਦੁਹੁ ਦੀਵੀ ਬਲੰਦਿਆ ਮਲਕੁ ਬਹਿਠਾ ਆਇ ॥

ਗੜੁ ਲੀਤਾ ਘਟੁ ਲੁਟਿਆ ਦੀਵੜੇ ਗਇਆ ਬੁਝਾਇ ॥ ੪੮ ॥

ਪਦ ਅਰਥ-ਮਲਕ = ਫਰੇਸ਼ਤਾ, ਭਾਵ ਮੌਤ ਦਾ ਦਿਉਤਾ, ਮੌਤ । ਗੜੁ = ਕਿਲਾ । ਘਟੁ = ਘਰ ।

* ਗੋਦੜੀ ਨੂੰ ਨਗੰਦਣ ਕਰਕੇ ਬਹੁਤ ਤੌਪੇ ਲਗੇ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

ਅਰਥ-ਫਰੀਦਾਂ ! ਦੋ ਦੀਵਿਆਂ ਦੇ ਬਲਦਿਆਂ (ਹੀ) ਮੌਤ ਆ ਬੈਠੀ
ਕਿਲ੍ਹਾ ਲੈ ਲਿਆ, ਘਰ ਲੁਟ ਲਿਆ ਤੇ ਦੀਵੇ ਬੁਝਾ ਗਈ ।

ਭਾਵਾਰਥ-ਦੋ ਦੀਵੇ ਤੋਂ ਭਾਵ ਅੱਖਾਂ ਹਨ ਕਿ ਦੇਖੋ ਅਸਚਰਜ !
ਦੇਖਦੇ ਦੇਖਦੇ ਮੌਤ ਆ ਗਈ । ਜਿਕੁਰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਦਿਨ ਦੀਵੀਂ ਚੋਰ
ਆ ਪਏ । ਗੜ੍ਹ ਲੀਤਾ ਲਿੰਗ ਸਰੀਰ* ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਕਾਬੂ ਕੀਤਾ ਤੇ ਦੇਹ ਨੂੰ ਝਟ
ਪਟ ਲੁਟ ਲਿਆ ਤੇ ਸਖਣਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਅੱਖਾਂ ਦੀ ਜੋਤ ਆਦਿ ਸਭ ਖਿੱਚ
ਲਈ । ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੁਹਾਈ ਦੇਂਦੇ ਹਨ; ਹੇ ਅਚੇਤ ਜੀਵੋ ! ਸਰੀਰ ਨਾਸ਼ ਹੋ
ਗਏ ਹੀ ਸਮਝੋ ਤੇ ਪਰਮਾਰਥ ਸਿੱਧ ਕਰਲਉ । ‘ਲੀਤਾ’ ਪਦ ਤੋਂ ਇਹ ਅਰਥ
ਠੀਕ ਢੁਕਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਲਿੰਗ ਸਰੀਰ ਤਾਂ ਉਹ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਚਰਮ
ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਜਿੰਦ ਤੋਂ ਸੱਖਣਾ ਕਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਹੈ ਲੁਟਣਾ ਤੇ ਨੈਣ
ਦੀਵੇ ਬੁਝ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਪਰ ਕਈ ਦਾਨੇ ਐਉਂ ਬੀ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ :-
ਸਰੀਰ ਰੂਪੀ ਕਿਲਾ ਲੈ ਲੀਤਾ. ਘਟਿ = ਅੰਤਹ ਕਰਣ ਲੁਟ ਲੀਤਾ ।

ਫਰੀਦਾ ਵੇਖੁ ਕਪਾਹੈ ਜਿ ਥੀਆ ਜਿ ਸਿਰਿ ਥੀਆ ਤਿਲਾਹ ॥

ਕਮਾਦੈ ਅਰੁ ਕਾਗਦੈ ਕੁੰਨੇ ਕੋਇਲਿਆਹ ॥

ਮੰਦੇ ਅਮਲ ਕਰੇਦਿਆ ਏਹ ਸਜਾਇ ਤਿਨਾਹ ॥ ੨੯ ॥

ਪਦ ਅਰਥ-ਜਿ ਥੀਆ = ਜੋ ਹੋਇਆ । ਤਿਲਾਹ = ਤਿਲਾਂ ਦੇ ।
ਕੁੰਨੇ = ਹਾਂਡੀ ਦੇ । ਅਮਲ = ਕਰਮ ।

ਅਰਥ-ਫਰੀਦਾ ! ਦੇਖ ਜੋ (ਕੁਝ) ਕਪਾਹ ਦੇ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਤੇ
ਤਿਲਾਂ, ਕਮਾਦ, ਕਾਗਤਾਂ, ਹਾਂਡੀ ਤੇ ਕੋਇਲਿਆਂ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਬੀਤਿਆ ।
ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਮੰਦੇ ਕਰਮ ਕਰਨੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ ।

ਭਾਵਾਰਥ-ਕਪਾਹ ਚੁਣੀ ਜਾਣ ਤੋਂ ਕਪੜੇ ਉਣੇ ਜਾਣ ਤਕ ਕਿੰਨੇ
ਦੁਖ ਸਹਿੰਦੀ ਹੈ; ਇਕੁਰ, ਤਿਲਾਂ ਦਾ ਪੀੜੇ ਜਾਣਾ, ਕਮਾਦ ਦਾ ਪੀੜੇ
ਜਾਣਾ ਕਾਗਦਾਂ ਦਾ ਗਲ ਸੜਕੇ ਬਣਨਾ, ਮੁੜ ਮੁੜ ਗਲਣਾ,

* ਲਿੰਗ ਸਰੀਰ ਪੰਜ ਗਿਆਨ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ (ਨੇਤ੍ਰ, ਨਾਸਕਾ, ਰਸਨਾ, ਕੰਠ ਤੇ ਤੁੰਚਾ) ਪੰਜ
ਕਰਮ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ (ਮੁਖ, ਹੱਥ, ਪੈਰ, ਸ਼ਿਸ਼ੁਨ ਤੇ ਗੁਦਾ), ਪੰਜ ਪ੍ਰਾਣ (ਪ੍ਰਾਣ, ਅਪਾਨ,
ਸਮਾਨ, ਉਦਯਾਨ ਤੇ ਬਿਆਨ) ਤੇ ਦੋ ਮਨ ਤੇ ਬੁਧਿ, ਇਹ ਸਾਰੇ ੧੭ ਤੱਤਾਂ ਦਾ
ਲਿੰਗ ਸਰੀਰ ਹੈ ।

ਮੁੜ ਮੁੜ ਬਣਨਾ, ਕੁੰਨੇ ਦਾ ਰੋਜ਼ ਅੱਗ ਪਰ ਚੜ੍ਹਨਾ,
ਕੋਇਲਿਆਂ ਦਾ ਸੜਕੇ ਬੁਝਣਾ, ਫੇਰ ਸੜਨਾ ਆਦਿ । ਫਰੀਦ ਜੀ
ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ; ਹੇ ਜੀਵੋ ! ਮੰਦੇ ਅਮਲ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਇਸੇ
ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਭਾਵ ਬਹੁਤ ਦੁਖ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ । ਕਈ ਸਜਣ
ਇਸ ਵਿਚ ਮੁੜ ਮੁੜ ਜੰਮਣ ਮਰਣ ਦੀ ਸੈਨਤ ਬੀ ਖਯਾਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ।

ਫਰੀਦਾ ਕੰਨਿ ਮੁਸਲਾ ਸੂਫੁ ਗਲਿ ਦਿਲਿ ਕਾਤੀ ਗੁੜੁ ਵਾਤਿ ॥

ਬਾਹਰਿ ਦਿਸੈ ਚਾਨਣਾ ਦਿਲਿ ਅੰਧਿਆਰੀ ਰਾਤਿ ॥ ੫੦ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਕੰਨਿ=ਕੰਧ, ਮੋਢਾ । ਮੁਸਲਾ=ਨਿਮਾਜ ਪੜ੍ਹਨੇ ਦਾ
ਆਸਣ । ਸੂਫੁ=ਖਢਨੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸੂਫੀ ਫਕੀਰ ਪਹਿਨਦੇ ਹਨ । ਕਾਤੀ=
ਕੈਂਚੀ । ਗੁੜੁ ਵਾਤਿ=ਗੁੜ (ਵਰਗੀ ਮਿੱਠਾਸ) ਮੂੰਹ ਵਿਚ ।

ਅਰਥ—ਫਰੀਦਾ ! ਮੋਢੇ ਤੇ ਮੁਸੱਲਾ, ਗਲ ਵਿਚ ਸੂਫ, ਦਿਲ ਵਿਚ
ਕੈਂਚੀ ਤੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਗੁੜ (ਭਾਵ ਮਿੱਠਾ), ਬਾਹਰੋਂ ਤਾਂ ਚਾਨਣ ਦਿੱਸਦਾ
ਹੈ (ਪਰ) ਦਿਲ ਵਿਚ ਹਨੇਰੀ ਰਾਤ ਪਈ ਹੋਈ ਹੈ (ਪਾਪਾਂ ਦੀ) ।

ਭਾਵਾਰਥ—ਭੇਖੀ ਪ੍ਰਤੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਹੈ ਕਿ ਭੇਖ ਫਕੀਰੀ ਦਾ ਹੈ ਤੇ ਮੂੰਹ
ਬਥਨ ਬੀ ਮਿੱਠੇ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ । ਪਰ ਦਿਲ ਵਿਚ ਕੈਂਚੀ ਹੈ ਪਰਾਏ ਧਨ
ਹਰਨੇ ਦੀ, ਤਾਂਤੇ ਦਿਲ ਖੋਟਾ ਹੈ, ਪਰ ਬਾਹਰੋਂ ਸਾਧੂ ਭਾਸਦਾ ਹੈ ! ਦਿਲ ਵਿਚ
ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਗਿਆਨ, ਧਿਆਨ, ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਮ ਦਾ ਚਾਨਣਾ ਨਹੀਂ ਓਥੇ ਹਉਮੈ,
ਖੁਦੀ, ਨਫਸ ਪਰਸਤੀ ਦਾ ਹਨੇਰਾ ਹੈ ਤੇ ਓਥੇ ਕੈਂਚੀ ਵਸਦੀ ਹੈ । ਭਾਵ
ਦੁਖ ਦੇ ਕੇ ਬੀ ਆਪਣੇ ਭਲੇ ਦੀ ਮੰਦ ਵਾਸਨਾ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ।

ਫਰੀਦਾ ਰਤੀ ਰਤੁ ਨ ਨਿਕਲੇ ਜੇ ਤਨ ਚੀਰੈ ਕੋਇ ॥

ਜੇ ਤਨ ਰਤੇ ਰਬ ਸਿਉ ਭਿਨ ਤਨਿ ਰਤੁ ਨ ਹੋਇ ॥ ੫੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਰਤੀ=ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਬੀ । ਰਤੁ=ਲਹੂ । ਰਤੇ=ਰਚੇ
ਹਨ, ਪ੍ਰੇਮੀ ਹੋਏ ਹਨ ।

ਅਰਥ—ਫਰੀਦਾ ! ਜੇ ਕੋਈ (ਸਾਡੇ) ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਚੀਰੇ ਤਦ ਰਤੀ ਜਿੰਨਾ ਬੀ
ਲਹੂ ਨਾ ਨਿਕਲੇ, (ਕਿਉਂਕਿ) ਜੇ ਸਰੀਰ ਰੱਬ ਨਾਲ ਰਚੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਰੀਰਾਂ
ਵਿਚ ਲਹੂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।

ਭਾਵਾਰਥ—ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਫਕੀਰਾਂ ਦੇ ਭੈ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਕਹੀ ਹੈ ਕਿ
੬੬

ਸਰੀਰ ਦਾ ਲਹੂ ਬੀ ਸੁੱਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਇਹ ਕਿ ਕਿਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ,
ਪਰ ਇਸ ਵਿਚ ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਗੂੜ੍ਹ ਭਾਵ ਹੋਰ ਰੱਖਿਆ ਹੈ ।

ਪਰ ਤੀਸਰੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਕਿ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ
ਗੂੜ੍ਹ ਭਾਵ ਨੂੰ ਨਾ ਸਮਝ ਕੇ ਲੋਕੀਂ ਉਪਾਲੰਭ ਦੇਣਗੇ ਕਿ ਫਕੀਰਾਂ ਨੂੰ ਇੰਨੀ
ਅਕਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਕਿ ਲਹੂ ਸੁੱਕੇ ਤੇ ਤਾਂ ਜਿੰਦ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ
ਇਕੁਰ ਫਰੀਦ ਜੀ ਇਹ ਗਲ ਨਿਯਮ ਵਿਰੁੱਧ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਅਗੇ ਇਸਦਾ
ਭਾਵ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ।

ਮ: ੩ ॥ ਇਹ ਤਨੁ ਸਭੈ ਰਤੁ ਹੋ ਰਤੁ ਬਿਨੁ ਤੰਨੁ ਨ ਹੋਇ ॥
ਜੋ ਸਹ ਰਤੇ ਆਪਣੇ ਤਿਤੁ ਤਨਿ ਲੋਭੁ ਰਤੁ ਨ ਹੋਇ ॥
ਭੈ ਪਇਐ ਤਨੁ ਖੀਣੁ ਹੋਇ ਲੋਭੁ ਰਤੁ ਵਿਚਹੁ ਜਾਇ ॥
ਜਿਉ ਬੈਸੰਤਰਿ ਧਾਤੁ ਸੁਧੁ ਹੋਇ ॥
ਤਿਉ ਹਰਿ ਕਾ ਭਉ ਦੁਰਮਤਿ ਮੈਲੁ ਗਵਾਇ ॥
ਨਾਨਕ ਤੇ ਜਨ ਸੋਹਣੇ ਜਿ ਰਤੇ ਹਰਿ ਰੰਗੁ ਲਾਇ ॥ ੫੨ ॥

ਪਦਅਰਥ-ਰਤੁ = ਲਹੂ । ਤਨੁ = ਸਰੀਰ । ਖੀਣ = ਲਿੱਸਾ ।
ਬੈਸੰਤਰਿ = ਅੱਗ ਵਿੱਚ ।

ਅਰਥ-ਇਹ ਸਰੀਰ ਸਾਰਾ ਲਹੂ (ਰੂਪ) ਹੈ, ਲਹੂ ਬਿਨਾਂ ਸਰੀਰ ਨਹੀਂ
(ਰਹਿ) ਸਕਦਾ ! ਜੋ ਰੱਤੇ ਹਨ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨਾਲ ; ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰ
ਵਿਚ ਲੋਭ (ਰੂਪ) ਰੱਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ । (ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ) ਭਉ ਪੈਣ ਨਾਲ
ਤਨ ਲਿੱਸਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਲੋਭ (ਰੂਪ) ਰੱਤ (ਸਰੀਰ) ਵਿਚੋਂ ਦੂਰ ਹੋ
ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਜਿਕੁਰ ਅੱਗ ਵਿਚ (ਪੈਕੇ) ਧਾਤ ਸੁੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤਿਕੁਰ ਪਰਮੇਸ਼ਰ
ਦਾ ਭਉ ਦੁਰਮਤਿ ਮੈਲ ਹੈ ਦੂਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, (ਗੁਰੂ) ਨਾਨਕ (ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ
ਹੈਨ) ਉਹ ਪੁਰਖ ਸੋਹਣੇ ਹਨ ਜੋ ਰੱਤੇ ਹਨ (ਇਸ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ), ਹਰੀ ਨੇ
(ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ) ਰੰਗ ਲਾਇਆ ਹੈ ।

ਭਾਵਾਰਥ-ਸਰੀਰ ਤਾਂ ਲਹੂ ਦਾ ਹੈ । ਲਹੂ ਗਿਆ ਤਾਂ ਸਰੀਰ ਗਿਆ
ਤਾਂਤੇ ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ ਜਦ ਭੈ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਤਦ ਲੋਭ ਰੂਪੀ ਲਹੂ ਸੁੱਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ,
ਸਰੀਰ ਲਿੱਸਾ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਜਦ ਬੈਰਾਗ ਪੂਰਣ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਦ ਰੱਬ
ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਰੰਗ ਚਾੜ੍ਹਦਾ ਹੈ, ਫੇਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜਿਹਾ ਸੁੰਦਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ

ਹੁੰਦਾ। ਇਹ ਨਿਯਮ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਤਕ ਭੈ ਨਾ ਪਵੇ, ਤਦ ਤਕ ਵਿਕਾਰ ਦੂਰ ਹੁੰਦੇ; ਜਦ ਤਕ ਵਿਕਾਰ ਨਾ ਦੂਰ ਹੋਣ, ਪ੍ਰੇਮ ਰੰਗ ਨਹੀਂ ਜਮਾਉਂਦਾ। ਭੈ ਪੈਣ ਤੇ ਨਿਰਮਲਤਾ ਆਈ, ਨਿਰਮਲਤਾ ਤੇ ਹਰੀ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਰੰਗ ਚੜ੍ਹਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਰੰਗ ਹਰੀ ਜੀ ਬਖਸ਼ਦੇ ਹਨ। ਐਉਂ ਬੀ ਕਰਦੇ ਹਨ :- ਜੋ ਹਰੀ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਲਾ ਕੇ ਇਸ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੰਗੇ ਗਏ ਹਨ।

ਫਰੀਦਾ ਸੋਈ ਸਰਵਰੁ ਢੂਢਿ ਲਹੁ ਜਿਥਹੁ ਲਭੀ ਵਥੁ ॥

ਛਪੜਿ ਢੂਢੇ ਕਿਆ ਹਵੈ ਚਿਕੜਿ ਡੁਬੈ ਹਥੁ ॥ ੫੩ ॥

ਪਦ ਅਰਥ-ਸਰਵਰੁ=ਤਲਾ, ਸਮੁੰਦਰ*। ਵਥੁ=ਚੀਜ਼, ਵਸਤੂ-ਭਾਵ ਰਤਨਾ ਵਰਗੀ ਕੀਮਤੀ ਵਸਤੂ।

ਅਰਥ-ਫਰੀਦਾ ! ਓਹੋ ਸਮੁੰਦਰ ਢੂੰਡ, ਜਿਥੋਂ (ਕੋਈ ਕੀਮਤੀ) ਚੀਜ਼ ਲੱਭ ਪਵੇ, ਛੱਪੜ ਵਿਚ ਢੂੰਡਿ ਆਂ ਕੀ ਹੋਊ, ਓਥੇ ਤਾਂ ਹਥ ਚਿਕੜ ਵਿਚ ਹੀ ਡੁਬੇਗਾ (ਤੇ ਚਿਕੜ ਨਾਲ ਹੀ ਭਰ ਜਾਊ)।

ਭਾਵਾਰਥ-ਜਗਿਆਸੂ ਪ੍ਰਤੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਹੈ ਪੂਰਨ ਮਹਾਤਮਾ ਰੂਪ ਗੁਰੂ ਲੱਭ ਜਿਥੋਂ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਊ, ਪਾਖੰਡੀਆਂ ਆਦਿ ਵਿਚ ਨਾ ਰੁਲ, ਓਥੇ ਤਾਂ ਹੋਰ ਪਾਪੀ ਹੋ ਜਾਵੇਂਗਾ, ਅਥਵਾ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਪਉ, ਦੇਵੀ ਦੇਉਤਿਆਂ ਵਿਚ ਭਟਕਦਾ ਫਿਰ ॥ ੫੩ ॥

ਫਰੀਦਾ ਨੰਢੀ ਕੰਤੁ ਨ ਰਾਵਿਓ ਵਡੀ ਥੀ ਮੁਈਆਸੁ ॥

ਧਨ ਕੂਕੇਂਦੀ ਗੋਰ ਮੈਂ ਤੈ ਸਹ ਨਾ ਮਿਲੀਆਸੁ ॥ ੫੪ ॥

ਪਦ ਅਰਥ-ਨੰਢੀ=ਜੁਆਨ। ਧਨ=ਇਸਤ੍ਰੀ। ਗੋਰ=ਕਬਰ।

ਅਰਥ-ਫਰੀਦਾ ! ਛੋਟੀ ਹੁੰਦੀ ਨੇ ਪਤੀ ਨਾਲ ਸੰਜੋਗ ਨਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਵੱਡੀ ਹੋ ਕੇ ਮਰ ਗਈ। (ਹੁਣ) ਇਸਤ੍ਰੀ ਕਬਰ ਵਿਚ ਰੋਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਹੇ ਸ਼ਹੁ (ਪਰਮੇਸ਼ਰ) ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ (ਜਿਉਂਦੇ ਜੀ) ਕਿਉਂ ਨਾ ਮਿਲੀ।

ਭਾਵਾਰਥ-ਜੁਬਾ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਭਜਨ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਅਵਸਥਾ ਸਿਮਰਨ ਹੀਨ ਸੀ ਬੀਤ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਬੁਢੇਪੇ ਵੇਲੇ ਲੋਕੀਂ

* ਪਰ ਇਸ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਸਰਵਰ ਦਾ ਅਰਥ 'ਸਮੁੰਦਰ' ਹੈ। ਡਿੰਗਲ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ 'ਸਰਬਰ' ਤੇ 'ਸਰਵਰ' ਨਾਮ ਸਮੁੰਦਰ ਦਾ ਹੈ। ਤੇ ਵਥੁ—ਰਤਨ ਆਦਿ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚੋਂ ਲਭਦੇ ਹਨ, ਤਲਾਵਾ ਵਿਚੋਂ ਨਹੀਂ।

ਕਹਿਦੇ ਹਨ ਭਜਨ ਕਰਾਂਗੇ, ਸੋ ਉਸ ਵੇਲੇ ਮੌਤ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਦ ਮਰ ਗਿਆ ਫੇਰ ਪਸਚਾਤਾਪ ਆ ਘੇਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਾਇ ਕਿਉਂ ਜਨਮ ਔਤ ਗਵਾਇਆ। 'ਨੰਢੀ' = ਜੁਆਨ ਇਸਤਰੀ ਤੋਂ ਮੁਰਾਦ ਜੀਵ ਯਾ ਮਨੁਖ ਦੀ ਹੈ, ਉਸਦੀ ਜੁਆਨੀ ਵਿਚ। 'ਰਾਵਣਾ' ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਭਜਨ, ਸਿਮਰਨ ਦੁਆਰਾ ਪਤੀ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਨੂੰ ਮਾਣਨਾ। 'ਵਡੀ' ਤੋਂ ਮੁਰਾਦ ਮਾਨੁਖ ਦਾ ਬੁੱਢੇ ਹੋ ਜਾਣਾ ਹੈ। 'ਧਨ' ਤੋਂ ਮੁਰਾਦ ਫੇਰ ਓਹੋ ਜੀਵ ਯਾ ਮਨੁਖ ਦੀ ਹੈ।

ਕਬਰ ਵਿਚ ਪਸਚਾਤਾਪ ਕਰਨਾ ਇਹ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ, ਜੋ ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਸੁਭਾਵਕ ਕਥਨ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਕਿ ਦੇਹ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਭਜਨ ਕਰ ਲਵੋ, ਮਰ ਕੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਣਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖਾਂ ਦਾ ਫੋਕੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਵਾਂਗ ਕਿਸੇ ਗਲ ਪਰ ਝਗੜਾਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ; ਅਪਣੇ ਮਤ ਦੇ ਵਾਕ ਸੁਤੇ ਹੀ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਮਾਨੂੰ ਏਹ ਭਾਵ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਏ ਕਿ ਜੋ ਜੀਉਂਦੇ ਜੀ ਅਨਗਹਿਲੇ ਰਹਿਣਗੇ ਸੋ ਮਰਕੇ ਦੁਖੀ ਹੋਣਗੇ, ਭਾਵੇਂ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਣ ਉਪਦੇਸ਼ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੁਆਨੀ ਬੁਢੇਪਾ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਲਾਓ।

ਫਰੀਦਾ ਸਿਰੁ ਪਲਿਆ ਦਾੜੀ ਪਲੀ ਮੁਛਾਂ ਭੀ ਪਲੀਆਂ ॥

ਰੇ ਮਨ ਗਹਿਲੇ ਬਾਵਲੇ ਮਾਣਹਿ ਕਿਆ ਰਲੀਆਂ ॥ ੫੫ ॥

ਪਦ ਅਰਥ-ਪਲਿਆ=ਪਲਗਿਆ। ਭਾਵ ਚਿਟਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਵਾਲ ਚਿਟੇ ਹੋ ਗਏ। ਗਹਿਲੇ=ਗਾਫਲ। ਬਾਵਲੇ=ਸੁਦਾਈ। ਰਲੀਆਂ=ਖੁਸ਼ੀਆਂ।

ਅਰਥ-ਫਰੀਦਾ ! ਸਿਰ, ਦਾੜੀ, ਮੁੱਛਾਂ ਪਲ ਪਈਆਂ (ਚਿੱਟੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ), ਰੇ ਮਨ ਗਾਫਲ ਤੇ ਸੁਦਾਈ। ਕੀ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਭੋਗ ਰਿਹਾ ਹੈ ?

ਭਾਵਾਰਥ-ਪਲਿਆ ਦਾ ਭਾਵ ਚਿਟੇ ਹੋਣ ਤੋਂ ਹੈ, ਸਰੀਰ ਦੇ ਵਾਲ ਵੀ ਚਿਟੇ ਹੋ ਗਏ, ਅਜੇ ਵੀ ਮੌਤ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਤੇ ਤੂੰ ਸੰਸਾਰਕ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਵਿਚ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਹੈਂ, ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਹੀ ਰੱਬ ਜੀ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰ ਤੇ ਸੰਸਾਰਕ ਰਸਾਂ ਕਸਾਂ ਤੋਂ ਮੂੰਹ ਮੋੜ। ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਪਹਿਲੇ ਸਿਰ ਦੇ ਵਾਲ ਫੇਰ ਦਾੜੀ, ਫੇਰ ਮੁੱਛਾਂ ਲਈਆਂ ਹਨ। ਅਕਸਰ ਵਾਲ ਚਿੱਟੇ ਇਸੇ ਕ੍ਰਮ ਨਾਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ॥ ੫੫ ॥

ਫਰੀਦਾ ਕੋਠੇ ਧੁਕਣੁ ਕੰਤੜਾ ਪਿਰ ਨੀਦੜੀ ਨਿਵਾਰਿ ॥

ਜੋ ਦਿਹ ਲਧੇ ਗਾਣਵੇ ਗਏ ਵਿਲਾੜਿ ਵਿਲਾੜਿ ॥ ੫੬ ॥

ਪਦ ਅਰਥ-ਧੁਕਣੁ = ਦੌੜਨਾ । ਗਾਣਵੇ = ਗਿਣਤੀ ਦੇ । ਵਿਲਾੜਿ = ਵਿਗਾੜ । ਵਿਲਾੜਿ = ਦੌੜ ਕੇ ।

ਅਰਥ-ਫਰੀਦਾ ! ਕੋਠੇ ਤੇ ਦੌੜਨਾ ਕਿੰਨਾਕੁ ? ਸਾਈਂ ਵਲੋਂ (ਪਈ ਗਾਫਲੀ ਦੀ) ਨੀਂਦ ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹ, ਜਿਹੜੇ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਦਿਨ (ਤੈਨੂੰ) ਲੱਭੇ ਸਨ, ਵਿਗਾੜ ਵਿਚ ਮਾਨੋਂ ਦੌੜ ਕੇ ਬੀਤਦੇ ਗਏ ।

ਭਾਵਾਰਥ-ਜਿਕੁਰ ਕੋਠੇ ਤੇ ਦੌੜਨਾ ਮਿਣਤੀ ਦਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਇਕੁਰ ਜੀਵਨ ਦੇ ਦਿਨ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਹੁਣ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਦਿਨ ਤੇਰੇ ਵਿਗਾੜ ਕਰਦਿਆਂ ਬੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ । ਵਿਲਾੜਿ ਵਿਲਾੜਿ ਦਾ ਕੱਠਾ ਅਰਥ ਬੀ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਦੌੜ ਕੇ ਬੀਤ ਰਹੇ ਹਨ । ਹੋਸ਼ ਕਰ ਰੱਬ ਵਲੋਂ ਤੂੰ ਸੁਤਾ ਪਿਆ ਹੈਂ, ਜਾਗ ਤੇ ਭਜਨ ਕਰ, ਦਿਨ ਬਹੁਤੇ ਨਾ ਸਮਝ ॥ ੫੬ ॥

ਫਰੀਦਾ ਕੋਠੇ ਮੰਡਪ ਮਾੜੀਆ ਏਤੁ ਨ ਲਾਏ ਚਿਤੁ ॥

ਮਿਟੀ ਪਈ ਅਤੋਲਵੀ ਕੋਇ ਨ ਹੋਸੀ ਮਿਤੁ ॥ ੫੭ ॥

ਪਦ ਅਰਥ-ਮੰਡਪ = ਖੁਸ਼ੀ ਵਾਲੇ ਬਣਾਏ ਥਾਂ, ਮਹਲ । ਏਤੁ = ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ, ਏਸ ਪਾਸੇ ।

ਅਰਥ-ਫਰੀਦਾ (ਏਹ ਜੋ) ਕੋਠੇ ਮਹਿਲ ਤੇ ਮਾੜੀਆਂ ਹਨ, ਏਸ ਪਾਸੇ ਚਿਤ ਨਾਂ ਲਾ । (ਜਿਸ ਵੇਲੇ) ਅਤੋਲਵੀਂ ਮਿਟੀ (ਤੇਰੇ ਉਤੇ) ਪਵੇਗੀ, ਕੋਈ ਮਿੱਤ੍ਰ ਨਹੀਂ ਬਣੇਗਾ ।

ਭਾਵਾਰਥ-ਮਹਿਲ ਮਾੜੀਆਂ ਵਿਚ ਭੁੱਲਕੇ ਕਿਉਂ ਰੱਬ ਵਿਸਾਰਦਾ ਹੈਂ ? ਜਦ ਕਬਰ ਵਿਚ ਪਏਂਗਾ, ਜਿਸ ਮਿੱਟੀ ਤੋਂ ਇਹ ਬਣੇ ਹਨ, ਬਥੇਰੀ ਉੱਤੇ ਪੈ ਜਾਏਗੀ । ਉਸ ਵੇਲੇ ਕੋਈ ਤੇਰਾ ਮਿੱਤ੍ਰ ਨਹੀਂ ਬਣੇਗਾ ਭਾਵ ਤੇਰੀ ਦੁਰਦਸ਼ਾ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸਹਾਈ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ । ਸੋ ਤੂੰ ਰੱਬ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰ । ਚਿਤ ਤਿਸ ਵਿਚ ਲਾ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਚਿਤ ਨਾਂ ਫਸਾ ।

ਫਰੀਦਾ ਮੰਡਪ ਮਾਲੁ ਨ ਲਾਇ ਮਰਗ ਸਤਾਣੀ ਚਿਤਿ ਧਰਿ ॥

ਸਾਈ ਜਾਇ ਸਮਾਲਿ ਜਿਥੇ ਹੀ ਤਉ ਵੰਵਣਾ ॥ ੫੮ ॥

ਅਰਥ-ਫਰੀਦਾ ! ਮਹਲ ਤੇ ਮਾਲ ਵਿਚ (ਆਪਣੇ ਚਿਤ ਨੂੰ) ਨਾ ਲਾ,

ਬਲਵਾਨ ਮੌਤ ਨੂੰ ਯਾਦ ਰੱਖ । ਉਸ ਥਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਰੱਖ ਜਿਥੇ ਤੂੰ ਨਿਸਚੇ ਜਾਣਾ ਹੈ ।

ਭਾਵਾਰਥ-ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਮਾਲ ਮਿਲਖ ਵਿਚ ਚਿਤ ਨਾਂ ਫਸਾਈ ਰੱਖ । ਮਰਕੇ ਜਿਥੇ ਇਸ ਜੀਵ ਨੇ ਜਾਣਾ ਹੈ ਉਸਦੀ ਸੰਭਾਲ ਹੁਣ ਕਰ, ਉਸ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਕੇ ਉਥੇ ਸੁਖੀ ਹੋਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰ । ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਤੋਂ ਛੁਟ ਹੋਰ ਕੋਈ ਥਾਂ ਝੱਲਣ ਵਾਲੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ॥ ੫੮ ॥

ਫਰੀਦਾ ਜਿਨੀ ਕੰਮੀ ਨਾਹਿ ਗੁਣ ਤੇ ਕੰਮੜੇ ਵਿਸਾਰਿ ॥

ਮਤੁ ਸਰਮਿੰਦਾ ਥੀਵਹੀ ਸਾਈਂ ਦੇ ਦਰਬਾਰਿ ॥ ੫੯ ॥

ਪਦ ਅਰਥ-ਕੰਮੀ=ਕੰਮਾਂ ਕਰਕੇ, ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ । ਗੁਣ=ਲਾਭ । ਕੰਮੜੇ=ਨਿਕਾਰੇ ਕੰਮ ।

ਅਰਥ-ਫਰੀਦਾ ! ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੰਮਾਂ ਕਰਕੇ (ਕੁਝ) ਲਾਭ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਨਿਕਾਰੇ ਕੰਮ ਭੁਲਾ ਦੇਹ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਰੱਬ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਸਰਮਿੰਦਾ ਹੋਵੇਂਗਾ ।

ਭਾਵਾਰਥ-ਖੋਟੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰ, ਜੋ ਅੰਤ ਨੂੰ ਸ਼ਰਮ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਭਲੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਲੱਗ, ਜੋ ਸੁਖ ਹੋ ਜਾਵੀ । ਮਤੁ ਸਰਮਿੰਦਾ=ਮਤਾਂ ਤੂੰ ਸਰਮਿੰਦਾ ਹੋਵੇਂ ਸਾਈਂ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ । 'ਮਤੁ' ਦੇ ਦੋ ਅਰਥ ਹਨ :- ਮਤੁ=ਮਤਾਂ, ਸ਼ਾਯਦ । ਮਤੁ=ਨਹੀਂ ਤਾਂ । ਕਿਉਂਕਿ ਮਾੜੇ ਕੰਮਾਂ ਕਰਕੇ ਸ਼ਾਯਦ ਨਹੀਂ ਪਰ ਨਿਸਚੇ ਸਰਮਿੰਦਾ ਹੋਣਾ ਹੈ, ਇਸ ਕਰਕੇ 'ਨਹੀਂ ਤਾਂ' ਅਰਥ ਵਧੇਰੇ ਢੁਕਦਾ ਹੈ ॥ ੫੯ ॥

ਕਰਨ ਯੋਗ ਕੰਮ ਅਗਲੇ ਸ਼ਲੋਕ ਵਿਚ ਦੱਸਦੇ ਹਨ :-

ਫਰੀਦਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕਰਿ ਚਾਕਰੀ ਦਿਲ ਦੀ ਲਾਹਿ ਭਰਾਂਦਿ ॥

ਦਰਵੇਸ਼ਾਂ ਨੋ ਲੋੜੀਐ ਰੁਖਾਂ ਦੀ ਜੀਰਾਦਿ ॥ ੬੦ ॥

ਪਦਅਰਥ-ਭਰਾਂਦਿ =ਭ੍ਰਾਂਤੀ, ਸੰਸਾਂ । ਦਰਵੇਸ਼ਾਂ=ਫਕੀਰਾਂ ।

ਜੀਰਾਦਿ=ਖਿਮਾ, ਸਹਾਰਾ, ਜਰਨਾ ।

ਅਰਥ-ਫਰੀਦਾ ! ਰੱਬ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰ, ਦਿਲ ਦੇ ਸੰਸੇ ਦੂਰ ਕਰ, ਫਕੀਰਾਂ ਨੂੰ ਬ੍ਰਿਛਾਂ ਵਰਗਾ ਸਹਾਰਾ ਕਰਨਾ ਲੋੜੀਂਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵਾਰਥ-ਤਿੰਨਾਂ ਕੰਮਾਂ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ । ੧-ਰੱਬ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰ । ੨-ਸੰਸੇ ਤੇ ਸੰਕਲਪ ਵਿਕਲਪ ਦੂਰ ਕਰ ਤੇ ੩-ਸਭ ਦੇ ਬਚਨ ਕੁਝ ਬਚਨ

ਨਰਮੀ ਸਖਤੀ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਕਰ ਸਹਾਰਾ ਬੀ ਐਸਾ ਜੈਸਾ ਬ੍ਰਿਛ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕੋਈ ਇੱਟ ਮਾਰੇ ਬੇਰੀ ਨੂੰ ਉਹ ਤਾਂ ਬੀ ਫਲ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਸੰਸੇ ਬ੍ਰਿਤੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਦੇ ਮਾਰਗ ਵਿਚ ਭਾਰੀ ਵਿਘਨਕਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਦ ਇਹ ਹਟੀ ਤਾਂ ਵਿਸ਼੍ਵਾਸ ਆਇਆ। ਜਦ ਵਿਸ਼੍ਵਾਸ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਇਆਂ :—

‘ਜਾਕੇ ਰਿਦੈ ਬਿਸ਼੍ਵਾਸ ਪ੍ਰਭ ਆਇਆ ॥

ਤਤੁ ਗਿਆਨੁ ਤਿਸੁ ਮਨਿ ਪ੍ਰਗਟਾਇਆ ॥

‘ਰੁਖਾਂ ਦੀ ਜਰਾਂਦਿ, ਦਾ ਅੰਤ੍ਰੀਵ ਭਾਵ ਸੰਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਏਹ ਲੈਂਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਓਹ ਸਾਈਂ ਦੀ ਟੇਕ ਤੇ ਖੜੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਬ੍ਰਿਛਾਂ ਵਾਂਗ। ਪਾਲਨਾ ਕਰਨ ਹਿਤ ਮੀਂਹ ਚਾਹੇ ਜਦੋਂ ਪਾਵੇ, ਚਾਹੇ ਨਾਂ ਪਾਵੇ। ਧੁਪ ਤਿਖ ਸਭ ਸਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਫਰੀਦਾ ਕਾਲੇ ਮੈਡੇ ਕਪੜੇ ਕਾਲਾ ਮੈਡਾ ਵੇਸੁ ॥

ਗੁਨਹੀ ਭਰਿਆ ਮੈ ਫਿਰਾ ਲੋਕੁ ਕਹੈ ਦਰਵੇਸੁ ॥ ੬੧ ॥

ਪਦਅਰਥ—ਮੈਡੇ = ਮੇਰੇ ! ਗੁਨਹੀ = ਪਾਪਾਂ ਨਾਲ। ਦਰਵੇਸੁ = ਫਕੀਰ, ਰਬ ਦੇ ਦਰ ਦਾ ਸੁਆਲੀ।

ਅਰਥ—ਫਰੀਦਾ ! ਕਾਲੇ ਮੇਰੇ ਕਪੜੇ ਹੈਨ, ਕਾਲਾ ਹੀ ਮੇਰਾ (ਸਾਰਾ) ਵੇਸ ਹੈ, (ਪਰ) ਮੈਂ ਪਾਪਾਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਫਿਰਦਾ ਹਾਂ, ਲੋਕੀਂ (ਮੈਨੂੰ) ਦਰਵੇਸ਼ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਭਾਵਾਰਥ—ਫਕੀਰਾਂ ਵਾਂਗੂ ਕਾਲੇ ਕਪੜੇ ਪਹਿਰੇ ਹਨ ਤੇ ਕਾਲਾ ਹੀ ਮੇਰਾ ਵੇਸ ਹੈ, ਯਾ ਸਰੀਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਕਾਲਾ ਤਪਾਂ ਕਰਕੇ। ਲੋਕੀ ਭੇਖ ਦੇਖਕੇ ਫਕੀਰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਮੈਂ ਪਾਪਾਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਹਾਂ। ਭਾਵ ਲੋਕ ਮੇਰੀ ਵਡਿਆਈ ਅਯੋਗ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਮੇਰੇ ਚਿਤ ਵਲ ਨਹੀਂ ਦੇਖਦੇ। ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਦੇ ਸੂਫ ਦੇ ਕਪੜੇ ਸੂਫੀ ਲੋਕ ਪਹਿਨਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਵਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਹੈ। ਜਦ ਕਪੜੇ ਕਾਲੇ ਹਨ ਤਾਂ ਵੇਸ ਆਪੇ ਕਾਲਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵੇਸ ਤੋਂ ਮੁਰਾਦ ਸਰੀਰ ਪਰ ਤਪਾਂ ਕਰਕੇ ਕਾਲੇ ਫਿਰ ਜਾਣ ਵਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਹੋਵੇ। ਬਾਹਰ ਕਾਲੇ ਕਪੜੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਫਕੀਰੀ ਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਦਿਲ ਵਿਚ ਗੁਨਾਹ ਦੀ ਕਾਲਕ ਹੈ ਸੋ ਫਕੀਰੀ ਕਾਹਦੀ ਹੋਈ ਭੇਖ ਦੀ ਬਨਾਵਟ ਹੈ।

ਤਤੀ ਤੋਇ ਨ ਪਲਵੈ ਜੋ ਜਲਿ ਟੁਬੀ ਦੇਇ ॥
ਫਰੀਦਾ ਜੋ ਡੋਹਾਗਣਿ ਰਬ ਦੀ ਝੂਰੇਦੀ ਝੂਰੇਇ ॥ ੬੨ ॥

ਪਦਅਰਥ-ਤਤੀ=ਸੜੀ ਹੋਈ। ਤੋਇ=ਪਾਣੀ ਕਰ ਕੇ। ਪਲਵੈ=ਪਲਰਦੀ, ਵਧਦੀ। ਡੋਹਾਗਣਿ==ਛੁੱਟੜ।

ਅਰਥ-ਪਾਣੀ ਕਰਕੇ ਸੜੀ ਹੋਈ (ਖੇਤੀ) ਨਹੀਂ ਵਧਦੀ, ਭਾਵੇਂ ਜਲ ਉਸ ਨੂੰ ਡੋਬ ਲਵੇ, ਹੇ ਫਰੀਦ ! (ਇੱਕੁਰ) ਜੋ ਰੱਬ ਦੀ ਛੁੱਟੜ ਹੈ, ਝੂਰਦੀ ਹੀ ਝੂਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਭਾਵਾਰਥ-ਜਿਕੁਰ ਬਹੁਤ ਪਾਣੀ ਪੈਣ ਤੇ ਸੜ ਗਈ ਖੇਤੀ ਫੇਰ ਕਿਸੇ ਉਪਾਉ ਨਾਲ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ (ਇੱਕੁਰ) ਜੋ ਪਰਮਾਰਥ ਵਿਚ ਆਕੇ ਵਿਗੜੇ, ਉਸਦੇ ਸਵਰਨੇ ਦਾ ਕੋਈ ਉਪਾਉ ਨਹੀਂ। ਔੜ ਕਰਕੇ ਕੁਮਲਾਈ ਖੇਤੀ ਤਾਂ ਜਲ ਨਾਲ ਹਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਜਲ ਦੀ ਬਹੁਤਾਇਤ ਨਾਲ ਸੜੀ ਖੇਤੀ ਫੇਰ ਜਲ ਦੇ ਡੋਬੇ ਦਿੱਤਿਆਂ ਬੀ ਹਰੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਤਿਵੇਂ ਪਰਮਾਰਥ ਹੀਨ ਪੁਰਖ ਸਤਿਸੰਗਤ ਨਾਲ ਸੌਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਜੋ ਸਤਿਸੰਗਤ ਵਿਚ ਵਿਗੜੇ। ਉਹ ਜਲ ਦੀ ਸੜੀ ਖੇਤੀ ਵਾਂਗ ਅਫਲ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ॥ ੬੨ ॥

ਜਾਂ ਕੁਆਰੀ ਤਾਂ ਚਾਉ ਵੀਵਾਹੀ ਤਾਂ ਮਾਮਲੇ ॥

ਫਰੀਦਾ ਏਹੋ ਪਛੋਤਾਉਵਤਿ ਕੁਆਰੀ ਨ ਥੀਅੰ ॥ ੬੩ ॥

ਪਦਅਰਥ-ਵੀਵਾਹੀ=ਵਿਆਹੀ।

ਮਾਮਲੇ=ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ, ਤਕਲੀਫਾਂ। ਵਤ=ਫੇਰ।

ਅਰਥ-ਜਦ ਕੁਆਰੀ ਸਾਂ ਤਾਂ (ਵਿਆਹ ਦਾ) ਚਾ ਸੀ, ਜਦ ਵਿਆਹੀ ਤਾਂ ਮਾਮਲੇ ਪੈ ਗਏ, ਫਰੀਦਾ ! ਹੁਣ ਇਹ ਪਛੁਤਾਵਾ ਹੈ ਕਿ ਫੇਰ ਕੁਆਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ।

ਭਾਵਾਰਥ-ਇਸ ਸ਼ਲੋਕ ਵਿਚ ਇਕ ਵਰਤ ਰਹੀ ਲੋਕ ਵਾਰਤਾ ਕਹੀ ਹੈ ਕਿ ਮੁਟਿਆਰ ਜਦ ਕੁਆਰੀ ਸੀ ਤਾਂ ਚਾਉ ਸੀ ਕਿ ਵਿਆਹ ਹੋਵੇ, ਵਿਆਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਆ ਘੇਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਫੇਰ ਕੁਆਰੀ ਹੋਣਾ ਲੋਚਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਅਵਸਥਾ ਤੇ ਬੇਫਿਕਰੀ ਆਵੇ ਪਰ ਆ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ। ਇਸ ਵਿਚ ਜਾਹਰਾ ਪਰਮਾਰਥਕ ਉਪਦੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ

ਦਿਸ਼੍ਰਾਂਤ ਲੈਕੇ ਲੱਛਣਾਂ ਦੁਆਰਾ ਭਾਵ ਲੈਣਾ ਹੈ ਪਰਮਾਰਥਕ ਦਾ ਅਥਵਾ ਅਨਯੋਕਤੀ ਅਲੰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਭਾਵ ਕੱਢਣਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਪਰਮਾਰਥ ਵਿਚ ਪਰਵਿਰਤ ਨਹੀਂ ਸਾਂ ਹੋਏ ਤਾਂ ਚਾਉ ਸੀ ਕਿ ਹੋਵੀਏ, ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਧਾਰਣ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਵਿਰਤ ਹੋ ਗਏ ਤਾਂ ਪਛੋਤਾਉ, ਜਪ, ਤਪ, ਸੰਜਮ, ਤਤਿਖਯਾ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਪੈ ਗਈਆਂ। ਗੁਰੂ ਤੇ ਸਤਿਸੰਗ ਦੀ ਸੇਵਾ ਇਕ ਹੋਰ ਕਠਨ ਘਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਕੁਛ ਕਰਦਿਆਂ ਕਦੇ ਉਥਾਨ, ਥਕਾਨ, ਬੱਝ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਐਸੇ ਵੇਲੇ ਫਕੀਰ ਲੋਕ ਘਬਰਾਕੇ ਕਹਿ ਦਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੁਣ ਪਹਿਲੀ ਅਚੇਤ ਅਵਸਥਾ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦੀ। ਹਰ ਸਾਈਂ ਲੋਕ ਦੇ ਵਾਕ ਐਸੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪ੍ਰੇਮ ਲਾਉਣਾ ਸੌਖਾ ਹੈ ਤੇ ਔਖਾ ਹੈ*। ਉਸੇ ਨਿਬਾਹ ਦੀ ਕਠਨਤਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਕਹੀ ਹੈ। ਜਿੱਕੁਰ ਪਿੱਲੀ ਇੱਟ ਪਛੁਤਾਵੇ ਕਿ ਜੇ ਕੱਚੀ ਹੁੰਦੀ, ਤਾਂ ਵੀ ਚੰਗੀ ਸਾਂ ਜੇ ਪੱਕ ਜਾਂਦੀ ਤਦ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਦੀ, ਇਹ ਵਿਚਲੀ ਦਸ਼ਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਐਸੇ ਵਾਕ ਮਹਾਤਮਾਂ ਪੁਰਖਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਬ੍ਰਿਤੀਦੇ ਅਸਥਾਨ ਭੇਦ ਕਰਕੇ ਉਥਾਨ ਥਕਾਨ ਸਮੇਂ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ।

ਸੰਪ੍ਰਦਾ ਵਿਚ ਐਉਂ ਬੀ ਭਾਵ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਜਦੋਂ ਜੀਵ ਰੂਪ ਇਸਤੀ ਮਨੁੱਖਾ ਦੇਹ ਵਿਚ ਜੀਉਂਦੀ ਸੀ ਤਾਂ ਰਜੋਗੁਣੀ ਸੁਖਾਂ ਵਿਚ ਸੀ, ਜਦ ਵੀਵਾਹੀ ਭਾਵ 'ਮਰਣ ਰੂਪੀ ਵਰ' ਵਿਆਹ ਕੇ ਲੈ ਗਿਆ ਤਾਂ ਜੀਵਤ ਅਵਸਥਾ ਦੀ ਗਾਫਲੀ ਤੇ ਭੁੱਲਾਂ ਕਰਕੇ ਮਾਮਲੇ ਪੈ ਗਏ। ਹੁਣ ਕੋਈ ਉਪਾਲਾ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ ਕਿ ਮੁੜਕੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇਹ ਮਿਲੇ ਤੇ ਐਉਂ ਕੁਆਰੀ ਹੋ ਜਾਵਾਂ। ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿਚ ਪੁਨਰ ਜਨਮ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ।

ਐਉਂ ਭੀ ਭਾਵ ਲੈ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਦ ਗੁਰੂ ਦੀ ਟੋਲ ਸੀ ਤਾਂ ਮਿਲਨੇ ਦੀ ਉਮੰਗ ਸੀ, ਮਿਲ ਪਏ ਗੁਰੂ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਵਾਲੇ, ਹੁਣ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਪੈ ਗਏ ਮੁੜਕੇ ਉਹ ਪਹਿਲੀ ਉਮੰਗ ਵਾਲੀ ਦਸ਼ਾ ਲਭਦੀ ਨਹੀਂ।

ਐਥੋਂ ਤਾਈਂ ਇਸ ਸ਼ਲੋਕ ਪਰ ਵੀਚਾਰ ਹੋਈ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸਾਰੇ ਦੇ ਭਾਵ ਨੂੰ ਖਿੱਚ ਖਿੱਚਕੇ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਤੇ ਲਾ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਯਥਾ—

* ਜੈਸੇ ਹਾਫਜ਼ ਜੀ ਦਾ ਵਾਕ ਹੈ : 'ਕਿ ਇਸ਼ਕ ਆਸਾਂ ਨਮੂਦ ਅਵੱਲ ਵਲੇ ਉਫਤਾਦ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹਾ।'

ਪਹਿਲੋਂ ਜਗਜਾਸਾ ਸੀ ਚਾਉ ਭਰੀ, ਜਦ ਵੀਵਾਹੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਮਿਲ
ਪਿਆ ਤਦ (ਮਾ =) ਮਾਯਾ ਆਦਿ ਉਪਾਧ (ਮਲੇ =) ਮਲੇ ਗਏ । ਹੁਣ
ਪਸਚਾਤਾਪ ਤੇ ਕੁਆਰਪੁਣਾ ਏਹ ਦੁਏ ਮੁੜਕੇ ਨਹੀਂ ਹੋਣੇ, ਭਾਵ ਪੂਰਨ ਪਦ
ਤੇ ਪੁਜ ਗਏ ਹਾਂ ।

ਕਲਰ ਕੇਰੀ ਛਪੜੀ ਆਇ ਉਲਥੇ ਹੰਝ ॥

ਚਿੰਜੂ ਬੋੜਨਿ ਨ ਪੀਵਹਿ ਉਡਣ ਸੰਦੀ ਡੰਝ ॥ ੬੪ ॥

ਪਦਅਰਥ—ਹੰਝ = ਹੰਸ । ਚਿੰਜੂ = ਚੁੰਝ । ਸੰਦੀ = ਦੀ ॥ ਡੰਝ = ਤੋਲ,
ਇੱਛਾ ।

ਅਰਥ—ਕੱਲਰ ਦੀ ਛਪੜੀ ਉਤੇ ਹੰਸ ਆ ਲੱਥੇ, ਚੁੰਝਾਂ ਬੋੜਦੇ ਹਨ
(ਪਰ) ਪੀਂਦੇ ਨਹੀਂ, ਉੱਡਣ ਦੀ ਇੱਛਾ (ਤੀਬਰ) ਰਹਿਦੀ ਹੈ ।

ਭਾਵਾਰਥ—ਸੰਸਾਰ ਰੂਪੀ ਛਪੜੀ ਪਰ ਸੰਤ ਹੰਸ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਰਹਿੰਦੇ
ਹਨ: ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਵਰਤਦੇ ਤਾਂ ਹਨ, ਪਰ ਲਿਪਾਇਮਾਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ
ਅਰ ਚਿਤ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਰੂਪ ਮਾਨ ਸਰੋਵਰ ਵਲ ਉਡ ਜਾਣੇ
ਦੀ ਤੀਬਰ ਇੱਛਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਓਹ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਿਰਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ।

ਹੰਸ ਉਡਰਿ ਕੋਧੈ ਪਇਆ ਲੋਕੁ ਵਿਡਾਰਣਿ ਜਾਇ

ਗਹਲਾ ਲੋਕ ਨ ਜਾਣਦਾ ਹੰਸੁ ਨ ਕੋਧਾ ਖਾਇ ॥੫੬॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਉਡਰਿ = ਉਡਕੇ । ਵਿਡਾਰਣਿ = ਉਡਾਉਣ ॥

ਹਟਾਉਣ । ਕੋਧਾ = ਸ਼ਾਂਕ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਾਲ ਜਿਹੇ ਰੰਗ ਦਾ,
ਅੰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕੋਧਰਾ । [ਮੰਸ ਕੋਦ੍ਰਵ]

ਅਰਥ—ਹੰਸ ਉਡਕੇ ਕੋਧਰੇ (ਦੇ ਖੇਤ ਵਿਚ) ਜਾ ਬੈਠਾ (ਤੇ) ਲੋਕ
ਉਸ ਨੂੰ ਉਡਾਉਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਗਾਫਲ ਲੋਕ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ਕਿ ਹੰਸ
ਕੋਧਰਾ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦਾ ।

ਭਾਵਾਰਥ—ਕੋਈ ਸੰਤ ਮਹਾਤਮਾਂ ਜੋ ਕਿਸੇ ਇਸਤ੍ਰੀ ਪੁਰਖ ਪਰ
ਕ੍ਰਿਪਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕਰਨ, ਅਥਵਾ ਸੰਸਾਰੀ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਨ ਤਾਂ ਲੋਕ ਸਮਝਦੇ
ਹਨ ਕਿ ਜਿਕੁਰ ਪਾਖੰਡੀ ਸਾਧ ਪਦਾਰਥ ਲੁਟ ਲੈ ਗਏ, ਤ੍ਰੀਮਤਾਂ ਕੱਢ ਲੈ
ਗਏ, ਦੁਖ ਦੇ ਗਏ, ਇਕੁਰ ਇਹ ਬੀ ਕਰਨਗੇ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ
ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਇਹ ਮਹਾਤਮਾਂ ਤਾਂ ਹਰਿ ਰਸ ਦੇ ਛਕਣ ਵਾਲੇ
ਹਨ, ਸੰਸਾਰਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਇੱਛਾ ਥੀਂ ਰਹਿਤ ਹਨ ॥੬੫॥

ਚਲਿ ਚਲਿ ਗਈਆ ਪੰਖੀਆ ਜਿਨੀ ਵਸਾਏ ਤਲ ॥

ਫਰੀਦਾ ਸਰੁ ਭਰਿਆ ਭੀ ਚਲਸੀ ਥਕੇ ਕਵਲ ਇਕਲ ॥ ੬੬ ॥

ਪਦ ਅਰਥ---ਤਲ=ਧਰਤੀ, ਸਤਹ, ਥਲ । ਤਅੱਲਕੇ ਸਰ=ਤਲਾ, ਸਮੁੰਦਰ ।

ਅਰਥ—ਚਲ ਚਲ ਗਏ (ਉਹ) ਪੰਖੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵਸਾਈ ਸੀ ਧਰਤੀ । (ਇਕੁਰ) ਫਰੀਦਾ ! ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਤਲਾ ਭੀ ਚਲਿਆ ਜਾਏਗਾ ਤੇ ਕੁਮਲਾ ਜਾਣਗੇ ਕੌਲ (ਫੁਲ) ਇਕੱਲੇ ਰਹੇ ਹੋਏ ।

ਭਾਵਾਰਥ — ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਅਨਿਸਥਿਰਤਾ ਦਿਖਾਲਦੇ ਹਨ । ਪੰਖੀਆਂ ਤੋਂ ਭਾਵ ਮਨੁਖ ਰਾਜੇ, ਅਥਵਾ ਸਮੂਹ ਜੀਵ ਹਨ । ਤਅੱਲਕੇ ਵਸਾਉਣ ਵਾਲੇ ਰਾਜੇ ਅਥਵਾ (ਤਲ=ਥਲ=) ਧਰਤੀ ਵਸਾਉਣ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਚਲੇ ਜਾਣਗੇ । ਥਲ ਦੇ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਚਲੇ ਜਾਣ ਤੇ ਸਮੁੰਦਰ ਬੀ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗਾ, ਉਹ ਬੀ ਪਾਣੀ ਜੀਵ ਜੰਤੂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਚਲਾ ਜਾਏਗਾ ਤੇ ਕਵਲਾਂ ਵਰਗੇ ਅਸੰਗ ਰਹੇ ਹੋਏ ਸੰਤ ਜਨ ਬੀ ਜੋ ਸਦਾ ਏਕਾਂਤ ਵਿਚ ਰਹੇ ਸਨ, ਲੋਪ ਹੋ ਜਾਣਗੇ । ਫਰੀਦ ਜੀ ਗ਼ਲਬਨ ਪਰਲੋ ਯਾ ਕਿਆਮਤ ਦਾ ਸਮਾ ਆਉਣਾ ਜਣਾ ਰਹੇ ਹਨ ।

ਅੰਤ੍ਰੀਵ ਅਰਥ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਰੀਰ ਰੂਪੀ ਧਰਤੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਕਰਕੇ ਵਸ ਰਹੀ ਹੈ, ਉਹ ਇੰਦ੍ਰੇ ਬੀ ਨਾਸ਼ੀ ਹਨ । ਸਰੀਰ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲਹੂ ਧਾਤੂ ਆਦਿਕ ਸਾਰਾ ਸਰੋਵਰ ਬੀ ਨਾਸ਼ਮਾਨ ਹੈ । ਜਦ ਸਥੂਲ ਸਰੀਰ ਹੀ ਨਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਇੰਦ੍ਰੇ ਨਾ ਰਹੇ, ਤਾਂ ਜੀਵ ਰੂਪੀ ਕਵਲ ਕਿਸ ਦੇ ਆਸਰੇ ਟਿਕੇਗਾ ? ਸੋ ਕੰਵਲ ਬੀ ਇਕੱਲਾ ਥਕ ਰਹੇਗਾ ਭਾਵ ਟੁਰ ਜਾਏਗਾ ਪਰ ਉਹ ਦੇਹ ਤੋਂ ਅਲੱਗ ਹੋ ਕੇ ਇਕੱਲਾ ਹੋ ਜਾਏਗਾ; ਨਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ, ਪਰ ਦੇਹ ਰਹਿਤ ਹੋ ਜਾਏਗਾ । ਥਕੇ ਦਾ ਅਰਥ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕੁਮਲਾ ਜਾਣਗੇ ਯਾ ਥਕ ਕੇ ਟੁਰ ਜਾਣਗੇ ।

ਕਈ ਮਹਾਤਮਾਂ ਇਉਂ ਭਾਵ ਬੀ ਦਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪੰਖੀਆਂ ਤੋਂ ਭਾਵ ਸੰਸਾਰਕ ਜੀਵ ਹਨ ਤੇ ਸਰੋਵਰ ਤੋਂ ਭਾਵ ਠੱਗ ਸੰਤ ਹਨ, ਜੋ ਸੰਸਾਰੀ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਠੱਗੀ ਵਿਚ ਡੋਬਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕੰਵਲ ਤੋਂ ਭਾਵ ਸੰਤ ਮਹਾਤਮਾਂ ਹਨ, ਜੋ ਦੁਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਅਸੰਗ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ॥ ੬੭ ॥

ਫਰੀਦਾ ਇਟ ਸਿਰਾਣੇ ਭੁਇ ਸਵਣੁ ਕੀੜਾ ਲੜਿਓ ਮਾਸਿ ॥

ਕੇਤੜਿਆ ਜੁਗ ਵਾਪਰੇ ਇਕਤੁ ਪਇਆ ਪਾਸਿ ॥ ੬੭ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਸਵਣੁ = ਸੌਣਾ । ਵਾਪਰੇ = ਬੀਤੇ । ਇਕਤੁ = ਇਕੋ ਹੀ ।
ਪਾਸਿ = ਪਾਸੇ ।

ਅਰਥ—ਫਰੀਦਾ ! ਸਿਰਾਣੇ ਇਟ ਤੇ ਭੋਂ ਪੁਰ ਸੌਣਾ (ਹੋਇਆ ਤਾਂ)
ਕੀੜਾ ਲੜ ਗਿਆ ਦੇਹ ਨੂੰ, (ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ) ਇਕੋ ਪਾਸੇ ਪਿਆਂ ਕਿੰਨੇ ਜੁਗ ਹੀ
ਲੰਘ ਗਏ ।

ਭਾਵਾਰਥ—ਫਰੀਦ ਜੀ ਕਬਰ ਵਿਚ ਪਈ ਮੁਰਦਾ ਦੇਹ ਦਾ ਨਕਸ਼ਾ
ਖਿਚਦੇ ਹਨ । ਜਿਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਤ ਅਨੁਸਾਰ ਕਿਆਮਤ ਤਕ, ਯੁਗਾਂ ਪ੍ਰਯੰਤ,
ਪਏ ਰਹਿਣਾ ਹੈ; ਜਦੋਂ ਫੇਰ ਮੁਰਦੇ ਜੀ ਉਠਣਗੇ ਤੇ ਨਿਆਂ ਹੋਵੇਗਾ ।
ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਗਾਫਲ ਹੋਕੇ ਨਾਂ ਸਵੇਂ, ਜੁਗਾਂ ਪ੍ਰਯੰਤ ਕਬਰ ਵਿਚ ਸੌਣਾ
ਹੀ ਪੈਣਾ ਹੈ ਸੋ ਹੁਣ ਭਜਨ ਕਰੋ ।

ਕਥਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮਹਾਤਮਾ ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਇਕ ਵਾਰਤਾ ਦੱਸਿਆ
ਕਰਦੇ ਹਨ:—ਫਰੀਦ ਜੀ ਜਦ ਤਪੱਸਿਆ ਕਰਦੇ ਸੇ, ਤਦ ਆਪ ਕਠਨ
ਖੇਦ ਸਹਿੰਦੇ ਸਨ । ਇਕ ਵੇਰ ਬਹੁਤ ਦਿਨ ਜਾਗਣੇ ਅਰ ਤਤਿਖਯਾ ਦੇ
ਮਗਰੋਂ ਇਟ ਸਿਰ ਹੇਠ ਦੇਕੇ ਲੰਮੇ ਪਏ ਤਾਂ ਨੀਂਦ ਆ ਗਈ । ਨੀਂਦ ਬੜੀ
ਡੂੰਘੀ ਹੋਈ । ਜਦ ਜਾਗ ਖੁਲ੍ਹੀ, ਤਦ ਕੀ ਦੇਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਰਪ ਡਸ
ਗਿਆ ਹੈ ਅਰ ਇਕ ਪਾਸਾ ਪੀੜ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਥਕਾਨ ਦੇ ਮਗਰੋਂ
ਨੀਂਦ ਬੇਹੋਸ਼ੀ ਤੱਲ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਪਾਸਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪਰਤੀਂਦਾ । ਤਦ
ਫਰੀਦ ਜੀ ਅਪਣੀ ਗਾਫਲਤਾਈ ਪਰ ਪਛੁਤਾਏ ਕਿ ਕਿਉਂ ਇਤਨਾ ਚਿਰ
ਸਾਈਂ ਨੂੰ ਵਿਸਾਰਕੇ ਗਾਫਲ ਪਏ ਰਹੇ: ਜੋ ਪਾਸਾ ਧੁਖ ਉਠਿਆ ਅਰ ਸਾਡੇ
ਪਰ ਸਰਪ ਨੇ ਉਪਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜੋ ਜਗਾ ਦਿਤਾ । ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਪਲ ਰੱਬ
ਵਿਸਰੇ, ਤਦ ਉਸ ਨੂੰ ਜੁਗ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ।

ਫਰੀਦਾ ਭੰਨੀ ਘੜੀ ਸਵੰਨਵੀ ਟੁਟੀ ਨਾਗਰ ਲਜੁ ॥

ਅਜਰਾਈਲੁ ਫਰੇਸਤਾ ਕੈ ਘਰਿ ਨਾਠੀ ਅਜੁ ॥ ੬੮ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਸਵੰਨਵੀ = ਸੁੰਦਰ । ਸੁਹਣੇ ਰੰਗ ਵਾਲੀ । ਨਾਗਰ = ਸੁੰਦਰ

ਅਜਰਾਈਲ ਫਰੇਸਤਾ = ਜਮਰਾਜ ਮੌਤ । ਨਾਠੀ* = ਪਰਾਹੁਣਾ ।

ਅਰਥ—ਫਰੀਦਾ ! ਭੱਜ ਗਈ ਸੁੰਦਰ ਘੜੀ ਤੇ ਟੁੱਟ ਗਈ ਸੁਹਣੀ ਲੱਜ, ਅਜ ਅਜਰਾਈਲ ਫਰੇਸਤਾ ਕਿਸਦੇ ਘਰ ਪਰਾਹੁਣਾ ਹੈ ?

ਭਾਵਾਰਥ—ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮੌਇਆਂ ਦੇਖਕੇ ਫਰੀਦ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸੁੰਦਰ ਦੇਹ ਮਰ ਗਈ ਤੇ ਲੱਜ ਰੂਪੀ ਸੋਹਣੇ ਪ੍ਰਾਣ ਮੁਕ ਗਏ ਹਨ, ਮੌਤ ਦਾ ਦੂਤ ਅੱਜ ਪਰਾਹੁਣਾ ਬਣਕੇ ਆ ਗਿਆ ਹੈ । ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਬਾਂਕੇ ਪਰਾਹੁਣੇ ਆਉਂਦੇ ਸਨ ਤੇ ਸੰਸਾਰ ਰੂਪੀ ਖੂਹ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਾਣਾਂ ਦੀ ਤੁਫੈਲ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਦਾ ਜਲ ਦੇਹ ਰੂਪੀ ਘੜੀ ਨਾਲ ਭਰ ਭਰ ਪੀਂਦੇ ਸਨ, ਅਜ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਮੌਤ ਪਰਾਹੁਣਾ ਆ ਪਈ ਹੈ । ਪ੍ਰਾਹੁਣਾ ਆਵੇ ਤਾਂ ਕੁਛ ਖੁਆਈ ਪਿਆਈ ਦਾ ਹੈ ਤੇ ਖਾਤਰ ਕਰੀਦੀ ਹੈ, ਏਹ ਪ੍ਰਾਹੁਣਾ ਜਿੰਦ ਲੇ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਮਲੋ ਮਲੀ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਧਿੰਗੋਜੋਰੀ ਦਾ ਪ੍ਰਾਹੁਣਾ ਹੈ । ਜਿਸ ਨੇ ਲੱਜ ਤੋੜ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਘੜੀ ਭੰਨ ਸਿੱਟੀ ਹੈ ॥ ੬੮ ॥

ਫਰੀਦਾ ਭੰਨੀ ਘੜੀ ਸਵੰਨਵੀ ਟੂਟੀ ਨਾਗਰ ਲਜ ॥

ਜੇ ਜਣ ਭੁਇ ਭਾਰੁ ਥੇ ਸੇ ਕਿਉ ਆਵਹਿ ਅਜੁ ॥ ੬੮ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਸਵੰਨਵੀ=ਸੁਹਣੇ ਰੰਗਵਾਲੀ । ਨਾਗਰ=ਸੁੰਦਰ ।
ਭਾਰੁ=ਭਾਰੂ ਹੋ ਗਏ ।

ਅਰਥ—ਫਰੀਦਾ । ਭੱਜ ਗਈ ਸੁੰਦਰ ਘੜੀ ਤੇ ਟੁੱਟ ਗਈ ਸੁੰਦਰ ਲੱਜ; ਜਿਹੜੇ ਸੱਜਣ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਭਾਰੂ ਹੋ ਗਏ ਉਹ ਅੱਜ ਕਿੱਕਰ ਆਉਣ ?

ਭਾਵਾਰਥ—ਜਦ ਸੁਹਣਾ ਸਰੀਰ ਮਰ ਗਿਆ ਤੇ ਸੁੰਦਰ ਲੱਜ ਪ੍ਰਾਣਾਂ ਰੂਪੀ ਟੁੱਟ ਗਈ, ਭਾਵ ਪ੍ਰਾਣ ਅੰਤ ਹੋ ਗਏ, ਤਦ ਸਬੰਧੀ ਪਿੱਟਦੇ ਰੋਂਦੇ ਹਨ । ਫਰੀਦ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਹੁਣ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡਾ ਸੱਜਣ ਧਰਤੀ ਉਤੇ ਕੇਵਲ ਭਾਰ ਰੂਪ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ, ਹੁਣ ਉਸ ਦਾ ਮੁੜ ਆਉਣਾ ਅਸੰਭਵ ਹੈ । ਮੌਤ ਸੰਪੂਰਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇਹ ਭਾਵ ਲੈਂਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਜੋ ਸੱਜਣ ਜੀਉਂਦੇ ਜੀ ਧਰਤੀ ਦਾ ਭਾਰ ਸੇ ਭਾਵ ਪਰਮਾਰਥ ਵਲੋਂ ਅਵੇਸਲੇ ਸਨ, ਉਹ ਹੁਣ ਮੁੜਕੇ ਕੀਕੂੰ ਆਉਣ ਤੇ ਕੁਛ ਸੰਵਾਰ ਲੈਣ ? ਭਾਵ ਹੁਣ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦੇ ।

*ਸਿੰਧ ਮੁਲਕ ਵਿਚ ਨਾਠੀ ਜੁਆਈ ਨੂੰ ਆਖਦੇ ਹਨ ।

ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਮਤ ਵਿਚ ਪੁਨਰ ਜਨਮ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ।

ਫਰੀਦਾ ਬੇਨਿਵਾਜਾ ਕੁਤਿਆ ਏਹ ਨ ਭਲੀ ਰੀਤਿ ॥

ਕਬਹੀ ਚਲਿਨ ਆਇਆ ਪੰਜੇ ਵਖਤ ਮਸੀਤਿ ॥ ੭੦ ॥

ਪਦ ਅਰਥ-ਬੇਨਿਵਾਜਾ = ਜੋ ਨਿਮਾਜ਼ ਨਾ ਪੜ੍ਹੇ । ਮਸੀਤ = ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਮੰਦਰ ।

ਅਰਥ-ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਹੇ ਨਿਮਾਜ਼ਹੀਣ ਕੁੱਤੇ ! ਏਹ ਭਲੀ ਗਲ ਨਹੀਂ ਪੰਜਾਂ ਵਖਤਾਂ (ਵਿਚੋਂ ਤੂੰ) ਕਦੇ ਵੀ ਤੁਰਕੇ ਮਸੀਤ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ! ਭਾਵਾਰਥ-ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਾ ਵਿਚ ਪੰਜ ਵੇਲੇ ਦੀ ਨਿਮਾਜ਼ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਿਤਨੇਮ ਹੈ । ਕਿਸੇ ਬੇ-ਨਿਮਾਜ਼ੇ ਨੂੰ ਕਹਿ ਰਹੇ ਹਨ । ਇਸ ਦਾ ਇਹ ਭਾਵ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸਿਖ ਬੀ ਜ਼ਰੂਰ ਮਸੀਤੇ ਨਿਮਾਜ਼ਾਂ ਪੜ੍ਹਨ ਉਠ ਟੁਰਨ । ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣਾ ਨਿਤਨੇਮ ਨਾਂ ਘੁਸਾਓ ।

ਫਰੀਦ ਜੀ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਸ਼ਰਾਂ ਵਾਲੇ ਸਨ, ਪਰ ਸੂਫੀ ਬੀ ਸਨ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਬੀ ਭਾਵ ਇਸ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਲੁਕਿਆ ਬੈਠਾ ਵੀਚਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਰਾ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਬਾਹਰਲੇ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਬੜੇ ਪੱਕੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਮਾਰਫਤ ਵਲੋਂ ਬੇ-ਪਰਵਾਹ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਏਹ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਅਨੰਦ ਵਿਚ ਮਗਨ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸ਼ਰਾ ਵਿਸਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਸੋ ਕਿਸੇ ਸ਼ਰਈ ਨੇ ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਹਣਾ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਤੂੰ ਕਦੇ ਮਸੀਤ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਨਿਮਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹਦਾ ! ਫਰੀਦਾ ਜੀ ਸੁਣਦੇ ਹੀ ਅੰਤਰ ਮੁਖ ਹੋ ਕੇ ਮਨ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, ਹੇ ਮਨ ! ਤੂੰ ਤਪ ਆਦਿ ਕਰਮਾਂ ਵਿਚ ਉਮਰ ਬਿਤਾ ਦਿਤੀ, ਕਦੀ ਨਿਜ ਸਰੂਪ ਰੂਪੀ ਮਸੀਤ ਵਿਚ ਪੰਜਾਂ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾ ਕੇ ਨਾ ਟਿਕਿਓਂ ਤੂੰ ਕੂਕਰ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹੈਂ ਜੋ ਜਪ ਤਪ ਆਦਿ ਕਰਮਾਂ ਵੱਲ ਰੁਲਦਾ ਫਿਰਿਆ, ਪਰ ਸਰੂਪ ਦੇ ਟਿਕਾਉ ਵਿਚ ਰੁਖ ਨਾ ਕੀਤਾ॥੭੦ ॥

ਉਠੁ ਫਰੀਦਾ ਉਜੂ ਸਾਜਿ ਸੁਬਹ ਨਿਵਾਜ਼ ਗੁਜਾਰਿ ॥

ਜੋ ਸਿਰੁ ਸਾਂਈ ਨਾ ਨਿਵੈ ਸੋ ਸਿਰੁ ਕਪਿ ਉਤਾਰਿ ॥ ੭੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ-ਉਜੂ = ਨਿਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਹੱਥ ਪੈਰ ਧੋਣੇ, ਜਿਵੇਂ ਪੰਜ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰੀਦਾ ਹੈ । ਸੁਬਹ = ਸਵੇਰ ਦੀ । ਗੁਜਾਰ = ਅਦਾ

ਕਰ, ਭੁਗਤਾ, ਪੜ੍ਹ ।

ਅਰਥ—ਉਠ ਹੋ ਫਰੀਦ ! ਪੰਜ ਇਸ਼ਨਾਨਾਂ ਕਰ ਤੇ ਸਵੇਰ ਦੀ ਨਿਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹ, (ਕਿਉਂ ਕਿ) ਜਿਹੜਾ ਸਿਰ ਸਾਂਈਂ ਅੱਗੇ ਨੀਉਂਦਾ ਨਹੀਂ, ਕੱਟਕੇ ਉਤਾਰਨ ਦੇਹ ।

ਭਾਵਾਰਥ—ਇਸ ਸ਼ਲੋਕ ਵਿਚ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਸ਼ਰਹ ਦੀ ਕਰੜਾਈ ਵਾਲਾ ਹੁਕਮ ਵਿਦਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਮਸੀਤਾਂ ਦੇ ਅੱਗੇ ਦੀਨਦਾਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕੋਰੜੇ ਲੈ ਕੇ ਲੰਘਦਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਮਾਰ ਕੇ ਮਸੀਤੀਂ ਵਾੜਨਾ ਪੁੰਨ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਕਿ ਨਿਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹੋ । ਪਰ ਸਿਖੀ ਵਿਚ ਇਹ ਸਖਤੀ ਨਹੀਂ । ਸੋ ਕਪਿ ਉਤਾਰ ਦਾ ਭਾਵ ਸਚ ਮੁਚ ਕਟ ਹੀ ਦੇਣਾ ਨਹੀਂ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮਸੀਤੇ ਨਿਮਾਜ਼ਾਂ ਪੜ੍ਹਨ ਜਾ ਵੜਨਾ ਹੈ । ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਇਤਨਾ ਹੀ ਲੈਣਾ ਹੈ ਕਿ ਸਵੇਰੇ ਉਠਣਾ ਚਾਹੀਏ, ਇਸ਼ਨਾਨ ਆਦਿ ਸਾਵਧਾਨਤਾ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਕਰਕੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਜਾਕੇ ਯਾ ਏਕਾਂਤ ਬਹਿਕੇ ਭਜਨ ਸਿਮਰਨ, ਪਾਠ, ਨਿਤਨੇਮ ਕਰਨਾ, ਕੀਰਤਨ ਸੁਣਨਾ ਆਦਿ ਸੁਭ ਉਦਮ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਏ । ਅੰਤੀਵ ਭਾਵ ਐਉਂ ਬੀ ਕੱਢਣੇ ਦਾ ਯਤਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ :—ਜਪ ਤਪ ਆਦਿਕ ਕਰਦਿਆਂ ਹੰਕਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਫਰੀਦ ਜੀ ਮਨ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਦੇਖ ਭਈ ! ਤੈਂ ਤਾਂ ਸਿਰ ਉੱਚਾ ਕਰ ਲਿਆ, ਹੰਕਾਰੀ ਹੋ ਗਿਆ, ਹੰਕਾਰ ਤੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਮੇਲ ਨਹੀਂ । ਇਸ ਤੋਂ ਛੁੱਟ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਹ ਸਿਰ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਹੰਕਾਰ ਦਾ ਕੀੜਾ ਹੈ, ਕੱਟਿਆ ਜਾਏਗਾ । ਉਹ ਕਰਤਾਰ ਗਰਬ ਪ੍ਰਹਾਰੀ ਹੈ, ਤੇਰਾ ਹੰਕਾਰ ਤੋੜੇਗਾ, ਸੋ ਪੰਜਾਂ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੋਂ ਹੱਥ ਧੋ ਸਿੱਟ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਵਿਚ ਲੱਗ, ਤਦ ਹੰਕਾਰ ਆਪ ਹੀ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਏਗਾ । ਹੰਕਾਰ ਪੁਗਣਾ ਨਹੀਂ, ਮੌਤ ਆਵੇਗੀ ਤੇ ਹੰਕਾਰ ਪਛੁਤਾਵਿਆ ਵਿਚ ਪਲਟੇਗਾ ।

ਜੋ ਸਿਰੁ ਸਾਈ ਨਾ ਨਿਵੈ ਸੋ ਸਿਰੁ ਕੀਜੈ ਕਾਂਇ ॥

ਕੁੰਨੇ ਹੇਠਿ ਜਲਾਈਐ ਬਾਲਣ ਸੰਦੈ ਥਾਇ ॥ ੭੨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਕਾਂਇ = ਕੀ ।

ਕੁੰਨਾ = ਦੇਗਚਾ ਮਿੱਟੀ ਦਾ । ਸੰਦੈ = ਦੀ ।

ਅਰਥ—ਜਿਹੜਾ ਸਿਰ ਰੱਬ ਦੇ ਅਗੇ ਨਹੀਂ ਨੀਉਂਦਾ ਉਸਨੂੰ ਕੀ ਕਰੀਏ ? ਦੇਗਚੇ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਬਾਲਣ ਦੇ ਥਾਂ ਬਾਲ ਦੇਈਏ ।

ਭਾਵਾਰਥ—ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਿਛਲੇ ਸ਼ਲੋਕ ਦੀ ਇਸ ਸ਼ਲੋਕ ਵਿਚ ਪੂਰਤੀ ਹੈ ਕਿ ਸਿਰ ਕੱਟ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕੀਹ ਕਰੀਏ, ਦੱਬ ਦੇਈਏ ? ਤਾਂ ਦੱਸਦੇ ਹਨ: ਨਹੀਂ, ਉਸਨੂੰ ਕੁੰਨੇ ਹੇਠ ਬਾਲਣ ਦੀ ਥਾਂ ਬਾਲੋ । ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿਚ ਮੋਏ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਅੱਗ ਵਿਚ ਦਾਹ ਕਰਨਾ ਬਹੁਤ ਬੁਰਾ ਮੰਨਿਆਂ ਹੈ । ਕੁੰਨੇ ਹੇਠ ਬਾਲਣ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਤਾਂ ਆ ਜਾਏਗਾ ।

ਇਸ ਸ਼ਲੋਕ ਦਾ ਸਿਖ ਸੰਤ ਅੰਤ੍ਰੀਵ ਭਾਵ ਇਹ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੇ ਕੋਈ ਆਪ ਆਪਣੇ ਹੰਕਾਰ ਨੂੰ ਦੂਰ ਨਾ ਕਰੇਗਾ ਤਾਂ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਦੁਖ ਤੇ ਕਲੇਸ਼, ਨਾਕਾਮਯਾਬੀਆਂ ਤੇ ਹਾਰਾਂ ਆਪੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸਾੜੇ ਤੇ ਸੰਤਾਪ ਦੇ ਦੇ ਕੇ ਦੂਰ ਕਰਨਗੀਆਂ । ਅਥਵਾ ਜਨਮ ਮਰਨ ਇਕ ਕੁੰਨਾ ਹੈ ਤੇ ਪਸਚਾਤਾਪ ਅਗਨੀ ਹੈ ॥ ੭੨ ॥

ਫਰੀਦਾ ਕਿਥੈ ਤੈਡੇ ਮਾਪਿਆ ਜਿਨ੍ਹੀ ਤੂ ਜਣਿਓਹਿ ॥

ਤੈ ਪਾਸਹੁ ਓਇ ਲਦਿਗਏ ਤੂੰ ਅਜੈ ਨ ਪਤੀਣੋਹਿ ॥ ੭੩ ॥
ਪਦ ਅਰਥ—ਤੈਡੇ = ਤੇਰੇ । ਪਤੀਣੋਹਿ = ਪਤੀਜਿਆ ।

ਅਰਥ—ਫਰੀਦਾ ! ਕਿਥੇ ਹਨ ਤੇਰੇ ਮਾਪੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਤੈਨੂੰ ਜਣਿਆਂ ਸੀ ! ਉਹ ਤੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਤੁਰ ਗਏ ਤੂੰ ਅਜੇ ਵੀ ਨਾ ਪਤੀਜਿਓ (ਕਿ ਤੂੰ ਬੀ ਮਰ ਜਾਣਾ ਹੈ) ।

ਭਾਵਾਰਥ—ਤੇਰੇ ਮਾਪੇ ਮਰ ਗਏ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੌਤ ਨੂੰ ਦੇਖਕੇ ਨਿਸਚਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਕਿ ਉਸੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਤੂੰ ਬੀ ਮਰ ਜਾਏਂਗਾ । ਕਿਡਾ ਅਸਚਰਜ ਹੈ । ਤੂੰ ਅਜੇ ਬੀ ਗਾਫਲੀ ਵਿਚ ਹੈਂ ਕਿ ਮਾਨੋ ਕਦੇ ਮਰਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ।

ਫਰੀਦਾ ਮਨੁ ਮੈਦਾਨੁ ਕਰਿ ਟੋਏ ਟਿਬੇ ਲਾਹਿ ॥

ਅਗੈ ਮੂਲਿ ਨ ਆਵਸੀ ਦੋਜਕ ਸੰਦੀ ਭਾਹਿ ॥ ੭੪ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਮੈਦਾਨੁ = ਪੱਧਰ । ਲਾਹਿ = ਉਤਾਰ, ਢਾਹ ।

ਦੋਜਕ = ਨਰਕ । ਭਾਹਿ = ਅੱਗ ।

ਅਰਥ—ਫਰੀਦਾ ! ਮਨ ਨੂੰ ਪੱਧਰਾ ਕਰ, ਟੋਏ, (ਭਰ) ਤੇ ਟਿੱਬੇ ਢਾਹ । (ਫੇਰ ਤੇਰੇ) ਅੱਗੇ ਨਰਕ ਦੀ ਅੱਗ ਮੂਲੋਂ ਨਹੀਂ ਆਵੇਗੀ ।

ਭਾਵਾਰਥ—ਮਨ ਵਿਚ ਹੰਕਾਰਾਦਿ ਟਿੱਬੇ ਹਨ ਤੇ ਕੁਟਲਤਾਈ ਆਦਿ ਟੋਏ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰ, ਤਦ ਤੂੰ ਨਰਕ ਤੋਂ ਬਚ ਰਹੇਂਗਾ ।

ਇਹ ਗਲ ਅਗਲੇ ਸਲੋਕ ਤੋਂ ਵਿਦਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜੋ ਪੰਜਵੇਂ
ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:—

ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਫਰੀਦਾ ਖਾਲਕੁ ਖਲਕ ਮਹਿ ਖਲਕ ਵਸੈ ਰਬ ਮਾਹਿ ॥
ਮੰਦਾ ਕਿਸਨੋ ਆਖੀਐ ਜਾਂ ਤਿਸੁ ਬਿਨੁ ਕੋਈ ਨਾਹਿ ॥ ੭੫ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਖਾਲਕੁ = ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕਰਤਾ, ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ । ਖਲਕ
= ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ।

ਅਰਥ—ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿਚ ਹੈ ਤੇ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ
ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਵਿਚ ਵਸਦੀ ਹੈ, ਕਿਸ ਨੂੰ ਬੁਰਾ ਕਹੀਏ ? ਜਦ ਤਿਸ ਦੇ
ਬਗੈਰ ਕੋਈ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ ।

ਭਾਵਾਰਥ—ਪਿਛਲੇ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਮਨ ਨੂੰ ਸਮ ਕਰਨੇ
ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਸੀ ਪਰ ਜਾਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੱਸੀ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਕ ਸੁਗਮ ਤਰੀਕਾ
ਇਸ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਦਸਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਕ ਉੱਚੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ਕਿ
ਜਿਸ ਨਾਲ ਮਨ ਛੇਤੀ ਤੇ ਸਦਾ ਲਈ ਮੈਦਾਨ ਵਾਛੂ ਸਮ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ
ਆ ਜਾਵੇ । ਜਿਸ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਦਿਤੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਉਹ ਅਵਸਥਾ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ
ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਫੇਰ ਇਹ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮੰਦਾ ਨਹੀਂ ਆਖਦਾ । ਯਥਾ: —‘ਤਿਸ
ਕੈ ਭਾਣੈ ਕੋਇ ਨ ਭੂਲਾ ਜਿਨਿ ਸਗਲੋ ਬ੍ਰਹਮੁ ਪਛਾਤਾ ॥’

ਇਹ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਫੇਰ ਉਹ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮੰਦਾ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦਾ,
ਹੰਕਾਰ ਦਾ ਟਿੱਬਾ ਜੋ ਅੰਦਰੋਂ ਢੈ ਚੁਕਾ ਹੈ । ਆਪ ਕਿਸੇ ਦੀ ਨਿੰਦਾ
ਉਸਤਤਿ ਤੋਂ ਘਬਰਾਉਂਦਾ ਨਹੀਂ, ਅੰਦਰ ਟੋਏ ਪੈਣ ਦੀ ਗੰਜਾਇਸ਼ ਹੀ
ਨਹੀਂ ਰਹੀ । ਜਦ ਸਭ ਵਿਚ ਖਾਲਕ ਵਜਾਪਕ ਹੋਣ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਬੱਝ
ਗਈ ਹੈ ਤਾਂ ਪੂਰਨ ਸਮਤਾ ਆ ਗਈ ਹੈ ।

ਫਰੀਦ ਜੀ ਪਿਛਲੇ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਮਾੜਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾੜਾ ਤੇ ਸਿਰ
ਕਪਣ ਤੇ ਕੁੰਨੇ ਹੇਠ ਜਲਾਉਣ ਜੋਗ ਕਹਿੰਦੇ ਆਏ ਸਨ, ਆਪ ਹੀ ਫੇਰ
ਸਮ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਆ ਗਏ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਚ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇਕੇ ਉਸ
ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਆਸਰਾ ਤੇ ਸਦੈਵੀ ਵਸੀਲਾ ਦੱਸ ਦਿਤਾ ਹੈ ।

ਫਰੀਦਾ ਜਿਦਿਹ ਨਾਲਾ ਕਪਿਆ ਜੇ ਗਲੁ ਕਪਹਿ ਚੁਖ ॥

ਪਵਨਿ ਨ ਇਤੀ ਮਾਮਲੇ ਸਹਾਂ ਨ ਇਤੀ ਦੁਖ ॥ ੭੬ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਨਾਲਾ = ਨਾੜੂ । ਕਪਿਆ = ਕੱਟਿਆ । ਕਪਹਿ
= ਕੱਪ ਦੇਂਦੀ । ਕਪਹਿ = ਕੱਪ ਦੇਂਦੀਓਂ । ਚੁਖ = ਰਤਾਕੁ । ਮਾਮਲੇ
= ਵਖਤ ।

ਅਰਥ—ਫਰੀਦਾ ! ਜਿਸ ਦਿਨ ਮੇਰਾ ਨਾੜੂ ਕੱਪਿਆ ਸਾਈ, ਜੇਕਰ
(ਦਾਈ !) ਰਤਾ ਕੁ ਗਲ (ਬੀ) ਕੱਟ ਦੇਂਦੀਓਂ, ਤਾਂ ਐਨੇ ਵਖਤ ਨਾ
ਪੈਂਦੇ ਤੇ ਨਾ ਐਨੇ ਦੁਖ ਸਹਿਣੇ ਪੈਂਦੇ ।

ਭਾਵਾਰਥ—ਜਦ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਦਾ ਮਨ ਘਾਲਾਂ ਘਾਲਦਿਆਂ ਤੇ
ਸੰਜਮ ਕਰਦਿਆਂ ਬੀ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਲ ਜਾਏ ਤਦ ਪਰਮ ਦੁਖੀ ਹੋ ਮੌਤ ਨੂੰ
ਯਾਦ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਫਰੀਦ ਜੀ ਘਾਬਰਕੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਹੇ ਦਾਈ ! ਨਾੜੂ
ਦੀ ਥਾਂ ਜੇ ਗਲ ਕੱਟ ਦੇਂਦੀਓਂ, ਸਰੀਰ ਅੰਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਕਿਉਂ ਦੁੱਖ
ਪੈਂਦੇ । ਮੁਰਸ਼ਿਦ ਧਾਰਕੇ ਸੂਫੀ ਤ੍ਰੀਕਿਆਂ ਵਿਚ ਜੋ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ, ਜੁਹਦ;
ਸੰਜਮ, ਸਾਧਨ ਤੇ ਪ੍ਰਹੇਜ਼ ਕਰਦਿਆਂ ਤੇ ਖਿਦ ਮਤਾਂ ਸਿਰੇ ਚਾੜ੍ਹਦਿਆਂ
ਪੇਸ਼ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਫੇਰ ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਓਹ
ਇਤਨੀਆਂ ਸਖਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਬਾਜ਼ੇ ਵੇਲੇ ਉਦਾਸ ਕਰ ਦੇਂਦੀਆਂ
ਹਨ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਜੋ ੭੫ਵਾਂ ਸ਼ਲੋਕ ਇਸ ਤੋਂ ਉਪਰ ਰਖਿਆ ਹੈ, ਸੋ
ਇਸ ੭੬ਵੇਂ ਪਰ ਬੀ ਹਾਵੀ ਹੈ ਕਿ ਖਾਲਕ ਤੇ ਨਜ਼ਰ ਲੈ ਜਾਓ, ਓਹ
ਖਲਕਤ ਦੇ ਵਿਚ ਹੈ, ਖਲਕਤ ਓਸ ਵਿਚ ਹੈ । ਮੰਦਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਾ ਕਹੋ,
ਨਾ ਮਾੜਿਆਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਆਪ ਨੂੰ; ਕਿਉਂਕਿ ਆਪ ਬੀ ਤਾਂ ਖਾਲਕ ਵਿਚ
ਹੋ । ਜਦ ਦਿਸ਼ਟੀ ਖਾਲਕ ਵਿਚ ਗਈ ਤਾਂ ਦਾਈ ਨੂੰ ਉਲਾਂਭਾ ਕਿਉਂ ? ਜੋ
ਕੁਛ ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਹੈ ਖਾਲਕ ਵਰਤਾ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਉਸ ਨਾਲ ਜੁੜ ਜਾਓ ਤੇ
ਉਚ ਦਿਸ਼ਟੇ ਹੋ ਕੇ ਸੁਖੀ ਹੋ ਜਾਓ । ਜਦ ਖਾਲਕ ਨਾਲ ਜੁੜਕੇ ਸੁਖੀ ਹੋ
ਜਾਓਗੇ ਤਾਂ ਦਾਈ ਨੂੰ ਉਲਾਂਭਾ ਦੇਣ ਤੇ ਨਿੱਕੇ ਹੁੰਦੇ ਮਰਨ ਦੀ ਭਾਵਨਾ
ਹੀ ਨਾ ਉਪਜੇਗੀ ॥ ੭੬ ॥

ਚਬਣ ਚਲਣ ਰਤੰਨ ਸੇ ਸੁਣੀਅਰ ਬਹਿ ਗਏ ॥

ਹੇੜੇ ਮੁਤੀ ਧਾਹ ਸੇ ਜਾਨੀ ਚਲਿ ਗਏ ॥ ੭੭ ॥

ਪਦ ਅਰਥ--ਚਬਣ=ਦੰਦ । ਚਲਣ=ਪੈਰ । ਰਤੰਨ=ਨੇਤ੍ਰ ।
ਸੁਣੀਅਰ=ਕੰਨ । ਬਹਿ ਗਏ=ਬੈਠ ਗਏ, ਕੰਮ ਕਰਨੋਂ ਰਹਿ ਗਏ,
ਨਿਕਾਰੇ ਹੋ ਗਏ । ਹੇੜੇ=ਸਰੀਰ ਨੇ । ਮੁਤੀ=ਮਾਰੀ । ਧਾਹ=ਢਾਹ ।
ਜਾਨੀ=ਪਿਆਰੇ ।

ਅਰਥ—ਓਹ ਦੰਦ, ਪੈਰ, ਨੇਤਰ, ਕੰਨ (ਸਭ) ਨਿਕਾਰੇ ਹੋ ਗਏ
(ਜੋ ਅਤਿ ਲੋੜੀਂਦੇ ਸਨ) । (ਇਹ ਦੇਖ) ਸਰੀਰ ਨੇ ਢਾਹ ਮਾਰੀ (ਕਿ ਹਾਇ
ਮੇਰੇ) ਓਹ ਪਿਆਰੇ ਤੁਰ ਗਏ ।

ਭ ਵਾਰਥ—ਬੁਢੇਪਾ ਆ ਗਿਆ, ਸਰੀਰ ਦੇ ਅੰਗ ਸਿਥਲ ਹੋ ਗਏ,
ਹੁਣ ਸਰੀਰ ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਪਯਾਰੇ ਅੰਗ ਸਿਥਲ ਹੋ ਗਏ
ਹਨ ਤਾਂ ਮੈਂ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਚਿਰ ਤੱਗਣਾ ਹੈ ॥ ੭੭ ॥

ਫਰੀਦਾ ਬੁਰੇ ਦਾ ਭਲਾ ਕਰਿ ਗੁਸਾ ਮਨਿ ਨ ਹਢਾਇ ॥

ਦੇਹੀ ਰੋਗੁ ਨ ਲਗਈ ਪਲੈ ਸਭੁ ਕਿਛੁ ਪਾਇ ॥ ੭੮ ॥

ਪਦ ਅਰਥ--ਹਢਾਇ=ਲਿਆ, ਧਾਰਨ ਕਰ ।

ਦੇਹੀ=ਦੇਹ ਨੂੰ ।

ਅਰਥ—ਫਰੀਦਾ ! ਬੁਰੇ ਦਾ ਭਲਾ ਕਰ ਤੇ ਮਨ ਵਿਚ ਗੁੱਸਾ ਨਾ
ਲਿਆ (ਤਾਂ ਜੋ ਤੇਰੀ) ਦੇਹ ਨੂੰ ਰੋਗ ਨਾ ਲਗੇ (ਅਰ) ਸਭ ਕੁਝ ਪੱਲੇ
ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇ ।

ਭਾਵਾਰਥ—ਬੁਰੇ ਦਾ ਭਲਾ ਕਰਨਾ ਉਚਿਤ ਹੈ, ਇਸ ਦਾ ਗੁਣ
ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਰੋਗ ਤੋਂ ਬਚ ਰਹੇਂਗਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਕ੍ਰੋਧ ਕਰਨ ਤੇ ਸਰੀਰ
ਰੋਗੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਜੈਸੇ ਗੁਰਵਾਕ ਹੈ, 'ਕਾਮੁ ਕ੍ਰੋਧੁ ਕਾਇਆ ਕਉ
ਗਾਲੈ ॥ ਜਿਉ ਕੰਚਨ ਸੋਹਾਗਾ ਢਾਲੈ ॥' ਦੂਸਰਾ ਗੁਣ ਇਹ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ
ਤੇਰੇ ਪੱਲੇ ਸਭ ਕੁਝ ਪਏਗਾ । ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪਰਮਾਰਥਕ
ਸੁਖ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣਗੇ । ਬ੍ਰਿਤੀ ਜਦ ਕ੍ਰੋਧਾਕਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਦ
ਆਸੁਰੀ ਸੰਪਦਾ ਦਾ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਮਲਿਨ ਅੰਤਹਕਰਣ ਵਿਚ ਕੋਈ
ਪਰਮਾਰਥਕ ਸੁਖ ਨਹੀਂ ਠਹਿਰ ਸਕਦਾ, ਪਰ ਜੇ ਮਨ ਖਿਮਾ ਧਾਰਨ
ਕਰਕੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਵਿਚ ਰਹੇ, ਤਦ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਮਾਨਸਿਕ ਸੁਖ ਜੋ ਅੰਦਰ
ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰੇ ਅੰਦਰੇ ਟਿਕਦਾ ਹੈ ॥ ੭੮ ॥

ਫਰੀਦਾ ਪੰਖ ਪਰਾਹੁਣੀ ਦੁਨੀ ਸੁਹਾਵਾ ਬਾਗੁ ॥

ਨਉਬਤਿ ਵਜੀ ਸੁਬਹ ਸਿਉ ਚਲਣ ਕਾ ਕਰਿ ਸਾਜੁ ॥ ੭੯ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਪੰਖ=ਪੰਛੀਆਂ ਦਾ ਸਮੂਹ । ਸਾਰੇ ਪੰਛੀ । ਸੁਹਾਵਾ =ਸੁੰਦਰ । ਨਉਬਤਿ=ਵਾਜਾ, ਨਗਾਰਾ । ਸੁਬਹ=ਸਵੇਰ । ਸਾਜੁ=ਆਹਰ, ਸਾਮਾਨ ।

ਅਰਥ—ਫਰੀਦਾ ! ਦੁਨੀਆਂ ਸੁੰਦਰ ਬਾਗ ਹੈ, (ਉਸ ਵਿਚ) ਪੰਛੀ ਸਮੂਹ (ਜੀਵ) ਪ੍ਰਾਹੁਣਾ ਹੈ, ਸਵੇਰ ਵਾਲੀ ਨੌਬਤ ਵੱਜ ਪਈ ਹੈ (ਹੁਣ) ਟੁਰਨੇ ਦਾ ਆਹਰ ਕਰੋ ।

ਭਾਵਾਰਥ—ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਜੀਵ ਪਰਾਹੁਣਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਦੀਵ ਐਥੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਾ । ਨੌਬਤ ਵੱਜੀ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਨਮ ਤੋਂ ਹੀ ਮਰਨਾ ਸੁਣਦੇ ਹਾਂ, ਇਸ ਲਈ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਟੁਰਨੇ ਦਾ ਬੰਦੋਬਸਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ।

ਅਗੇ ਜਦ ਕਾਫਲੇ ਬਣ ਕੇ ਸਫਰ ਕਰੀਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਪਹਿਲੋਂ ਸਵੇਰੇ ਨੌਬਤ ਵਜਿਆ ਕਰਦੀ ਸੀ, ਇਹ ਸੁਣਕੇ ਸਾਰੇ ਮੁਸਾਫਰ ਟੁਰਨ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਪਰ ਅਸਲ ਭਾਵ ਇਹ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਵੇਰ ਤੋਂ ਭਾਵ ਬੁਢੇਪਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਵਾਲ ਚਿੱਟੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਰਾਤ ਨੂੰ ਜੁਆਨੀ ਅਰ ਸਵੇਰ ਨੂੰ ਬੁਢਾਪੇ ਨਾਲ ਅਕਸਰ ਉਪਮਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ । ਨੌਬਤ ਇਹ ਕਿ ਬੁਢਾਪਾ ਆਉਂਦਿਆਂ ਹੀ, ਆਮ ਮੁਹਾਵਰੇ ਵਿਚ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੁਣ ਤਾਂ ਕੋਈ ਦਿਨ ਦੀ ਗੱਲ ਬਾਕੀ ਹੈ । ਕਈ ਵੇਰ ਚਿੱਟੇ ਵਾਲਾਂ ਨੂੰ ਯਮਰਾਜ ਦਾ ਸੱਦਾ ਆਖਦੇ ਹਨ । ਬੁਢਾਪਾ ਆ ਗਿਆ ਅਰ ਇਹ ਅਵਾਜਾ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਮੌਤ ਨੇੜੇ ਹੈ । ‘ਕੰਧੀ ਓਤੈ ਰੁਖੜਾ ਕਿਚਰਕੁ ਬੰਨ੍ਹੇ ਧੀਰ ॥’ ਹੁਣ ਤਾਂ ਆਹਰ ਅੱਗੇ ਦਾ ਕਰੋ ॥ ੭੯ ॥

ਫਰੀਦਾ ਰਾਤਿ ਕਥੂਰੀ ਵੰਡੀਐ ਸੁਤਿਆ ਮਿਲੈ ਨ ਭਾਉ ॥

ਜਿਨਾਂ ਨੈਣ ਨੀਂਦਰਾਵਲੇ ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਮਿਲਣੁ ਕੁਆਉ ॥ ੮੦ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਕਥੂਰੀ=ਕਸਤੂਰੀ । ਭਾਉ=੧ ਭਾਉ=

ਭਾਗ, ਹਿੱਸਾ । ੨. ਸੁਗੰਧੀ । ਕੁਆਉ=ਕਿਉਂ ਕਰ ।

ਅਰਥ—ਫਰੀਦਾ ! ਰਾਤ ਨੂੰ ਕਸਤੂਰੀ ਵੰਡੀਦੀ ਹੈ (ਪਰ) ਸੁਤਿਆ

ਨੂੰ ਹਿੱਸਾ ਬੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ । ਹਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨੇਤ੍ਰ ਨਿੰਦ੍ਰਾਵਲੇ ਹੋਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਕੁਰ (ਕੁਛ) ਮਿਲੇ ।

ਭਾਵਾਰਥ—ਰਾਤ ਨੂੰ ਮਹਾਤਮਾਂ ਲੋਕ ਏਕਾਂਤ ਕਰਕੇ ਭਜਨ ਵਿਚ ਏਕਾਗਰ ਚਿਤ ਹੋ ਲਗਦੇ ਹਨ । ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਅਨੰਦ ਨੂੰ ਕਸਤੂਰੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਹ ਕੇਵਲ ਜਾਗਦਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਜੋ ਸੌਂ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਇਸ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ ਨਹੀਂ ਲੱਝਦੀ । ‘ਭਾਅ’ ਦਾ ਅਰਥ ਸੁਗੰਧੀ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਸੰਪ੍ਰਦਾ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ‘ਭਾਗ’ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਰੂਪ ਬੀ ਲੈਂਦੇ ਹਨ । ਜੋ ਗਾਲਬਨ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ ਪਦ ‘ਭਾਅ’ ਤੋਂ ਬਣਿਆਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਠੀਕ ਹੈ; ਕਿਉਂਕਿ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਪਦ ‘ਭਾਉ’ ਦਾ ਅਰਥ ਭਾਗ ਯਾ ਹਿੱਸਾ ਨਹੀਂ ਹੈ; ਪਰ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ ਪਦ ‘ਭਾਅ’ ਦਾ ਅਰਥ ਭਾਗ ਯਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ ਤੇ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦਾ ਪਦ ‘ਭਾਉ’ ਇਸੇ ‘ਭਾਅ’ ਤੋਂ ਬਣਿਆਂ ਹੋਸੀ ।

ਅੰਤ੍ਰੀਵ ਅਰਥ—ਰਾਤ=ਅਵਸਥਾ, ਉਮਰਾ । ਕਥੂਰੀ=ਭਗਤੀ । ਨੀਂਦ=ਅਵਿਦਯਾ । ਭਗਤੀ ਵੰਡੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ, ਮਾਨੁੱਖ ਦੀ ਸਾਰੀ ਉਮਰਾ ਵਿਚ ਇਹ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਅਵਿਦਯਾ ਵਿਚ ਜੋ ਜੀਵ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ ।

ਕਈ ਸਜਣ ਇਸ ਸਲੋਕ ਦੇ ਅਰਥ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਅਵਸਥਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਇਕ ਜਾਗਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਸਤੂਰੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ । ਦੂਜੀ ਸੌਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ । ਤੀਸਰੀ ਨਿੰਦ੍ਰਾਵਲੀ, ਜਾਗੋ ਮੀਟੇ ਦੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ (ਕੁਆਉ*) ਅਵਾਜ਼ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਲਵੋ । ਭਾਵ ਪਹਿਲੀ ਅਵਸਥਾ ਤਾਂ ਇਕਾਗਰ ਚਿਤ ਦੀ ਹੈ, ਦੂਜੀ ਅਵਸਥਾ ਮੂੜ ਦੀ ਹੈ ਤੇ ਤੀਸਰੀ ਵਿਖਯਪਤ ਦੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਨੀਂਦ ਆ ਗਈ, ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਜਾਗ ਕੇ ਇਕਾਗਰ ਹੋ ਗਿਆ ।

ਵਿਖਯਪਤ = ਕਦੀ ਉਖੜੀ ਹੋਈ ਕਦੀ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਅਵਸਥਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਕਦੇ ਚਿੱਤ ਲੱਗ ਗਿਆ, ਕਦੇ ਨਾ ਲਗਾ । ਅਵਾਜ਼ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੇ ਅੰਤਹਕਰਣ ਵਿਚੋਂ ਭੈ ਉਠਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਕੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਫੇਰ ਤਮੋ ਗੁਣ ਦਬਾ ਲੈਂਦਾ ਤੇ ਨੀਂਦਰ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ॥ ੮੦ ॥

* ਕੁਆਉ ਦਾ ਅਰਥ ਸੱਦ ਯਾ ਬੁਲਾਵਾ ਕਰਕੇ ਇਹ ਭਾਵ ਕੱਢਦੇ ਹਨ ।

ਫਰੀਦਾ ਮੈ ਜਾਨਿਆ ਦੁਖ ਮੁਝ ਕੂ ਦੁਖ ਸਬਾਇਐ ਜਗਿ ॥
ਉਚੇ ਚੜਿਕੈ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਘਰਿ ਘਰਿ ਏਹਾ ਅਗਿ ॥ ੮੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਕੂ=ਨੂੰ । ਸਬਾਇਐ=ਸਾਰੇ (ਜਗ) ਵਿਚ ।

ਉਚੇ ਚੜਿਕੈ=ਵਿਚਾਰ ਕਰਕੇ ।

ਅਰਥ—ਫਰੀਦਾ ! ਮੈਂ ਜਾਣਿਆਂ ਸੀ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਹੀ ਦੁੱਖ ਹੈ (ਪਰ) ਦੁੱਖ ਸਾਰੇ ਜੱਗ ਵਿਚ ਹੈ; (ਅਤੇ) ਜਦ ਵਿਚਾਰ ਕਰਕੇ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਘਰ ਘਰ ਇਹੋ ਅੱਗ (ਦਿੱਸੀ) ।

ਭਾਵਾਰਥ—ਦੁਖ ਸਾਰੇ ਜਗਤ ਵਿਚ ਹੈ, ਹਰੇਕ ਨੂੰ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਭਾਂਤ ਦਾ ਦੁਖ ਹੈ । ਪਰ ਹਰ ਕੋਈ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਹੀ ਦੁਖੀ ਹਾਂ । ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਤਕੋਗੇ ਤਾਂ ਤੁਸਾਨੂੰ ਹਰ ਕੋਈ ਦੁਖੀ ਦਿਸੇਗਾ । ਮੈਂ ਵੀਚਾਰ ਦਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਏਹ ਗਲ ਤੱਕੀ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਜੀਵ ਦੁਖਾਂ ਦੇ ਸੰਤਾਪ ਨਾਲ ਤਪਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ।

ਇਸ ਦੁਖੀ ਦਸ਼ਾ ਦਾ ਇਲਾਜ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦਸਦੇ ਹਨ:—

ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਫਰੀਦਾ ਭੂਮਿ ਰੰਗਾਵਲੀ ਮੰਝਿ ਵਿਸੂਲਾ ਬਾਗ ॥

ਜੋ ਜਨ ਪੀਰ ਨਿਵਾਜਿਆ ਤਿਨ੍ਹਾ ਅੰਚ ਨ ਲਾਗ ॥ ੮੨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਭੂਮਿ=ਭੂਮੀ, ਪ੍ਰਿਥਵੀ । ਰੰਗਾਵਲੀ* =ਸੁਖਦਾਇਕ । ਵਿਸੂਲਾ=ਵਿਹਲਾ । ੨. ਸੂਲਾਂ ਵਾਲਾ । ਪੀਰ=ਗੁਰੂ । ਨਿਵਾਜਿਆ=ਵਡਿਆਇਆ । ਅੰਚ=ਅੱਗ, ਸੇਕ, ਭਾਵ ਦੁਖ ।

ਅਰਥ—ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਧਰਤੀ ਸੁਖਦਾਇਕ ਹੈ, (ਪਰ ਇਸ) ਵਿਚ ਬਾਗ ਵਿਹਲਾ (ਲੱਗ ਪਿਆ) ਹੈ । (ਪਰ) ਜੋ ਪੁਰਖ ਗੁਰੂ ਨੇ ਵਡਿਆ ਲਏ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ (ਇਸ ਦੁਖ ਰੂਪ ਅਗਨੀ ਦਾ) ਸੇਕ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ ।

ਭਾਵਾਰਥ—ਸਰੀਰ ਸੁਖਦਾਇਕ ਚੀਜ਼ ਹੈ, ਇਹ ਐਸੀ ਧਰਤੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਚੰਗੇ ਪਦਾਰਥ ਉਗਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਭਗਤੀ ਆਦਿ ਸਰੀਰ ਦੇ ਆਸਰੇ ਹੀ ਨਿਭ ਸਕਦੇ ਹਨ । ਇਹ ਸਰੀਰ ਸੁਭ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਵਾਧੇ

* ਰੰਗ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚ ਅਨੰਦ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਰੰਗਾਵਲੀ=ਅਨੰਦ ਵਾਲੀ; ਸੁਖ ਵਾਲੀ ।

ਲਈ ਐਉਂ ਹੈ, ਜਿਕੁਰ ਚੰਗੀ ਧਰਤੀ ਚੰਗੇ ਬਾਗ ਲਈ । ਪਰ ਇਸ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇ ਵਾਸਨਾਂ ਦਾ ਜ਼ਹਿਰੀਲਾ ਯਾ ਵਿਹੁਲਾ ਬਾਗ ਉਗ ਪਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਤੋਂ ਦੁਖ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਦ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਤੈਨੂੰ ਦੁਖ ਰੂਪ ਦਿਸਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਅੱਗ ਤੋਂ ਬਚਣੇ ਦਾ ਰਸਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਚਰਨੀ ਲੱਗ, ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਸ ਪੁਰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਮਿਹਰ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਵਿਹੁਲੇ ਬੂਟੇ ਪੁਟੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗ ਦਾ ਸੇਕ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ ਭਾਵ ਸੰਤਾਪ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ; ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਵਾਕ ਹੈ:- 'ਪ੍ਰਭ ਕੈ ਸਿਮਰਨਿ ਦੁਖੁ ਨ ਸੰਤਾਪੈ ।' ਸੋ ਦੁਖ ਰੂਪੀ ਅੱਗ ਜੋ ਘਰ ਘਰ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਇਲਾਜ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਹੈ ਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਗੁਰੂ ਕੀ ਮਿਹਰ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ । ਸੋ ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਿਹਰ ਦਾ ਪਾਤ੍ਰ ਬਣਨਾ ਚਾਹੀਏ ਜੋ ਗੁਰੂ ਨਿਵਾਜ ਲਵੇ ।

ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਫਰੀਦਾ ਉਮਰ ਸੁਹਾਵੜੀ ਸੰਗਿ ਸੁਵੰਨੜੀ ਦੇਹ ॥

ਵਿਰਲੇ ਕੋਈ ਪਾਈਅਨਿ ਜਿਨ੍ਹਾ ਪਿਆਰੇ ਨੇਹ ॥ ੮੩ ॥

ਪਦ ਅਰਥ-ਸੁਹਾਵੜੀ=੧. ਸੁਹਾਉ ਵਾਲੀ, ਭਾਵ ਜੋਬਨ ਜੁਆਨੀ ਵਾਲੀ । ੨. ਸੁਖਾਂ ਵਾਲੀ, ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਦੇਣ ਵਾਲੀ । ਸੁਵੰਨੜੀ=ਸੁੰਦਰ । ਨੇਹ=ਪ੍ਰੇਮ ।

ਅਰਥ-ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਅਵਸਥਾ ਸੁਹਣੀ (ਜੁਆਨੀ ਵਾਲੀ ਹੋਵੇ) ਨਾਲ ਸੁੰਦਰ ਦੇਹ (ਹੋਵੇ), (ਫੇਰ) ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਿਆਰੇ (ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ) ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਮ ਹੋਵੇ (ਐਸੇ) ਕੋਈ ਵਿਰਲੇ ਲੱਝਦੇ ਹਨ ।

ਭਾਵਾਰਥ-ਪ੍ਰਸੰਨ ਕਰਨੇ ਵਾਲੀ ਸੁਖਦਾਈ ਸੁਹਣੀ ਜੁਆਨੀ ਦੀ ਉਮਰ ਉਹ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸੁਖ ਪੂਰਬਕ ਦਿਨ ਬੀਤਣ, ਸਰੀਰ ਅਰੋਗ ਰਹੇ, ਖਾਣ ਪੀਣ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਵਿਸ਼ਿਆਕਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਵਡਾ ਹੇਤੂ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਐਸੇ ਸੁਖਾਂ ਨੂੰ ਪਾਕੇ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੋਊ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਰੱਬ ਯਾਦ ਹੋਊ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਰਬ ਵਲੋਂ ਗਾਫਲ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਉਮਰੇ ਤੇ ਇਸ ਹਾਲ ਵਿਚ ਜੋ ਰੱਬ ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਲਗ ਪੈਣ ਉਹ ਵਿਰਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਉਮਰੇ ਲਗੋ ।

ਉਪਦੇਸ਼ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਦੁਖਾਂ ਦਾ ਕਾਰਣ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਕਾਰ ਹਨ ਜੋ ਜੁਆਨੀ ਵਿਚ ਲਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਜੋ ਗੁਰੂ ਦੇ ਕ੍ਰਿਪਾ ਪਾਤ੍ਰ ਹੋਏ ਤੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਲਗ ਪਏ ਓਹ ਬਚ ਰਹੇ; ਪਰ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਐਸੇ ਪੁਰਖ ਵਿਰਲੇ ਹਨ । ‘ਪਾਈਅਨਿ’ ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ ਪਹਿਲੀ ਤੁਕ ਵਿਚ ਫੁਰਮਾ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਉਮਰ ਜੁਆਨੀ ਦੀ ਹੋਵੇ, ਦੇਹ ਸੁਹਣੀ ਅਰੰਗ ਹੋਵੇ, ਫੇਰ ਵਿਕਾਰ ਨਾਂ ਹੋਣ, ਐਸੇ ਪੁਰਖ ਵਿਰਲੇ ਪਾਈਦੇ ਹਨ ।

ਕੰਧੀ ਵਹਣ ਨ ਢਾਹਿ ਤਉ ਭੀ ਲੇਖਾ ਦੇਵਣਾ ॥

ਜਿਧਰਿ ਰਬ ਰਜਾਇ ਵਹਣੁ ਤਿਦਾਉ ਗੰਉ ਕਰੇ ॥ ੮੪ ॥

ਪਦਅਰਥ-ਕੰਧੀ = ਕਿਨਾਰਾ । ਵਹਣੁ = ਪ੍ਰਵਾਹ । ਗੰਉ = ਤੁਰਨਾ, ਰਸਤਾ ।

ਅਰਥ-ਹੇ ਵਹਿਣ ! ਤੂੰ ਕਿਨਾਰੇ ਨਾ ਢਾਹ, (ਕਿਉਂਕਿ) ਤੈਨੂੰ ਵੀ ਲੇਖਾ ਦੇਣਾ ਪਵੇਗਾ । ਜਿਧਰ ਰੱਬ ਦੀ ਰਜ਼ਾ (ਇੱਛਾ) ਹੋਵੇ, ਵਹਿਣ ਵੀ ਉਧਰ ਰਸਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵਾਰਥ-ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸ਼ਲੋਕ ਇਕ ਵਾਕਯਾ ਪਰਥਾਇ ਉਚਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਇਹ ਕਥਾ ਬੀ ਦਾਨੇ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਕ ਦਰਿਆ ਨੇ ਢਾਹ ਲਾਈ, ਨੇੜੇ ਇਕ ਪਿੰਡ ਸੀ, ਉਸ ਪਿੰਡ ਦੇ ਰੁੜ੍ਹ ਜਾਣੇ ਦਾ ਡਰ ਪੈ ਗਿਆ, ਸੋ ਉਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕ ਇਕ ਕਰਾਮਾਤੀ ਫਕੀਰ ਨੂੰ ਕਿਨਾਰੇ ਤੇ ਲੈ ਆਏ ਕਿ ਦਰਿਆ ਨੂੰ ਰੋਕ ਦੇਵੇ । ਫਕੀਰ ਨੇ ਦਰਿਆ ਨੂੰ ਆਕੇ ਕਿਹਾ: ਹੇ ਦਰਿਆ ਢਾਹ ਨਾ ਲਾ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਅੱਗੇ ਜਾਕੇ ਲੇਖਾ ਭਰੇਗਾ । ਕਿਤੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਫਰੀਦ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਲੰਘ ਰਹੇ ਸਨ, ਇਹ ਬਚਨ ਸੁਣ ਕੇ ਬੋਲੇ: ਹੇ ਫਕੀਰ ! ਤੂੰ ਭੁੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈਂ, ਇਹ ਦਰਿਆ ਜੜ੍ਹ ਪਦਾਰਥ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਭਲੇ ਬੁਰੇ ਨਾਲ ਕੀ, ਇਹ ਤਾਂ ਪਰਮੇਸੁਰ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੈ, ਜਿਧਰ ਉਸ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਹੋਵੇ, ਉਧਰੇ ਦਰਿਆ ਆਪਣਾ ਵੇਗ ਪਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਐਉਂ ਬੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਢਾਹ ਲਾਉਂਦੀ ਨਦੀ ਨੂੰ ਹਟਕਿਆ ਤੇ ਅਗੋਂ ਨਦੀ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿਤਾ ਕਿ ਮੈਂ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਢਾਹ ਲਾਈ ਹੈ । ਅਰਥ ਭਾਵ ਓਹੋ ਹੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਵਿਚ ਕਾਵਯ ਦੀ ਲਾਵੰਨਤਾ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਫਕੀਰ ਕਵੀ ਨੇ ਨਦੀ ਨੂੰ ਰਸਨਾ ਲਾਕੇ

ਜੀਵਤ ਕਰਕੇ ਉਸ ਤੋਂ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿਤਾ ਹੈ ।

ਇਸ ਸ਼ਲੋਕ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਜੀ ਇਹ ਦ੍ਰਿੜਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਰਮਾਤਾਂ ਨਾਲ ਰਜਾ ਨਾ ਮੋੜੋ, ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਭਾਣੇ ਪਰ ਪ੍ਰਸੰਨ ਰਹੋ । ਭਾਣੇ ਪਰ ਪ੍ਰਸੰਨ ਰਹੇਗਾ ਓਹ ਦੁਖਾਂ ਦੀ ਆਈ ਕਾਂਗ ਨੂੰ ਸਬਰ ਸੁਕਰ ਵਿਚ ਲੰਘ ਜਾਏਗਾ ॥ ੮੪ ॥

ਫਰੀਦਾ ਭੁਖਾ ਸੇਤੀ ਦਿਹੁ ਗਇਆ ਸੂਲਾਂ ਸੇਤੀ ਰਾਤਿ ॥

ਖੜਾ ਪੁਕਾਰੇ ਪਾਤਣੀ ਬੇੜਾ ਕਪਰਵਾਤਿ ॥ ੮੫ ॥

ਪਦਅਰਥ-ਪਾਤਣੀ=ਪੱਤਣ ਵਾਲਾ, ਮਲਾਹ । ਕਪਰ=ਲਹਿਰਾ, ਠਾਠਾਂ । ਦੇਖੋ ਅਗਲੇ ਸ਼ਲੋਕ ਵਿਚ ਪਦ 'ਕਪਰ' । ਵਾਤਿ=ਪੌਣ (ਤੂਫਾਨ) ਵਿਚ (ਅ) ਮੂੰਹ ।

ਅਰਥ-ਫਰੀਦਾ ! ਦੁੱਖਾਂ ਵਿਚ ਦਿਨ ਬੀਤਿਆ (ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੁੱਖਾਂ ਦੀਆਂ) ਚੋਭਾਂ ਵਿਚ ਰਾਤ (ਬੀਤੀ), ਮਲਾਹ ਖੜੋਤਾ ਪੁਕਾਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੇੜਾ ਲਹਿਰਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ (ਅਥਵਾ, ਕਪਰਾਂ ਦੇ ਤੂਫਾਨ ਵਿਚ) ਫਸ ਰਿਹਾ ਹੈ ।

ਭਾਵਾਰਥ-ਦਿਨ ਤਾਂ ਸੰਸਾਰਕ ਕੰਮਾਂ ਧੰਦਿਆਂ ਵਿਚ ਦੁਖ ਸੁਖ ਭੋਗਦਿਆਂ ਬੀਤਿਆ, ਰਾਤ ਨੂੰ ਸੋਚਾਂ ਫੁਰਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਅਮਕੀ ਗਲ ਐਉਂ ਕਰਾਂਗੇ ਤੇ ਫਲਾਣਾ ਕੰਮ ਅਜ ਮਾੜਾ ਕੀਤਾ, ਜੋ ਰੁਪੱਯਾ ਡੱਬ ਗਿਆ । ਇਹ ਸੂਲਾਂ ਚੁਭਦੀਆਂ ਹਨ, ਮਾਨੋ ਵਾਸ਼ਨਾਂ ਠਾਠਾਂ ਤੇ ਤਿਸ਼ਨਾ ਪੌਣ ਵਿਚ ਜੀਵ ਰੂਪੀ ਬੇੜਾ ਫਸ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜੀਵ ਨੂੰ ਸੋਝੀ ਨਹੀਂ । ਸੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਹਿਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢਣ ਵਾਲੇ ਸੰਤ ਰੂਪੀ ਮਲਾਹ ਖੜੇ ਪੁਕਾਰ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਭਾਈ ਤੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਜਹਾਜ਼ ਦੁਖਾਂ ਦੀਆਂ ਛੱਲਾਂ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ ਹੈ । ਏਹ ਡੁਬ ਜਾਏਗਾ । ਸੈਨਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਗਾਫਲ ਜੀਵ ਫੇਰ ਬੀ ਨਹੀਂ ਸੁਣ ਰਹੇ ।

ਲੰਮੀ ਲੰਮੀ ਨਦੀ ਵਹੈ ਕੰਧੀ ਕੇਰੇ ਹੇਤਿ ॥

ਬੇੜੇ ਨੋ ਕਪਰੁ ਕਿਆ ਕਰੇ ਜੇ ਪਾਤਣ ਰਹੈ ਸੁਚੇਤਿ ॥ ੮੬ ॥

ਪਦ ਅਰਥ-ਕੰਧੀ=ਕਿਨਾਰੇ । ਕੇਰੇ=ਡੋਗਣੇ । ਕਪਰ=ਲਹਿਰਾਂ, ਠਾਠਾਂ । (੨) ਘੁੰਮਣ ਘੇਰ (ਦੇਖੋ ਖਾ: ਟ੍ਰੈ: ਸੁ: ਦਾ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਕੋਸ਼) । (੩) ਦਰਿਆਵਾਂ ਵਿਚ ਜੋ ਬ੍ਰੇਤੇ ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਬੇੜੀਆਂ ਟਕਰਾਂ ਕੇ ਟੁਟਦੀਆਂ
੯੦

ਯਾ ਫਸਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੀ ਕਪਰ ਆਖਦੇ ਹਨ । ਸਿੰਧੀ ਵਿਚ ਕਪਰ ਉਚੇ ਕਿਨਾਰੇ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਪਾਤਣ = ਮਲਾਹ, ਭਾਵ ਸੰਤਾਂ ਤੋਂ ਹੈ ਜੋ ਸੰਸਾਰ ਬੇੜੀ ਦੇ ਮਲਾਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਪਾਤਣ ਪਦ ਏਥੇ ਬਹੁ ਵਚਨ ਹੈ । ਰਹੈ = ਰਹੈਂ । ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਬਿੰਦੀ ਘੱਟ ਵਰਤੀ ਹੈ । ‘ਪਾਤਣ’ ਬਹੁ ਵਚਨ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਪੜਨਾ ਹੈ-ਰਹੈਂ = ਰਹਿਣ ।

ਅਰਥ-ਲੰਮੀ (ਬਹੁਤ) ਲੰਮੀ ਨਦੀ ਵਹਿੰਦੀ ਪਈ ਹੈ ਕਿਨਾਰੇ ਦੇ ਡੇਗਣੇ ਨੂੰ, (ਪਰ) ਬੇੜੇ ਨੂੰ ਕਪਰ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੇ ਮਲਾਹ ਸੁਚੇਤ ਰਹਿਣ ਤਾਂ ?

ਭਾਵਾਰਥ-ਕਾਲ ਰੂਪੀ ਨਦੀ ਹੈ, ਦੇਹ ਦਾ ਬਲ ਤੇ ਉਮਰਾ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਾਲ ਨਦੀ ਢਾਹ ਲਾ ਰਹੀ ਹੈ । ਵਿਚ ਜੀਵ ਰੂਪੀ ਬੇੜਾ ਹੈ, ਜਿਸਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਲੰਘਣਾ ਹੈ । ਸੌ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਪਰ* ਬੇੜੇ ਨੂੰ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ, ਜੇ ਸਿਰ ਤੇ ਪਾਤਣੀ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਹੋਣ ਤਾਂ । ਜੇ ਗੁਰਮੁਖ ਸੰਤ ਜੀਵ ਨੂੰ ਰਾਹਨੁਮਾਈ ਦੀ ਮਦਦ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਸੁਚੇਤ ਹੋਣ ਤਾਂ ਜਗਜਾਸੂ ਦਾ ਬੇੜਾ ਕਪਰੀਂ ਨਹੀਂ ਫਸ ਸਕਦਾ । ਜੇ ਜਗਜਾਸੂ ਅਚੇਤ ਤੇ ਗਾਫਲੀ ਵਾਲੇ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਸੰਗ ਵਿਚ ਪਏਗਾ ਤਾਂ ਕਪਰਾਂ ਦਾ ਡਰ ਹੈ । ਅਗਲੇ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਬੀ ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਬਹੁ ਵਚਨ ਵਿਚ ਹੀ ਹੈ ।

ਪ੍ਰਮਾਣ-“ਸਿਰ ਉਪਰਿ ਠਾਢਾ ਗੁਰੁ ਸੂਰਾ ॥

ਨਾਨਕ ਤਾਕੈ ਕਾਰਜ ਪੂਰਾ ॥” [ਸੁਖਮਨੀ,

ਪੁਨਾ-ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਕੀ ਭੀਰ ਜਉ ਪਾਈ ਤਉ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਸੰਗ ਮਿਰੀਆ ॥ [ਸਾਰੰਗ ਮ: ੫

ਫਰੀਦਾ ਗਲੀ ਸੁ ਸਜਣ ਵੀਹ ਇਕੁ ਢੂੰਢੇਦੀ ਨਾ ਲਹਾਂ ॥

ਧੁਖਾਂ ਜਿਉ ਮਾਲੀਹ ਕਾਰਣਿ ਤਿਨ੍ਹ ਮਾ ਪਿਰੀ ॥ ੮੭ ॥

ਪਦਅਰਥ-ਗਲੀ = ਗੱਲਾਂ ਨਾਲ । ਸਜਣ = ਸੁਹਣੇ ਮਿਤ੍ਰ, ਚੰਗੇ ਮਿਤ੍ਰ । ਮਾਲੀਹ = ਸੁੱਕੇ ਗੋਹਿਆਂ ਦੀ ਪਾਹ, ਚੂਰਾ । ਮਾਪਿਰੀ = ਮੇਰੇ ਪਿਆਰੇ । ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ।

ਅਰਥ-ਫਰੀਦਾ ! ਗੱਲਾਂ ਨਾਲ (ਘਰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ) ਸੁਹਣੇ

* ਵਾਸ਼ਨਾ, ਤਿਸ਼ਨਾ ਤੇ ਵਿਕਾਰ ਆਦਿ ।

ਸੱਜਣ ਤਾਂ ਵੀਹ (ਮਿਲ ਪੈਂਦੇ ਹਨ), (ਪਰ ਅਸਲੀ ਸੱਜਣ) ਢੂੰਡ ਕਰੇਂਦੀ ਨੂੰ ਬੀ ਇਕ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। (ਸੋ) ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ (ਸੱਜਣਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਮਿਲਣੇ) ਕਾਰਨ ਮਲੀਹ ਵਾਂਙੂ ਧੁਖ ਰਹੀ ਹਾਂ।

ਭਾਵਾਰਥ-ਗੱਲਾਂ ਨਾਲ ਘਰ ਪੂਰਾ ਕਰਨੇ ਵਾਲੇ ਸਾਧੂ ਸੰਤ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਹਨ, ਪਰ ਜਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖੋਜੋ, ਭਾਵ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਕਰੋ, ਆਪਣੀ ਕਲਯਾਨ ਸ਼ਾਂਤੀ ਚਾਹੋ ਤਾਂ ਇਕ ਈ ਸਚਾ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਦਾ। ਹੁਣ ਜੇ ਢੂੰਡੋ ਸਚੇ 'ਸੰਤ ਸੱਜਣ ਸੁਹਣੇ ਮਿਤ੍ਰ' ਨੂੰ ਤਾਂ ਉਹ ਇਕ ਨਹੀਂ ਲੱਭਦਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਮਿਲਣੇ ਕਰਕੇ ਦੁਖੀ ਹਾਂ। ਦੁਖੀ ਬੀ ਮਲੀਹ ਧੁਖਦੀ ਵਾਂਙੂ ਹਾਂ ਜੋ ਖੁੱਲ ਕੇ ਨਹੀਂ ਬਲਦੀ ਤੇ ਵਿੱਚੇ ਵਿਚ ਸੜਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਪਿਛੇ ਪਾਤਣੀ-ਸੰਤਾਂ-ਦੀ ਮਹਿਮਾਂ ਕਹੀ ਸੀ, ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦੁਰਬਲਤਾਂ ਦੱਸੀ ਹੈ। ਦੁਖ ਹੈ ਕਿ ਪਾਤਣੀ ਖਚਰੇ ਤੇ ਪਖੰਡੀ ਲੱਭਦੇ ਹਨ, ਅਸਲੀ ਪਾਤਣੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੇ, ਇਸ ਲਈ ਚਿੱਤ ਦੁਖੀ ਹੈ।

ਫਰੀਦਾ ਇਹੁ ਤਨੁ ਭਉਕਣਾ ਨਿਤ ਨਿਤ ਦੁਖੀਐ

ਕਉਣੁ ॥ ਕੰਨੀ ਬੁਜੇ ਦੇ ਰਹਾਂ ਕਿਤੀ ਵਗੈ ਪਉਣੁ ॥ ੮੮ ॥

ਪਦ ਅਰਥ-ਭਉਕਣਾ=ਭਉਕਣ ਵਾਲਾ ਹੈ।

ਦੁਖੀਐ=ਦੁਖੀ ਹੋਵੇ। ਵਗੈ ਪਉਣ=ਵਾਂਝੁਲੇ। ਰੋਲਾ ਪਵੇ, ਭਾਵ ਤਨ ਮੰਗਾਂ ਦਾ ਰੋਲਾ ਪਾਈ ਚਲੇ।

ਅਰਥ-ਫਰੀਦਾ! ਇਹ ਸਰੀਰ (ਕੁੱਤੇ ਵਾਂਗੂੰ) ਭਉਕਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, (ਇਸ ਦੀ ਭਉਂਕ ਸੁਣ ਕੇ) ਸਦਾ ਕੌਣ ਦੁਖੀ ਹੋਵੇ? (ਇਸ ਲਈ) ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਬੁਜੇ ਦੇ ਛੱਡਾਂ (ਭਾਵੇਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਰੀਰਕ ਮੰਗਾਂ ਦਾ) ਕਿੰਨਾ ਹੀ ਰੋਲਾ ਪਵੇ।

ਭਾਵਾਰਥ-ਇਹ ਸਰੀਰ ਵਿਸ਼ੇ ਵਾਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਚੋਭ ਨਿਤ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਰੀਰ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਕਰਕੇ ਸੰਸਾਰਕ ਸੁਖਾਂ ਦੇ ਉਬਾਲ ਜੀ ਵਿਚ ਉੱਠਦੇ ਹਨ, ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਕੀ ਕਰਾਂ? ਜਿਕੁਰ ਮਾੜੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਾ ਸੁਣਨੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕੰਨ ਮੁੰਦ ਲਈਦੇ ਹਨ, ਇਕੁਰ ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਸੱਤਾ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ, ਆਪਣੀ ਚਿਤ

੯੨

ਬਿਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਵਲ ਲਾਉਂਦਾ ਹਾਂ, ਫੇਰ ਸਰੀਰ ਜੋ ਚਾਹੇ ਪਿਆ ਮੰਗੇ। ਕੰਨੀ ਬੁੱਝੇ ਦੇਣ ਦਾ ਇਹ ਭਾਵ ਹੈ। ਮਤਲਬ ਇਹ ਕਿ ਸਰੀਰ ਫੇਰ ਆਪੇ ਚੁਪ ਕਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਦ ਮਨ ਲਿਵ ਵਲ ਟੁਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ।

‘ਵਗੈ ਪਉਣ’ ਵਿਚ ਕਟਾਖੜ ਹੈ। ਪਉਣ ਦੀ ਸਾਂ ਸਾਂ ਨਿਰ-ਅਰਥਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ ਮੈਂ ਤਨ ਕੁੱਤੇ ਦੀ ਭਉਂਕ ਨੂੰ ਚਾਹੋ ਉਹ ਕਿੰਨੀ ਹੋਵੇ, ਹਵਾ ਦੀ ਸਾਂ ਸਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਨਿਰ-ਅਰਥਕ ਸਮਝਾਂਗਾ, ਭਾਵ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕਰਾਂਗਾ।

ਫਰੀਦਾ ਰਬ ਖਜੂਰੀ ਪਕੀਆਂ ਮਾਖਿਅ ਨਈ ਵਹੰਨਿ ॥

ਜੋ ਜੋ ਵੰਢੇ ਡੀਹੜਾ ਸੋ ਉਮਰ ਹਥ ਪਵੰਨਿ ॥ ੯੮ ॥

ਪਦ ਅਰਥ-ਮਾਖਿਅ = ਸ਼ਹਿਤ। ਨਈ = ਨਦੀਆਂ। ਵੰਢੇ = ਬੀਤਦਾ ਹੈ। ਡੀਹੜਾ = ਦਿਨ।

ਅਰਥ-ਫਰੀਦਾ। ਰੱਬ ਦੀਆਂ ਖਜੂਰਾਂ ਪੱਕੀਆਂ ਹਨ, (ਤੇ) ਨਦੀਆਂ ਸ਼ਹਿਤ ਦੀਆਂ ਵਗਦੀਆਂ ਪਈਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਜੋ ਦਿਨ ਬੀਤਦਾ ਹੈ ਸੋ ਉਮਰਾਂ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਏ ਪੈਂਦੇ ਹਨ।

ਭਾਵਾਰਥ-ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਤਨ ਭੋਗ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰੇ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਬੀ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰ ਕਿ ਰਬੀ ਖਜੂਰਾਂ ਤੇ ਰੱਬੀ ਸ਼ਹਿਦਾਂ ਤਿਆਰ ਹਨ; ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਲਾਲਚ ਕਰ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਤੇ ਛੇਤੀ ਕਰ ਕਿਉਂਕਿ ਹਰ ਦਿਨ ਜੋ ਬੀਤਦਾ ਹੈ ਤੇਰੀ ਉਮਰਾਂ ਘਟ ਰਹੀ ਹੈ।

ਰਬੀ ਖਜੂਰਾਂ-ਰਬ ਜੀ ਦੇ ਸੰਤ ਹਨ। ਸ਼ਹਿਦ ਦੀਆਂ ਨਈਂ-ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਯਸ਼ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਸਤਿਸੰਗ ਹੈ। ਜੇ ਖਜੂਰਾਂ ਤੇ ਮਾਖਿਆ ਤੋਂ ਭਾਵ ਸੰਸਾਰਕ ਭੋਗ ਪਦਾਰਥ ਲਈਏ ਤਾਂ ‘ਪਦਾਰਥ’ ਸਫਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਪਿਛਲੇ ਸ਼ਲੋਕ ਵਿਚ ਦੱਸੇ ਸੰਸਾਰਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਪਰਮਾਰਥਕ ਸਾਮਾਨ ਦੱਸੇ ਹਨ ਜੋ ਖਜੂਰ ਤੇ ਮਾਖਿਓ ਵਰਗੇ ਸੁਆਦਲੇ ਹਨ। ਏਹ ਸੁਰਗਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਏਥੇ ਹੀ ਮੌਜੂਦ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਨੰਦ ਲੈ। ਪਿਛਲੇ ਸ਼ਲੋਕ ਵਿਚ ‘ਕੰਨੀ ਬੁੱਝੇ ਦੇ ਰਹਾਂ’ ਦਾਰੂ ਦਸਿਆ ਸੀ, ਇਸ ਵਿਚ ਟਾਕਰੇ ਤੇ ਅਸਲੀ ਸੁਆਦੀਕ ਪਦਾਰਥ ਦੱਸੇ ਹਨ, ਜੋ ਕਲਯਾਨ-ਕਾਰੀ ਹਨ।

ਫਰੀਦਾ ਤਨੁ ਸੁਕਾ ਪਿੰਦਰੁ ਥੀਆ ਤਲੀਆਂ ਖੂੰਡਹਿ
ਕਾਗ ॥ ਅਜੈ ਸੁ ਰਬੁ ਨ ਬਾਹੁੜਿਓ ਦੇਖੁ ਬੰਦੇ ਕੇ ਭਾਗ ॥੯੦॥

ਪਦ ਅਰਥ-ਪਿੰਜਰ=ਧੜ ਉਤੋਂ ਜਦ ਮਾਸ ਉਡ ਜਾਏ ਤੇ ਹੱਡੀਆਂ ਦਾ
ਢਾਂਚਾ ਰਹਿ ਜਾਏ ਉਸ ਨੂੰ ਪਿੰਜਰ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਪਿੰਜਰੇ ਵਾਂਗੂੰ
ਦਿਖਾਈ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਖੂੰਡਹਿ=ਠੂੰਗਦੇ ਹਨ। ਨਾ ਬਾਹੁੜਿਓ=ਮਦਦ
ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਾ। ਪਹੁੰਚਾ ਨਹੀਂ, ਮਿਲਿਆ ਨਹੀਂ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ
ਹੋਇਆ। ਭਾਗ=ਕਿਸਮਤ।

ਅਰਥ-ਫਰੀਦਾ ! ਤਨ ਸੁੱਕ ਕੇ ਪਿੰਜਰ ਹੋ ਗਿਆ (ਐਸਾ ਕਿ)
ਕਾਂ ਮੁਰਦਾ ਸਮਝ ਕੇ ਤਲੀਆਂ ਠੂੰਗਦੇ ਹਨ (ਪਰ) ਰਬ ਅਜੇ ਤੀਕ ਨਾ ਪ੍ਰਾਪਤ
ਹੋਇਆ, ਦੇਖੋ ਬੰਦੇ ਦੀ ਕਿਸਮਤ !

ਭਾਵਾਰਥ-ਕਥਾ ਹੈ ਕਿ ਪਹਿਲੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਫਰੀਦ ਜੀ
ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਮਿਲਣੇ ਨਮਿਤ ਅਨੇਕ ਕਠਨ ਤਪ ਕਰਦੇ ਰਹੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ
ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਇਹ ਬੀ ਸੀ ਕਿ ਖੂਹ ਵਿਚ ਪੁੱਠੇ ਲਟਕ ਕੇ ਭਜਨ ਕਰਦੇ
ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਤਪ ਵਿਚ ਸਰੀਰ ਬਹੁਤ ਲਿੱਸਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਐਸਾ ਕਿ
ਇਕ ਦਿਨ ਕਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਤਲੀਆਂ ਨੂੰ ਠੂੰਗਾ ਮਾਰਿਆ ਤਦ
ਵੈਰਾਗਮਈ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਸ਼ਲੋਕ ਕਹੇ।

੯੦, ੯੧, ੯੨ ਸ਼ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਜੋ ਵਰਣਨ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਜੇ ਜੀਵਨ
ਦਾ ਵਾਕਿਆ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਅਰਥ ਸਫਾ ਹਨ। ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਕਈ
ਵੇਰ ਤਪ ਕੀਤੇ, ਇਹ ਗੱਲ ਲਿਖੀ ਬੀ ਹੈ ਤੇ ਬਾਣੀ ਬੀ ਦੱਸਦੀ ਹੈ।
ਜੇ ਕਿਸੇ ਤਪ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਨਿਸਾਰ ਬੇ-ਸੁਧ ਪਿਆਂ ਕਾਂ ਠੂੰਗਾ ਮਾਰ
ਗਿਆ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਅਚਰਜ ਨਹੀਂ,* ਜੈਸਾ ਕਿ ਕਥਾ ਹੈ ਕਿ ਬਨਬਾਸ ਸਮੇਂ
ਵਿਚ ਸੀਤਾ ਜੀ ਧਰਤੀ ਤੇ ਲੇਟੀ ਪਈ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਹੱਥ ਤਲੀ ਵਿਚ
ਕਾਂ ਠੂੰਗਾ ਮਾਰ ਗਿਆ ਸੀ।

ਉਸ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਬੀਤੇ ਵਾਕਯਾ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਕਾਵਯ ਰਸ ਰਸੀਏ

* ਇਹ ਗੱਲ ਕਥਾ ਵਾਰਤਾ ਵਿਚ ਦੱਸੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਖੂਹ ਵਿਚ
ਪੁੱਠੇ ਲਟਕ ਕੇ ਤਪ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਇਕ ਦਿਨ ਕਾਂ ਪੈਰ ਦੀ ਤਲੀ ਨੂੰ ਠੂੰਗਾ ਮਾਰ ਗਿਆ ਸੀ।

ਤੇ ਵੈਰਾਗ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਅਗਲੇ ੩ ਸਲੋਕ ਰਚੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਾਵਯ ਤੇ ਵੈਰਾਗ ਦੇ ਕਮਾਲ ਦੀ ਖੂਬੀ ਹੈ। ਕਿਸ ਸਚਮੁਚ ਵਰਤ ਰਹੇ ਰੂਪਕ ਵਿਚ ਇਕ ਠੂੰਗੇ ਲਗੇ ਯਾ ਖਯਾਲੀ ਠੂੰਗੇ ਤੇ ਕਿਸ ਗਹਿਰਾਈ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਕਿਤਨੇ ਵੈਰਾਗ ਤੇ ਪਿਆਰ ਦੇ ਭਾਵ ਅੰਕਤ ਕੀਤੇ ਹਨ ! ਅਤਿ ਦੀ ਨਿਰਾਸ਼ਤਾ ਹੈ, ਪਰ ਵਿਚ ਕੀਕੂੰ ਪਯਾਰ ਦੀ ਤਿਲੇ-ਦਾਰ ਉਚ ਆਸ਼ਯ ਦੀ ਤਾਰਦਮਕਾਂ ਮਾਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਉਚ ਕੋਟੀ ਦੇ ਫਕੀਰ ਕਵੀ ਦੇ ਸਿਵਾ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਮਲੀ ਜੀਵਹ ਬਿਰਹ ਤੇ ਤਪ ਹੋਵੇ, ਕੋਈ ਛੰਦ ਨਹੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦਾ।

ਜੇ ਹੁਣ ਆਈਏ ਭਾਵ ਅਰਥਾਂ ਤੇ ਵਯਾਖਨਕ ਤਰੀਕੇ ਵਲ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਤਰੀਵ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ:—‘ਕਾਂ’ ਤੋਂ ਮੁਰਾਦ ‘ਕਾਲ’ ਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਤੋਪਾਂ ਵਿਚ ਬੀਤ ਗਿਆ ਤੇ ਹੁਣ ਮੌਤ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਠੂੰਗੇ ਮਾਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਉਹ ਠਹੋਲੇ ਤੇ ਨੁਹਕਰਾਂ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਤੋਂ ਮੌਤ ਨੇੜੇ ਆਈ ਦਿੱਸਦੀ ਹੈ। ਅਭਿਲਾਖ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਰੱਬ ਨੂੰ ਸਰਗੁਣ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦੇਖੀਏ, ਉਹ ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ। ਯਾਚਨਾ ਹੈ ਕਿ ਕਾਲ ਤਨ ਸੁਕਾਏ ਬੇਸ਼ੱਕ ਪਰ ਨੈਣ ਦੇਖਣਹਾਰ ਰੱਖੀਂ ਜੋ ਮਤਾ ਮੌਲਾ ਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਚਾਹ ਤੋਂ ਉਠਕੇ ਸਲੋਕ ੯੨ ਵਿਚ ਪ੍ਰੇਮ ਭਰੀ ਯਾਦ ਨਾਲ ਮਨ ਵਿਚ ਵਸ ਰਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ‘ਪ੍ਰਾਪਤ-ਪ੍ਰੀਤਮ’ ਲਖਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੇਰੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਅੰਦਰ ਮੇਰਾ ਸ਼ਹੁ ਵਸ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਭਾਵ ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅੰਦਰ ਜੋ ਪ੍ਰੀਤਮ ਵਸ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਮੈਂ ਚਰਨ ਸ਼ਰਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹਾਂ, ਵਿਚ ਵਿਥ ਰਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਮਾਂ ਯਾ ਕਾਲ ਹੁਣ ਮੇਰਾ ਕੀਹ ਵਿਗਾੜ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਹੇ ਕਾਲ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਤੀ (notion) ਦੂਰ ਹੋ। ਜਦ ਆਤਮਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਯਾਦ ਦੁਆਰਾ ਜੁੜ ਗਈ ਹੈ ਤਾਂ ਦੇਸ਼ ਕਾਲ ਦੀ ਵਿੱਥ ਬਾਕੀ ਨਹੀਂ ਰਹੀ। ਗੋਯਾ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਮਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਤੇ ਵੈਰਾਗ ਦੇ ਭਾਵਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ‘ਵਸਲ’ ਅਨੁਭਵ ਹੋ ਆਇਆ ਹੈ ਜੋ ਅੰਤਰ ਮੁਖ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਵੈਰਾਗ, ਹਸਰਤ, ਪ੍ਰੇਮ ਤੇ ਵਸਲ ਦਾ ਰਸ ਸੰਗਮ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਬਹੈਸੀਅਤ ਫਕੀਰ ਇਹ ਪ੍ਰਤੀਤੀ ਕਮਾਲ ਹੈ। ਬਹੈਸੀਅਤ ਕਵੀ ਇਹ ਵਰਣਨ

ਕਾਵਯ ਦਾ ਕਮਾਲ ਹੈ । ਬਹੈਸੀਅਤ ਰਹੱਸਯਵਾਦੀ ਇਹ ਸਰਗੁਣ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦਾ ਬਿਰਹਾ ਤੇ ਨਿਰਗੁਣ ਦੀ 'ਅੰਤ੍ਰੀਵ ਪ੍ਰਾਪਤ ਪ੍ਰਤੀਤੀ' ਇਕ ਕਮਾਲ ਹੈ ਜੋ 'ਜੀਵਨ ਭਾਵਾਂ ਦੀ ਇਕ ਜਿਉਂਦੀ ਤਸਵੀਰ ਹੈ ।

ਕਾਗਾ ਕਰੰਗ ਢਢੋਲਿਆ ਸਗਲਾ ਖਾਇਆ ਮਾਸੁ ॥
ਏ ਦੁਇਨੈਨਾ ਮਤਿ ਛੁਹਉ ਪਿਰਦੇਖਨ ਕੀ ਆਸ ॥੯੧॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਕਾਗਾ = ਹੇ ਕਾਵਾਂ !

ਕਰੰਗ = ਸਰੀਰ ਦਾ ਪਿੰਜਰ ।

ਅਰਥ—ਹੇ ਕਾਵਾਂ ! ਸਾਰਾ ਸਰੀਰ ਤੁਸਾਂ ਚੂੜ ਲਿਆ ਅਰ ਮਾਸ ਵੀ ਸਾਰਾ ਖਾ ਲਿਆ, ਪਰ ਮੇਰੀਆਂ ਏਹ ਦੋ ਅੱਖਾਂ ਨਾ ਛੇੜਨੀਆਂ (ਕਿਉਂਕਿ ਅਜੇ ਮੇਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ) ਪਿਆਰੇ ਦੇ ਦੇਖਣ ਦੀ ਆਸ ਹੈ ।

ਭਾਵਾਰਥ—ਇਹ ਸ਼ਲੋਕ ਬੀ ਉਸੇ ਬਿਰਹ ਦੇ ਵੇਗ ਵਿਚ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾ ਹੈ । ਇਸ ਦੀ ਵਯਾਖਯਾ ਪਿਛਲੇ ਸ਼ਲੋਕ ਭਾਵਾਰਥ ਵਿਚ ੯੦—੯੧—੯੨ ਦਾ ਸਮੁੱਚਾ ਭਾਵ ਲੈ ਕੇ ਕਰ ਦਿਤੀ ਹੈ ।

ਪਹਿਲੇ ਵਿਚ 'ਸਿਕਵਾ' ਸੀ ਕਿ ਹਾਇ ਰੱਬ ਨੇ ਹੁਣ ਤਕ ਸਾਰ ਨਹੀਂ ਲਈ । ਇਸ ਵਿਚ 'ਸਿਕ' ਦੀ ਲਗਾਤਾਰਤਾ ਹੈ ਕਿ ਚਾਹੋ ਸਰੀਰ ਸੁਕ ਗਿਆ ਹੈ ਪਰ ਨੈਣਾਂ ਵਿਚ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਅਟੁੱਟ ਸਿਕ ਹੈ । ਇਹ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਅਤਿਸਯਤਾ ਹੈ । ਇਸ ਤੋਂ ਅਗਲੇ ਸ਼ਲੋਕ ਵਿਚ 'ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਤੀ' ਹੈ । ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਸਿਕ ਤੇ ਆਸ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਸ਼ਹੁ ਆਪ ਅੰਦਰ ਵਸ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਇਸ ਤੋਂ ਸਾਫ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਪਹਿਲੇ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚ ਸਰਗੁਣ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਸਿਕ ਹੈ ਤੇ ਤੀਸਰੇ ਵਿਚ ਨਿਰਗੁਣ ਦੀ ਅੰਤਰ ਆਤਮੇ ਮਿਲੇ ਹੋਣ ਦੀ ਲਖਤ, ਵਸਲ ਦਾ ਨਕਸ਼ਾ ਬੰਨ੍ਹ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੇ ਅੰਤਰ ਆਤਮੇ ਦੀ ਸ਼ਹੁ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ ।

ਕਾਗਾ ਚੂੜ ਨ ਪਿੰਜਰਾ ਬਸੈਤ ਉਡਰਿ ਜਾਹਿ ॥

ਜਿਤੁ ਪਿੰਜਰੈ ਮੇਰਾ ਸਹੁਵਸੈ ਮਾਸੁ ਨ ਤਿਦੂ ਖਾਹਿ ॥੯੨॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਚੂੜ = ਠੂੰਗ, ਨੌਚ । ਉਡਰਿ ਜਾਹਿ = ਉਡਜਾਹਿ ।

ਤਿਦੂ = ਵਿਚੋਂ ।

ਅਰਥ—ਹੇ ਕਾਂ ! ਮੇਰਾ ਸਰੀਰ ਨਾ ਠੁੰਗ (ਜੇ) ਵੱਸਣਾ (ਸਾਈਂ)
ਤਦ ਬੀ ਉਡ ਜਾਹ, ਕਿਉਂਕਿ) ਜਿਸ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਮੇਰਾ ਪਤੀ ਵਸਦਾ ਹੈ,
ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਮਾਸ ਨਾ ਖਾਹ ।

ਭਾਵਾਰਥ—ਹੁਣ ਫਰੀਦ ਜੀ ਸ਼ਿਕਵੇ ਤੋਂ ਲੰਘਕੇ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚੋਂ ਅਗੇ
ਹੋ ਕੇ ਵਸਲ ਪ੍ਰਤੀਤੀ ਵਿਚ ਆ ਗਏ ਹਨ । ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਨਾਮ ਤੇ
ਪ੍ਰੇਮ ਦੁਆਰਾ ‘ਪ੍ਰਾਪਤ ਪ੍ਰੀਤਮ’ ਦੀ ਲਖਤਾ ਨੂੰ ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਹਨ; ਕਿ
ਹੇ ਕਾਂ. ਹੇ ਕਾਲ, ਜਾ ਹੇ ਮੇਰੀ ਬਿਰਹ ਪੀੜਾ ਦੂਰ ਹੋ । ਮੇਰੇ ਪ੍ਰੀਤਮ
ਤਾਂ ਅੰਦਰ ਵਸ ਰਹੇ ਹਨ । ਏਸੇ ਸੁੱਕੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਪਯਾਰੇ ਜੀ ਨਿਵਾਸ
ਰਖਦੇ ਹਨ। ਗੋਯਾ ਜਦ ਨੈਣਾਂ ਦੀ ਸਲਾਮਤੀ ਮੰਗਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਸਰਗੁਣ
ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਭਾਵ ਵਿਚ ਸਨ । ਜਦ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਰੀਰ
ਵਿਚ ਵਸਦਾ ਹੈ ਤਦ ਨਿਰਗੁਣ ਪ੍ਰੀਤਮ ਜੋ ਅੰਦਰ ਵਸ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ
ਪਿਆਰ ਦੁਆਰਾ ਲਖਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰਕੇ ਉਸ ਵੇਰਾਗ ਦੇ ਵੇਗ ਵਿਚ
ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ‘ਮਾਸ ਨ ਤਿਦੂ ਖਾਹਿ’ ।

ਬਸੈ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਜੇ ਤੂੰ ਏਥੇ ਵਸ ਰਿਹਾ ਹੈਂ ਤਾਂ ਹੁਣ ਨਾਂ ਵਸ,
ਉਡ ਜਾਹ । ਇਕ ਐਉਂ ਅਰਥ ਲਾਈਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਮੇਰਾ ਸਰੀਰ ਮੁਰਦਾ
ਨਹੀਂ ‘ਬਸ-ਵਸ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਇਸ ਵਿਚ-ਆਤਮਾ ‘ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ’
ਤੇ ‘ਪ੍ਰੀਤਮ’ ਮੇਰਾ ਸਹੁ ਵਸ ਰਹੇ ਹਨ ।

ਫਰੀਦਾ ਗੋਰ ਨਿਮਾਣੀ ਸਡੁ ਕਰੇ ਨਿਘਰਿਆ ਘਰ ਆਉ ॥

ਸਰਪਰ ਮੈਥੇ ਆਵਣਾ ਮਰਣਹੁ ਨਾ ਡਰਿਆਹ ॥ ੯੩ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਗੋਰ=ਕਬਰ । ਸਡੁਕਰੇ=ਅਵਾਜ਼ ਮਾਰਦੀ ਹੈ, ਸੱਦ
ਮਾਰਦੀ ਹੈ । ਸਰਪਰ=ਅੰਤ ।

ਅਰਥ—ਫਰੀਦਾ ! ਨਿਮਾਣੀ ਕਬਰ ਸੱਦ ਮਾਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਹੇ ਨਿਘਰੇ
(ਜੀਵਾਂ) ! ਘਰ ਵਿਚ ਆ, (ਭਾਵ ਮੇਰੇ ਵਿਚ ਆ); (ਕਿਉਂਕਿ) ਅੰਤ
ਮੇਰੇ ਵਿਚ ਆਵੇਂਗਾ (ਤਾਂਤੇ) ਮਰਨੋਂ ਨਾ ਡਰ ।

ਭਾਵਾਰਥ—ਮੌਤ ਯਾਦ ਕਰਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਦ
ਅੰਤ ਮਰਨਾ ਹੀ ਹੈ ਤਾਂ ਡਰਨਾ ਕਿਸ ਨੂੰ । ਕਬਰ ਵਾਜ਼ਾਂ ਮਾਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੇ

ਵਿਚ ਆ, ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਘਰ ਹਾਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਕਿਆਮਤ ਤਕ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਵਿਚ ਵਸਣਾ ਹੈ, ਤੇ ਜਿਸ ਘਰ ਵਿਚ ਤੂੰ ਹੁਣ ਹੈਂ ਉਹ ਛਡਣਾ ਹੈ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਘਰ ਨਹੀਂ ਤਾਂਤੇ ਤੂੰ ਨਿਘਰਾ ਹੈਂ ।

ਕਬਰ ਵਾਜਾਂ ਮਾਰਦੀ ਵਿਚ ਇਸਲਾਮੀ ਈਮਾਨ ਮੂਜਬ ਇਕ ਧੂਨੀ ਹੈ ਕਿ ਤੂੰ ਕਿਆਮਤ ਤਕ ਕਬਰ ਵਿਚ ਰਹਿਣਾ ਹੈ, ਭਜਨ ਬੰਦਗੀ ਕਰਕੇ ਆ ਜੋ ਅੰਤ ਅੱਖਾ ਨਾ ਹੋਵੇਂ ਅੰਤ੍ਰੀਵ ਭਾਵ ਐਉਂ ਦਾ ਲਾਈਦਾ ਹੈ:—

ਨਿਘਰਿਆ ਇਸ ਲਈ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਜੀਵ ਵਾਸ਼ਨਾ ਅਧੀਨ ਹੋਇਆ ਆਪਣੇ ਘਰ ਸਰੂਪ ਤੋਂ ਭੁੱਲਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ । ਕਬਰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਹੇ ਸਰੂਪ ਤੋਂ ਬੇ-ਅਬਰ ! ਨਾਂ ਦੌੜ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਸਥਿਰ ਹੋ, ਜਿਕੁਰ ਤੂੰ ਮਰਕੇ ਮੇਰੇ ਵਿਚ ਆਉਣਾ ਹੈ, ਉਕਰ ਹੁਣ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਬੈਠ ਤੇ ਮੌਤ ਦਾ ਭੈ ਨਾ ਕਰ । ਮੌਤ ਦਾ ਭੈ ਬੀ ਵਿਖਯਪਤ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਆ ਜਾਵੇ ਫਿਰ ਮੌਤ ਦਾ ਡਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ॥ ੯੬ ॥

ਏਨੀ ਲੋਇਣੀ ਦੇਖਦਿਆ ਕੇਤੀ ਚਲਿ ਗਈ ॥

ਫਰੀਦਾ ਲੋਕਾਂ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਪਈ ॥ ੯੭ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਲੋਇਣੀ = ਨੇਤ੍ਰਾਂ ਨਾਲ । ਕੇਤੀ = ਕਿੰਨੀ ।

ਅਰਥ—ਇਨ੍ਹਾਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਦੇਖਦਿਆਂ ਕਿੰਨੀ (ਖਲਕਤ) ਤੁਰ ਗਈ ਹੈ (ਮਰ ਗਈ ਹੈ) ਫਰੀਦਾ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪੋ ਆਪਣੀ (ਪਈ ਹੋਈ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ) ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪਈ ਹੋਈ ਹੈ ।

ਭਾਵਾਰਥ—ਲੋਕ ਮਰਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਮਰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਲੋਕ ਤਾਂ ਏਹ ਚਿੰਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਜੇ ਮੈਂ ਮਰ ਗਿਆ ਤਾਂ ਧਨ ਕੌਣ ਸਾਂਭੇਗਾ ? ਪੁਤਰ ਕੌਣ ਪਾਲੇਗਾ ? ਵਿਹਾਰ ਕੈਸੇ ਚੱਲੇਗਾ ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਏਹ ਪਈ ਹੋਈ ਹੈ ਕਿ ਪਰਲੋਕ ਵਿਚ ਕੀ ਮੂੰਹ ਲੈਕੇ ਜਾਵਾਂਗਾ ॥ ੯੮ ॥

ਆਪੁ ਸਵਾਰਹਿ ਮੈ ਮਿਲਹਿ ਮੈ ਮਿਲਿਆ ਸੁਖੁ ਹੋਇ ॥

ਫਰੀਦਾ ਜੇ ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਹੋਇ ਰਹਹਿ ਸਭੁ ਜਗੁ ਤੇਰਾ ਹੋਇ ॥ ੯੯ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਸਵਾਰਹਿ = ਸੁਧਾਰ ਲਵੇਂ ।

ਅਰਥ—(ਰੱਬ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਹੇ ਫਰੀਦ !) ਜੇ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰ ਲਵੇਂ (ਤਦ ਤੂੰ) ਮੈਨੂੰ ਮਿਲ ਪਵੇਂਗਾ । ਮੇਰੇ ਮਿਲਿਆਂ (ਤੇਨੂੰ) ਸੁਖ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ । ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਜੇ ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਹੋ ਕੇ ਰਹੇਂਗਾ (ਤਦ) ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਤੇਰਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ ।

ਭਾਵਾਰਥ—ਇਹ ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਈਸ਼ਰੁ ਵਾਕ ਕਿਹਾ ਹੈ । ਪਰਮਾਤਮਾ ਸਾਨੂੰ ਦੱਸਦਾ ਨੂੰ ਕਿ ਜੇ ਕੋਈ ਆਪ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰ ਲਵੇ, ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਮੇਰਾ ਮਿਲਣਾ ਹੀ ਸੁਖ ਰੂਪ ਹੈ, ਅਰ ਤੁਸੀਂ ਜੋ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹੋ ਸੰਸਾਰ ਕਦੇ ਤੁਹਾਡਾ ਨਹੀਂ ਬਣੇਗਾ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਬਣ ਜਾਓਗੇ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਜਗਤ ਤੁਹਾਡਾ ਹੋ ਜਾਏਗਾ । ਉਪਦੇਸ਼ ਇਹ ਹੈ ਮਾਇਆ ਤੇ ਮਾਇਕ ਜਗਤ ਦੇ ਮਗਰ ਲਗਣਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਆਪਾ ਭਜਨ ਬੰਦਗੀ ਨਾਲ ਸੁਆਰਕੇ ਸਾਈਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਪਓ ਤੇ ਓਸੇ ਦਾ ਹੋ ਰਹੋ, ਫੇਰ ਦੁਨੀਆਂ ਬੀ ਤੁਸਾਂ ਦੇ ਮਗਰ ਪਈ ਫਿਰੇਗੀ । ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਨਹੀਂ ਕਿ ਦੁਨੀਆਂ ਮਗਰ ਲਾਉਣ ਪਿਛੇ ਸਾਈਂ ਦੇ ਹੋ ਰਹੇ । ‘ਆਪ ਸਵਾਰਹ’ ਏਸੇ ਕਰਕੇ ਕਿਹਾ ਹੈ । ਆਪਾ ਸੁਆਰੇ ਮੇਰੇ ਹੋ ਰਹੋ, ਮੈਨੂੰ ਮਿਲ ਪਓ, ਉਹਨੂੰ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਚੁਕ ਜਾਵੇਗੀ, ਫੇਰ ਇਹ ਮਗਰ ਭੱਜੀ ਫਿਰੇਗੀ ।

ਕੰਧੀ ਉਤੇ ਰੁਖੜਾ ਕਿਚਰਕੁ ਬੰਨੈ ਧੀਰ ॥

ਫਰੀਦਾ ਕਚੈ ਭਾਂਡੇ ਰਖੀਐ ਕਿਚਰੁ ਤਾਂਈ ਨੀਚੁ ॥ ੯੬ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਕੰਧੀ= ਕਿਨਾਰੇ । ਰੁਖੜਾ=ਰੁਖ+ੜਾ । ਬਿਛ ਦਾ ਨਿਮ੍ਰਵਾਚੀ, ਵਿਚਾਰਾ ਰੁਖ । ਬੰਨ੍ਹੇ ਧੀਰ=ਧੀਰਜ ਬੰਨ੍ਹੇਗਾ, ਭਾਵ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਰਹੇਗਾ । ਨੀਚ= ਪਾਣੀ ।

ਅਰਥ—(ਨਦੀ ਦੇ) ਕਿਨਾਰੇ ਉਤੇ ਜੋ ਬਿਛ (ਹੈ ਉਹ) ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਚਿਰ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਰਹੇ ਗਾ ? (ਇਕੁਰ ਹੀ) ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਕੱਚੇ ਭਾਂਡੇ ਵਿਚ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਚਿਰ ਪਾਣੀ ਰਖਿਆ ਜਾ ਸਕੇਗਾ ? (ਭਾਵ ਬਹੁਤ ਥੋੜਾ ਚਿਰ) ।

ਭਾਵਾਰਥ—ਨਦੀ ਵਗਦੀ ਅਕਸਰ ਕਿਨਾਰੇ ਢਾਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਕਿਨਾਰੇ ਉਗਿਆ ਬਿਛ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਚੁੜ੍ਹ ਜਾਏਗਾ । ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਰੀਰ ਜੋ ਕਾਲ ਨਦੀ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਹੈ ਇਕ ਦਿਨ ਮਰੇਗਾ । ਫਿਰ ਜਿਵੇਂ ਕੱਚੇ ਭਾਂਡੇ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਦੇਰ ਤਕ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ, ਛੇਤੀ ਵਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ

ਛਿਨ ਭੰਗਰੀ ਕੱਚੀ ਦੇਹ ਵਿਚ ਜੀਵਾਤਮਾ ਕਦ ਤੱਕ ਰਹੇਗਾ । ਏਹ ਛਿਜਣੀ ਹੈ,
ਉਸ ਨੇ ਨਿਕਲ ਜਾਣਾ ਹੈ । ਯਥਾ :—‘ਕਾਚੈ ਕਰਵੈ ਰਹੈ ਨਾ ਪਾਨੀ ।’ ਸੋ
ਜੀਵ ਤੇ ਦੇਹ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਚਿਰ ਤਕ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ ।

ਫਰੀਦਾ ਮਹਲ ਨਿਸਖਣ ਰਹਿ ਗਏ ਵਾਸਾ ਆਇਆ ਤਲਿ ॥
ਗੋਰਾਂ ਸੇ ਨਿਮਾਣੀਆਂ ਬਹਸਨਿ ਰੂਹਾਂ ਮਲਿ ॥
ਆਖੀਂ ਸ਼ੇਖਾਂ ਬੰਦਗੀ ਚਲਣੁ ਅਜੁ ਕਿ ਕਲਿ ॥ ੮੭ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਨਿਸਖਣ = ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਸੱਖਣੇ, ਖਾਲੀ, ਵਿਹਲੇ ।
ਤਲਿ = ਧਰਤੀ ਵਿਚ । ਗੋਰਾਂ = ਕਬਰਾਂ । ਨਿਮਾਣੀਆਂ = ਮਾਣ ਰਹਿਤ;
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਮਾਣ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ । ਨਿਮਾਣੀਆ ਪਦ ਗੋਰ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਹੈ,
ਰੂਹਾਂ ਦਾ ਨਹੀਂ । ਰੂਹਾਂ = ਜੀਵਾਂ । ਬੰਦਗੀ = ਭਗਤੀ ।

ਅਰਥ—ਫਰੀਦ ! (ਦੇਖ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੌਤ ਆ ਗਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ)
ਮਹਲ ਸੱਖਣੇ ਰਹਿ ਗਏ, ਵਾਸਾ ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ, (ਹੁਣ) ਉਹ
ਕਬਰਾਂ ਜੋ ਨਿਮਾਣੀਆਂ ਹਨ, ਰੂਹਾਂ ਮੱਲ ਕੇ ਬੈਠਣਗੀਆਂ । ਹੇ ਸ਼ੇਖਾ ! ਭਗਤੀ
ਕਰ, (ਕਿਉਂਕਿ ਤੇਰਾ) ਚਲਣਾ ਬੀ ਅਜ ਕਲ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ ।

ਭਾਵਾਰਥ—ਮਹਿਲ ਮਾੜੀਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਨਿਮਾਣੀਆਂ ਕਬਰਾਂ ਵਿਚ
ਜਾ ਵਸਣਾ ਹੈ । ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਬੰਦਗੀ ਕਰ ਲਓ ਸਭ ਕਿਸੇ ਨੇ
ਚਲਨਾ ਹੈ, ਚਾਹੋ ਛੇਤੀ ਚਾਹੋ ਕੁਝ ਦਿਨ ਮਗਰੋਂ । ਇਉਂ ਬੀ ਸਿਆਣੇ ਕਥਾ
ਵਿਚ ਦਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਿਸੇ ਅਮੀਰ ਦਾ ਸਾਰਾ ਟੱਬਰ ਅਚਾਣਕ ਮਰ ਗਿਆ
ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਬਰ ਵਿਚ ਦਬੀਂਦਿਆਂ ਦੇਖਕੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮਹਲ ਸੱਖਣੇ
ਰਹਿ ਗਏ ਤੇ ਇਹ ਹੁਣ ਉਸ ਨਿਮਾਣੀ ਕਬਰ ਵਿਚ ਆ ਪਏ ਹਨ, ਜਿਧਰੋਂ
ਦੀ ਲੰਘਣਾ ਬੀ ਲੋਕੀਂ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ । ਹੁਣ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਰੂਹਾਂ ਕਬਰਾਂ
ਮੱਲਕੇ ਬੈਠਣਗੀਆਂ । ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਖਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਰੂਹਾਂ ਅੰਤ ਤੀਕ
ਕਬਰਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿਣਗੀਆਂ ਅਰ ਪਰਲੋ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਿਆਉਂ
ਹੋਵੇਗਾ । ਸੋਈ ਫਰੀਦ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੁਣ ਮਹਲ ਸੱਖਣੇ ਛੱਡ ਕੇ
ਇਹ ਕਬਰਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿਣਗੇ, ਫੇਰ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਤੂੰ ਬੀ ਭਗਤੀ
ਕਰ, ਕਿਉਂਕਿ ਤੇਰਾ ਵੀ ਇਹੋ ਹਾਲ ਹੋਵੇਗਾ ॥ ੮੭ ॥

ਫਰੀਦਾ ਮਉਤੇ ਦਾ ਬੰਨਾ ਏਵੈ ਦਿਸੈ ਜਿਉ ਦਰੀਆਵੈ ਢਾਹਾ ॥
ਅਗੈ ਦੋਜਕ ਤਪਿਆ ਸੁਣੀਐ ਹੂਲ ਪਵੈ ਕਾਹਾਹਾ ॥
ਇਕਨਾ ਨੋ ਸਭ ਸੋਝੀ ਆਈ ਇਕ ਫਿਰਦੇ ਵੇਪਰਵਾਹਾ ॥

ਅਮਲ ਜਿ ਕੀਤਿਆ ਦੁਨੀ ਵਿਚਿ ਸੇ ਦਰਗਹ ਓਗਾਹਾ ॥ ੯੮ ॥

ਪਦ ਅਰਥ-ਮਉਤੇ ਦਾ ਬੰਨਾ = ਮੌਤ ਦਾ ਕਿਨਾਰਾ । ਅਗੈ-ਪਰਲੋਕ
ਦੋਜਕ = ਨਰਕ । ਹੂਲ = ਰੋਲਾ, ਡੰਡ । ਕਾਹਾਹਾ = ਹਾਹਾਕਾਰ । ਅਮਲ =
ਕੰਮ ।

ਅਰਥ-ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਮੌਤ ਦਾ ਕਿਨਾਰਾ ਐਉਂ ਦਿੱਸਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ
ਨਦੀ ਦਾ ਕੰਢਾ (ਜੋ ਢਹਿ ਢਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ) । ਅਗੈ (ਮੌਤ ਤੋਂ ਪਾਰ) ਸੁਣੀਦਾ
ਹੈ ਕਿ ਨਰਕ ਤਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, (ਜਿਸ ਵਿਚ ਦੁਖੀ ਹੋ ਰਹੇ ਜੀਵਾਂ ਦੀ)
ਹਾਹਾਕਾਰ ਦਾ ਰੋਲਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ । (ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ) ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਤਾਂ (ਅਗੈ ਦੀ
ਤਿਆਰੀ ਲਈ) ਸਾਰੀ ਸੋਝੀ ਆ ਗਈ ਹੈ, ਪਰ ਇਕ (ਸੁਣਕੇ ਬੀ) ਬੇਪਰਵਾਹ
ਫਿਰਦੇ ਹਨ । (ਹੇ ਬੰਦਿਓ ਸਮਝ ਲਓ ਕਿ) ਜੋ ਕੰਮ ਤੁਸੀਂ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ
ਕੀਤੇ ਹੋਣਗੇ ਓਹੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ (ਤੁਹਾਡੇ) ਉਗਾਹ ਹੋਣਗੇ ।

ਭਾਵਾਰਥ-ਜਿਵੇਂ ਦਰਯਾ ਦਾ ਕੰਡਾ ਢਹਿੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤਿਵੇਂ ਜੀਵਾਂ
ਨੂੰ ਮੌਤ ਵਾਪਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਮੌਤ ਦਰਯਾ ਹੈ ਤੇ ਸਰੀਰ ਕਿਨਾਰੇ ਵਾਛੂ
ਢਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਗੱਲ ਕੀਹ ਇਹ ਦਸਾ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਘੜੀ
ਮਰਨੇ ਦਾ ਤੌਖਲਾ ਹੈ ਤੇ ਪਰਲੋਕ ਵਿਚ ਪਾਪੀ ਜੀਵ ਨਰਕ ਵਿਚ ਪਏ ਐਸੇ
ਰੋਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂਦਾ ਚੀਕ ਚਿਹਾੜਾ ਸੁਣਕੇ ਹੌਲ ਉਠਦਾ ਹੈ । ਮੌਤ ਦਾ
ਤੌਖਲਾ ਤੇ ਦੋਜਖ ਦਾ ਡਰ ਪ੍ਰਲੋਕ ਦੋਹੀਂ ਥਾਈਂ ਸਿਰ ਤੇ ਹੈ । ਇਹ ਸੋਚਕੇ
ਕਈ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਸਮਝ ਪੈ ਗਈ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੋਵੇਂ ਲੋਕ
ਸਵਾਰ ਲਏ, ਪਰ ਕਈ ਸੁਣ ਸੁਣਾਕੇ ਬੀ ਬੇਪਰਵਾਹ ਫਿਰਦੇ ਹਨ । ਸੋ ਜੋ
ਜੀ ਚਾਹੇ ਕਰੇ, ਪਰਲੋਕ ਵਿਚ ਇਹੋ ਕੀਤੇ ਕੰਮ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਕੇ ਐਉਂ ਪ੍ਰਾਣੀ ਨੂੰ
ਝੁਠਿਆਂ ਕਰਨਗੇ, ਜਿਕੁਰ ਉਗਾਹ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮੰਦੇ
ਅਮਲ ਨਾ ਕਰੋ ॥ ੯੮ ॥

ਫਰੀਦਾ ਦਰੀਆਵੈ ਕੰਨੇ ਬਗੁਲਾ ਬੈਠਾ ਕੇਲ ਕਰੇ ॥

ਕੇਲ ਕਰੇਦੇ ਹੰਝ ਨੋ ਅਚਿੰਤੇ ਬਾਜ ਪਏ ॥

ਬਾਜ ਪਏ ਤਿਸੁ ਰਬ ਦੇ ਕੇਲਾਂ ਵਿਸਰੀਆਂ ॥

ਜੋ ਮਨਿ ਚਿਤਿ ਨ ਚੇਤੇ ਸਨਿ ਸੋ ਗਾਲੀ ਰਬ ਕੀਆਂ ॥ ੯੯ ॥

ਪਦ ਅਰਥ-ਕੰਨੈ = ਕੱਢੇ । ਕੇਲ = ਖੇਲਾਂ । ਹੰਝ = ਹੰਸ ਜਿਹਾ ਚਿੱਟਾ
ਬਗਲਾ । ਅਚਿੰਤੇ = ਅਚਾਨਕ, ਅਚਾਣਚਕ । ਗਾਲੀ = ਗਲਾਂ । ਕੀਆ =
ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ।

ਅਰਥ-ਫਰੀਦਾ ! ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਬਗਲਾ ਬੈਠਾ ਖੇਲਾਂ ਕਰਦਾ (ਸੀ)
ਖੇਲਾਂ ਕਰਦੇ ਬਗਲੇ ਨੂੰ ਅਚਾਣਚਕ ਬਾਜ ਆ ਪਏ । ਬਾਜ ਉਸ ਰੱਬ ਦੇ
(ਭੇਜੇ ਹੋਏ) ਆ ਪਏ, (ਸੋ) ਖੇਲਾਂ ਭੁੱਲ ਗਈਆਂ, ਜੋ (ਉਸ ਦੇ) ਮਨ ਤੇ
ਚਿਤ ਵਿਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਉਹ ਰੱਬ ਨੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ।

ਭਾਵਾਰਥ-ਸ਼ਲੋਕ ਦੀ ਬੰਦਸ਼ ਸਾਫ ਦੱਸ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸੇ ਬਗਲੇ
ਨੂੰ ਬਾਜ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਦੇਖਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ
ਜੀਵ ਜੋ ਬਗਲੇ ਵਾਂਗੂ ਕਪਟੀ ਹੈ ਤੇ ਆਪਣੇ ਚੁਹਲਾਂ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ
ਮਸਤ ਹੈ, ਮੌਤ ਇਸ ਦੇ ਚਿਤ ਚੇਤੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਪਰ ਰੱਬ ਅਚਾਨਕ ਭੇਜ
ਦਿੰਦਾ ਹੈ । ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਉਹ ਆਕੇ ਮੂੰਹ ਵਿਖਾਲਦੀ ਹੈ, ਸਭ ਕੁਝ ਧਰਿਆ
ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਧੁਨੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਗਾਫਲ ਨਾ ਹੋਵੋ, ਸਮਾਂ ਸੰਭਾਲੋ, ਮੌਤ
ਛੇ ਅਚਾਨਕ ਆ ਪੈਣਾ ਹੈ ॥ ੯੯ ॥

ਸਾਢੇ ਤ੍ਰੈਮਣ ਦੇਹੁਰੀ ਚਲੈ ਪਾਣੀ ਅੰਨਿ ॥
ਆਇਓ ਬੰਦਾ ਦੁਨੀ ਵਿਚਿ ਵਤਿ ਆਸੂਣੀ ਬੰਨਿ ॥
ਮਲਕਲ ਮਉਤ ਜਾਂ ਆਵਸੀ ਸਭ ਦਰਵਾਜੇ ਭੰਨਿ ॥
ਤਿਨਾ ਪਿਆਰਿਆ ਭਾਈਆਂ ਅਗੈ ਦਿਤਾ ਬੰਨਿ ॥
ਵੇਖਹੁ ਬੰਦਾ ਚਲਿਆ ਚਹੁ ਜਣਿਆ ਦੇ ਕੰਨਿ ॥

ਫਰੀਦਾ ਅਮਲ ਜਿ ਕੀਤੇ ਦੁਨੀ ਵਿਚਿ ਦਰਗਹ ਆਏ ਕੰਮਿ ॥ ੧੦੦ ॥

ਪਦ ਅਰਥ ਵਤਿ ਆਸੂਣੀ = ਫਿਰ ਆਸਾ, ਮੁੜ ਆਸਾ । ਮਲਕਲ
ਮਉਤ = ਮੌਤ ਦਾ ਫਰਿਸ਼ਤਾ, ਜਮਰਾਜ । ਕੰਨਿ = ਮੋਢੇ ਉਤੇ ।

ਅਰਥ-ਸਾਢੇ ਤਿੰਨਾ ਮਣਾਂ ਦੀ ਦੇਹ ਹੈ (ਆਦਮੀ ਦੀ, ਜੋ) ਪਾਣੀ
ਤੇ ਅੰਨ ਦੇ ਆਸਰੇ ਚਲ ਰਹੀ ਹੈ । ਆਇਆ ਹੈ ਬੰਦਾ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਵਿਚ
ਮੁੜ ਆਸਾਂ ਬੰਨ੍ਹਕੇ । (ਪਰ) ਜਦ ਯਮਰਾਜ ਆਇਆ ਸਾਰੇ ਬ੍ਰਹਿਮਾਂ ਨੂੰ ਭੰਨ

ਕੇ (ਉਸੇ ਵੇਲੇ) ਉਨ੍ਹਾਂ ਭਰਾਵਾਂ ਪਿਆਰਿਆਂ ਨੇ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ (ਉਸਦੇ) ਅਗੇ (ਰੱਖ ਦਿਤਾ। ਦੇਖਹੁ ਬੰਦਾ ਚਹੁ ਆਦਮੀਆਂ ਦੇ ਮੱਢੇ ਉਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਫਰੀਦ ਜੀ (ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ) ਕਿ ਅਮਲ ਓਹੋ ਹੀ ਪਰਲੋਕ ਵਿਚ ਕੰਮ ਆਏ ਜੋ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਸਾਸੁ।

ਭਾਵਾਰਥ-ਸਾਢੇ ਤਿੰਨ ਮਣ ਕੱਚੇ ਦੀ ਦੇਹ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਸਭ ਦੇਹਾਂ ਦਾ ਭਾਰ ਇਕੋ ਜੇਹਾ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਅਕਸਰ ਸਰੀਰ ਡੇਢ ਮਣ ਪੱਕੇ ਦੇ ਆਨ ਮਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਸੋ ਲਗ ਪਗ ਕੱਚੇ ਸਾਢੇ ਤਿੰਨ ਮਣ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਦੇਹ ਅੰਨ ਪਾਣੀ ਦੇ ਆਸਰੇ ਟੁਰਦੀ ਹੈ। ਅੰਨ ਪਾਣੀ ਤੋਂ ਇਸ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਹੈ ਤੇ ਅੰਨ ਪਾਣੀ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਕਾਇਮ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਜੀਵ ਵਿਚ ਇਕ ਸ਼ੈ ਹੈ ਆਸ਼ਾ। ਆਸ਼ਾ ਦਾ ਨਿੰਮ੍ਰੀ ਵਾਚਕ ਹੈ ਆਸੂਣੀ। 'ਵਤਿ ਆਸੂਣੀ ਬੰਨਿ' ਦੇ ਭਾਵ ਤੇ ਮਤਭੇਦ ਹੈ:- ੧. ਬੰਦਾ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ ਮੁੜਕੇ ਆਸ਼ਾ ਬੰਨ੍ਹਕੇ, ਭਾਵ ਆਸ਼ਾ ਦਾ ਬੱਧਾ ਹੋਇਆ। ਪਰ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਮਤ ਵਿਚ ਪੁਨਰ ਜਨਮ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ, ਚਾਹੇ ਸੂਫੀ ਸਾਹਿਤਕ ਵਿਚ ਪੁਨਰ ਜਨਮ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਸੋ ਇਹ ਖਿਆਲ ਕਰਕੇ ਕਿ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦਾ ਇਹ ਮਤ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ, ਭਾਵ ਐਉਂ ਲੈਂਦੇ ਹਨ:-

੨. ਬੰਦਾ ਆਇਆ ਹੈ ਦੁਨੀ ਵਿਚ ਪਰ ਆਸ਼ਾ ਨਾਲ ਬੱਝੀ (ਫਿਰਦਾ) ਹੈ (ਉਹ ਰੋਕ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਇਸ ਦੀ ਕਲਯਾਨ ਵਿਚ)।

੩. ਬੰਦਾ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ ਕੋਈ ਆਸ਼ਾ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਨਾਲ ਲਿਆਇਆ ਹੈ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਵਿਚ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਬੰਦਾ ਕਿ ਇੰਨੇ ਨੂੰ ਮੌਤ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

੪. ਆਇਆ ਹੈ ਬੰਦਾ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਬੰਦਾ ਬਣਨ ਲਈ ਪਰ ਮੁੜਦਾ ਹੈ ਆਸ਼ਯ (ਦੇ ਭਾਰ) ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ।

੫. ਪਰ ਜੇ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਖਿਆਲ ਛੱਡ ਦਿਓ ਤਾਂ ਭਾਵ ਹੋਊ ਆਸ਼ਾ ਦਾ ਬੱਧਾ ਮੁੜ ਮੁੜ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਨਾ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਮਰਦਾ ਹੈ, ਨਾ ਜਨਮ ਮਰਣ ਥੀਂ ਰਹਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਆਸ਼ ਦੀ ਰੱਸੀ ਨਾਲ ਬੱਝੇ ਹੋਣੇ ਕਰਕੇ ਫੇਰ ਫੇਰ ਜਨਮ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਇੱਥੇ ਆ ਕੇ ਦੇਹ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਜਾਣਦਾ ਹੈ, ਸਾਰੇ ਸੱਜਣ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ

ਸੁਖ ਹਿਤ ਆਸਾਂ ਬੰਨ੍ਹਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਮੌਤ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਛੁਡਾ ਸਕਦੇ । ਫੇਰ
ਆਪੇ ਚੁਕ ਕੇ ਫੂਕ ਦਬ ਆਉਂਦੇ ਹਨ । ਅਗੇ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕੀਤੇ
ਹੋਏ ਕੰਮ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਹਿਤੂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਪੁਕਰਦਾ ॥ ੧੦੦ ॥

ਫਰੀਦਾ ਹਉ ਬਲਿਹਾਰੀ ਤਿਨ ਪੰਖੀਆ ਜੰਗਲਿ ਜਿੰਨਾ ਵਾਸੁ ॥

ਕਕਰੁ ਚੁਗਨਿ ਥਲਿ ਵਸਨਿ ਰਬ ਨਾ ਛੋਡਨਿ ਪਾਸੁ ॥ ੧੦੧ ॥

ਖਦ ਅਰਥ-ਵਾਸੁ = ਵਾਸਾ । ਕਕਰੁ = ਕੰਕਰ । ਪਾਸੁ = ਪਾਸਾ ।

ਅਰਥ-ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਮੈਂ ਬਲਿਹਾਰ ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੰਛੀਆਂ ਦੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ
ਦਾ ਵਾਸਾ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਹੈ; ਕੰਕਰ ਚੁਗਦੇ ਹਨ, ਧਰਤੀ ਤੇ ਵਸਦੇ ਹਨ,
ਪਰ ਰੱਬ ਦਾ ਪਾਸਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦੇ ।

ਭਾਵਾਰਥ—ਮਹਾਤਮਾਂ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਭਜਨ ਕਰਦੇ ਕਰਦੇ ਐਸੀ ਹੋ
ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿੱਧਰ ਨਜ਼ਰ ਕਰਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਰੀ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਜਸ ਗਾਇਨ
ਦਾ ਅਵਾਜ਼ਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ । ਯਥਾ—‘ਜੋ ਬਨੌਤ ਹੈ ਮ੍ਰਿਗ ਮੀਨ ਪੰਖੇਰੂ ਸੁ
ਬਿਨੁ ਹਰਿ ਜਾਪਤ ਹੈ ਨਹੀ ਹੋਰ ॥’ ਤਿਵੇਂ ਫਰੀਦ ਜੀ ਪੰਖੀਆਂ ਦੀ ਅਚੇਤ
ਹਰ ਵੇਲੇ ਗਾਉਣੇ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਦੇਖਦੇ ਹਨ । ਤਿੱਤਰ ਆਦਿ ਕਈ ਪੰਛੀ ਐਸੇ
ਹਨ, ਜੋ ਆਪਣਾ ਪੋਟਾ ਦਾਣਿਆ ਨਾਲ ਭਰਦੇ ਕੰਕਰ ਬੀ ਚੁਗ ਲੈਂਦੇ ਹਨ
ਤੇ ਪੋਟਾ ਭਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਤੋਖ ਸਮਝ ਕੇ ਫਰੀਦ ਜੀ
ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਸਤਤ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਅਲੰਕਾਰਕ ਅਰਥ ਪੰਛੀਆਂ
ਤੋਂ ਉਪਲਖਤ ਫਕੀਰਾਂ, ਸਾਧੂਆਂ ਤੇ ਘਟਦਾ ਹੈ । ਪੰਖੀ = ਸੰਤ, ਅਭਯਾਗਤ
ਸੰਤ । ਜੰਗਲ = ਬਨ । ਕਕਰੁ = ਕੰਦ ਮੂਲ । ਥਲਿ = ਭੁੰਜੇ ਵਸਦੇ, ਉਠਦੇ,
ਬੈਠਦੇ, ਸੌਂਦੇ ਹਨ । ਓਹ ਸੰਤ ਧੰਨ ਹਨ ਜੋ ਬਨੀਂ ਵਸਦੇ, ਕੰਦ ਮੂਲ
ਖਾਂਦੇ, ਭੁਇੰ ਸੌਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਰਬ ਜੀ ਨੂੰ ਸਦਾ ਸਿਮਰਦੇ ਹਨ । ਥਲ ਵਸਣ
ਦਾ ਭਾਵ ਨਿੰਮ੍ਰ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਬੀ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਜੋ ਪੰਛੀਆਂ ਪਰਿਥਾਇ
ਹੀ ਸ਼ਲੋਕ ਸਮਝੀਏ ਤਾਂ ਭਾਵ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ:- ਜੋ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਬਨ ਸਮਾਨ
ਜਾਣ ਕੇ ਚਿਤੋਂ ਉਦਾਸ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਸੁੱਕੇ ਟੁੱਕਰ ਆਦਿ ਨਾਲ ਪੇਟ
ਭਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸਦਾ (ਥਲ ਵਸਣ) ਨਿੰਮਰ ਬਣੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਰ ਰੱਬ ਨੂੰ
ਨਹੀਂ ਭੁਲਾਉਂਦੇ । ਇਹ ਪੰਛੀਆਂ ਤੇ ਆਖੀ ਗਲ ਤਿਤਿਖਯਾ ਵਾਲੇ ਸਾਧਾਂ

ਤੇ ਸਪਸ਼ਟ ਕਿਉਂ ਘਟਦੀ ਹੈ ? ਇਸ ਕਰਕੇ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਹੈ
'ਰਬ ਨ ਛੋਡਨਿ ਪਾਸੁ' ॥ ੧੦੧ ॥

ਫਰੀਦਾ ਰੁਤਿ ਫਿਰੀ ਵਣੁ ਕੰਬਿਆ ਪਤ ਝੜੇ ਝੜਿ ਪਾਹਿ ॥

ਚਾਰੈ ਕੁੰਡਾ ਢੁੰਢੀਆਂ ਰਹਣੁ ਕਿਨਾਉ ਨਾਹਿ ॥ ੧੦੨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਰੁਤਿ = ਬਹਾਰ । ਵਣੁ = ਬਨ । ਰਹਣੁ = ਰਹਣਾ, ਰਹਣ ਦਾ
ਥਾਂ, ਟਿਕਾਉ, ਟਿਕਾਣਾ ।

ਅਰਥ—ਫਰੀਦਾ ! ਮੌਸਮ ਫਿਰ ਗਿਆ, ਬਨ ਕੰਬਿਆ, ਪੱਤ ਝੜ
ਝੜ ਡਿਗਦੇ ਹਨ, ਚਾਰੇ ਨੁੱਕਰਾਂ (ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ) ਭਾਲੀਆਂ, ਪਰ (ਸਦਾ)
ਰਹਿਣ (ਦੀ ਥਾਂ) ਕਿਧਰੇ ਨਹੀਂ ।

ਭਾਵਾਰਥ—ਕੈਸ ਕਾਵਜ ਦਾ ਕਟਾਖਜ ਹੈ, ਆਪ ਰੁਤ ਬਦਲੀ ਤੇ
ਖਿਜ਼ਾਂ ਆਈ ਤੇ ਬਨ ਨੂੰ ਕੰਬਦਾ ਵੇਖਦੇ ਹਨ ਮਾਨੋ ਬਨ ਨੂੰ ਆਦਮੀ ਵਾਂਗੂ
ਪਾਲਾ ਲਗਾ ਤੇ ਭੈ ਆਇਆ ਹੈ । ਦਾਰਸ਼ਟਾਂਤ ਵਿਚ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ—ਰੁਤ
ਫਿਰੀ = ਜੁਆਨੀ ਬੀਤ ਗਈ । ਪਤ ਝੜੇ = ਇੰਦੇ ਸਿਥਿਲ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ ।
ਬੁਢੈਪਾ ਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਸਰੀਰ ਨਿਰਬਲ ਹੋਕੇ ਕੰਬਣ ਲੱਗ ਗਿਆ ਹੈ,
ਇੰਦਰੇ ਨਕਾਰੇ ਹੋਣ ਲੱਗ ਗਏ ਹਨ; ਵੈਦ ਡਾਕਟਰ ਹਕੀਮ ਪੁੰਨ ਦਾਨ ਜੋਗ

ਸਾਧਨ ਆਦਿ ਬਥੇਰੇ ਤਰਲੇ ਲਾਏ, ਅਨੇਕ ਉਪਾਉ ਸੋਚੇ, ਪਰ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ
ਏਥੋਂ ਸਦਾ ਰਹਿਣਾ ਮਿਲੇ, ਇਹ ਗਲ ਨਾਂ ਬਣੀ, ਮੌਤ ਤੋਂ ਦੇਹੀ ਬਚਦੀ
ਨਾ ਦਿੱਸੀ ॥ ੧੦੨ ॥

ਫਰੀਦਾ ਪਾੜਿ ਪਟੋਲਾ ਧਜ ਕਰੀ ਕੰਬਲੜੀ ਪਹਿਰੇਉ ॥

ਜਿਨੀ ਵੇਸੀ ਸਹੁ ਮਿਲੈ ਸੇਈ ਵੇਸ ਕਰੇਉ ॥ ੧੦ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਪਾੜਿ = ਪਾੜਕੇ । ਪਟੋਲਾ = ਇਕ ਖਾਸ ਕਿਸਮ ਦਾ ਕਪੜਾ
ਜੋ ਅਕਸਰ ਰੇਸ਼ਮ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਹੁਣ ਸੁਤ੍ਰੀ ਬੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ; ਵਿਆਹਕੇ ਲਾੜੀ
ਦੇ ਉਪਰ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਸਨ । ਬੰਬਈ ਵਲ ਅਜੇ ਵੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ । ਹੁਣ ਆਮ
ਸੁਹਣੇ ਕਪੜੇ ਨੂੰ ਪਟੋਲਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਕਾਕੀਆਂ ਗੁੱਡੀਆਂ ਦੇ ਕਪੜੇ ਨੂੰ
ਪਟੋਲਾ ਕਹਿਦੀਆਂ ਹਨ । ਧਜ = ਲੀਰਾਂ । ਕੰਬਲੜੀ = ਕੰਬਲ = ਭੂਰਾ ।
ਡਾਢਾ ਕੱਸ ਕੇ ਉਣਿਆਂ ਉੱਨ ਦਾ ਕਪੜਾ, ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਪਾਣੀ ਨਾਂ ਲੰਘ

ਸਕੇ [ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਕੰ + ਬਲ = ਜੋ ਪਾਣੀ ਅਗੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਰਹੇ* ਹੁਣ ਕੰਬਲ
ਮੋਟੇ ਤੇ ਮੁਲਯਾਮ ਉਂਨੀ ਕਪੜੇ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਕੰਬਲੜੀ = ਛੋਟਾਂ ਕੰਬਲ
ਲੋਈ, ਭੂਰੀ ।

ਅਰਥ—ਫਰੀਦਾ । ਰੇਸ਼ਮੀ ਕਪੜਾ ਪਾੜਕੇ ਲੀਰਾ ਕਰਾਂ ਤੇ ਭੂਰਾ
ਪਹਿਨ ਲਵਾਂ, (ਮੈਂ) ਉਹੋ ਵੇਸ ਕਰਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵੇਸਾਂ ਨਾਲ (ਮੈਨੂੰ ਮੇਰਾ) ਪਤੀ
ਮਿਲ ਪਵੇ ।

ਭਾਵਾਰਥ—ਕਿਸੇ ਫਕੀਰ ਨੂੰ ਭੇਸ ਵਿਚ ਦੇਖਕੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ
ਖਬਰੇ ਵੇਸਾਂ ਵਿਚ ਰੱਬ ਹੋਵੇ । ਜੇ ਵੇਸ ਨਾਲ ਲੱਝੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਵੀ ਕਪੜੇ
ਪਾੜਕੇ ਭੂਰੀ ਲੈ ਲਵਾਂ । ਅਗੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਉੱਤ੍ਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ।

ਮ: ੩ ॥ ਕਾਇ ਪਟੋਲਾ ਪਾੜਤੀ ਕੰਬਲੜੀ ਪਹਿਰੇਇ ॥

ਨਾਨਕ ਘਰ ਹੀ ਬੈਠਿਆ ਸਹੁ ਮਿਲੈ ਜੇ ਨੀਅਤਿ ਰਾਸਿ ਕਰੇਇ ॥੧੦੪॥
ਪਦ ਅਰਥ—ਕਾਇ = ਕਿਉਂ । ਪਾੜਤੀ = ਪਾੜਦਾ ਹੈਂ । ਪਟੋਲਾ = ਕਪੜਾ
ਦੇਖੋ ਪਿਛਲਾ ਸਲੋਕ ।

ਅਰਥ—(ਹੇ ਫਰੀਦ !) ਕਿਉਂ ਕਪੜੇ ਪਾੜਦਾ ਹੈਂ (ਤੇ) ਭੂਰੇ
ਪਹਿਨਦਾ ਹੈਂ ! (ਗੁਰੂ) ਨਾਨਕ (ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ) ਘਰ ਹੀ ਬੈਠਿਆਂ ਪਤੀ
ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੇ ਨੀਯਤ ਸਿੱਧੀ ਕਰ ਲਵੇਂ ਤਾਂ ।

ਭਾਵਾਰਥ—ਭੇਸ ਕਰਨੇ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਨਾ ਜੰਗਲ
ਜਾਣੇ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਲੋੜ ਕੇਵਲ ਨੀਯਤ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਹੈ, ਫੇਰ ਤਾਂ
ਰੱਬ ਘਰ ਬੈਠਿਆਂ ਹੀ ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਵਿਚ ਹੀ ਮਿਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ਪਾੜਤੀ
ਪਦ ਇਸਤ੍ਰੀ ਲਿੰਗ ਹੈ ਤੇ ਮਧਮ ਪੁਰਖ 'ਤੂੰ' ਦੀ ਕ੍ਰਿਯਾ ਹੈ: ਤੂੰ ਪਾੜਦੀ
ਹੈਂ ਇਸ ਕਰਕੇ 'ਨੀਅਤਿ ਰਾਸਿ ਕਰੇਇ' ਨੂੰ 'ਨੀਅਤਿ ਰਾਸਿ ਕਰੇਇ'
ਲੈਣਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਜੇ ਤੂੰ ਨੀਅਤ ਰਾਸ ਕਰੇਂ ਤਾਂ । ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਪਹਿਰੇਇ'
ਨੂੰ 'ਪਹਿਰੇਇ' ਲੈਣਾ ਹੈ । ਲਾਵੰਨਤਾ ਬੀ ਇਸੇ ਅਰਥ ਵਿਚ ਹੈ ਕਿਉਂ ਕਿ
ਪਿਛਲੇ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਫਰੀਦ ਜੀ ਉਤਮ ਪੁਰਖ ਵਿਚ ਬੋਲ ਰਹੇ ਹਨ—
'ਕਰੀ, ਪਹਿਰੇਉ, ਕਰੇਉ' । ਉਸ ਦੇ ਉਤਰ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਸਲੋਕ ਜ਼ਰੂਰੀ
ਹੈ ਕਿ ਮਧਮ ਪੁਰਖ ਵਿਚ ਹੋਵੇ—'ਤੂੰ ਪਾੜਦੀ ਹੈਂ ਕਿਉਂ ?'

* ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਕੰਬਲ ਉਹ ਕੰਮ ਦੇਂਦਾ ਸੀ ਜੋ ਹੁਣ ਵਾਟਰ-ਪਰੂਫ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ।

ਮ: ਪ ॥ ਫਰੀਦਾ ਗਰਬੁ ਜਿਨਾ ਵਡਿਆਈਆ ਧਨਿ ਜੋਬਨਿ ਆਗਾਹ
ਖਾਲੀ ਚਲੇ ਧਣੀ ਸਿਉ ਟਿਬੇ ਜਿਉ ਮੀਹਾਹੁ ॥੧੦੫॥

ਪਦ ਅਰਥ-ਗਰਬੁ = ਹੰਕਾਰ । ਵਡਿਆਈਆ = ਵਡਿਤਾਂ, ਇੱਜ਼ਤਾਂ ।
ਧਣੀ = ਪਤੀ । ਮੀਹਾਹੁ = ਮੀਂਹ ਕੋਲੋਂ ।

ਅਰਥ-ਹੋ ਫਰੀਦ ! ਧਨ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਜੋਬਨ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਇੱਜ਼ਤਾਂ
ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੰਕਾਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਹ ਪਤੀ (ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ
ਮਿਹਰ) ਤੋਂ ਸਖਣੇ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਟਿੱਬੇ ਮੀਂਹ (ਦੇ ਅਸਰ) ਤੋਂ
(ਖਾਲੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ) ।

ਭਾਵਾਰਥ-ਇਹ ਸ਼ਲੋਕ ਪੰਜਵੇਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਹੈ । ਤੀਸਰੇ
ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਸ਼ਲੋਕ ੧੦੪ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਧਨ, ਜੋਬਨ ਤੇ ਇੱਜ਼ਤ
ਨੇ ਜੋ ਅੰਦਰ ਹੰਕਾਰ ਰੂਪੀ ਟਿੱਬੇ ਉਸਾਰੇ ਹਨ ਉਹ ਦੂਰ ਕਰੋ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ
ਸਾਈਂ ਮਿਹਰ ਦਾ ਮੀਂਹ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ
ਵਿਚ ਮਿਹਰ ਦੀ ਸ੍ਰੀਕਾਰਤਾ ਦੀ ਨਿਵਾਣ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਸੋ ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਵਿਚ
ਬੈਠਿਆਂ ਬੰਦਗੀ ਕਰੋ ਤੇ ਪਰਮਾਰਥ ਦੇ ਜੋ ਬਾਧਕ ਸਾਮਾਨ ਹੋਨ ਉਹ ਦੂਰ ਕਰੋ
ਭੂਰੇ ਪਹਿਨਣ, ਹੋਰ ਵੇਸ ਕਰਨ, ਕੰਕਰ ਚੁਗਣ, ਜੰਗਲ ਵਾਸ ਦੀ ਆਵ-
ਸ਼ਕਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ।

ਹੁਣ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਤਪ ਹਠ ਵੈਰਾਗ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਨਾਮ ਉਪਦੇਸ਼
ਦੇ ਕੁਛ ਸ਼ਲੋਕ ਤੁਰਦੇ ਹਨ:—

ਫਰੀਦਾ ਤਿਨਾ ਮੁਖ ਡਰਾਵਣੇ ਜਿਨਾ ਵਿਸਾਰਿਓਨੁ ਨਾਉ ॥

ਅੰਥੈ ਦੁਖ ਘਣੇਰਿਆ ਅਗੈ ਠਉਰ ਨ ਠਾਉ ॥ ੧੦੬ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਘਣੇਰਿਆ = ਬਹੁਤੇ । ਠਉਰ = ਆਸਰਾ ।

ਅਰਥ—ਫਰੀਦਾ ! ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ (ਸਾਈਂ ਦਾ) ਨਾਮ ਵਿਸਾਰਿਆ ਹੈ
ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਡਰਾਉਣੇ (ਹੁੰਦੇ) ਹਨ, (ਉਹ) ਅੰਥੇ ਦੁਖ ਬੜੇ (ਪਾਉਂਦੇ
ਹਨ), ਅੱਗੇ (ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ) ਨਾ ਆਸਰਾ ਤੇ ਨਾ ਥਾਂ ਲੱਝਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵਾਰਥ—ਜੋ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਸਿਮਰਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਡਰਾਉਣੇ ਹੁੰਦੇ
ਹਨ, ਚਾਹੇ ਉਹ ਉਥੇ ਸੋਹਣੇ ਹੋਣ, ਚਾਹੇ ਧਨ ਜੋਬਨ ਦੇ ਮਾਣ ਮੱਤੇ ਹੋਣ ।
ਇਹ ਲਖਤਾ ਨਾਮਰਸੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਾਮ ਵਿਹੁਣੇ

ਮੂੰਹ ਕੋਝੇ ਲਗਦੇ ਹਨ । ਪੰਚਮ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਵਾਕ ਹੈ:—‘ਕਣ ਬਿਨਾ
ਜੈਸੇ ਥੋਥਰ ਤੁਖਾ ॥ ਨਾਮ ਬਿਹੂਨ ਸੂਨੇ ਸੇ ਮੁਖਾ ॥’ ਨਾਮ ਵਿਹੂਣੇ ਏਥੇ
ਦੁਖੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ; ਭਾਵ ਸੰਸਾਰਕ ਦੁਖਾਂ ਸੁਖਾਂ ਨਾਲ ਨੇਹੜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ
ਹਿਰਦੇ ਸਾਂਤਿ ਸਤੋ ਗੁਣੀ ਸੁਖਾਂ ਤੋਂ ਵਾਂਜੇ ਹੋਏ ਉਖੜੇ ਦਿਲ ਤਪਦੇ ਝਖਦੇ
ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਅਗੇ ਜਾਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਟਿਕਾਣਾ ਨਹੀਂ ਲੱਝਦਾ । ਸੋ
ਪਰਲੋਕ ਵਿਚ ਬੀ ਓਹ ਉਜਲੇ ਮੁਖ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ, ਕੋਝੇ ਮੁਖ ਹੀ ਜਾਂਦੇ
ਹਨ ॥ ੧੦੬ ॥

ਅਗਲੇ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਬੀ ਨਾਮ ਨਾ ਜਪਣ ਦਾ ਉਲਾਂਭਾ ਹੈ । ਭਾਵ
ਹੈ ਤੜਕੇ ਉਠਕੇ ਨਾਮ ਜਪੇ ।

ਫਰੀਦਾ ਪਿਛਲ ਰਾਤਿ ਨ ਜਾਗਿਤਹਿ ਜੀਵਦੜੋ ਮੁਇਓਹਿ ॥

ਜੇ ਤੈ ਰਬੁ ਵਿਸਾਰਿਆ ਤ ਰਬਿ ਨ ਵਿਸਰਿਓਹਿ ॥ ੧੦੭ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਪਿਛਲ ਰਾਤਿ = ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ।

ਅਰਥ—ਫਰੀਦਾ ! ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਜੇ ਤੂੰ ਨਾ ਜਾਗਿਓਂ ਤਾਂ ਜੀਉਂਦਾ
ਹੀ ਮਰ ਗਿਉਂ। ਜੇਕਰ ਤੂੰ ਰੱਬ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਤਦ ਬੀ ਰੱਬ ਨੇ
(ਤੈਨੂੰ) ਨਹੀਂ ਭੁਲਾਇਆ ।

ਭਾਵਾਰਥ—ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਉੱਠਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ
ਉਸ ਵੇਲੇ ਜੋ ਨਾ ਜਾਗੇ ਸੋ ਮੁਰਦੇ ਸਮਾਨ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਭਜਨ ਆਰੰਭ
ਕਰਨ ਦਾ ਉੱਤਮ ਵੇਲਾ ਇਹੋ ਹੈ । ਜੇਕਰ ਤੂੰ ਅਵੇਸਲਾ ਪਿਆ ਰਹੇਂ, ਰੱਬ
ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਦੇਵੇਂ ਤਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਸਿੱਧ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਰੱਬ ਨੇ ਵੀ ਤੈਨੂੰ
ਭੁਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ; ਉਹ ਸਦਾ ਜਾਗਣੇ ਵਾਲਾ ਤੈਨੂੰ ਦੇਖਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਤੇਰੀ
ਪਾਲਣਾ ਰਖਯਾ ਕਰਦਾ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਦੇਖ ਤੇਰੇ ਕਰਮ ਬੀ ਉਹਦੀ
ਨਜ਼ਰ ਵਿਚ ਹਨ, ਪਰ ਫੇਰ ਬੀ ਉਹ ਤੇਰੀ ਪਾਲਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਅਗੇ
ਪੰਜਵੇਂ ਗੁਰਾਂ ਦਾ ਸਲੋਕ ਹੈ:—॥ ੧੦੮ ॥

ਮ: ੫ ॥ ਫਰੀਦਾ ਕੰਤੁ ਰੰਗਾਵਲਾ ਵਡਾ ਵੇਮੁਹਤਾਜੁ ॥

ਅਲਹੁ ਸੇਤੀ ਰਤਿਆ ਏਹੂ ਸਚਾਵਾਂ ਸਾਜੁ ॥ ੧੦੮ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਰੰਗਾਵਲਾ = ਅਨੰਦ ਸਰੂਪ, ਪ੍ਰੇਮ ਸਰੂਪ । ਵੇਮੁਹਤਾਜ

=ਵੇਪਰਵਾਹ । ਅਲਹ = ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ । ਸਚਾਵਾਂ = ਸੱਚ ਵਾਲਾ । ਸਾਜੁ
= ਸਾਮਾਨ, ਸ਼ਿੰਗਾਰ ।

ਅਰਥ—ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਪਤੀ (ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ) ਪ੍ਰੇਮ ਸਰੂਪ ਹੈ ਪਰ ਬੜਾ
ਬੇਪਰਵਾਹ ਹੈ । (ਉਸ) ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨਾਲ ਰਚਣਾ ਇਹ ਸੱਚਾ ਸ਼ਿੰਗਾਰ
(ਅਥਵਾ ਸੱਚਾ ਸਾਮਾਨ) ਹੈ ।

ਭਾਵਾਰਥ—ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਲੋਕ ਵਿਚ ਪਿਛਲੀ ਰਾਤ ਜਾਗਕੇ
ਸਿਮਰਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਇਉਂ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਇਹ ਇਕ ਫਰਜ਼ ਹੈ ਜੋ ਉਖੇਰਾ
ਜਿਹਾ ਹੈ ਤੇ, ਜੋ ਚਾਹੇ ਜੀ ਕਰੇ ਨਾ ਕਰੇ, ਉਸਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰਨਾ ਹੈ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਿਛਲੀ ਰਾਤ ਜਾਗਣ ਤੇ ਸਿਮਰਨ ਦੇ ਹਾਮੀ ਹਨ, ਪਰ
ਕਿਸੇ ਸੁਆਦਲੀ ਰੰਗਣ ਵਿਚ ਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਹੋਂ ਵਿਚ ਇਕ
ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਕਟਾਖਤ ਸਟਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣਾ ਸ਼ਲੋਕ ਨਾਲ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ਜਿਸ
ਵਿਚ ਸਾਈਂ ਦੀ ਬੇਪਰਵਾਹੀ ਤੇ ਫਿਰ ਪ੍ਰਿਯ ਸਰੂਪਤਾ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਪਤੀ ਵਤ ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ ਹੈ ਪਰ ਬੇਲੋੜ ਤੇ
ਬੇਪਰਵਾਹ ਹੈ, ਉਹ ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਨਹੀਂ ਭੁਲਾਉਂਦਾ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਰੰਗਾਵਲਾ—
ਪ੍ਰੇਮਮਈ—ਸੁਭਾਵ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਡੀ ਕੋਈ ਮੁਛੰਦਗੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸਾਨੂੰ
ਨਹੀਂ ਭੁੱਲਦਾ; ਪਰ ਇਹ ਉਸ ਦਾ ਸਹਜ ਪਿਆਰ ਹੈ, ਜੇ ਅਸੀਂ ਉਸ ਨੂੰ
ਯਾਦ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ 'ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰੇਮ' ਸਾਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ । ਅਰਥਾਤ ਜੇ
ਅਸੀਂ ਉਸ ਨਾਲ ਰੱਤੇ ਰਹੀਏ ਤਾਂ ਇਹ ਸਚ ਵਾਲਾ ਸਾਜ ਹੈ, ਭਾਵ ਇਹ
ਕਿ ਉਹ ਸਤ੍ਯ ਸਰੂਪ ਹੈ ਤੇ ਸਾਡਾ ਇਹ ਸਾਧਨ ਯਾ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਸਾਨੂੰ ਸਤ੍ਯ
ਸਰੂਪਤਾ ਵਿਚ ਲੈ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਸਚ ਤੇ ਰੀਝਦਾ ਹੈ ।
ਸਿਮਰਨ ਨਾਲ ਜੀਵ ਮਾਯਾ ਤੋਂ ਸੁਧ ਹੋ ਕੇ ਸਤ੍ਯ ਸਰੂਪਤਾ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ
ਤੇ ਤਦ ਸਤ੍ਯ ਸਰੂਪ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਕਰਕੇ
ਪਦ 'ਸਚਾਵਾ ਸਾਜ' ਕਿਹਾ, ਸਾਜ ਦੇ ਦੋ ਭਾਵ ਹਨ: ਸਜਾਵਟ, ਸ਼ਿੰਗਾਰ
ਤੇ ਸਾਮਾਨ, ਸਾਧਨ । ਸਚ ਵਾਲਾ ਸਾਧਨ ਤੇ ਸਚ ਵਾਲਾ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਇਕੋ
ਭਾਵ ਰਖਦੇ ਹਨ ਕਿ 'ਸਚੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਸਿਮਰਨ' 'ਸਚ ਸਰੂਪਤਾ' ਵਿਚ ਲੈ
ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਹੈ ।

ਮ: ੫ ॥ ਫਰੀਦਾ ਦੁਖ ਸੁਖ ਇਕੁ ਕਰਿ ਦਿਲ ਤੇ ਲਾਹਿ ਵਿਕਾਰੁ ॥

ਅਲਹ ਭਾਵੈ ਸੋ ਭਲਾ ਤਾਂ ਲਭੀ ਦਰਬਾਰੁ ॥ ੧੦੯ ॥

ਅਰਥ—ਫਰੀਦਾ ! (ਅੱਲਾ ਵਿਚ ਰਤਿਆਂ ਰਹਿਣ ਲਈ) ਦੁਖ ਸੁਖ ਨੂੰ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਮੰਨ ਤੇ ਮਨ ਤੋਂ ਵਿਕਾਰ ਦੂਰ ਕਰ । (ਜੋ) ਰੱਬ ਨੂੰ ਭਾਵੇ ਉਸ ਨੂੰ ਭਲਾ (ਮੰਨ), ਤਾਂ ਜੋ (ਤੈਨੂੰ ਰਬ ਦਾ) ਦਰਬਾਰ ਲਭ ਪਵੇ (ਭਾਵ ਸਰੂਪ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋਵੇ) ।

ਭਾਵਾਰਥ—ਪਿਛੇ ਕਿਹਾ ਸੀ: ਅੱਲਾ ਵਿਚ ਰੱਤਾ ਰਹੁ । ਹੁਣ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਰੱਤੇ ਰਹੀਏ, ਦੁਖ ਸੁਖ ਵਾਪਰਦੇ ਹਨ, ਓਹ ਲਗਣ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ । ਤਾਂ ਦਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਭਾਈ ਦੁਖ ਤੇ ਸੁਖ ਤੇ ਨਾ ਡੋਲ, ਨਾ ਗਾਫਲ ਹੋ, ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਇਕੋ ਜੇਹਾ, ਸਮ, ਕਰਕੇ ਜਾਣ ਤੇ ਲਗਾ ਰਹੁ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ । ਦੂਜੀ ਗੱਲ ਇਹ ਕਰ ਕਿ ਦਿਲ ਤੋਂ ਵਾਸ਼ਨਾ ਤਿਸ਼ਨਾ ਨੂੰ ਘਟਾ ਤੇ ਹਟਾ । ਏਹ ਦੁਖ ਸੁਖ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦਾਤੀਆਂ ਹਨ । ਵਿਕਾਰ ਦਾ ਅਰਥ ਅਕਸਰ ‘ਦੋਸ਼’ ਯਾ ‘ਪਾਪ’ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਮੂਲ ਅਰਥ ਹਨ ‘ਆਪਣੀ ਹਾਲਤ ਤੋਂ ਹੋਰ ਹੋ ਜਾਣਾ’ । ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਅਰਥ ਹਨ—‘ਕਿਸੇ ਸ਼ੈ ਦਾ ਰੂਪ ਯਾ ਰੰਗ ਯਾ ਦੁਇ ਦਾ ਵਟੀਜਣਾ’ । ਫਿਰ ਇਸ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ ਮਨ ਦੀ ਚਲਾਯਮਾਨਤਾ, ਵਾਸ਼ਨਾ । ‘ਵਾਸ਼ਨਾ ਤਿਸ਼ਨਾ ਦੇ ਮਨੋਵੇਗ’ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਤੁਲਸੀ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਪਦ ਵਰਤਿਆ ਹੈ । ਯਥਾ—‘ਸਕਲ ਪ੍ਰਕਾਰ ਵਿਕਾਰ ਵਿਹਾਈ ॥ ਮਨ ਕ੍ਰਮ ਬਚਨ ਕਰਹੁ ਸਿਵਕਾਈ ॥’ ਇਹੋ ਭਾਵ ‘ਵਿਕਾਰ’ ਪਦ ਦਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਏਥੇ ਹੈ ਕਿ ਸਿਮਰਨ ਵਾਲੇ ਸਾਈਂ ਰੱਤੇ ਦਾ ਮਨ ਵਾਸ਼ਨਾ ਨਾਲ ਵਿਕ੍ਰਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਤੀਸਰੀ ਗਲ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੋ ਰਬ ਕਰੇ ਉਸ ਨੂੰ ਭਲਾ ਮਨਾ, ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨੂੰ ਸਾਈਂ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਲੀਨ ਕਰ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਤ੍ਰੈ ਸਾਮਾਨਾਂ ਵਿਚ ਸਿਮਰਨ ਕਰ ਤੇ ਸਾਈਂ ਨਾਲ ਰੱਤਾ ਰਹੁ ।

ਮ: ੫ ॥ ਫਰੀਦਾ ਦੁਨੀ ਵਜਾਈ ਵਜਦੀ ਤੂੰ ਭੀ ਵਜਹਿ ਨਾਲਿ ॥

ਸੋਈ ਜੀਉ ਨ ਵਜਦਾ ਜਿਸੁ ਅਲਹੁ ਕਰਦਾ ਸਾਰ ॥ ੧੧੦ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਅਲਹੁ = ਰੱਬ । ਸਾਰ = ਖਬਰ, ਸੰਭਾਲ ।

ਅਰਥ—ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਦੁਨੀਆਂ (ਇਕ ਢੋਲ ਸਮਾਨ ਹੈ, ਇਹ)

ਵਜਾਈ ਹੋਈ ਵਜਦੀ ਹੈ, ਤੂੰ ਬੀ (ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ) ਨਾਲ ਵਜ ਰਿਹਾ ਹੈਂ । (ਪਰ) ਉਹ ਜੀਵ (ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਜਾਇਆਂ) ਨਹੀਂ ਵਜਦਾ ਜਿਸਦੀ ਸੰਭਾਲਾ ਕਿ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵਾਰਥ—ਇਹ ਇਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਹੈ, ਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਸਿਖਿਆ ਲਈ ਹੈ । ਢੋਲ ਵਜਾਇਆਂ ਵਜਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਤਾਲ ਇਕ ਢੋਲੀ ਵਜਾਉਂਦਾ ਹੈ ਦੂਜਾ ਉਹੋ ਵਜਾਉਂਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਇਕ ਤਾਲ ਵਿਚ ਤੇ ਸੁਰ ਵਿਚ ਵਜਣਾ ਇਕ ਰੀਸ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਭਾਵ ਇਹ ਕਿ ਦੁਨੀਆਂ ਮਾਇਆ ਦੇ ਮਗਰ ਭੱਜੀ ਫਿਰਦੀ ਹੈ, ਸਭ ਕੋਈ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਰੀਸ ਬਰੀਸੀ ਮਾਇਆ ਦੇ ਮਗਰ ਭੱਜਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ, ਤੂੰ ਬੀ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੀਸ ਦਾ ਬਧਾ ਚਲ ਰਿਹਾ ਹੈਂ । ਇਸ ਰੀਸ ਬਰੀਸੀ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋ । ਆਪਣੇ ਲਈ ਆਪ ਸੋਚ ਤੇ ਆਪਣੇ ਪੈਰੀਂ ਖੜੋ । ਇਹ ਗਲ ਇਸ ਰੀਸ ਬਰੀਸੀ ਵਿਚ ਕਠਨ ਹੈ । ਪਰ ਕਈ ਬੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਰੀਸ ਦੀ ਸੁਰ ਤਾਲ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹਨ, ਉਕ ਓਹ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰੱਬ ਸੰਭਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਰਬ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕਿਵੇਂ ਮਿਲੇ ? ਉਹ ਪਿਛੇ ਦੱਸ ਆਏ ਹਨ—‘ਅਲਹ ਸੇਤੀ ਰਤਿਆ ਏਹੁ ਸਚਾਵਾਂ ਸਾਜੁ ।’

ਦਾਰਸ਼ਨਕ ਲਫਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਦਾਨੇ ਐਉਂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਵਿਦਯਾ ਰੂਪੀ ਵਜੰਤੀ ਹੈ ਉਹ ਜੀਵ ਰੂਪੀ ਵਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਵਜਾਉਂਦਾ ਹੈ । ਤੂੰ ਬੀ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਜ ਰਿਹਾ ਹੈਂ । ਰਬ ਦੀ ਸਪੁਰਦੀ ਵਾਲੇ ਨਹੀਂ ਵਜਦੇ ਸੇ, ਸਿਟਾ ਇਹ ਕਿ ਰਬ ਸੇਤੀ ਰਲ ਜਾਹ ।

ਕਈ ਗਿਆਨੀ ‘ਅਵਿਦਯਾ’ ਦੀ ਥਾਂ ‘ਮਾਯਾ’ ਪਦ ਵਰਤ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਕਈ ‘ਕਿਰਤ ਕਰਮ ਦੀ ਵਜਾਈ ਦੁਨੀਆਂ ਵਜ ਰਹੀ ਹੈ’ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਭਾਵ ਸਾਰੇ ਇਹੋ ਕਢਦੇ ਹਨ ਕਿ ਰਬ ਜਿਸ ਨੂੰ ਰਹਨੂਮਾਈ ਦੇਵੇ ਉਹ ਜਗਤ ਪ੍ਰਵਿਰਤ ਚਾਲਾਂ, ਕਰਨੀਆਂ, ਵਹਬਤਾਂ ਤੋਂ ਅਲਗ ਰਸਤੇ ਹੋਕੇ ਟੁਰਦਾ ਹੈ । ਉਹ ਰਸਤਾ ਹੈ ਜਗਤ ਦੀ ਥਾਂ, ਮਾਯਾ ਦੀ ਥਾਂ, ਕ੍ਰਿਤ ਕਰਮ ਦੀ ਥਾਂ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਨਾ; ਨਾਸ਼ਮਾਨ ਝੂਠੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਸਚਾਵਾਂ ਸਾਜ਼ ਕਰਨਾ । ਇਹ ਦਾਤ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਮਿਹਰ ਨਾਲ ਮਿਲਦੀ ਹੈ । ਮਿਹਰ ਲਈ ਉਸ ਦੇ ਦਰ ਦਾ ਯਾਚਕ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਨਾਮ

ਸਿਮਰਣ 'ਅਲਾ ਦੀ ਯਾਦ ਪਯਾਰ ਨਾਲ ਰਤੇ ਰਹਿਣਾ' ਇਹ ਹੈ ਦਰ ਦੀ ਯਾਚਨਾ, ਦਰ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ, ਯਾਚਕ ਨੂੰ ਦਾਤੇ ਤੋਂ ਖੈਰ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ 'ਸੰਭਾਲ' ਦੀ, ਫੇਰ ਜੀਵ ਵਜਾਇਆ ਨਹੀਂ ਵਜਦਾ। ਕਿਸੇ ਰਸਮ, ਆਦਤ ਅਗਯਾਨ, ਭੇਡ ਚਾਲ, ਕਰਮ, ਮਾਨੁਖ ਦੇਵਤਾ ਦਾ 'ਮਫਊਲ' ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ, ਉਹ 'ਫਾਇਲ ਕੁਲ' ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਵਿਚ ਆਇਆ ਫਾਇਲੀਅਤ ਵਿਚ ਹੋਕੇ ਦਾਤਾ ਪਦ ਵਿਚ ਖੇਡਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਰਮਾਰਥ ਜੈਸਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਹੋ ਦੱਸ ਰਹੇ ਹੋ ਕਿਉਂ ਹਰਿ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ? ਉਸ ਦਾ ਉਤਰ ਪੰਜਵੇਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇਂਦੇ ਹਨ:—

ਮ: ੫ ॥ ਫਰੀਦਾ ਦਿਲੁ ਰਤਾ ਇਸੁ ਦੁਨੀ ਸਿਉ ਦੁਨੀ ਨ ਕਿਤੈ ਕੰਮਿ ॥
ਮਿਸਲ ਫਕੀਰਾਂ ਗਾਖੜੀ ਸੁ ਪਾਈਐ ਪੂਰ ਕਰੰਮਿ ॥੧੧੧॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਮਿਸਲ = ਮਾਨਿੰਦ, ਵਾਂਗੂ ਤੁੱਲ। ਮਸਲ = ਮਿਸਾਲ, ਕਹਾਵਤ, ਤੁੰਕਾ। ਗਾਖੜੀ = ਕਠਨ ਔਖੀ।

ਅਰਥ—ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਦਿਲ ਰਚ ਰਿਹਾ ਹੈ ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ ਨਾਲ ਤੇ ਦੁਨੀਆਂ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨਹੀਂ (ਆਵਣੀ)। ਫਕੀਰਾਂ ਦੀ ਮਿਰਯਾਦਾ ਵਾਛੂ (ਟੁਰਨਾ) ਕਠਨ ਹੈ, ਉਹ ਪੂਰਨ ਕਰਮਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵਾਰਥ—ਸੰਤਾਂ ਮਹਾਤਮਾ ਦਾ ਰਸਤਾ ਕਠਨ ਹੈ ਗੁਰ ਵਾਕ ਬੀ ਹੈ:—'ਸੰਤ ਕਾ ਮਾਰਗੁ ਧਰਮ ਕੀ ਪਉੜੀ ਕੋ ਵਡਭਾਗੀ ਪਾਏ।' ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਉਲਟ ਹੈ, ਪੂਰੇ ਕਰਮਾਂ ਕਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦਿਲ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਮਗਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਹ ਬੜੀ ਮਾੜੀ ਦਸ਼ਾ ਹੈ।

ਅੰਕ ੧੦੭ ਵਿਚ ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਸਵੇਰੇ ਜਾਗਣੇ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਕਹੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕੇਵਲ ਜਾਗਣਾ ਹੀ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਨਹੀਂ, ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨਾਲ ਰਚਨਾ ਭਾਵ ਉਸ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਲਿਵ ਧਾਰੀ ਹੋਣਾ, ਉਸ ਦਾ ਭਾਣਾ ਮੰਨਣਾ, ਵਿਕਾਰ ਦੂਰ ਕਰਨੇ, ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਭੇਡ ਚਾਲ ਤੋਂ ਬਚਣਾ ਤੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਤੋਂ ਹਟਕੇ ਫਕੀਰਾਂ ਵਾਂਗ ਸਾਈਂ ਪਰਾਇਣ ਹੋਣਾ, ਇਹ ਗੁਣ ਪੈਦਾ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ; ਤਦ ਸਵੇਰ ਦਾ ਉਠਣਾ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਹੈ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਜਾਗਣਾ ਜਾਗਣ ਮਾਤ੍ਰ ਹੈ, ਪਰਮਾਰਥ

ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਣਕਾਰ ਨਹੀਂ । “ਪੂਰ ਕਰਮਿ” ਕਹਿਕੇ ਇਸ਼ਾਰਾ ਦਿਤਾ ਹੈ
ਕਿ ਸਾਂਈ ਦੀ ਓਟ ਲਓ ਜਿਸ ਤੋਂ ਮਿਹਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇ ਤੇ ਭਾਗ ਜਾਗਣ

ਅਗਲਾ ਸ਼ਲੋਕ ਪਿਛਲੀ ਰਾਤ ਦੇ ਜਾਗਣ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਪਰ ਹੈ ।

ਪਿੱਛੇ ਸ਼ਲੋਕ ੧੦੭ ਵਿਚ ਪਿਛਲੀ ਰਾਤ ਦਾ ਜਾਗਣ ਜ਼ਰੂਰੀ ਦਸਿਆ ਸੀ ।

ਪਹਿਲੇ ਪਹਿਰੇ ਫੁਲੜਾ ਫਲੁ ਭੀ ਪਛਾ ਰਾਤਿ ॥

ਜੋ ਜਾਗਿਨਿ ਲਹਿਨਿ ਸੇ ਸਾਂਈ ਕੋਨੋ ਦਾਤਿ ॥ ੧੧੨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ-ਫੁਲੜਾ = ਫੁਲ । ਕੋਨੋ = ਪਾਸੋਂ ।

ਅਰਥ-(ਰਾਤ ਦੇ) ਪਹਿਲੇ ਪਹਿਰੇ ਫੁਲ, (ਪਰ) ਪਿਛਲੇ ਪਹਿਰੇ
ਫਲ ਬੀ (ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ), ਜੋ ਜਾਗਦੇ ਹਨ ਸੋ ਸਾਂਈਂ ਪਾਸੋਂ ਲੈਂਦੇ ਹਨ
ਦਾਤ (ਫਲਾਂ ਦੀ, ਭਾਵ ਨਾਮ ਰਸ ਤੇ ਰਸ ਲੀਨਤਾ ਦੀ ਦਾਤ) ।

ਭਾਵਾਰਥ-ਪਹਿਲੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਦਿਨ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰ ਤਾਜ਼ੇ ਹੋਣ
ਕਰਕੇ ਬ੍ਰਿਤੀ ਦੀ ਇਕਾਗ੍ਰਤਾ ਪੂਰਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਪਰ ਤੜਕੇ ਨੀਂਦ ਦੇ
ਕਾਰਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਘਾਟਾ ਹੋ ਜਾਣੇ ਤੇ ਚਿਤ ਇਕਾਗਰ ਬਹੁਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ,
ਇਸ ਕਰਕੇ ਪਹਿਲੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਫੁਲ ਤੇ ਪਿਛਲੀ ਨੂੰ ਫਲ ਕਿਹਾ ਹੈ, ਪਰ
ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ, ਜੋ ਜਾਗਦੇ ਤੇ ਭਜਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਸੁਤਿਆਂ ਜਾਂ ਵਿਕਾਰੀਆਂ
ਲਈ ਨਹੀਂ । ਸਵੇਰੇ ਜਾਗਣ ਦੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਆਪ ਅਤਿ ਪ੍ਰੇਮੀ
ਸਨ । ਲਫਜ਼ ‘ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲਾ’ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਇਹ
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਦੀ ਏਕਾਂਤ, ਠੰਢ, ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਦਾ ਨੀਂਦ ਸੁਖ ਪਾਕੇ
ਹਲਕੇ ਹੋ ਜਾਣਾ, ਸੁਰਤ ਦਾ ਅੰਦਰਲੇ ਕੰਮਾਂ ਤੋਂ ਹਲਕੇ ਹੋ ਜਾਣਾ ਆਦਿ
ਕਈ ਕਾਰਣਾ ਕਰਕੇ ਭਜਨ ਬੰਦਗੀ, ਏਕਾਗ੍ਰਤਾ ਲਈ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਪਯੋਗੀ
ਸਮਾਂ ਹੈ । ਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਮਤ ਹੈ:-‘ਸਭੇ ਵਖਤ ਸਭੇ ਕਰਿ ਵੇਲਾ ॥
ਖਾਲਕੁ ਯਾਦਿ ਦਿਲੈ ਮਹਿ ਮਉਲਾ ॥’ [ਮਾਰੂ ਸੋਲਹੇ ਮ: ੫

ਇਸ ਕਰਕੇ ਅਗਲਾ ਸ਼ਲੋਕ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਕਿ ਇਉਂ
ਭੁਲੇਵਾ ਨਾ ਪਵੇ ਕਿ ਸਾਡੇ ਜਾਗਣ ਸਉਣ ਦੀ ਗਲ ਸਾਰੀ ਵਸ ਵਿਚ ਹੈ ।
ਦਾਤਾ ਸਾਂਈਂ ਆਪ ਕਿਸੇ ਸਾਡੇ ਬਲ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਬਝਦਾ ਓਹ ਚਾਹੇ ਤਾਂ
ਸੁਤਿਆਂ ਤੇ ਤੁਠ ਪਵੇ, ਚਾਹੇ ਜਾਗਦਿਆਂ ਤੇ ਨਾਂ ਤੁਠੇ ।

ਦਾਤੀ ਸਾਹਿਬ ਸੰਦੀਆ ਕਿਆ ਚਲੈ ਤਿਸੁ ਨਾਲਿ ॥

ਇਕਿ ਜਾਗੰਦੇ ਨਾ ਲਹਨਿ ਇਕਨਾ ਸੁਤਿਆ ਦੇਇ ਉਠਾਲਿ ॥ ੧੧੩ ॥

ਪਦ ਅਰਥ-ਦਾਤੀ = ਦਾਤਾਂ । ਸੰਦੀਆਂ = ਵਾਲੀਆਂ, ਦੀਆਂ ।

ਅਰਥ-ਦਾਤਾਂ (ਸਭ) ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀਆਂ ਹਨ ਉਸ (ਸਾਹਿਬ) ਨਾਲ (ਜ਼ੋਰ) ਕੀ ਚਲ ਸਕਦਾ ਹੈ ? (ਕਿਉਂਕਿ) ਇਕ ਜਾਗਦਿਆਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ (ਕੁਝ) ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਕਈਆਂ ਸੁੱਤਿਆਂ ਨੂੰ (ਸਾਈਂ ਆਪ) ਜਗਾਕੇ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵਾਰਥ-ਜੋ ਇਹ ਮੰਨ ਲਵੋ ਕਿ ਸਵੇਰੇ ਉੱਠਣਾ ਮਾਤ੍ਰ ਹੀ ਕੋਈ ਬੰਦਗੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਭੁੱਲ ਤੇ ਹੈ, ਇਹ ਜਾਗਣਾ ਤਦ ਸਫਲ ਹੈ ਜੋ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾਤ ਕਰੇ । ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਐਸਾ ਬਿਅੰਤ ਹੈ ਤੇ ਐਸਾ ਸੁਤੰਤ੍ਰ ਦਾਤਾ ਹੈ ਕਿ ਕਈ ਜਾਗਦੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਤੇ ਕਈਆਂ ਸੁੱਤਿਆਂ ਨੂੰ ਜਗਾਕੇ ਦੇ ਦਿੰਦਾ ਹੈ । ਇਸੇ ਵਿਚ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਦਾਤ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਕਰਾਈ ਹੈ ਕਿ ਸਵੇਰੇ ਉੱਠਣ ਵਾਲੇ ਹੰਕਾਰ ਨਾ ਕਰ ਬੈਠਣ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਵੇਰੇ ਉਠਣਾ ਬੀ ਉਸੇ ਦੀ ਦਾਤ ਹੈ, ਭਜਨ ਬੀ ਦਾਤ ਹੈ, ਲਿਵ ਤੇ ਰਸ ਬੀ ਦਾਤ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਭ ਕੁਛ ਕਰੋ ਪਰ ਤਕੀਏ ਸਾਹਿਬ ਉਪਰ ਤੇ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਫਜ਼ਲ ਉਤੇ ਰਖੋ । ਆਪਣੀ ਕਰਨੀ ਤੇ ਟੇਕ ਧਰੋ ਪਰ ਸਾਵਧਾਨਤਾ ਮਾਤ੍ਰ ਖਬਰਦਾਰ ਰਹੋ ਜੋ ਉਹ ਪ੍ਰਯਤਨ ਹੰਕਾਰ ਨਾ ਬਣ ਜਾਵੇ ।

ਭਾਵ ਐਉਂ ਬੀ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਈ ਪੜ੍ਹਦੇ ਸੁਣਦੇ, ਕਥਾ ਵਾਰਤਾ ਵੀਚਾਰਦੇ ਪਰਮਾਤਮ ਦੇਵ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ; ਕਥਨੀ ਮਾਤ੍ਰ ਦੇ ਵਕਤਾ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਇਕ ਵਿਦਯਾਵਾਨ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਪਰ ਭਜਨ ਬੰਦਗੀ ਨਾਲ ਅਵਿਦਯਾ ਨੀਂਦ ਤੋਂ ਜਾਗਕੇ ਪਰਮਾਤਮ ਦੇਵ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗਫਲਤ ਵਿਚੋਂ ਬੀ ਅਚਾਨਕ ਗੁਰੂ ਇਸ ਮਿਹਰ ਨੇ ਇਸ ਪਾਸੇ ਲਾ ਦਿਤਾ ਸੀ ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼-ਇਹ ਸ਼ਲੋਕ ਆਦਿ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਦਾ ਸਿਰੀ ਰਾਗ ਕੀ ਵਾਰ ਵਿਚ ਹੈ, ਪਾਠ ਵਿਚ ਜ਼ਰਾ ਕੁ ਫਰਕ ਹੈ; ਜੋ ਐਉਂ ਹੈ :-

ਦਾਤੀ ਸਾਹਿਬ ਸੰਦੀਆ ਕਿਆ ਚਲੈ ਤਿਸੁ ਨਾਲਿ ॥

ਇਕਿ ਜਾਗੰਦੇ ਨਾ ਲਹੰਨਿ ਇਕਨ੍ਹਾ ਸੁਤਿਆ ਦੇਇ ਉਠਾਲਿ ॥ ੧ ॥ ੨੦ ॥

ਫਰਕ ਇਹ ਹੈ:-ਲਹੰਨ੍ਹ-ਲਹੰਨ੍ਹ ।-ਇਕਨ੍ਹਾ-ਇਕਨਾ ।

ਅਗੇ ਸ਼ਲੋਕ ੧੧੪ ਸ੍ਰੀ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦਾ ਹੈ ।

ਢੂਢੇਦੀਏ ਸੁਹਾਗ ਕੂ ਤਉ ਤਨਿ ਕਾਈ ਕੌਰ ॥

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਉ ਸੁਹਾਗਣੀ ਤਿਨਾ ਝਾਕ ਨ ਹੋਰ ॥ ੧੧੮ ॥

ਪਦ ਅਰਥ-ਸੁਹਾਗ=ਪਤੀ । ਕੌਰ=ਕਾਣ, ਐਵ, ਕਸਰ, ਨਜ਼ੂਨਤਾ, ਦੋਸ਼ । ਝਾਕ=ਤੱਕ, ਲੋੜ, ਪਰਵਾਹ ।

ਅਰਥ-ਹੇ ਪਤੀ (ਪਰਮੇਸ਼ਰ) ਨੂੰ ਢੂਡਣੇ ਵਾਲੀਏ ! ਤੇਰੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਕੋਈ ਨਜ਼ੂਨਤਾ ਹੈ (ਕਿਉ ਕਿ) ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਸੁਹਾਗਣ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ (ਪਤੀ ਤੋਂ ਛੁੱਟ) ਹੋਰ (ਕਿਸੇ) ਵੱਲ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ।

ਭਾਵਾਰਥ-ਇਕ ਐਸੇ ਸਾਧੂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਹੈ ਜੋ ਭਜਨ ਕਰਦਾ ਕੁਝ ਸਰੀਰਕ ਸੁਖ ਦੀ ਬਿੱਛਾ ਰਖੇ ਜਾਂ ਲੋਕਾਂ ਪਾਸੋਂ ਭੈ ਖਾਵੇ । ਯਾ ਜਿਸ ਦੀ ਤੱਕ ਕੇਵਲ ਪਤੀ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਪਰ ਨਹੀਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਟੇਕ ਬੀ ਰਖਦਾ ਹੋਵੇ । ਫਰੀਦ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿੱਤ੍ਰ ਸੁਹਾਗਣ ਨੂੰ ਪਤੀ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਝਾਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰੇਮੀ ਨੂੰ ਰੱਬ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੀ ਟੇਕ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦੀ ॥ ੧੧੮ ॥

ਅਗਲੇ ਸ਼ਲੋਕ ਵਿਚ ਸਬਰ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਹੈ ।

ਸਰਬ ਮੰਝ ਕਮਾਣ ਏ ਸਬਰੁ ਕਾ ਨੀਹਣੇ ॥

ਸਬਰ ਸੰਦਾ ਬਾਣੁ ਖਾਲਕੁ ਖਤਾ ਨ ਕਰੀ ॥ ੧੧੯ ॥

ਪਦ ਅਰਥ-ਸਬਰ = ਸੰਤੋਖ । ਮੰਝ=ਵਿਚ (ਮਨ ਦੇ) । ਨੀਹਣੇ=ਚਿੱਲਾ ।

ਖਾਲਕੁ = ਕਰਤਾਰ, ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ । ਖਤਾ=ਗਲਤੀ, ਚੁਕ ਜਾਣਾ ।

ਅਰਥ-ਸੰਤੋਖ ਦੀ (ਮਨ) ਵਿਚ ਕਮਾਨ (ਚੜ੍ਹਾ), (ਇਸ) ਸੰਤੋਖ ਦਾ ਹੀ ਚਿੱਲਾ (ਕਰ), ਸੰਤੋਖ ਦਾ ਹੀ ਤੀਰ ਬਣਾ (ਫਿਰ ਅਦਾਸ ਕਰ) ਹੇ ਕਰਤਾਰ, (ਤੇਰਾ ਤੀਰ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਬੈਠਣੇ) ਉਕਣ ਨਹੀਂ ਦੇਵੇਗਾ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਜੇ ਕੋਈ ਭਜਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਇਕ ਈਸ਼ੁਰ ਤੇ ਟੇਕ ਧਾਰੇ ਤੇ ਫੇਰ ਕੋਈ ਦੁਖ ਸੁਖ ਆ ਵਾਪਰੇ ਯਾ ਘਾਲ ਥਾ ਪੈਣ ਵਿਚ ਢਿੱਲ ਪਵੇ ਯਾ ਘਾਲ ਵਿਚ ਵਿਘਨ ਪੈਣ ਤਾਂ ਉਹ ਕੀਹ ਕਰੇ ? ਦਾਰੂ ਦਸਦੇ ਹਨ : ਸਬਰ ਸੰਤੋਖ ਨਾਲ ਸਭ ਕੁਛ ਸਹੇ । ਟੇਕ ਇਕੋ ਸਾਈਂ ਤੇ ਰਖੇ, ਸੁਖ ਵੇਲੇ ਬੀ ਤੇ ਦੁਖ ਵੇਲੇ ਬੀ, ਹਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰੇ ਕਿ ਸਾਈਆਂ ਮੈਥੋਂ ਭੁੱਲ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਮੇਰਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਖਤਾ ਨਾ ਜਾਵੇ । ਫੇਰ ਸਾਈਂ ਤੀਰ

ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਬਿਠਾਵੇਗਾ । ਰੱਬ ਉਸ ਦਾ ਤੀਰ ਖਤਾ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦੇਵੇਗਾ ਦਾ
ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕਾਮਯਾਬੀ ਬਖਸ਼ੇਗਾ, ਉਸ ਦੇ ਭਜਨ ਦੀ ਸਫਲਤਾ
ਵਿਚ । ਪਰਮਾਰਥ ਰਸਤੇ ਘਬਰਾ, ਕਾਹਲ, ਬੇਸਿਦਕੀ, ਡੋਲਨਾ
ਮਨ੍ਹੇ ਹੈ ।

ਅਗਲੇ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਸਬਰ ਅੰਖ ਦੀ ਕਠਨਾਈ ਸਹਣ ਦਾ ਫਲ
ਦੱਸਦੇ ਹਨ ।

ਸਬਰ ਅੰਦਰਿ ਸਾਬਰੀ ਤਨੁ ਏਵੈ ਜਾਲੇਨਿ ॥

ਹੋਨਿ ਨਜੀਕਿ ਖੁਦਾਇ ਦੇ ਭੇਤੁ ਨ ਹਿਸੈ ਦੇਨਿ ॥੧੧੬॥

ਪਦ ਅਰਥ-ਸਾਬਰੀ=ਸੰਤੋਖੀ । ਨਜੀਕਿ=ਨੇੜੇ । ਜਾਲੇਨਿ=ਦਗਧ
ਕਰਦੇ ਹਨ ।

ਅਰਥ-ਸੰਤੋਖੀ (ਪੁਰਖ) ਸੰਤੋਖ ਵਿਚ (ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ) ਤੇ (ਆਪਣੇ)
ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਐਉਂ ਹੀ (ਭਾਵ ਸਬਰ ਵਿਚ ਹੀ) ਸਾੜ ਸੁਟਦੇ ਹਨ (ਭਾਵ
ਨਫਸ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੱਢਦੇ ਹਨ । ਐਉਂ) ਰੱਬ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, (ਪਰ
ਆਪਣਾ ਅੰਦਰਲਾ) ਭੇਤ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ ।

ਭਾਵਾਰਥ-ਜੋ ਨਾਮ ਅਭਯਾਸੀ ਆਪਣੇ ਸਾਧਨ ਵਿਚ, ਆਪਣੀਆਂ
ਆਰਥਿਕ ਪਰਮਾਰਥਿਕ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਵੇਲੇ ਡੋਲੇ ਨਾ ਤੇ ਸਬਰ ਵਿਚ ਰਹੇ,
ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਬੜਾ ਦੁਖ ਝੱਲਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਨਾਲ
ਨਫਸ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਹੋ ਹੈ ਤਨ ਦਾ ਜਲਨਾ । ਜਦ ਨਫਸ ਮਰ ਜਾਂਦਾ
ਹੈ ਤਾਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਦੀ ਵਿੱਥ ਅਤਿ ਘਟ ਜਾਂਦੀ
ਹੈ । ਕਿਉਂਕਿ ਨਫਸ ਪ੍ਰਸਤੀ ਹੀ ਵਿਚ ਵਿਥ ਸੀ । ਓਹ ਫੇਰ ਆਪਣੀ
'ਪੀੜਾ' ਦਾ ਜੋ ਸਬਰ ਦੇ ਤਪ ਸਾਧਨ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ 'ਸਾਈ' ਦੀ
ਨਿਕਟਤਾ' ਦਾ ਜੋ ਸੁਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਦੁਹਾਂ ਨੂੰ ਜਰਦੇ ਹਨ । ਪਹਿਲੀ ਨਾਲ
ਘਬਰਾ ਕੇ ਵਾਵੇਲਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਦੂਜੀ ਨਾਲ ਹੰਕਾਰ ਕਰਕੇ ਬਫਾਉਂਦੇ
ਨਹੀਂ । ਓਹ ਸਬਰ ਯਾ ਸੁਭਾਵ ਹੋ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਜੇਰੇ ਵਾਲੇ ਤੇ ਜਰਣ
ਵਾਲੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਇਹ ਹੈ ਭੇਦ ਨਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੇਣ ਦਾ ਭਾਵ ।

ਸਬਰੁ ਏਹੁ ਸੁਆਉ ਜੇ ਤੂੰ ਬੰਦਾ ਦਿੜੁ ਕਰਹਿ ॥

ਵਧਿ ਥੀਵਹਿ ਦਰੀਆਉ ਟੁਟਿ ਨ ਥੀਵਹਿ ਵਾਹੜਾ ॥ ੧੧੭ ॥

ਪਦ ਅਰਥ-ਸੁਆਉ = ਪ੍ਰਯੋਜਨ । ਦ੍ਰਿੜ = ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ । ਥੀਵਹਿ = ਥੀਂਵਹਿ, ਹੋਵੇਂਗਾ । ਦਰੀਆਉ = ਦਰਯਾ, ਸਮੁੰਦਰ । ਵਾਹੜਾ = ਨਾਲਾ, ਛੋਟਾ ਵਾਹਿਆ ।

ਅਰਥ-ਹੇ ਬੰਦੇ ਜੇ ਤੂੰ ਸਬਰ (ਧਾਰਨ) ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਵਿਚ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਕਰ ਲਵੇਂ ਤਾਂ ਤੂੰ (ਨਦੀ ਤੋਂ) ਵਧ ਕੇ ਸਮੁੰਦਰ ਹੋ ਜਾਏਂਗਾ, (ਨਦੀ ਤੋਂ) ਟੁਟ ਕੇ (ਤੂੰ ਨਿਕਾ ਜਿਹਾ) ਵਾਹਿੜਾ ਨਹੀਂ ਬਣੇਂਗਾ ।

ਭਾਵਾਰਥ-ਨਦੀ ਵਧਦੀ ਜਾਏ ਤਾਂ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਸਮੁੰਦਰ ਰੂਪ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਜੇ ਨਦੀ ਵਿਚੋਂ ਪਾਣੀ ਦਾ ਕੋਈ ਹੋ ਵੱਖਰਾ ਹੋ ਵਗੇ ਤਾਂ ਉਹ ਛੋਟਾ ਵਾਹਿੜਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਜੇ ਕਈ ਵੇਰ ਰੇਤਿਆਂ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਸੁੱਕ ਵੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ ਜੀਵ, ਜੋ ਨਾਮ ਸਿਮਰਦਾ, ਸੰਤੋਖ ਵਿਚ ਆਪਾ ਜਾਲਦਾ, ਸੁੱਧ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਖੁਦਾ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਤੋਂ ਵਧਦਾ ਸਾਂਈ ਮਿਹਰ ਨਾਲ ਹਰੀ ਰੂਪ ਸਾਗਰ ਵਿਚ ਸਾਗਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਸੋ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਉੱਪਰ ਦੱਸੀ ਸਬਰ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਦਾ ਇਹ ਮਨੋਰਥ ਹੈ ਕਿ ਤੂੰ ਵਧ ਕੇ ਸਮੁੰਦਰ ਹੋ ਜਾਵੇਂ । ਜੇ ਸਿਮਰਨ ਤੇ ਸਬਰ ਧਾਰਨ ਨਾ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਸਾਈਂ ਤੋਂ ਦੂਰੀ ਵਿਚ ਸੰਸਾਰਾਕਾਰ ਬ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਉਲਝਾਵਾਂ ਵਿਚ ਵਾਹਿੜਾ ਭਾਵ ਛੋਟਾ ਤੇ ਦੁਖੀ ਦਸਾ ਵਿਚ ਹੋ ਜਾਏਂਗਾ ।

ਫਰੀਦਾ ਦਰਵੇਸੀ ਗਾਖੜੀ ਚੋਪੜੀ ਪਰੀਤਿ ॥

ਇਕਨਿ ਕਿਨੈ ਚਾਲੀਐ ਦਰਵੇਸਾਵੀ ਰੀਤਿ ॥ ੧੧੮ ॥

ਪਦ ਅਰਥ-ਦਰਵੇਸੀ = ਫਕੀਰੀ, ਸੰਤਤਾਈ । ਗਾਖੜੀ = ਕਠਨ. ਔਖੀ । ਚੋਪੜੀ = ਉਪਰਲੀ, ਓਪਰੀ, ਦਿਖਲਾਵੇ ਦੀ ।

ਅਰਥ-ਫਰੀਦਾ ! (ਸਾਈਂ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਦੇ) ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੀ ਫਕੀਰੀ ਕਠਨ ਹੈ, (ਪਰ ਸਭ ਦੀ) ਪ੍ਰੀਤ ਦਿਖਲਾਵੇ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ (ਪਈ ਦਿਸਦੀ) ਹੈ ਤੇ ਦਰਵੇਸ਼ਾਂ ਵਾਲੀ ਰੀਤੀ ਪਰ ਕੋਈ ਇਕ ਨਹੀਂ ਚਲਦਾ (ਦਿੱਸਦਾ) ।

ਭਾਵਾਰਥ-ਫਕੀਰੀ ਦੀ ਕਮਾਈ ਕਠਨ ਘਾਲਾਂ ਵਾਲੀ ਹੈ, ਪਰ ਆਪ ਜੋ ਦਰਵੇਸ਼ ਦਿੱਸਦੇ ਹਨ ਸੋ ਉਤੋਂ ਉਤੋਂ ਦੇ ਦਰਵੇਸ਼ ਹਨ । ਚੋਪੜੀ

ਪ੍ਰੀਤ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ, ਉਪਰੋਂ ਉਪਰੋਂ ਚਿਕਨੀਆਂ ਚੌਪੜੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਪ੍ਰੀਤ ਦੀਆਂ ਕਰਨੀਆਂ ਪਰ ਦਿਲ ਵਿਚ ਪ੍ਰੀਤ ਕੋਈ ਨਾ ਹੋਣੀ। ਫਰੀਦ ਜੀ ਆਪਣਾ ਤਜਰਬਾ ਦੱਸ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਜੋ ਅਸਲੀ ਮਿਰਯਾਦਾ ਦਰਵੇਸ਼ਪੁਣੇ ਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਪਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਚਲ ਰਿਹਾ।

ਦਿਖਾਵੇ ਦੀ ਦਰਵੇਸ਼ੀ ਯਾ ਸੰਤਤਾਈ ਸਦਾ ਵਧੇਰੇ ਜ਼ੋਰਾਂ ਵਿਚ ਰਹੀ ਹੈ, ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਇਹੋ ਹਾਲ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵੀ ਸੀ। ਸੰਪ੍ਰਦਾ ਵਿਚ ਕਥਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਫਕੀਰ ਦੇ ਦੁਆਰੇ, ਉਸ ਦੀ ਰਸੋਯਣ ਫਕੀਰ ਦੇ ਕਹਿਣੇ ਤੇ ਫਰੀਦ ਵਾਸਤੇ ਛੋਲਿਆਂ ਦੇ ਆਟੇ ਦੀ ਲਾਪਸੀ ਜੇਹੀ ਬਣਾ ਕੇ ਲਿਆਈ; ਨਾ ਵਿਚ ਲੂਣ, ਨਾ ਵਿਚ ਮਿੱਠਾ ਤੇ ਆਟਾ ਸੀ ਪੁਰਾਣਾ। ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਚੱਖੀ ਤਾਂ ਲੂਣ ਮੰਗਿਆ ਤਾਂ ਫਕੀਰ ਰਸੋਇਣ ਨੂੰ ਗੁੱਸੇ ਹੋਇਆ ਕਿ ਲੂਣ ਯਾ ਮਿੱਠਾ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ? ਤਾਂ ਗੋਲੀ ਬੋਲੀ ਮੈਂ ਜਾਤਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਜੁਹਦੀ ਦਰਵੇਸ਼ ਦੀ ਰੋਟੀ ਹੈ ਜੋ ਰਸਕਸ ਤੋਂ ਲੰਘ ਚੁਕਾ ਤੇ ਸਾਈਂ ਰਸ ਵਿਚ ਮਗਨ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਤਾ ਕਿ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਸੁਆਦਾਂ ਪਰਖਣੇ ਵਾਲੇ ਰਸੀਏ ਦਾ ਖਾਣਾ ਤਜਰਾ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਹਾਹੁਕਾ ਭਰਿਆ ਤੇ ਉਪਰਲਾ ਸਲੋਕ ਆਪਣੇ ਪਰਿਥਾਇ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤਾ ਤੇ ਨਿਜ ਮਨ ਨੂੰ ਸਮੋਧ ਕੀਤਾ। ਅਪਣੀ ਸਾਈਂ ਪ੍ਰੀਤ ਨੂੰ ਚੌਪੜੀ ਪ੍ਰੀਤ ਕਿਹਾ, ਤੇ ਦਰਵੇਸ਼ੀ ਨੂੰ ਗਾਖੜੀ ਦਸਿਆ।

ਦਰਵੇਸ਼ ਖਦ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ :- ਜੋ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤੇ ਲਟਕਿਆ ਰਹੇ। ਜੋ ਮੰਗਣ ਲਈ ਖੜਾ ਰਹੇ। ਸੋ ਜੇ ਸਾਈਂ ਦਰ ਦਾ ਦਰਵੇਸ਼ ਹੈ, ਉਹ ਸਾਈਂ ਦੀ ਟੋਕ ਤੇ ਹਰ ਵੇਲੇ ਸਾਈਂ ਦੇ ਬੂਹੇ-ਸਾਈਂ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ-ਵਿਚ ਹੀ ਲਟਕਿਆ ਰਹੇ। ਸਬਰ ਸੁਕਰ ਨਾਲ ਦਰ ਦਰਸ਼ਨ ਦਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਹੋ ਕੇ ਸਾਬਤ ਕਦਮ ਰਹੇ।

ਤਨੁ ਤਪੈ ਤਨੂਰ ਜਿਉ ਬਾਲਣੁ ਹਡ ਬਲੰਨਿ॥

ਪੈਰੀ ਥਕਾਂ ਸਿਰਿ ਜੁਲਾਂ ਜੇ ਮੂੰ ਪਿਆਰੀ ਮਿਲੰਨਿ॥ ੧੧੯॥

ਖਦ ਅਰਥ-ਬਲੰਨ੍ਹ = ਬਲਦੇ ਹਨ। ਜੁਲਾਂ = ਮੈਂ ਤੁਰਾਂ। ਪਿਰੀ = ਪਿਆਰਾ।

ਅਰਥ-ਤਨ ਤਪੇ ਤਨੂਰ ਵਾਂਗੂੰ ਤੇ ਹੱਡ ਬਾਲਣ (ਵਾਂਗੂੰ) ਬਲਣ, ਜੇ ਪੈਰਾਂ ਨਾਲ ਥੱਕ ਜਾਵਾਂ (ਤਾਂ) ਸਿਰ (ਪਰਨੇ) ਤੁਰ ਪਵਾਂ, (ਜੇ ਇਹ ਕੁਛ ਕਰਨਾ ਬੀ ਪਵੇ ਤਾਂ ਬੀ ਮੈਂ ਕਰਸਾਂ, ਭਲਾ) ਜੇ ਮੈਨੂੰ ਪਿਆਰਾ ਮਿਲ ਪਵੇ ।

ਭਾਵਾਰਥ-ਜੇਕਰ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਰਸਤਾ ਐਸਾ ਕਠਨ ਹੋਵੇ ਕਿ ਸਰੀਰ ਬਣੇ ਤੰਦੂਰ ਤੇ ਹੱਡ ਵਿਚ ਸੜਨ, ਪੈਰ ਥੱਕ ਜਾਣ ਤੇ ਸਿਰ ਪਰਨੇ ਤੁਰਨਾ ਪਵੇ, ਤਦ ਵੀ ਮੈਂ ਘੱਟ ਨਾ ਕਰਾਂ । ਭਾਵ ਜੇ ਇਸ ਘਾਲ ਨਾਲ ਬੀ ਪਿਆਰਾ ਮਿਲ ਪਵੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਹ ਕੁਛ ਜਰੂਰ ਕਰਾਂ ।

ਅਗਲੇ ਸ਼ਲੋਕ ਤੋਂ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸ਼ਲੋਕ ਦਾ ਅਰਥ ਐਉਂ ਲਗੇ :- ਸਰੀਰ ਤਪ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੰਦੂਰ ਵਾਂਗੂੰ, ਹੱਡ ਬਲ ਰਹੇ ਹਨ ਬਾਲਣ ਵਾਂਗੂੰ, ਪੈਰ ਥੱਕਣ ਤਾਂ ਤੁਰ ਪੈਂਦਾ ਹਾਂ ਸਿਰ ਪਰਨੇ, ਭਲਾ ਜੇ ਮੈਨੂੰ ਪਯਾਰੇ ਜੀ ਮਿਲ ਪੈਣ । (ਗੁਰੂ ਜੀ ਅੱਗੇ ਉਤਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ) ।

ਤਨੁ ਨ ਤਪਾਇ ਤਨੂਰ ਜਿਉਂ ਬਾਲਣੁ ਹਡ ਨ ਬਾਲਿ ॥

ਸਿਰਿ ਪੈਰੀ ਕਿਆ ਫੇੜਿਆ ਅੰਦਰਿ ਪਿਰੀ ਨਿਹਾਲਿ ॥੧੨੦॥

ਪਦ ਅਰਥ-ਫੇੜਿਆ=ਵਿਗਾੜਿਆ । ਨਿਹਾਲਿ=ਦੇਖਿ ।

ਅਰਥ-ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਤੰਦੂਰ ਵਾਂਗੂੰ ਨਾ ਤਪਾ ਤੇ ਹੱਡਾਂ ਨੂੰ ਬਾਲਣ ਵਾਂਗੂੰ) ਨਾ ਬਾਲ, (ਏਨ੍ਹਾਂ) ਸਿਰ ਪੈਰਾਂ ਨੇ ਕੀ ਗਵਾਇਆ ਹੈ ? ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਪਿਆਰੇ ਨੂੰ ਦੇਖ ।

ਭਾਵਾਰਥ-ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਕਸ਼ਟ ਦਿੱਤਿਆਂ ਰੱਬ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ । ‘ਘਟਿ ਘਟਿ ਰਾਮ ਹਿਆਲੀਐ’ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਹੈ, ਸੋ ਅੰਦਰ ਦੇਖ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਇਹ ਵਾਕ ਸ਼ਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ ਮਹਲਾ ੧ ਵਿਚ ਬੀ ਹੈ, ਓਥੇ ਪਾਠ ਹੈ ‘ਸਮਾਲਿ’ ਤੇ ਏਥੇ ਪਾਠ ਹੈ ‘ਨਿਹਾਲ’ । ਜੋ ਅਸੁਲ ਇਸ ਸ਼ਲੋਕ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੱਸ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਹ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮਨ ਨੂੰ ਸਾਈਂ ਵਿਚ ਲਾਉਣ ਵਾਲੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨੂੰ ਸਰੀਰਕ ਕਸ਼ਟਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਖਿਆਲ ਕਿਉਂ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ । ਸਰੀਰ ਤੇ ਹੱਡੀਆਂ, ਸਿਰ ਤੇ ਪੈਰਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਕੁਛ ਵਿਗਾੜ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਵਿਗਾੜ ਤਾਂ ਮਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਮਨ ਵਿਚ

ਸਾਈਂ ਵਸਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਗਿਆਨ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਪੈਦਾ ਕਰ ਕਿ ਮਨ ਵਿਚ
ਸਾਈਂ ਵਸਦਾ ਹੈ, ਫੇਰ ਇਸ ਵਿਚ ਧਿਆਨ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਲਗਾ, ਫੇਰ ਇਸ ਵਿਚ
ਪਯਾਰ ਦੀ ਖੈਂਚ ਪਾ ਏਹ ਗਲਾਂ ਨਾਮ ਨਾਲ ਹੋਣੀਆਂ ਹਨ ਸੋ ਉਸ ਵਿਚ ਲਗਾ।
ਇਹ ਹੈ ਅੰਦਰਿ ਪਿਰੀ ਨਿਹਾਲਨ ਦਾ ਤ੍ਰੀਕਾ। ਇਹ ਤ੍ਰੀਕਾ ਕਿਥੋਂ ਲੱਭਣਾ ਹੈ,
ਇਹ ਗਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਗਲੇ ਸ਼ਲੋਕ ਵਿਚ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ॥ ੧੨੦ ॥

ਹਉ ਢੂਢੀ ਸਜਣਾ ਸਜਣੁ ਮੈਡੇ ਨਾਲਿ ॥

ਨਾਨਕ ਅਲਖੁ ਨ ਲਖੀਐ ਗੁਰਮੁਖਿ ਦੇਇ ਦਿਖਾਲਿ ॥ ੧੨੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ-ਅਲਖ = ਜੋ ਲਖਿਆ ਨਾ ਜਾਵੇ। ਲਖੀਐ = ਦੇਖਿਆ
ਜਾਂਦਾ ॥

ਅਰਥ-ਮੈਂ ਢੂਢਦੀ ਹਾਂ ਸਜਣਾਂ ਨੂੰ (ਪਰ) ਸਜਣ (ਤਾਂ) ਮੇਰੇ ਨਾਲ
ਹੈ। (ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ (ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ) (ਉਹ ਪਰਮੇਸ਼ਰ) ਅਲਖ ਹੈ (ਮਨ
ਬਾਣੀ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਕਰਕੇ) ਲਖਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ, ਪਰ ਗੁਰਮੁਖ (ਸਜਣ)
ਵਿਖਾਲ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵਾਰਥ- ਗੁਰੂ ਵਾਕ ਹੈ :-“ਜਿਹ ਠਾਕੁਰ ਕਉ ਸੁਨਤ ਅਗਾਧਿ
ਬੋਧਿ ਸੋ ਰਿਦੈ ਗੁਰਿ ਦਇਆ ॥ ਜਹ ਭੰਡਾਰੁ ਗੋਬਿੰਦ ਕਾ ਖੁਲਿਆ
ਜਿਹ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਤਿਹ ਲਇਆ ॥”

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਨਾਲ ਵਸਦੇ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਲਈ ਗੁਰੂ ਦੀ
ਸ਼ਰਣ ਲਓ, ਓਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਅੰਦਰ ਬੈਠਾ ਦਿਖਾਲ ਦੇਵੇਗਾ।

ਇਹ ਸ਼ਲੋਕ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਾਨੜੇ ਦੀ ਵਾਰ ਵਿਚ
ਥੀ ਆਇਆ ਹੈ। ਪਾਠ ਵਿਚ ਥੋੜਾ ਫਰਕ ਹੈ, ਓਥੇ ਦੂਸਰੀ ਤੁਕ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ
ਵਿਚ ਪਦ ‘ਜਨ’ ਵਧੀਕ ਹੈ ਤੇ ਅਖੀਰ ਤੇ ‘ਦੇਹਿ ਦਿਖਾਲਿ’ ਦੀ ਥਾਂ ਪਾਠ
ਹੈ ‘ਦੇਹਿ ਦਿਖਾਲਿ’। ਭਾਵ ਅਰਥ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਇੱਕੋ ਹੈ।

ਹੰਸਾ ਦੇਖਿ ਤਰੰਦਿਆ ਬਗਾ ਆਇਆ ਚਾਉ ॥

ਡੁਬਿ ਮੁਏ ਬਗ ਬਪੁੜੇ ਸਿਰੁ ਤਲਿ ਉਪਰਿ ਪਾਉ ॥ ੧੨੨ ॥

ਪਦਅਰਥ-ਬਗਾ = ਬਗਲਿਆਂ ਨੂੰ। ਬਪੁੜੇ = ਵਿਚਾਰੇ। ਸਿਰ ਤਲਿ
= ਸਿਰ ਹੇਠਾਂ। ਪਾਉ = ਪੈਰ।

ਅਰਥ-ਹੰਸਾਂ ਨੂੰ ਤਰੰਦਿਆਂ ਦੇਖ ਕੇ ਬਗਲਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਚਾ ਆ ਗਿਆ
ਬਗਲੇ ਵਿਚਾਰੇ ਡੁਬਕੇ ਮਰ ਗਏ, ਸਿਰ ਹੇਠ ਤੇ ਪੈਰ ਉੱਪਰ (ਹੋਕੇ)।

ਭਾਵਾਰਥ-ਭਾਵ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਦਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕਪਟੀ ਸਾਧੂਆਂ ਨੂੰ ਸਚੇ ਸੰਤ ਦੇਖ ਕੇ ਚਾ ਆਇਆ ਕਿ ਅਸੀਂ ਵੀ ਤਰੀਏ, ਪਰ ਤਰਨ ਦੀ ਜਾਚ ਨਾ ਜਾਣਨ ਕਰਕੇ ਡੁਬ ਮਰੇ। ਭਾਵ ਇਹ ਕਿ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਰੀਸ ਦੰਭੀ ਸੰਤ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਸੰਤ ਆਪਣੇ ਸ਼ਤ੍ਰੁ ਮਾਰਗ ਤੇ ਚਲਦੇ ਸੰਸਾਰ ਸਾਗਰ ਉਪਰ ਹੰਸਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਦੰਭੀ ਉਸੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਦੋ ਕਿਨਾਰੇ ਖੜੇ ਸਮਾਧੀ ਲਾਈ ਸੰਸਾਰਕ ਭੋਗਾਂ ਦੇ ਸਾਮਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਉਸੇ ਸੰਸਾਰ ਸਾਗਰ ਵਿਚ ਡੁਬ ਮਰਦੇ ਹਨ। ਆਵਾ ਗਵਨ ਦੇ ਚੱਕਰ ਵਿਚ ਭ੍ਰਮਦੇ ਗੋਤੇ ਖਾਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਪਿਛਲੇ ਸ਼ਲੋਕ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਦੁਆਰਾ ਤਰਨੇ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਸੀ। ਇਥੇ ਖਬਰਦਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਸੱਚੇ ਸੰਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਖਾਵੇ ਵਿਚ ਦੰਭੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸੱਚੇ ਸੰਤ ਆਪ ਤਰਦੇ ਹੋਰਨਾਂ ਹੈ ਤਾਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਦੰਭੀ ਆਪ ਡਬਦੇ ਤੇ ਜਗਤ ਨੂੰ ਡੋਬਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਅਗਲੇ ਸ਼ਲੋਕ ਵਿਚ ਖਬਰਦਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਦੰਭੀਆਂ ਤੋਂ ਬਚੋ।

ਇਹ ਉਪਰਲਾ ਸ਼ਲੋਕ ਤੀਸਰੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਜੀ ਦਾ ਹੈ ਜੋ ਵਡਹੰਸ ਦੀ ਵਾਰ ਵਿਚ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਤੇ ਉਤੋਂ ਦੇ ਪਾਠ ਦਾ ਥੋੜਾ ਫਰਕ ਹੈ। 'ਦੇਖਿ' ਦੀ ਥਾਂ ਪਾਠ 'ਵੇਖਿ' ਹੈ ਅਤੇ 'ਬਗਾ ਆਇਆ' ਦੀ ਥਾਂ ਉਥੇ ਪਾਠ ਹੈ 'ਬਗਾਂ ਭਿ ਆਯਾ'। ਅਰਥ ਭਾਵ ਇਕੋ ਹੈ।

ਮੈ ਜਾਣਿਆ ਵਡਹੰਸੁ ਹੈ ਤਾਂ ਮੈ ਕੀਆ ਸੰਗੁ ॥

ਜੇ ਜਾਣਾ ਬਗੁ ਬਪੁੜਾ ਜਨਮਿ ਨ ਭੇੜੀ ਅੰਗੁ ॥ ੧੨੩ ॥

ਪਦ ਅਰਥ-ਵਡਹੰਸੁ = ਰਾਜਹੰਸ। ਬਪੁੜਾ = ਵਿਚਾਰਾ ਭੇੜੀ = ਲਾਵਾਂ ਛੁਹਾਵਾਂ।

ਅਰਥ-ਮੈਂ (ਉਸ ਨੂੰ) ਜਾਤਾ ਸੀ ਕਿ ਰਾਜਹੰਸ ਹੈ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਸੰਗ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਜੇ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਵਿਚਾਰਾ ਬਗਲਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਜਨਮ (ਕਦੇ ਬੀ ਉਸ ਨਾਲ ਇਹ) ਸਰੀਰ ਛੁਹਣ ਨਾਂ ਦੇਂਦੀ।

ਭਾਵਾਰਥ-ਕਪਟੀ ਨੂੰ ਸੰਤ ਜਾਣਕੇ ਮੈਂ ਸੰਗ ਕੀਤਾ। ਜੇ ਮੈਨੂੰ ਪਹਿਲੇ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਤਾਂ ਭੁੱਲ ਕੇ ਵੀ ਨੇੜੇ ਨਾ ਢੁਕਦਾ। ਕਿਸੇ ਜਗ੍ਹਾਸੂ ਪ੍ਰਤਿ ਉਪਦੇਸ਼ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਤੂੰ ਹੁਣ ਤਕ ਦੰਭੀ ਸੰਤ ਦਾ ਸੰਗ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸ਼ਾਂਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋਈ। ਜਗ੍ਹਾਸੂ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿਤਾ :- ਪਾਤਸ਼ਾਹ ! ਮੈਂ ਤਾਂ

ਤੱਤ ਵਿਵੇਕ ਸੰਤ ਸਮਝ ਕੇ ਸਤਿ ਸੰਗਤ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਜੇ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਉਹ ਦੰਭੀ ਹੈ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ ਨੈੜੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਫਟਕਣਾ। ਧੂਨੀ ਵਿਚ ਬੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਹੈ ਕਿ ਸੰਗਤ ਸਦਾ ਅਸਲੀ ਗੁਰਮੁਖ ਤੱਤ ਵਿਵੇਕੀ ਪੁਰਖ ਦੀ ਕਰੋ, ਦੰਭੀਆ ਤੋਂ ਬਚੋ। ਇਹ ਸ਼ਲੋਕ ਬੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਹੈ ਜੋ ਵਡਹੰਸ ਦੀ ਵਾਰ ਵਿਚ ਬੀ ਹੈ, ਪਾਠ ਦਾ ਥੋੜਾ ਫਰਕ ਹੈ। ਏਥ ਪਾਠ ਹੈ: 'ਤਾ ਮੈ ਕੀਆ ਸੰਗੁ'। ਪਰ ਵਡਹੰਸ ਦੀ ਵਾਰ ਵਿਚ ਪਾਠ ਹੈ: 'ਤਾ ਮੈ ਕੀਆ ਸੰਗੁ' ਫਿਰ ਇਥੇ ਪਾਠ ਹੈ: 'ਜਨਮਿ ਨ ਭੇੜੀ ਅੰਗੁ' ਤੇ ਓਥੇ ਪਾਠ ਹੈ 'ਤ ਜਨਮਿ ਨ ਦੇਦੀ ਅੰਗੁ'

ਵਡਹੰਸ ਕੀ ਵਾਰ ਵਾਲੀ ਤੁਕ ਦੇ ਪਾਠ 'ਦੇਦੀ' ਨੇ ਨਿਰਸੰਸੈ ਕਰ ਦਿਤਾ ਕਿ 'ਭੇੜੀ' ਦਾ ਅਰਥ ਬੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਲਿੰਗ ਵਿਚ ਕਰਨਾ ਹੈ:—ਮੈਂ ਨਾਂ ਭੇੜਦੀ।

ਅਗਲਾ ੧੨੪ ਸ਼ਲੋਕ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਹੈ।

ਕਿਆ ਹੰਸੁ ਕਿਆ ਬਗੁਲਾ ਜਾਕਉ ਨਦਰਿ ਧਰੇ ॥

ਜੇ ਤਿਸੁ ਭਾਵੈ ਨਾਨਕਾ ਕਾਗਹੁ ਹੰਸੁ ਕਰੇ ॥ ੧੨੪ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਨਦਰਿ=ਕ੍ਰਿਪਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ। ਕਾਗਹੁ ਕਾਂ ਤੋਂ।

ਅਰਥ—ਕੀ ਹੰਸ ਤੇ ਕੀ ਬਗਲਾ, ਜਿਸ ਉਤੇ (ਸਾਹਿਬ) ਕ੍ਰਿਪਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕਰ ਦੇਵੇ (ਸੋ ਕਰ ਦੇਵੇ)। (ਗੁਰੂ) ਨਾਨਕ (ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ) ਜੇ ਉਸ ਨੂੰ ਭਾਵੇ, ਤਦ ਕਾਵਾਂ ਨੂੰ ਬੀ ਹੰਸ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵਾਰਥ—ਕਪਟੀ ਸੰਤ ਨਾੜੇ ਤਾਂ ਹਨ, ਪਰ ਇਹ ਅਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਚੰਗੇ ਸੰਤ ਨਾ ਬਣ ਸਕਣ। ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਜੇ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰੇ ਤਦ ਕਾਵਾਂ ਦੇ ਹੰਸ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ, ਬਗਲੇ ਦੇ ਹੰਸ ਕਰਨੇ ਉਸਦੇ ਅੱਗੇ ਕੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਗਲ ਹੈ। ਚਾਹੋ ਕੋਈ ਹੰਸ ਹੋਵੇ ਚਾਹੋ ਹੋਵੇ ਬਗੁਲਾ, ਜਿਸ ਉਤੇ ਸਾਈਂ ਕ੍ਰਿਪਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕਰ ਦੇਵੇ ਉਹ ਹੰਸ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਗੋਂ ਸਾਈਂ ਤਾਂ ਐਸਾ ਸਮਰਥ ਤੇ ਮਿਹਰ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੈ ਕਿ ਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਹੰਸ ਬਣਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਰਬ ਜੇ ਤੁਠ ਪਵੇ ਤਾਂ ਦੰਭੀ ਨੂੰ ਪਲਟਾ ਦੇ ਕੇ ਸੰਤ ਬਣਾ ਦੇਂਦੇ ਹੈ। ਦੰਭੀ ਤਾਂ ਫੇਰ ਕੁਛ ਦਿਖਾਵੇ ਮਾਤ੍ਰ ਹੀ ਪਰਮਾਰਥਿਕ ਅਮਲ

ਕਰਦਾ ਹੈ, ਸਾਈਂ ਚਾਹੇ ਤਾਂ ਪਾਪੀ ਨੂੰ ਵੀ ਸੰਤ ਬਣਾ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

ਟਿਹ ਸ਼ਲੋਕ ਸਿਰੀ ਰਾਗ ਦੀ ਵਾਰ ਵਿਚ ਵੀ ਹੈ ਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਹੈ । ਪਾਠ ਇਤਨਾ ਫਰਕ ਹੈ ਕਿ ਏਥੇ ਪਾਠ ਹੈ 'ਨਦਿਰ ਧਰਿ' ਤੇ ਤੇ ਓਥੇ ਪਾਠ ਹੈ 'ਨਦਰਿ ਕਰੇਇ' । ਫਿਰ ਏਥੇ ਪਾਠ ਹੈ 'ਜੇ ਤਿਸੁ ਭਾਵੈ', ਉਥੇ ਪਾਠ ਹੈ 'ਜੋ ਤਿਸੁ ਭਾਵੈ' ।

ਸੂਚਨਾ-ਤੀਸਰੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਦੇ ਸ਼ਲੋਕਾਂ ਪਰ ਪਹਿਲੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਦਾ ਇਹ ਸ਼ਲੋਕ ਇਹ ਦੱਸਣ ਲਈ ਰੱਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਦੰਭੀ ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਸੁਧਾਰ ਵੀ ਸਾਈਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਆਪਣੇ ਦੋਸ਼ਾਂ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨ ਤਾਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਅਸੰਭਵ ਨਾ ਸਮਝਿਆ ਜਾਵੇ, ਅਰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਦੀ ਸਰਬ ਸ਼ਕਤਿ ਮਾਨਤਾ ਦੇ ਦਾਇਰੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਾ ਸਮਝਿਆ ਜਾਵੇ । ਓਹ ਚਾਹੇ ਤਾਂ ਪਾਪੀਆਂ ਨੂੰ ਬੀ ਸੰਤ ਬਣਾ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਬੀ ਸਿਟਾ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ ਦੰਭੀ ਭੀ ਨਿਰਾਸ਼ ਨਾ ਹੋਣ; ਜੇ ਹੋਸ਼ ਆਵੇ ਤਾਂ ਸਾਈਂ ਸ਼ਰਣ ਪੈ ਜਾਣ, ਓਹ ਤਾਰਨੇ ਨੂੰ ਸਮਰਥ ਹੈ । ਦੰਭੀਆਂ ਤੇ ਪਾਪੀਆਂ ਦੀ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਕਟਾ ਦਿਤੀ ਤੇ ਆਸ ਬਨ੍ਹਾ ਦਿਤੀ ਜੋ ਓਹ ਬੀ ਉਦਮ ਵਿਚ ਆ ਜਾਣ । ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸਜਣ ਠਗ ਤੇ ਕੰਡੇ ਰਾਖਸ਼ ਵਰਗੇ ਘੋਰ ਪਾਪੀ ਘਰੀਂ ਜਾਕੇ ਤਾਰੇ ਸਨ ।

ਸਰਵਰ ਪੰਖੀ ਹੇਕੜੋ ਫਾਹੀ ਵਾਲ ਪਚਾਸ ॥

ਇਹੁ ਤਨੁ ਲਹਰੀ ਗਡੁ ਥਿਆ ਸਚੇ ਤੇਰੀ ਆਸ ॥ ੧੨੫ ॥

ਪਦ ਅਰਥ-ਸਰਵਰ = ਤਲਾ, ਸਮੁੰਦਰ । ਹੇਕੜੋ = ਇਕ ਇਕਲਾ । ਸਚੇ = ਹੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ! ਪੰਖੀ = ਜੀਵ ਰੂਪੀ । ਫਾਹੀਵਾਲ = ਫਾਹੀ ਲਾਉਣ ਵਾਲੇ, ਜੀਵ ਨੂੰ ਫਸਾਉਣ ਵਾਲੇ ।

ਅਰਥ-(ਮੈਂ ਸੰਸਾਰ ਰੂਪੀ) ਤਲਾ (ਦੇ ਵਿਚ ਦਾ ਇਕ) ਪੰਛੀ (ਹਾਂ ਤੇ) ਇੱਕਲਾ ਹਾਂ ਤੇ ਫਾਹੀ ਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਪੰਜਾਹ ਹਨ । ਇਹ ਸਰੀਰ ਲਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਫਸ ਗਿਆ ਹੈ, (ਹੁਣ) ਹੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ! (ਕੇਵਲ) ਤੇਰੀ ਆਸ ਹੈ ।

ਭਾਵਾਰਥ-ਹੇ ਕਰਤਾਰ ! ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ (ਮੇਰਾ) ਜੀਵ ਇਕ ਪੰਛੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ਅਰ ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਪਚਾਸੋਂ ਪਰਤਾਵੇ ਫਸਾਉਣ ਵਾਲੇ ਹਨ ਤੇ ਕੋਈ ਸਹਾਈ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਇਹ ਮਨ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਆਦਿਕ ਲਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਫਸ

ਗਿਆ ਹੈ, ਮੇਰੇ ਵਿਚ ਬਚਣ ਦੀ ਤਾਕਤ ਨਹੀਂ ਰਹੀ, ਜੇ ਕਰ ਤੂੰ ਰੱਖੇਂ ਤਾਂ ਕੁਝ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਭਰੋਸਾ ਛਡਿਆ, ਹੁਣ ਤੇਰੀ ਸ਼ਰਣ ਹਾਂ, ਕਿਵੇਂ ਰਖ ਲੈ। ਵਿਪਤੀ ਦੀ ਅਤਿਸਯਤਾ ਨੇ ਸਾਈਂ ਤੇ ਅਨਿੰਨ ਟੇਕ ਬਨ੍ਹਵਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਫਾਹੀਵਾਲ ਪਚਾਸ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਅਨੇਕਾਂ ਪਰਤਾਵੇ ਤੇ ਲੁਭਾਇਮਾਨਤਾਈਆਂ ਹਨ ਜੋ ਜੀਵ ਨੂੰ ਅਪਣੇ ਵਿਚ ਫਸਾਕੇ ਇਸ ਦੀ ਭਗਤੀਗਿਆਨ ਸਧਨ ਸੰਪੱਤੀ ਦੀ ਉਡਾਰੀ ਨੂੰ ਰੋਕ ਦੇਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਸੰਪ੍ਰਦਾ ਦੇ ਦਾਨੇ ਪਚਾਸ ਫਾਹੀ ਵਾਲ ਐਉਂ ਗਿਣ ਬੀ ਦੇਂਦੇ ਹਨ :- ੩ ਗੁਣ, ੪ ਅੰਤਹਕਰਣ, ੫ ਗਿਆਨ ਇੰਦ੍ਰੇ, ੫ ਕਰਮ ਇੰਦ੍ਰੇ, ੧੪ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਯ, ੧੪ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੇਵਤੇ, ੫ ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਆਦਿ ਵਿਕਾਰ, ਕੁੱਲ ੫੦।

ਕਵਣੁ ਸੁ ਅਖਰੁ ਕਵਣੁ ਗੁਣੁ ਕਵਣੁ ਸੁ ਮਣੀਆ ਮੰਤ੍ਰੁ ॥

ਕਵਣੁ ਸੁ ਵੇਸੋ ਹਉ ਕਰੀ ਜਿਤੁ ਵਸਿ ਆਵੈ ਕੰਤੁ ॥ ੧੨੬ ॥

ਪਦ ਅਰਥ-ਮਣੀਆ ਮੰਤ੍ਰੁ=ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਮੰਤ੍ਰ*।

ਅਰਥ-ਕਿਹੜਾ ਉਹ ਅੱਖਰ ਹੈ ਕਿਹੜਾ ਉਹ ਗੁਣ ਹੈ, ਕਿਹੜਾ ਉਹ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਮੰਤਰ ਹੈ, ਉਹ ਵੇਸ ਕਿਹੜਾ ਹੈ (ਜੋ) ਮੈਂ ਕਰਾਂ (ਤੇ) ਜਿਸ ਨਾਲ ਕੰਤ (ਮੇਰੇ) ਵਸ ਹੋ ਜਾਵੇ।

ਭਾਵਾਰਥ ਇਹ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਹਨ, ਕਿ ਪਤੀ ਦੇ ਵੱਸ ਕਰਨ ਦੇ ਕਿ ਉਪਾਉ ਹਨ? ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਗਲਾਂ ਪੁੱਛੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਵੇਸ ਕਿਹੜਾ ਧਾਰਨ ਕਰਾਂ, ਮੰਤ੍ਰ ਕਿਹੜਾ ਜਪਾਂ, ਗੁਣ ਕੀਹ ਕੀਹ ਧਾਰਨ ਕਰਾਂ, ਅਖਰ (ਇਕ ਅਖਰ ਰੂਪ ਬੀਜ ਮੰਤ੍ਰ) ਕਿਹੜਾ ਹੈ? ਅਗੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਉੱਤਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ :-

ਨਿਵਣੁ ਸੁ ਅਖਰੁ ਖਵਣੁ ਗੁਣੁ ਜਿਹਬਾ ਮਣੀਆ ਮੰਤ੍ਰੁ ॥

ਏ ਤੈ ਭੈਣੇ ਵੇਸ ਕਰਿ ਤਾ ਵਸਿ ਆਵੀ ਕੰਤੁ ॥ ੧੨੭ ॥

ਪਦ ਅਰਥ-ਨਿਵਣੁ=ਨਿਉਣਾ। ਖਵਣੁ=ਖਿਮਾ ਕਰਨੀ, ਜਰਨਾ, ਸਹਾਰਨਾ।

ਅਰਥ-ਨਿਉਣਾ ਤਾਂ ਉਹ ਅਖਰ ਹੈ, ਖਵਣ (ਖਿਮਾ ਕਰਨੀ) ਇਹ ਗੁਣ (ਹੈ) ਤੇ ਜੀਭ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਮੰਤ੍ਰ ਹੈ। ਹੇ ਭੈਣ! ਏਹ ਤੂੰ ਵੇਸ ਕਰ, ਤਦ

*ਮਣਿ+ਮੰਤ੍ਰ=ਰਤਨ ਰੂਪ ਮੰਤ੍ਰ। ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਮੰਤ੍ਰ। ਐਉਂ ਬੀ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਅਖਰ=ਮੰਤ੍ਰ ਦੇ ਅਖਰ। ਗੁਣ=ਤਾਗਾ। ਸਣੀਆਂ=ਮਣਕੇ। ਮੰਤ=ਮੰਤ੍ਰ।

ਪਤੀ (ਤੇਰੇ) ਵਾਸ ਵਿਚ ਆ ਜਾਏਗਾ* ।

ਭਾਵਾਰਥ-ਸਭ ਤੋਂ ਆਪ ਨੂੰ ਬੁਰਾ ਜਾਨਣਾ, ਦੂਜੇ ਦਾ ਕੁਝ ਬਚਨ ਸਹਾਰਨਾ ਤੇ ਨਾਮ ਜਪਣਾ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਵੀ ਨਾ ਭੁਲਾਉਣਾ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪਰਪੱਕ ਹੋਇਆਂ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ । ਪਰਮਾਰਥ ਦੀ ਬੀ ਸਿੱਧੀ ਇਸੇ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਸ਼ਲੋਕ ੧੨੬ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾ ਦਾ ਹੈ ਤੈ ਸ਼ਲੋਕ ੧੨੭ ਉਤਰਾਂ ਦਾ ਹੈ । ਉਥੇ ਤਾਂ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ਕਿ ਕਿਸ ਦੇ ਉਤਰ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਹਨ, ਪਰ ਪੁਰਾਤਨ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ੩੨ਵੀਂ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਨੂੰ :— ‘ਤਾਂ ਫਿਰ ਪੀਰ ਪੁਛਣਾ ਕੀਤਾ’ ਅਗੇ ਇਹ ਸ਼ਲੋਕ ੧੨੬ ਵਾਂ ਦਿਤਾ ਹੈ । ਫੇਰ ਲਿਖਿਆ ਹੈ — ‘ਤਾਂ ਫਿਰ ਬਾਬੇ ਜਬਾਬੁ ਕੀਤਾ’ । ਅਗੇ ਫਿਰ ਸ਼ਲੋਕ ੧੨੭ ਵਾਂ ਉਪਰਲਾ ਦਿਤਾ ਹੈ । ਜਿਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਬਾਬੇ ਫਰੀਦ ਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਤਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਦਿਤੇ ਹਨ । ਸ਼ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਨਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ ਤੇ ਨਾਂ ਬਾਬੇ ਫਰੀਦ ਦਾ ।

ਮਤਿ ਹੋਦੀ ਹੋਇ ਇਆਣਾ ॥
ਤਾਣ ਹੋਦੇ ਹੋਇ ਨਿਤਾਣਾ ॥
ਅਣਹੋਦੇ ਆਪੁ ਵੰਡਾਏ ॥
ਕੋ ਐਸਾ ਭਗਤ ਸਦਾਏ ॥ ੧੨੮ ॥

ਪਦ ਅਰਥ---ਮਤਿ = ਅਕਲ । ਤਾਣ = ਬਲ । ਨਿਤਾਣਾ = ਨਿਰਬਲ ।

ਅਣਹੋਦੇ ਆਪੁ = ਅਣਹੋਦੇ ਆਪ ਨੂੰ ।

ਅਰਥ—ਅਕਲ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਇਆਣਾ ਬਣੇ, ਜ਼ੋਰ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਨਿਰਬਲ ਬਣੇ, ਅਣਹੋਦੇ (ਅਪਣੇ) ਆਪ ਨੂੰ ਵੰਡ ਦੇਵੇ, ਕੋਈ ਐਸਾ ਹੋਵੇ ਤਦ ਭਗਤ ਸਦਾਵੇ ।

*ਇਉਂ ਬੀ ਕਰਦੇ ਹੋਨ ਕਿ ਨਿਉਣਾ ਅੱਖਰ ਹੈ, ਖਿਉਣਾ (ਗੁਣ=) ਤਾਗਾ ਹੈ, ਜਿਹਬਾ ਦੁਆਰਾ ਨਾਮ ਜਪਣਾ ਮਣਕੇ ਹਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਦਾ ਧਾਰਨਾ ਵੇਸ ਹੈ । ਜਿਹਬਾ ਮਣੀਆ ਮੰਤ ਦਾ ਡਾਵ ਮਿੱਠਾ ਬੋਲਣ ਤੋਂ ਬੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਪਰ ਨਾਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਨਿਉਣਾ ਤੇ ਖਵਣਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਾ ਸਕਦੇ ।

ਭਾਵਾਰਥ—ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਪਰਲੇ ਕਹੇ ਤਿੰਨੇ ਵੇਸ ਧਾਰਨ ਕਰੇ ਅਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੇਸਾਂ ਨੂੰ ਐਉਂ ਨਿਬਾਹੇ । ਅਕਲ ਹੁੰਦਿਆਂ ਅਕਲ ਨਾ ਦਿਖਾਲੇ, ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਰੱਖਕੇ ਅਸ਼ਕਤਿ ਬਣੇ, ਅਣਹੋਂਦੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵੰਡੇ । ਅਣਹੋਂਦੇ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਕਹਿ ਵੰਡੇ ? ਹੁੰਦਾ ਭਾਵੇਂ ਅਤਿ ਥੋੜਾ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਤਾਂ ਕੋਈ ਵੰਡੇ ਜੈਸੇ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਨੇ ਇਕ ਤਿਲ ਬੀ ਵੰਡ ਦਿਤਾ ਸੀ । ਇਸ ਸੰਕਾ ਦੇ ਕਾਰਨ ਪੁਰਾਤਨ ਦਾਨੇ ਐਉਂ ਭਾਵ ਕੱਢਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ: ਪਦ ਹੈਨ—‘ਅਣਹੋਂਦੇ ਆਪੁ’ । ਅਰਥ ਹਨ—ਅਣ ਹੋਂਦੇ ਆਪ ਨੂੰ । ਸੋ ‘ਅਣਹੋਂਦਾ ਆਪਾ’ ਹੈ—ਹਉਮੈਂ । ਜੋ ਹੈ ਨਹੀਂ ਪਰ ਲਗਦੀ ਹੈ ਕਿ ‘ਹੈ’ । ਉਸ ‘ਅਣਹੋਂਦੇ ਅਪਣੇ ਆਪ’ ਨੂੰ ਵੰਡ ਦੇਵੇ, ਭਾਵ ਹਉਮੈਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰੇ । ਅਪਣੇ ਆਪੇ ਨਾਲ ਨਾ ਲਾਈ ਰਖੇ । ਐਸਾ ਕਾਰਜ ਜੋ ਕਰ ਲਵੇਗਾ, ਓਹੀ ਗਿਆਨਵਾਨ ਹੋਵੇਗਾ । ਪੂਰਨ ਬੁੱਧੀ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਬਾਲਕ ਵਾਂਗੂੰ ਰਹੇਗਾ ਤੇ ਸਰਬ ਬਲ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਨੰਮੀ ਭੂਤ ਵਰਤੇਗਾ, ਓਹੀ ਅਸਲ ਭਗਤ ਹੋਵੇਗਾ ।

ਇਕੁ ਫਿਕਾ ਨਾ ਗਾਲਾਇ ਸਭਨਾ ਮੈ ਸਚਾ ਧਣੀ ॥

ਹਿਆਉ ਨ ਕੈਹੀ ਠਾਹਿ ਮਾਣਕ ਸਭ ਅਮੋਲਵੇ ॥ ੨੨੯ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਫਿਕਾ = ਜੋ ਸੁਆਦੀ ਨਾਂ ਹੋਵੇ ਭਾਵ ਜੋ ਪਿਆਰਾ ਨਾ ਲਗੇ । ਗਾਲਾਇ = ਬੋਲ । ਧਣੀ = ਪਤੀ । ਹਿਆਉ = ਹਿਰਦਾ ਮਾਣਕ = ਲਾਲ ਰਤਨ ।

ਅਰਥ—ਇਕ ਫਿਕਾ (ਬੋਲ) ਨ ਬੋਲ (ਕਿਉਂਕਿ) ਸਭਨਾਂ ਵਿਚ ਸਚਾ ਮਾਲਕ (ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ) ਹੈ । ਹਿਰਦਾ ਨ ਕਿਸੇ ਦਾ ਢਾਹ (ਕਿਉਂਕਿ ਹਿਰਦੇ ਰੂਪੀ) ਰਤਨ ਸਭ ਅਮੋਲਕ ਹਨ ।

ਭਾਵਾਰਥ—ਫਿਕਾ ਵਾਕ ਬੋਲਕੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਬੀ ਦਿਲ ਦੁਖਾਉਣੇਂ ਰੋਕਦੇ ਹਨ । ਦਿਲ ਨੂੰ ਅਗਲੇ ਸ਼ਲੋਕ ਵਿਚ ਮਾਣਕ ਦਸਦੇ ਹਨ, ਇਥੇ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮਾਣਕ ਸਾਰੇ ਅਮੋਲਕ ਹਨ । ਕਿਉਂ ਦਿਲ ਰੂਪੀ ਮਾਣਕ ਅਮੋਲਵੇਂ ਹਨ ? ਇਸ ਲਈ ਕਿ ਸਭਨਾਂ ਹਿਰਦਿਆਂ ਵਿਚ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਵਸਦਾ ਹੈ, ਸੋ ਜਦ ਦਿਲ ਦੁਖੇਗਾ ਦਿਲ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਤਕ ਨੁਹਕਰ ਪਹੁੰਚੇਗੀ । ਇਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਧੇਰੇ ਖੁਲਦੇ ਹਨ:—

ਸਭਨਾ ਮਨ ਮਾਣਿਕ ਠਾਹਣੁ ਮੂਲਿ ਮਚਾਂਗਵਾ ॥

ਜੇ ਤਉ ਪਿਰੀਆ ਦੀ ਸਿਕ ਹਿਆਉ ਨ ਠਾਹੇ ਕਹੀਦਾ ॥੧੩੦॥੧॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਮਾਣਿਕ=ਲਾਲ ਰੰਗ ਦਾ ਰਤਨ, ਲਾਲ, ਰਤਨ ।
ਮਨ ਨੂੰ ਮੋਤੀ ਨਾਲ ਰਲਾ ਬੋਲਦੇ ਹਨ । ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਬੀ 'ਮਨ ਮੋਤੀ'
ਪਦ ਆਇਆ ਹੈ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਏਥੇ ਬੀ 'ਮਾਣਕ' ਦਾ ਅਰਥ ਮੋਤੀ ਲਾ
ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਹਿਰਦਾ ।

ਠਾਹੁਣ=ਤੋੜਨਾ, ਦੁਖਾਉਣਾ । ਮੂਲਿ=ਮੂਲੋਂ । ਮਚਾਂਗਵਾ=ਚੰਗਾ
ਨਹੀਂ । ਪਿਰੀਆ=ਪਿਆਰਾ । ਸਿਕ=ਪ੍ਰੀਤ । ਹਿਆਉ ਹੀਆਂ । ਠਾਹੇ
ਦੁਖਾਵੇ । ਕਹੀਦਾ=ਕਿਸੇ ਦਾ ।

ਅਰਥ—ਸਭਨਾਂ ਦੇ ਮਨ ਮਾਣਕ (ਅਮੋਲਕ ਰਤਨ) ਹਨ, (ਕੋਈ
ਮਨ ਬੀ) ਠਾਹਣਾ ਮੂਲੋਂ ਹੀ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ, ਜੇ ਤੈਨੂੰ ਪਿਆਰੇ (ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ
ਦੇ ਮਿਲਣ) ਦੀ ਸਿੱਕ ਹੈ (ਤਾਂ) ਹਿਰਦਾ ਨਾ ਦੁਖਾਈਂ ਕਿਸੇ ਦਾ ।

ਭਾਵਾਰਥ—ਫਿਰ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੇ ਤੈਨੂੰ ਪਤੀ ਦੇ ਮਿਲਣ ਦੀ
ਚਾਹ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਦਾ ਹਿਰਦਾ ਨਾ ਦੁਖਾਈਂ ।

ਏਥੇ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਮਨਾਂ ਦਾ ਮਾਲਕ ਪ੍ਰਭੂ
ਪ੍ਰੀਤਮ ਵਸਦਾ ਹੈ. ਮਨ ਦੇ ਦੁਖਿਆਂ ਨੁਹਕਰ ਪ੍ਰੀਤਮ ਤਕ ਪੁਜੇਗੀ, ਇਸ
ਕਰਕੇ ਇਹ ਕੰਮ ਮੂਲੋਂ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ । ਚੰਗਾ ਕੰਮ ਕੀਹ ਹੈ ? ਗੁਰੂ ਜੀ
ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ :—

ਸਭ ਮਹਿ ਰਵਿ ਰਹਿਆ ਪ੍ਰਭੂ ਏਕੈ

ਪੇਖਿ ਪੇਖਿ ਨਾਨਕ ਬਿਗਸਾਈ ॥

[ਕਾਨੜਾ ਮ: ਪ

—ਇਤੀ—

ਅਜਿਹਾ ਅਦੁਤੀ ਸਾਹਿਤ ਫਿਰ ਨਹੀਂ ਮਿਲੇਗਾ

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਡਾਕਟਰ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਪਦਮ ਭੂਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਬੜੀ ਉੱਤਮ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਚ ਧਾਰਮਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ, ਇਤਿਹਾਸਿਕ, ਵਿਗਿਆਨਿਕ, ਸੁਧਾਰਿਕ, ਵਿਵਹਾਰਿਕ ਪੱਖ ਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਟਰੈਕਟ, ਟੀਕੇ ਤੇ ਪੁਸਤਕਾਂ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਪੜਨ ਨਾਲ ਹੀ ਸੰਬੰਧ ਰਖਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਸ ਵੀ ਟਰੈਕਟ ਨੂੰ ਪੜਨ ਪਾਠਕ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਪੜੇ ਬਿਨਾਂ ਬਸ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਭਾਸ਼ਾ ਬੜੀ ਸਰਲ ਰੋਚਕ ਤੇ ਸਾਫ ਅਤੇ ਸੁੱਧ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਲਿਖੇ ਵਿਚਾਰ ਪੜ ਕੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਪੜਦੇ ਪੜਦੇ ਹੀ ਯਾਦ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਲਈ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਨਿਮਰਤਾ ਸਹਿਤ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਕਿ ਹੁਣ ਤਾਂ ਉਪਰੋਕਤ ਟਰੈਕਟਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਸਟਾਕ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ, ਕਾਲਜਾਂ, ਸਕੂਲਾਂ, ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਲਾਇਬਰੇਰੀਆਂ, ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਲਾਇਬਰੇਰੀਆਂ ਵਿਚ ਹੋਣੀ ਅਤੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਉਪਰੋਕਤ ਟਰੈਕਟ ਸਕੂਲਾਂ, ਕਾਲਜਾਂ, ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਪ੍ਰਵਾਣਿਤ ਹਨ। ਅਜ ਹੀ ਆਰਡਰ ਦੇ ਕੇ ਸੈਟ ਮੰਗਵਾ ਕੇ ਅਜੋਕੀ ਪੀੜੀ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿਚ ਨਾਸਤਿਕਤਾ ਦੇ ਵਧ ਰਹੇ ਪਰਭਾਵ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਨ ਹਿਤ ਮੰਗਵਾ ਕੇ ਕੌਮੀ ਸੇਵਾ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੋ ਜੀ। ਵਕਤ ਨਾਲ ਅਜਿਹੇ ਉੱਤਮ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਟਰੈਕਟਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਫਿਰ ਪਛਤਾਉਣ ਨਾਲ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਜੀ।

ਨੋਟ-ਟਰੈਕਟਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਦਫਤਰ ਨੂੰ ਪੱਤਰ ਲਿਖ ਕੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜੀ।

ਸੰਪਾਦਕ ਖਾਲਸਾ ਟਰੈਕਟ ਸੁਸਾਇਟੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ੧੪੩੦੦੧

ਫਾਰਮ 4

(ਨਿਯਮ 8 ਦੇਖੋ ਰੂਲ 8)

1. ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਅਸਥਾਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
2. ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਅਵਿਧੀ ਮਾਸਿਕ
3. ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ/ਸੰਪਾਦਕ/ਡਾਪਕ ਦਾ ਨਾਂ ਬੇਦੀ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਤਕਾਰ
(ਕੀ ਭਾਰਤ ਦਾ ਨਾਗਰਿਕ ਹੈ) ਹਾਂ (ਭਾਰਤੀ)

ਪਤਾ :—

ਬੇਦੀ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਤਕਾਰ
ਖਾਲਸਾ ਟ੍ਰੈਕਟ ਸੁਸਾਇਟੀ
ਚੀਫ਼ ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ,
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

(ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਨਾਂ ਜੋ
ਸਮਾਚਾਰ-ਪੱਤਰਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ
ਹਨ, ਜਾਂ ਹਿੱਸੇਦਾਰ ਹਨ, ਅਤੇ
ਇਕ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਪੂੰਜੀ (ਕੁਲ ਰਕਮ)
ਵਿਚੋਂ ਲਾਈ ਹੋਵੇ।

ਖਾਲਸਾ ਟ੍ਰੈਕਟ ਸੁਸਾਇਟੀ,
(ਰਜਿਸਟਰਡ)
ਚੀਫ਼ ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

ਮੈਂ ਬੇਦੀ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਪਰ ਦਿਤੇ
ਵੇਰਵੇ ਮੇਰੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਨੁਸਾਰ ਠੀਕ ਹਨ।

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਦੇ ਹਸਤਾਖਰ
ਬੇਦੀ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਤਕਾਰ

ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਿਆਰੇ ਸੁਪਨੇ..

ਪੰਜਾਬ ਐਂਡ ਸਿੰਧ ਬੈਂਕ

ਇਹਨਾਂ ਸੁਪਨਿਆਂ ਦਾ ਆਧਾਰ ਹੈ ਪੀ.ਐਸ.ਬੀ.

ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਸੁਪਨਾ ਹੈ ਮੇਰੇ ਬੱਚੇ ਦਾ ਸੁਨਹਿਰਾ ਭਵਿੱਖ।
ਪਰ ਸਿਰਫ ਸੁਪਨੇ ਹੀ ਸਭ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਆਉਣ ਵਾਲੇ
ਸਮੇਂ ਲਈ ਬਚੱਤ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਅਸੀਂ ਪੀ.ਐਸ.ਬੀ.
ਦੀ ਨਉ ਨਿਧੀ ਸਕੀਮ ਵਿਚ 37, 243-06 ਰੁਪਏ ਜਮ੍ਹਾਂ
ਕਰਾਏ ਹਨ ਅਤੇ 120 ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ ਸਾਡੇ
ਇਕ ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਵਾਪਸ ਮਿਲਣਗੇ। ਸਾਡੀ ਪੀ.ਐਸ.ਬੀ. ਦੀ
ਜਮ੍ਹਾਂ ਬਚੱਤ ਸਾਡੇ ਬੱਚੇ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਵਧਦੀ ਰਹੇਗੀ।

ਪੀ ਐਸ ਬੀ—ਸੰਪੂਰਨ ਬੈਂਕ ਸੇਵਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ

ਪੰਜਾਬ ਐਂਡ ਸਿੰਧ ਬੈਂਕ

(ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਇਕ ਅਦਾਰਾ)

B-1266

